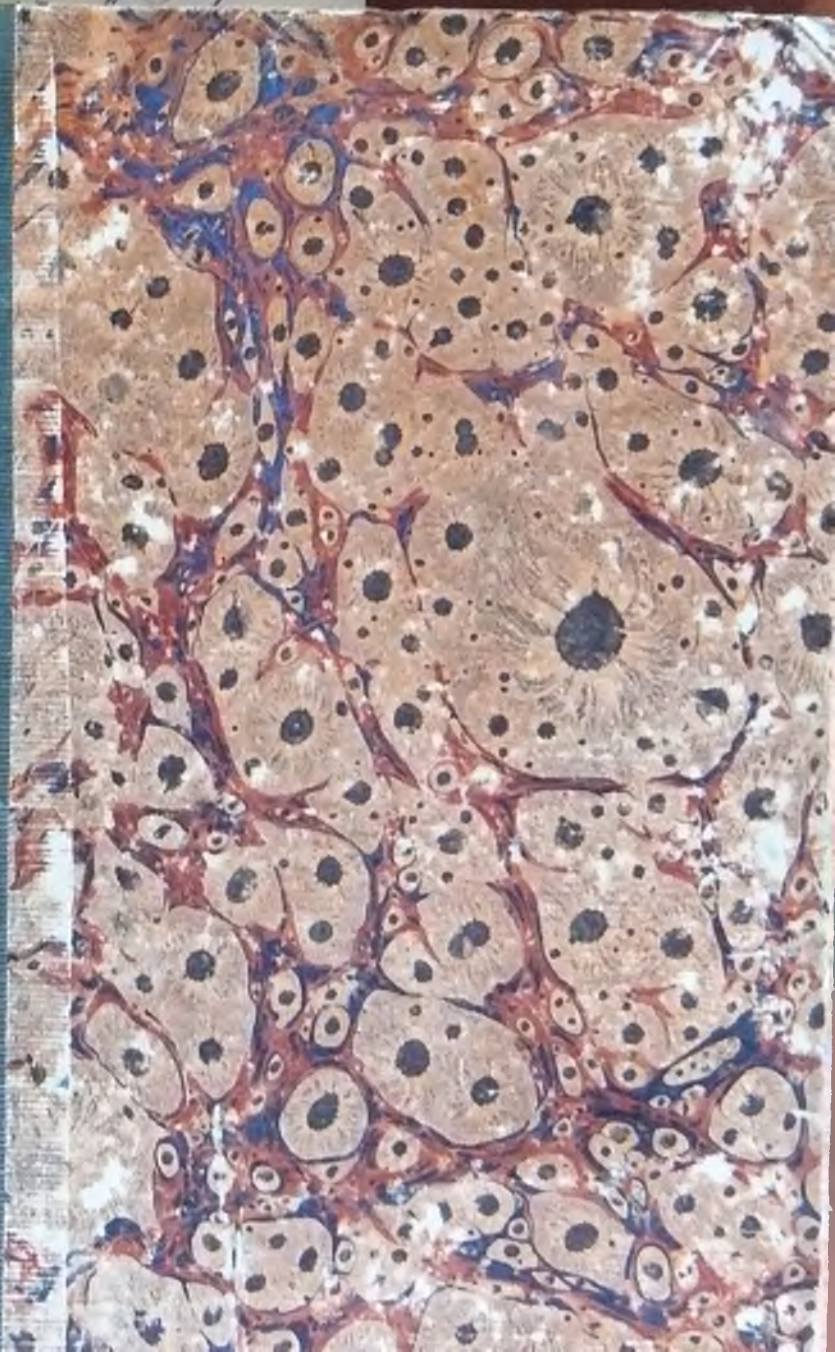

1754

Méltóságos

BÁRÓ ORSZAY LŐRINCZ

Cs. K. Kamarás

T. N. Arad Vármegyei Főispánja.

ARAD VÁRMEGYE'

LEIRÁSA

históriai, geographiai

és

statistikai tekintetben.

I. RÉSZ.

Históriai Leírás.

Négy réz-metszettel.

KIADTA

FÁBIÁN GÁBOR,

HITEK ÜGYVÉD, T. N. CSANÁD, CSONGRÁD ÉS BIHAR VÁR-
MEGYÉK' TABLABIRÁJA, A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'
RENDES TAGJA.

BUDÁN, 1835.

A' KIR. EGYETEM' NYOMTATÓ-INTÉZETÉBEN.

Pentru casa de lectură

TEKINTETES NEMES

A R A D V Á R M E G Y E'

KARAINAK ÉS RENDEINEK

BUZGÓ HÓDOLATTAL

A. A. A.

A' KIADÓ.

E L Ő S Z Ó.

Arad vármegyének általam itten közölt leírása nem egészen saját munkám lévén, szükség megmondanom, benne mennyi részem legyen; hogy ahhoz képest, mind hiányaiért — mellyek kétségkívül számosak — a' felelet' terhe, mind netalántán elősmerendő érdeméért a' javaló ítélet, rám igaz mértékben háruljanak.

Első alapját e' munkának néhai Tzutz István, Arad vármegyei Táblabíró vetette meg; ki nek is erre alkalmat nyújtott ama' történet, hogy midőn 1827dik esztendőben bizonyos Szepesházy Károly nevű hazánkfia, ki az egész magyar föld' nevezetességeit leírni szándékozott, többi megyéink közt Aradot is a' kebelében találtató

VI

jelességek' vele-közléséért folyamodó-levelével felszólította, — Arad' Rendei pedig a' dicséretes czélt, szokott buzgóságuk szerint pártfogásra méltatván, annak következtetésében, a' megyéjék-beli jelességek' egyenkénti összeveirását végzés mellett járásbeli Szolgabiráiknak kötelességül tették volna: ugyanazon végzésöknél fogva egy-szersmind azt is elhatározni méltóztattak, hogy az említett részletes leírásokból, nevezett Tzutz István Táblabíró által egy a' Köz-Gyülésnek bemutatandó rendszeres egész alkottassék. Tzutz a' reá bizott szerkeztetéssel való foglalatoskodása közben, majd magán-könnyithetés' okáért, majd csupa kíváncsiságból, gyakran elővette Vályinak ősmertes Lexiconát, hogy az előtte álló adatokat, az ebben lévőekkel egybevetvén, ha mi érdekes amazokból hibáznék, azt ezekből pótolhassa; de gondos vizsgálódása után mind azon tudósításokat Arad vármegyéről, mellyek Vályi' könyvének három köteteiben találtak, elannyira hibákkal teljeseznek tapasztalta, hogy azoknak kalauzul használhatóságáról szó sem lehetvén, inkább az általok terjesztett tévelygések' orvoslását látta szükségesnek *). Azért is magát arra

*) Ki Vályinak azon munkáját, mellyről itt említés tétetik, ősmerti, nem fog bennünket rágalmazóknak mondani, ha annak hazánk' egyéb vármegyéit illető datumait is szintannyi hibákkal tömvéknek lenni állítjuk. Általános hibája p. o. a' szerzőnek, pusztá költeményeket 's köznépi mendemond-

határozta, hogy a' Szepesháznak szánt rövid rajzolat helyett, egész Arad vármegyéről egy — mennyire lehet — kimerítő hiteles leírást készítsen, és azt saját neve alatt bocsássa közre. Melly munkához, olly terv szerént, hogy az históriai, geographiai és statistikai három külön részekre oszolják, nemcsak hozzá fogott, hanem az első, u. m. históriai részt egy pár év alatt be is végezte; de mielőtt a' másodikkal véget érhetett, a' harmadikba pedig csak bele is kezdetett volna, buzgó munkálkodását véletlenül közbe jött halála épen derekában félben szakasztotta. Kéz-

dákat is históriai igazságok' rangjára emelni — minő, hogy többet ne említsünk, a' Dugonics' Etelkájából kölcsönözött regének Világosvár' históriájába szövése; ugy továbbá, a' helységekben divatozó vallásokat majd mindenütt nem valóan adni elő, 's merő Protestans vagy Óhitű falukba is csupa Catholicus lakosokat helyheztenni. Egyes botlásait mind rendre kimutogatni nem czélunkhoz tartozván, mi itt csak a' megyénket érdeklők közül rovunk meg egyet kettőt, millyenek imezek, hogy: a' következő 11 helységet, u. m. *Nagy-Ág, Almaszeg, Aprits, Arak, Baka, Bata, Fentak, Ohába, Papokféléregyháza, Papokháza, Peresti*, 's két pusztát, *Hetrenest* és *Sarlót* Arad vármegyébe teszi, mellyek itt együl egyig épenséggel nem léteznek; *Pélynek* az innét rég kimúlt *Magocsy* és *Ábrakámfy*, *Csillnek* az ország' nyugoti szélén virágzó *Inkey* nemzetséget mondja földesurának; az alacsony sikon fekvő *Pécskáról* azt írja, hogy mivel magas hegyen fekszik, fogyatkozása van a' kutakban; a' szinte lapályos vidékű *Csintycét* pedig hasonlókép hegyek közé helyheztenvén, fával bővülködőnek állítja, végre itt is, mint egyebütt, a' lakosok' vallását elforgatja, és sok oláh falut catholica hiten lévőnek hirdet 's a' t.

VIII

iratát, minden ahoz a' boldogult által beszerezgetett materialékkal együtt, örököse T. Tzútz János *Ügyész* Úr Nemes Arad vármegye' levéltárába adta be, — a' T. Karok és Rendek pedig, nehogy e' hasznos vállalat, 's a' szerzőnek annyi fáradtsága, a' hazára nézve minden nyom nélkül enyésszen el: a' félben szakadt munka' kiegészítését 's kiadását kívánatosnak találván, ezeknek teljesítését kegyes végzésüknél fogva reám bizni méltóztattak. Én ez engem igen is megtisztelő végzésnek örömmel fejet hajtottam; nem ugyan talán az annak méltólag megfeleltetés' bizakodó reményéből, hanem csupán azért, mert benne arra, mit rég óhajték, hogy t. i. ezen Nemes Megyének, hol a' sors pályámat kiszabta, én is egyszer egy valamit érő szolgálatot tehessek, kedvező alkalmat kínálkozni láttam.

Az ezen úton kezemre jutott kéziratot tehát általnézván, annak szerkeztetésében o' kettőt tettem magamnak törvényül:

1) A' mi a' munkából már szerkeztetve van, annak sem rendén, sem foglalatján, mennyire csak lehet, nem változtatni, hogy rajt' a' szerzőtől rá nyomott sajtásági bélyeg lehetőségig megmaradjon.

2) Mi a' munkából hibázik, azt tulajdon tetszésem 's nézeteim szerént dolgozni ki; ugy

mindazáltal, hogy a' két különböző tollból folyt egészben a' stylusbeli tarkaságot eltávoztassam, 's e' pontban legalább a' részeket egymással összhangzásba hozzam.

Ezekhez képest, a' munka' I-ső 's II-dik részében, mellyek közül amazt egészen, 's ezt is némüleg szerkeztetve vettem által, valamint egy felől a' renden igen kevés, és a' foglalaton is csak annyi változtatásra vettem magamnak szabadságot, hogy ott, hol egyben, vagy másban világos hibára akadtam, a' hibát helyre hoztam, — hol pedig szükségesnek véltem, a' textust jegyzetekkel pótoltam: úgy más felől mindenikben a' szerzőnek különben is sok reszelést kívánt stylusát, a' tőlem szerzett III-dik részéhez alkalmaztatva, egyformaság' kedvéért átaljában újra öntöttem.

Midőn így e' munka' kiegészítésében részint mint szerkeztető, részint mint szerző foglalatostkodnám, mind a' két tulajdonságomban fő gondot leginkább arra fordítottam, hogy Arad vármegyének ezen leírása minden oldalról minél nagyobb hitelességgel birjon. Ezt a' históriai résznek az által kívántam megadni, hogy benne semmi bizonytalan forrásból eredt 's ingadozó történeti adatoknak helyet nem engedtem. Azok, miket felvételre érdemesítettem, mind, vagy tekintetet nyert történetirók', vagy kétségtelen ok-

levelek' bizonyításaival támogattnak. *) Ezen oklevelek' nagyobb része a' Károly-Fehérvári káptalanból való, mellyeknek onnét Tzutz István által rendes uton kivett hiteles másolatjai (Transumpta) Arad vármegye' levéltárában letéve vannak. A' megye' régi földesurait illető biographiai jegyzetek pedig Buday Ferencz' Polgári Lexiconából kölcsönöztek. — A' könyv' II-dik és III-dik részében foglaltaknak hitelessége iránt, a' megyei Küldöttségnek, mellyet azoknak megvizsgálására magamnak kikértem, elnyert jóváhagyása által elegendő kezességet szerzettem. A' mi azért a' hitelességet illeti: ugy hiszem, szabad azzal hízelkednem magamnak, hogy e' pontban részemről semmi elmúlasztva nincsen. — Végre a' štylusra nézve, melly, mint följebb vállám, átájjában az enyim, azon észrevételt tésszem, hogy a' nyelvbéli purismust, mellynek különben szép-litteraturai műveknél magam is barátja vagyok, olly nemü munkánál, minő e' jelenvaló, apróságos figyelemmel vadásztatni,

*) Itt a' k. Censura' kívánságára meg kell jegyeznünk, hogy okleveleink közül azokat, mellyekben a' Római Pápanak a' magyar királyi jusok' sérelmével történt bitorlásai jőnek elő, csupán történetbéli adatok gyanánt hozzuk fel, 's minden illyes lépéseket a' Római udvar' részéről, a' szerint, mint azt már több jóles diplomaticusaink világosan megmutatták, mi is mind alkotmányunkkal, mind honi egyházi törvényünk' elveivel is merőn ellenkezőknek lenni hiszünk 's vallunk, —

kelletlen affectatiónak nézvén: a' helyett inkább köz divatu, értelmes előadással élni célirányosb-
nak ítéltem.

Ennyiből áll, mit e' munka körül mint szer-
keztető 's mint szerző teljesítettem. Mennyiben feleltem meg általa a' felvett vállalatnak? nem magam', hanem a' nagy Közönség' ítélete alá tar-
tozik. Annyi bizonyos, hogy a' munka, céljára nézve, már csak annál fogva is nem kis fontos-
ságú, mivel az egész haza' tökéletes leírására, millyen nélkül mái napig szükölködünk, 's a' mellyből merithető hiteles adatokra lehetne minden országos intézkedésinket biztos számolással alapítanunk, csak az illy részletes leírások által fog az út megkészülni. Már, hogy e' nagy és hasznos célra jelen dolgozásom által én is valami munkálkodhattam, azt magát rám nézve ki-
elégítő jutalomnak tartom; ha pedig még olly szerencsés is lehetek, hogy munkálkodásom né-
minémü javaló ítéletre a' Közönségnél szert tehe-
tendő: az érdem' egy részét e' munka' alapját megve-
tő néhai Tzutz István' hamvainak teljes jussal által-
engedvén, — másik részében Nemes Arad várme-
gyének e' mívet lelkes buzgósággal létre segítő
őszves Rendeivel, — ugy szintén több magános me-
gyebeli hazafiakkal, kik által célomra használ-
ható adatokhoz jutottam, 's kiknek sorában Dan-
kó János megyei Levéltárnok Urat, ki a' munka

XII

és szerzői iránt eleitől fogva végig, oklevelek' kerítése, levéltárbeli ritkaságok' szolgáltatása, előfizetések' gyűjtése 's t. c. által különös részvételt bizonyított, megemlíteni el nem múlathatom, örömet osztolni hajlandó vagyok.

Irtam Világosvárott, Novemb. 30kán 1834.

FÁBIÁN GÁBOR m. k.

B É V E Z E T É S.

A' vállalat, melyet e' munkával magunkra vettünk, az, hogy Arad vármegyét hazánkfiával *minden oldalról* a' lehetőségig megismertessük. Ennek illőleg megfelelni csak úgy fogunk, ha a' megyének nem csupán helybéli leírását (topographiáját) közöljük: hanem hajdani képét is, mennyire tőlünk telik, hív másolatban előre bocsátjuk; vagy is azt *historiai*, *geographiai* és *statistikai* szempontokból lerajzoljuk. Ehez képest munkánkat három Részre osztjuk fel; mellyek közül az

Első Rész előállítja Arad vármegye' régi ábrázatját, azon változásokkal, mellyek rajta történtek 1744-ik esztendeig, midőn t. i. Zaránd vármegyének két járásaival megtoldatván, máialakjába öltözve, mintegy új életre lépett.

Második Rész magában foglalja a' megye' mostani négy járásainak, és azokban találtató városoknak, faluknak és pusztáknak egyenkénti

leírásait, a' szerént, mint ma fekszenek, lakosaikkal, birtokosaikkal 's minden említésre méltó jelességeikkel egyetemben. Végre a'

Harmadik Rész a' megye' mostani állásának physical és moralis tekintetben való ismertetésével foglalatoskodván: annak mint hazai külön törvényhatóságnak rövid statistikáját adja elő.

Mi a' két utolsó Részt illeti: itt a' kútfőket, mellyekből merítettünk, bizvást kétségteleneknek vallhatjuk; mert valamit azokban mondunk, mind azt vagy saját tudományunk és tapasztalásunk, vagy velünk együtt élt megyebeli honfitársainknak köz bírálaton keresztül ment hiteles tudósításai után mondjuk. Az ezekben foglalt tárgyak átaljában olyanok, mellyek mindennap szemeink előtt vannak, füleinkben hangzanak, levéltárainkban olvastathatnak, sőt jobbára tulajdon műveink; és így semmi kétséget nem szenvednek.

De az első Rész' históriai tartalmáról illy biztos hangon szólni nem merünk; több mint egy okunk lévén aggódni azon, hogy itt olvasóink' várakozásának sokakban meg nem felelhetünk. Mert hogy a' régiség' homályában, hová csekély készülettel, kalauz és vezérfáklya nélkül, töretlen uton indultunk, igen is kevés fölfedezéseket tettünk, megvallani nem szégyeneljük; annyi-val inkább, mivel senki sem tagadhatja, hogy ha vannak megyeink, mellyek' régi históriájá-

nak írása nagy nehézségekkel jár együtt: Arad bizonyosan azok' számából való; minekutána hazánk' ezen vidéke a' bennünket kelet felől olly hosszasan látogatott zivataroknak szinte torkában feküdvén, 's miattok legtöbbet és legtovább szenvedvén; benne minden ollyas források, honnét a' később kor történeti adatokat meríthetne, ugyanazon zivatarok által csaknem egészen bétemetve vannak. A' helybeli levéltárok, mind a' közönségé, mind magánosoké, egy századnál följebb menő okleveleket alig nyújthatnak; a' régiebbek a' szomszéd Töröknek gyakori dulásai között vagy végkép' elenyészvén, vagy a' megyéből kipusztult tős gyökeres ősi nemzetségekkel együtt máshová kerülvén. Melly hiányok annál érezhetőbbek, minthogy azok honi történetiróinknak 's geographusainknak azon szűk tudósításai által, mellyeket míveikben Arad vármegyéről gyéren elszórva találunk, legkevésbé is ki nem pótolthatnak.

Segédforrásaink' illy szűkében tőlünk Arad vármegye' régi állapotjának kimerítő leírását várni, igaztalan kívánat volna; 's inkább igazságosak lennének irántunk azok, kik bennünk azt, hogy e' nagy munkába így belé vágni bátoroktunk, vakmerőségnek tekintenék. Magunk annak ismerjük e' tettet, 's nem is egyéb birtreá bennünket, mint az, hogy midőn megyénk' geographiai rajzolásához fogni akarván, szem-

inket annak vidékein szerteszét jártattuk, majd minden lépten az ősz régiség' olly tisztos emlékeire botlottunk, mellyek lelünk, akaratunk ellen is, a' hajdankor' világába ragadták, és az ott való nyomozásokra hatalmasan ösztönözték. Megtettük tehát, a' mit e' részben tehattunk, és ha a' siker nem nagy is: annyit legalább jó lélekkel mondhatunk, hogy híven fáradoztunk; s azon néhány oklevelek' segédelmével, mellyeket tárgyunkra nézve nagy gonddal beszereztünk, Arad vármegye' régi históriájának nem egy homályos pontjára kellő fényt derítettünk. A' többit nálunknál szerencsésb nyomozókra hagyván, még csak azt jegyezzük meg, hogy munkánk' históriai részébe Zaránd vármegyének 1744ben Aradhoz kapcsolt két járásait is, azon okból, nehogy megyénk' ezen új tagjainak régi ismerete' hijával az egésznek története csonkúlást szenvedjen, befoglalni jónak találtuk légyen.

ELSŐ RÉSZ.

ARAD VÁRMEGYE' RÉGI ÁLLAPOTJA.

I.

A' megye' nevezete.

I. §.

Arad vármegye e' néven csak a' 17ik század' végével kezd az irásokban megjelenni: elobb mindig *Orod vármegyének* iratott, — 's így irva legrégibb oklevelekben is emlékezetét találjuk; honnét helyesen következtethetni, hogy e' megye, ha nem is vezéreink' korában a), de bizonyosan

a) A' vármegyék, mint már maga a' szó mutatja, bizonyos várakról neveztetek el. Béla' nevetlen irnokja elszámálju azon várakat, mellyeket beköltözött eleink az új honban készen találtak, ugy azokat is, mellyek később a' vezérek alatt épültek, 's megyéknek nevet adtanak. Ha ezekhez számláljuk *Zsoltot*, mellyet minden irók' véleménye szerint Zoltán épített, *Sümeget*, vagy *Somogyot*, mellyről I. István a' Sz. Mártoni monostornak adott kiváltságos-levelében panaszosan emlékezik; ugy találjuk, hogy Sz. István' királysága előtt már 24 vármegyék fennállottak.

első királyunk Sz. István alatt, kinek az ország' jobb felosztása nagy részben tulajdonítatik, nyert lételt és foglalt sort a' többi megyék között.

Sokan a' régi *Orod* névben, mellyet csak hibás írásmódból eredettnek tartanak, a' mai *Aradot* akarván feltalálni, úgy vélekednek, hogy Arad vármegye a' kimondásban eleitől fogva mostani nevét viselte és azt Arad' várától vagy városától nyerte légyen. E' véleményben látszatnak osztozni némelly jeles írók is, mint Bombardi, ki Topographiájában Aradról ezt mondja: *Aradinum cum castro oppidum, Provinciae nomen impertivit*; ugy szintén Bél Mátyás, kinek Geographiájában a' 275ik lapon ez olvastatik: *Comitatus Aradiensis seu Orodienensis, nomen a munitamento Arad accepit*; noha velök a' kérdésbeli tárgyra nézve semmit bízonyítani nem lehet, minekutána idézett szavaikból ki nem vehető, valljon Aradnak eredeti vagy későbbi elnevezésére czéloznak-e? mert az első esetben állításuk semmi hiteles adattal nem támogatatik; a' másodikban pedig olly dolgot erősít, melly a' kérdés körébe nem tartozik; senki kétségbe nem hozhatván, hogy Arad vármegye, újabb nevezetét csakugyan Arad' várától 's városától vette légyen.

Azok, kik az *Orod* név ellen világosabban kikelnek, fent említett véleményöket többféle módon igyekeznek megállapítani. Közülök

Némellyek szerint Arad' vára ezen sarmata szóból *Harad*, melly crosséget jelent, vette nevezetét, — 's azt még Deccebalus, Dacia' királya építette, akkor, midőn Trajanus császár ellen olly

elkeseredéssel készült harczolni, hogy az új vár környékén előre roppant sírokat ásatott, hová annak egész táborát temettesse; melly sírokba mindazáltal, a' had' szerencséjének Trajanus' részére fordultával, utóbb magának Decebalusnak leölt seregei lettek a' Rómaiak által eltemetve; és ezen sírokból valók volnának a' Glogováczi helység' róna határában ma is még egymás mellett fennálló különös tekintetű halmok. — Ezen előadásból azonban csupán annyi bizonyos, hogy a' Glogováczi öt halmokban csakugyan sok embercsontok találtnak, — s annál fogva hihető, hogy azok valaha számos holtaknak temető gyanánt szolgálhattak: a' többi tudunkra semmi históriai datumon nem épülvén, pusztá elmesfuttatásnál egyébnek nem tekinthetik.

Mások ismét így okoskodnak, hogy: az *Orod* név, akár eredeti, akár áltformált magyar szónak vétessék: sehogy sem egyezik a' magyar nyelv' azon természetével, melly szerint az a' helységek' neveiben találtató *od* végszóttagot mindenkor meghúzva szokta kiejteni, mint p. o. ezekben: *Aszód*, *Fonyód*, *Homoród*, *Iglód*, *Maglód*, *Taród*, *Tinód* s a' t., és így *Orodnak* is inkább *Oródnak* lehetett volna mondatni: de így accentuálva sehol sem olvastatik. — Ezen okoskodás olly egyoldalú és gyermekes, hogy annak csak czáfolásába ereszkedni is, szinte átallunk. Valljon hol van az megírva, hogy minden Magyarországi helyeknek magyar hangzásu névvel kell birniok? 's valljon a' *Breznó*, *Drégely*, *Fraknó*, *Krassó*, *Kraszna*, és sok száz illy nevek magyar hangzá-

suak? ellenben a' röviden végződő: *Bokod*, *Ko-rod*, *Locsod*, *Szomod*, *Tabod*, *Tokod*, *Ukod* s a' t. nem magyar hangzásuak-e? — Az accentusra hivatkozás el nem dönti, valljon hosszan mondatott-e ki *Orod*, vagy röviden; mert a' régi, többnyire deák oklevelekben 's könyvekben a' magyar tulajdon nevek' accentuatiójára — elég rosszul — nem volt szokás ügyelni. Meglehet, hosszan is, kurtán is használták azt az írók, a' szerént, a' mint egy vagy más nemzetbeliek voltak; épen ahogy már ma az *Arad* névvel törté-
 nik, melly kimondva a' Magyaroknak: *Arad*, — az Oláhnak: *Arád*, a' Németnek pedig: *Arád*. Akármellyik kimondás divatozott légyen is, mind-egy; mert mindeniknél csak az *o* és nem az *a* he-
 tő uralkodik — 's ebben fekszik a' különbség az *Orod* és *Arad* között.

Végre a' kiknek sem etymologiai 's philolo-
 giai, sem históriai fejtegetésekbe mélyen béesz-
 kedni kedvök nincsen: azok egy felől Verböczy-
 vel akarnak bizonyítani, ki törvénykönyvében
 ott, hol a' vármegyéket előszámlálja, Aradot vi-
 lágosan *Arad vármegyének* írta; más felől pedig
 a' már egyszer említett Bél Mátyás' Geographiá-
 jával takaródzanak, mellynek 268ik lapján ez
 mondatik Aradról: *Ó Arad, latinis Arad vetus*,
Orodo alias, ut et Aradó dictus, in ripa Maru-
sü, capitulo olim insigne fuit. Erat olim insi-
gnis praepositura Sacerdotum, atque collegio cano-
nicorum. — A' mi Verböczyt illeti: igaz, hogy
 Hármastörvénykönyvének 1779ik esztendőtol
 fogva való kiadásaiban mindenütt *Arad vármé-*

gyét olvasunk: de az is igaz, hogy valamennyi elöbbieken viszont *Orod vármegye* vagyon írva. Sőt az említett esztendőbeli kiadástól fogva a Corpus Jurisban I. Mátyás' IVik Decretuma' 7ik cikkelyének E. alatti glosszájában világosan ki van téve: *Comitatus Orodensis, seu ut nunc scribimus Aradiensis*. — A' Bél Mátyásból idézett helyre pedig az az észrevételünk, hogy ha Arad vármegye mindenha *Aradnak* iratott és mondatott volna is: a' kebelében egykor fennált káptalan még sem lehetne *Aradinak* mondani; mert ez eleitől fogva e' mái napig, valahol csak róla emlékezet fordul elő, mindenütt és mindig *Orodi káptalan* nevet visel.

Következik már, hogy e' tárgyban saját véleményünket adjuk elő. Mi tehát a' régi *Orod vármegyét* a' mái *Arad vármegyével* egynek tartjuk ugyan: de a' két nevet megkülönböztetjük, 's azt hisszük, hogy a' megye, mellyről szólunk, mostani nevét csak az újabb időkben nyerte *Arad'* városától: annakelőtte pedig valósággal *Orod vármegyének* hivatott mind írásban, mind köz beszédben, és nevezetét az *Orodi* erősségtől vette légyen. A' mit hitelesen következendőkkel reménylünk békibizonyíthatni:

Ha *Orod* vármegye régenten is *Aradnak* mondatott volna: lehetetlen, hogy az így is írva valahol elő ne fordulna; de sem törvényeinkben, sem okleveleinkben sehol *Arad vármegyét* nem olvasunk egész a' 18ik század' kezdetéig, hanem mindenütt csak *Orod* ötlik szemünkbe. A' számtalan datumok közül, mellyek ezt erősítik, elég

légyen itt csak néhányat felhoznunk a' századok' rende szerént:

1250ban IVik Béla, attyának, kinek már akkor *ifjabb király* név alatt uralkodó társa volt, meghagyásából, az országbeli birtokosok' jószágait illető Privilegiumokat, a' királyi pecséttel akkoriban üzött sokféle csalások miatt vizsgálat alá vévén: *Ugrin* Esztergomi érsek' öccsének *Miklósnak* kezénél is talált némelly javakat, mellyek nem őt, hanem bátyját illették. Az ezen vizsgálatról szóló oklevélben előszámlálatnak vármegyénként mind azon birtokok, mellyek ekkor Miklóstól elvétettek, valamint azok is, mellyek nála meghagyattak. Elvétettek tőle *Orod vármegyében*: Anha, Zehund és Hude; *Zaránd vármegyében*: Alba, Cracou, és Scerbeth jószágok. Nála hagyattak *Orod vármegyében*: Alsu Woyla; *Zarándban* pedig: Wáro és Wary *b*). És így megyénk már IIik András alatt *Orodnak* neveztetett.

1550ban az ismeretes *Zaach Felicián'* nemzetsége ellen hozatott kegyetlen ítéletnek megyénk' akkori főispánya ekképen írja alá magát: *Coram Thoma, Vajvoda Transylvano, Comite Orodiansi, Csongradiensi et de Zounuk c*).

b) Lásd: Fehér Cod. Diplom. Tom. III. Vol. II. pag. 204.

c) Lásd: Kovachich Suppl. ad vest. Comit. Tom. I. p. 268. seqq.

Zaach vagy *Zah Felicián* Robert Károly alatt nevezetes udvari ember volt, 's egy ideig nádorságot is viselt. A' királyhoz mindenkor szabad bejárása lévén, egykor, midőn az Visegrádon familiájával ebédelne, Felicián nagy dühösséggel ebédlőjébe rohan, kivont karddal a' királynéhoz vág, annak négy úját a' jobb kezén lecsapja, azután

1431ben A' Váradí káptalan tudósítja Zsigmond királyt, hogy az *Orodí* prépost ellen, ki tőle a' Marusközi földet elfoglalta, az Inquisitiót *Orod vármegyében* végrehajtotta, 's őt a' további hatalmaskodásoktól eltiltotta *B*).

1560ban Ilik János (Zápolya király' fia) Bereghszói Hagymás Kristófnak hív szolgálatjáért ajándékozta *Chueh'* helységét *Orod vármegyében C*).

1609ben Bethlen Gábor Erdélyi fejedelem, Balassa Bálint' és Ferencz' eleste után Balassa Annának és Paczot Ferencz' fiának újonan conferálja *Kutas* és *Macha* helységeket 's a' Székudvari portiójokat Zarándban; *Nagy-Csályát* és *Kis-Csályát* pedig *Orod vármegyében D*). — 1651ben *Orod vármegyében* Kasza, Kazmér, Kalodva és Martonos helységek Gyulay Ferencznek adatnak. 1678ban *Orod vármegyében* fekvő Ménes helység'

magát a' királyt egyik karján megsebesíti, végre gyermekeit akarja öldökleni. A' nagy lármára segítség fut, és Feliciánt ott helyben összeaprítják. E' tettét hallatlan boszúállás követte, mellynek minden *Zah* nevet viselő, gyilkos áldozatja lón. Nemzetsége ellen egy kegyetlen ítélet hozatott, melly azt rendele, hogy Felicián' minden harmad ízig való rokonainak fejük vétessék, harmad ízen túl lévő atyafiai állandó szolgaságra vettessenek, — sógorai pedig az udvarból örökre kitiltassanak: és hogy a' vármegyék *Zah'* atyafainak kinyomozása 's elfogatása végett gyakori gyűléseket tartsanak 's a' t. E' borzasztó ítéletet *Orod vármegye'* főispányán Tamás Vajdán kívül aláírta Vilhelm is, a' Szepesi és Zarándi főispány.

Ugyan ezen századból előadunk még a' sok közül két diplomát, mellyek *Orod Vármegyében* helyhezterett *Mikalaka'* helységét illetik. Lásd: az *Oklevelek közt A*) alatt.

Reformáta ekklezsiájának esztendőnként 100 kósó ajándékoztatik, mint ezeket a' Károly-Fehérvári káptalan levéltárában találtató két oklevélben magunk olvastuk d).

És imé így jön le folyvást legrégibb idökböl egész a' 17ik század' vége felé az *Orod vármegye* nevezet, a' nélkül, hogy azt csak egyszer is *Arad*-nak írva találnók; mi is kétségtelenné teheti, hogy e' megyének hajdani igaz neve az első, nem pedig ez utolsó volt légyen.

De ezen kívül még arra is hozhatunk elő hiteles adatokat, hogy *Orod Aradtól* már a' régibb idökbén nyilván meg is vala különböztetve. Palma, jeles hazai történetírónk világosan mondja, hogy *Orod* mintegy három ezer lépésnyire feküdt *Aradtól* e). Így beszél már ö előtte Thuróczy László f), ugy szintén Pázmán Péter Esztergomi érsek is, mint azt Fuxhoffernél olvashatni. — Még előbb, t. i. 1561ben a' palatinalis portáknak

d) E' két oklevélnek, mellyeket ekkorig meg nem kaphattunk, csupán kivonatjaival a' regestrumi utasító jegyeivel szolgálhatunk. Az első így van az említett káptalan jegyzökönyvébe beírva: „Inscriptio Oppidi Siri, Galsa, Mesth, Aranyág, Szerb, Köszönd, et Maczina, nec non praediorum Alsó Maczina, Pankota, Filler-egyház, Sz. Kereszt, Felső Aranyág et Csernek in de Zaránd, item: Kasza, Kazmér, Kalodva et Martonos in de *Orod* Comitatus pro Francisco Gyulay de Marosnémethy 1651 L. R. 25. f. 405.“ — A' másik pedig így: „Collatio 100 Lapidis salis pro Reformata Ecclesia Mènesiensi in Comitatu *Orodiensi* 1678. P. Nro. 88.“

e) *Orodinum* — — trium circiter passuum millibus ab *Aradino* distat, hodie ab incolis *Glogovác* appellatum. L. Specimen Herald. Regni Hung. pag. 71. sub O.

f) *Hungaria* czímü munkájában pag. 207.

Földváry István által készített Conscriptiojában, melyet alább (5ik §ban) fogunk előmutatni, azt látjuk, hogy *Aradnak* egy részét a' Várad püspök, más részét pedig az *Orodi* káptalan bírta légyen; mi is arra mutat, hogy tehát *Arad Orodal* egy nem lehetett. De ezt még régibb időből való hiteles documentummal is erősíthetjük. Van egy jeles oklevelünk, egy magoknak *Orod vármegye*⁷ Rendeinek neve alatt 1517ben költ Testimonialis g), mellyel bizonyítják, hogy midőn *Aradon* törvényszéket tartanának, előttök az *Orodi káptalanbeliek* protestáltak bizonyos jószág-eladás iránt, az *Orod vármegyében* Kalodván fundált Paulinus barátok ellen E). Lehet-e ennél *Orodot Aradtól* világosabban megkülönböztetni? Imé innét látjuk, hogy mind a' két nevezet már hajdan 's azon egy időben ismeretes volt: de alattök két különböző hely értetett. Ezen oklevél szerint *Orodnak* hívatott a' vármegye és a' kebelében lévő káptalan: *Aradnak* a' város, holott gyűlését vagy törvényszékét tartotta.

Hogy ennél fogva régi nevét a' megyének azon helytől kellett vennie, hol a' káptalan volt: maga a' név mutatja. Ezt hiinni annál több okunk van, mert közönségesen tudatik, hogy a' megyék, midőn első alkotásukat nyerték, valamennyien bizonyos váraktól 's crosségektől neveztetek el, a' mint ennek a' *vármegye* szóban legvilágosabb nyomát találjuk. Hogy pedig a' káptalannal birt

g) Ennél hecsesb oklevéllel megyénk' régi históriájára nézve még nem dicsekedhetünk.

Orodnak nevezetes erőssége is volt: azt nemcsak históriai datummal 's régi hagyománnyal, hanem magának azon erősségnek máig fennálló romjaival is bizonyíthatjuk; mit is alább, hol a' várakról különösen szolandunk, fogunk teljesíteni.

Ugy hisszük, azok által, miket eddig mondotunk, eloszlattunk minden kétséget, melly meggyénk' eredeti 's későbbi nevezetei iránt az újabb időkben fenforoghatott, — 's eléggé megmutattuk, hogy a' régi *Orod vármegye* név a' megyének valóságos és több századokon keresztül divatban élt nevezete volt légyen. De valljon mikor változott az hát által *Arad vármegyére*?

Meg fogjuk látni a' várak' leírásánál, hogy az *Arad* név nem előbb, mint 1554ben tűnik fel, mikor t. i. az Orodi erősségnek török kézre estével, *Arad' várának* 's városának legelső fundamentomai megvettettek. A' megye azonban előbbi nevezetét tovább is folyvást megtartotta, mind addig, mignem a' 18ik század' elején az Orodi erősség végkép' elpusztulván, attól nyert ős nevét a' már akkor szép gyarapodásra kapott *Aradéval* felváltani méltónak találta h), 's amarról való lemondását 1718ban készítettett új pecsétjének

h) Annál inkább, hogy ez a' régihez igen közel jární látatott, *Arad Orodtól* csak két magánhangzóval különbözven. Több példát látunk rá, hogy hajdan a' már fennálló helységek' neveiből újaknak nevei csak némelly betűk' elváltoztatásával, vagy ellenkező magánhangzók' felvételével szoktak formáltatni, mint p. o. *Zaránd*: *Zerénd*; *Simánd*: *Zimánd*; *Ozor*: *Azar*; *Ata*: *Ete*; *Abad*: *Ebed*
 ' s a' t.

ime körírásával: *Sigillum Comitatus Aradiensis*, meg is erősíteni kívánta. A' 17ik század még Arad vármegye' mai nevét nem ismerte.

II.

A' megye' határai és kiterjedése.

2. §.

Arad vármegye' régi határait, mellyek a' rajta keresztülment sok és hosszas viszontagságok, tatár és török dúlások, 's a' szomszéd Erdély' gyakori háborgásai miatt, majd minden emberkorban változtak, megállapítani lehetetlen. Kiterjedését a' mainál majd szűkebbre, majd szélesbre szabatra lenni találjuk. Bombardi, Nagy-Magyarország' leírásában Gyulát, Békés vármegye' mostani fővárosát, Arad vármegyébe helyezteti *a*); mit Ranzan és Istvánffy is erősítenek. Fuxhoffer hazánkfia pedig a' Monostorok' leírásá-

a) Lásd: Bombardi Topogr. Magni Regni Hung. de Comitatu Békesiensi; holott is azután így folytatja: „Iisdem damus verbis laudatae provinciae descriptionem, quibus eam nitide concinnavit domesticus ejus Scriptor; sic autem ille: Post fatalem illam ad Mohács Hungariae illam cladem, potiores succedentibus annis ejusdem partem occupante et per plures annos usurpante Turca, multi, qui eandem in suas regiones distinctam aut describere, aut in mappis exhibere conati sunt, Békesiensem Comitatum e numero caeterorum omiserunt.“ Innét nem esuda, ha mind Istvánffy, mind Ranzan azt írják, hogy hajdan Arad vármegye Békésnek nagy részét magában foglalta.

ban Pázmán Péter után azt mondja, hogy Krassó vármegyének is egy része Aradhoz tartozott, mivel, ugymond, a' Búcsi (most Bulesi) apátság a' Csanádi püspökségben 's Arad vármegyében feküdt *b*).

A' Karloviczi béke után a' Török' birtoka a' Maros' vizéig terjedvén, Arad elvesztette nemcsak Krassó vármegyének előbb ide tartozott részét, hanem a' mai Temes vármegyének azon járását is, mely Lippa' városáról neveztetik; és a' mellyet a' Török' kiverése után, az 1741ki országgyűlésen Arad vármegye' akkori követe Vásárhelyi Imre által — elpanaszolván mind azon terheket, mellyek a' megyét a' török háboru alatt 1737. 1738. és 1739ik esztendőkhben szerfelett nyomták — visszakapcsolatni hasztalanul kívánt *c*).

— Így megnyirbáltatván a' megye' határai: nem csuda, hogy Bél Mátyás, azon időbeli geographusunk, e' hajdan nagy kiterjedésű vármegyét csak vármegyécskének (*regiuncula*) nevezi. Olly szűkre volt t. i. az akkor szorítva, hogy a' Maros, melly

b) Fuxhoffer in *Monasteriologia* pag. 207. „*Ahbatia de Búts*, quam tamen Petrus Pázmán ad arcem Solymos in Dioccesi Csanadiensi et Comitatu Aradiensi ad Marusii ripam sitam esse refert.“ Ez most Krassó vármegyében van.

c) Vásárhelyi Imre követnek szavai: „Denique occasione elementer resolutae reincorporationis Banatus, sequentibus his diebus commissionaliter pertractandae, ut isthuc sub D. .|. (ezt a' provocatumot minden iparkodásunk után is meg nem kaphattuk) humillime conscriptus Districtus Lippoviensis, eidem Banatui hic et nunc adjacens velut olim huic Comitatu Aradiensi adhaerens, rursus eidem pleno jure readjungit possit, benigne effectuare dignetur.“ Lásd: a' levéltárt 1741. esztendőről.

előbb szinte közepén folyt, most délről Csanádtól Erdélyig határául szolgálna; szélessége pedig ezen folyótól csupán a' Világosi határig terjedne. Meg kell azonban jegyezni, hogy mivel a' Karloviczii békekötés szerént, a' török birtok csak a' Marosig hozatott: ezen folyó egész a' tulsó partig Arad vármegyének tulajdona maradt.

Voltak olly szomorú idők is, mikor nemcsak egy vármegye', hanem az egész ország' határának csonkítása vagy toldása is csupán egy török basának magános önkényétől függött. Így Apaffy Erdélyi fejedelem' idejében 1664ben felzendülvén a' Boros-Jenői török őrzősereg, azt vitatta, hogy a' nagy-ur nekik azon a' vidéken 40 helységet ígért; mellyeknek számát azután 49re, végre szinte 62re emelték, 's kiadatásukat a' fejedelemnél kemény hangon követelték. Apaffy a' pert minden kigondolható színek alatt három évig húzta-vonta ugyan: de utóbb még is kénytelen vala engedni, mert a' török nagy vezértől egy mennydörgő parancsolatot kapott, mellynek teljesítésére egyszersmind a' Kapudsi basa ki is küldetett. Ez, minnekutána jól megajándékozott, elfoglalt a' Boros-Jenői Törökök' számára 49 helységet; de nem úgy, mint azok ide 's tova válogatva kivánták, és a' parancsolat' értelme is tartotta, hanem egymás mellett; 's ezen foglalás által a' határt Magyar-és Erdélyország között állandóul kijegyzette d). Iu-

d) Apaffy, Erdélyi fejedelem, ki nem állhatván már a' szörnyű adót, melly 30 ezer tallérról 80 ezerre szaporodott: Belényesy Ferencz követjét a' portához küldötte annak

nét látszik származni Zaránd vármegyének egykori kiterjedése, melly aztán csak később, ugymint 1744ben hozatott új rendbe.

De találjuk nyomait megyénk' levéltárában annak is, hogy az így, vagy akármikép elszakadt

leszállítása végett. De e' követségre feleletet sem kapott; hanem a' török udvar Belényesihez más követet kapcsolt, ki a' fejedelemnek egészen más levelére 1664ben következő feleletet hozott: „Messiac Religionis cultor, Principum Christianorum gloriosissime Princeps Apaffy! Deus te diu incolumem servet, resque tuas dirigat! Quo pacto Praesidiarii Varadiensens pagis et oppidis ad Regnum Transylvanicae pertinentibus molesti sint, e litteris tuis intelligimus, demandavimusque ipsis, ne ullos pagos et oppida, praeterquam ea, quae Domini Mehmet Bassae Registro inserta potentissimoque Imperatori exhibuit, occupare praesumant, aut tributum ab iis exigant, a Praesidiariis quoque Jeneiensibus Regionem usque Oppidum Halmagy sitam occupari scribis; notum quocirca Tibi sit tempore deditionis Jeneiensis 40 pagos in ipsa regione Patri nostro semet submitisse, quorum nomina Registro Potentissimi Imperatoris tunc inserta, ex copiis sigillo Imperatoris munitis, per nosque Tibi transmissis videre poteris; rei tunc determinatae refragari non est in nostra potestate: ne interim plures occupentur vici, providebimus, saltem a Vobis requisiti res in veritate nobis constet, tributumque potentissimo Imperatori debitum administrare non negligas mi Amice — 's a' t.“ — Elbámult Apaffy ezen levélre, annyival inkább, mivel a' Regestrumban nem 40, hanem 62 helységek voltak kitéve; kétségbe estek a' birtokos familiák és az egész Erdély, látván, hogy nemesak az elviselhetetlen adó le nem szállítatott, hanem még az országból is egy részt el kell vesztetniük. Apaffy így irt vissza a' nagy-vezérnek: „Excellentissime Domine, mihi Gratosissime! Literas Vestrae Excellentiae adjunctus Aga nobis exhibuit, quas omni submissione perlegentes, paternam ex iis erga nos ejusdem affectionem intelligimus, demisseque exosculamur; mandata de recuperandis fortalitiis, quae praesidiariis germanicis munita sunt, pro virili exequi non praeter-

helységek' adója azon megyének, mellytől a' kivetés után elválni kénytelenítették, a' Nagy-Várad pénztárnál (hová t. i. ekkor az adó szállítattott) mindig bé szokott tudatni. — Melly szünet nélkül való elkeveredések miatt nem csuda, ha Arad

mitteremus, saltem alia non intervenirent impedimenta; verum Regestrum per Vestram Excellentiam nobis transmissum, per Deum, per Manes immortalis reminiscetiae proprii Patris ejusdem (procul dubio per negligentiam, aut malitiam scribarum) plane contrariari videtur, quadraginta enim pagos scribit arcis Jeneiensi applicatos, sexaginta interim et duo sunt Registro inserti; obtestamur igitur Vestram Excellentiam per Manes immortalis reminiscetiae proprii Patris, per memoriam Juramenti Ali Baschae, per Deum Omnipotentem, Sanctissimum Mahometem Prophetam, benedictumque Imperatoris sui caput, ne sinat pagos unquam alios a Regno Transilvaniae avelli etc.“ — De Apaffynak ezeu könyörgésére a' Kapudsi basa, ki egyszersmind executiora is küldetett, e' rövid és kemény választ hozá: „Gloriosissime Principum Messiam colentium Apaffy! Ut quadraginta novem pagos in vicinitate Arcis Jenő sitos, literisque sigillo Potentissimi Imperatoris munitis Praesidiariis Jeneiensibus jam dudum donatos, eos quiete possidere permittas, per tres et amplius annos aliquoties praemonitus non tamen paruisti, vehementer quocirca contra Te potentissimum Imperatorem ira commotum scias, praedictorum itaque 49 pagorum (nisi Tibi male consultum velis) dominia statim dedas oportet. Vale.“ — Az executio végrehajtásához ezt veti Bethlen János (ki után ezeket írjuk): „Kapudst Basa munere accepto paulo mitior factus non pagis, qui in nostra reliquendi erant potestate, intermixtos, sed in continua vicinitate sitos 49 pagos nobis adiuvens Praesidiariis Jeneiensibus resignavit, *ibidemque limites regni nostri constituit*, pro quibus conservandis intra triennium 30 mille Imperialium inutiliter profudimus, tenacissimi erga Deum et Ecclesiam ejus, id quod Deo denegabamus, barbaro nobis emungente.“ Lásd: Bethlen János Erdelyi kanczellárnak Horányi által kiadott historiaját.

vármegyének régi határait, minden ide tartozó irományoknak is hijával lévén, annak rende szerént, időrol időre egész bizonyossággal meg nem állapíthatjuk.

III.

Járásai és tiszviselői.

3. §.

Az a' kevés, mit e' czikkelyben mondhatunk, megyénknek nem azon régi korát illeti, midőn még eredeti nagy kiterjedésében épen fennállott — mert abból e' részben datumokkal nem birunk — hanem annak későbbi időszakaszát, miután t. i. a' fennirtak szerént, határai minden oldalról elszorítva lettek. Ekkor Arad vármegye csupán a' Maros' jobb partjának dülő két csekély járásra oszlott, mellyeknek egyike *Aradi*, másika *Tót-Várad*i járásnak neveztetett. Amaz Csanád vármegye' szélétől Világos' határáig és Radnáig a' mezőséget; emez Radnától Erdélyig a' hegyközt foglalta magában. Egész tiszti kara pedig állott: egy előlülő alispányból, egy jegyzőből, továbbá egy adószedőből, ki egyszersmind szolgabirói, végre egy biztosból, ki egyszersmind eskütti hivatalt is viselt. És ez a' szám, levéltárunk' bizonyítása szerént, mind addig megmaradt, mignem a' megye Zaránd' egy részének hozzá történt kapcsolatásával tágasabb kiterjedést nyert.

IV.

A' megye' gyűlései.

4. §.

Valamint egész Európának el kell ismernie, hogy Magyarország egykor a' keresztyén világ-
nak legfontosb védbástya'ul szolgált légyen a' Török ellen: ugy részünkről illő megadnunk Arad vármegyének azon érdemet, hogy e' védbástya' őrjei közt a' veszélynek napjaiban, fiai is legelöl állottak; illő megadnunk neki azt, hogy hazafiúi kötelességének e' tekintetben az utolsó csepp vérig, mellyet csak onthatott, dicséretesen meg is felelt; mert a' 17-dik század' végén, midőn országunkból a' Török kiűzetett, ebben a' hajdanta (mint alább 5 §.) látni fogjuk, sok fényes nemzetségekkel bővölködött megyében, a' régi birtokosfami-
liák közül már csak egy sem találkozott. Innét elgondolhatni, melly szegények lehettek egy időben a' megyének gyűlései. Nem kisebb lévén e' részben a' szegénység a' szomszéd Zarándban is: a' két megye ebbéli hiányát egymás kebeléből 's másunnan is pótolgatá. Nevezetesen Zaránd vármegye az Aradi és Szegedi sőtiszteket 's harminczadosokat: Arad pedig ezek mellett még a' Zarándi tiszttartókat 's ispányokat is meghívta a' köz tanácskozásokban való részvételre. Sőt később a' szükség annyira vitte őket, hogy a' 18-dik század' elején már a' két megye egymás nélkül gyűlést sem bírt vala tartani. Láthatni máig is levél-tárunk' régi töredékeiben, hogy nem egyszer vitte

ugyanazon jegyző a' tollat Aradban is, Zarándban is, — s ugyanazon személyekből állott a' gyűlés itt is és amott is. Még 1732-dik esztendőben is csak három birtokos familia találtatott Arad vármegyében (mint ezt a' megye a' Helytartó Tanács' kérdésére Augustus' 26-án felmutatta) t. i. a' Mutinai Herczeg, Báró Józsika, és Edlspacher Zsigmond' familiái a).

- a) A' *Mutinai* vagy *Modenai Herczegről*, kinek nevét megyénkben egy nagy kiterjedésű kamarai birtok ma is viseli, nem lesz fölöslegvaló egy kevésbé bővebben is emlékeznünk; nehogy maholnap a' maradék e' nagy birtok' nevezetének honnét történt származásán fejt tőni kénytelenítessék. Ez a' herczeg VI-dik Károly alatt *hűség-szolgálatiért*, királyi adományos-levél mellett, Arad és Csanád vármegyék' nagy részének 's egész Zaránd vármegyének földesurává tétetett. Azonban e' roppant jószágait csakhamar, t. i. Mária Terézia' uralkodása' első évében *ex nota* mind elvesztette; azért, mert a' successionalis háboruban a' Francziákhoz állván, hűségteleen lett. Később' a' békekötés' egyik cikkelyénél fogva visszanyerte csakugyan azokat: de nem tartotta meg, hanem az udvarnak, Olaszországban kimutatott más jószágokért cseszerelte. Minthogy pedig a' herczegnek nem sokára azután magva szakadott: Magyarországon nyert jószágai mint Fiscusra szállt javak ugy kezdtek a' múlt század' végétől fogva részenként conferáltatni. Ezeknek impetrációi *ex defectu Ducis Mutinensis* cím alatt máig is tartanak; noha már belőlök a' Kis- és Boros-Jenői, Pankotai, Butyini és Sebesi camerális districtusok, mellyeket előbb a' Nagy-Váradí administratio, azután pedig az Aradi praefectura kormányozott, egészen kiosztogattattak. Ezen birtok, egy 1809-ben történt kamarai felmérés szerint, azután is, mikor már a' Boros-Jenői és Gyula-Varsándi két uradalom, 's szinte az egész Sebesi districtus (Vallemárét, Fényest, Józsiást és Józsiáshelyt, mellyek külön conferáltattak, kivéve) tőle el volt szakasztva, még 544,832 holdat foglalt magában, kilencz nevezetes szőlőhegyein kívül, Je-

Melly lassan szaporodott a' nemesség Arad vármegyében, láthatni ama' nevezetes gyűlés' jegyzőkönyvéből, melly 1741-ben Aprilis' 22kén

lesen : a' *Kis-Jenői* districtus 63,361, — ennek tiz pusztái 89,223; a' *Zeréndi d.* 105,298; a' *Ménesi* (szőlő-hegyein kívül) 42,133, ennek Zimándi pusztája 10,367; a' *Pankotai d.* (szőlőhegyén kívül) 104,972; a' *Butyini d.* 93,133; a' *Boros-Jenői districtus*nak Bokszegh, Járkostó, Kontrató, Monyoró, Vajvogyen, Algyest, Hodos és Kujed helységekéből álló maradványa 31,608; a' *Sebesi Ű.* fent nevezett négy helysége 4737 holdakra mennek, mellyek öszvesen 544,832 holdat tesznek. Ha még a' szőlőhegyeket 's előbb már kiadott jószágokat ide tudjuk: pagyítás nélkül mondhatjuk, hogy az egész Mutinai uradalom' kiterjedése a' 600,000 holdat jóval is meghaladta. — Reménylén, hogy a' jövődőség jó kedvvel 'veendi tőlünk, ha a' Mutinai Herceg' donationalis levelével megismertetjük, azt maga egész kiterjedésében közölni kívántuk. Lásd az okl. F).

Baró Józsiának emlékezetét levéltárunkban esupán bizonyos Fridrik Vilhelm Ditrichnek egy levele tartotta fenn, ki mint a' Marosi sószállítás' igazgatója 's kamarai tanácsos így ir a' megyéhez 1741-ki October 24-kén. „Es hat hohe Instanz in Ansehung der Richtigkeit „deren Salz-Transporten, die drey Josikaysche, nun „fiscalische Ortschaften Berzova, Sovorsin und Szelestye „der Salz - Wesen - Direction zu dem Ende einzuverleihen „geruhet, um solcher Gestalten deren Salz - Transporten „einige Facilität verschaffen werden solle 's a' t.“ E' jelentését nehezteléssel vették az akkori Rendek, mind azért, mert németül, mind pedig hogy egy kevésé uras hangon vala irva, 's ez iránt a' Helytartó Tanácsnak panaszt is tettek. Ditrich a' Helytartó Tanács' felszólítására meghunyházkodva felelt, mi is a' megyével közöltetett, ajánlatván egyszersmind a' Ditrich' kezére járás. A' mi benne a' dologra tartozik, ebből áll: „Dantur videlicet tres possessiones in Districtu Tót Váradiae Inclytoque Comitatus Aradiensis sitae a Barone Sigismundo Jósika I. Comitatus de Hunyad quondam Supremo Comite jure inscriptio possessae, eovero una cum haerede e vivis sublato ad Fiscum legitime devolutae 's a' t. 7-a Februarii

tartatott Aradon; hol az egész Universitas Bibics Jakab akkori alispány' előlülése alatt illy számban jelent meg: Forster Kristóf, Szegedi sótiszt-ség' contraagense; Edlspacher Ignácz, Mutinai uradalom' praefectusa; Sely István, a' Halmágyi és Tót-Váradai Administratio' rotuláriusa; Rünner Gáspár Tót-Váradai, és Lengyel Gáspár Ménesi tisztartók. Ezeknek tanácskozása után vitte a' tollat a' megyének azon idobeli ügyes főjegyzője Vásárhelyi Imre.

V.

Helységei és birtokosai.

5. §.

Hogy Arad vármegyének a' régibb időkben népesnek és virágzónak kellett lennie: sejdítettünk egy 1561-ről reánk maradt iromány, t. i. néhai Földváry István királyi dicator — és exactornak azon laistroma, mellyet ő az Arad és Záránd vármegyékbeli nádori porták' őszveirása' alkalmával az említett esztendőben készített. Meg vannak ebben mind a' két megyének akkori helységei és birtokosai egyenként nevezve, 's számuk meglehetősen mennyiségre megy; jóllehet már ekkor megyénk a' keblében dúlt kül és bel zivatarok' legpusztítóbb időszakán túl esett, és a' nép' virá-

1742. " Mellyből Józsika Zsigmondnak mind földesurasága, mind birtoka Arad vármegyében kivilágosodik.

Az *Edlspacher* nemzetség, melly megyénknek már több tisztviselővel szolgált, ma is virágzik közöttünk.

gát kioltó Mohácsi gyászos nap nemzetségeit neki is megtizedelte. Még e' laistrom csak magában Arad vármegyében (Zaránd' később hozzá jött részét ide nem értve) 68 helységet 's 40-nél több birtokos familiát röv fel, mellyek közt azon időnek legelőkelőbb nemzetségei 's egyes jelesb férj-fiai közül is veszünk észre néhányakat. Azon részét pedig, melly akkor Zarándhoz tartozott, még sokkal népesebbnek mutatja. A' laistrom így szól:

„Anno 1561. Regestrum secundi subsidii Sacratissimae Caesareo-Regiae Majestatis (Ferdinandi I.) per florenum unum ac denarios decem exacti in Comitatus Csanád, Zaránd, Szolnok, Exter., Békés, Csongrád, Orod, per Stephanum Földváry Dicatorem et Exactorem.

Comitatus Orodiensis.

Zombathel: Domini Ladislai Selemeny; Capituli Orodiensis; Relictae Nicolai Dóczy *a*).

Panád: D. Blasii Nagy; Relictae Georgii Zay *b*); Gaspari Mágocsy *c*); Joannis Pászthory; Stephani Ábrahámfy. *pauper*.

- a) Férje, alkalmasint annak a' Dóczy Györgynek familiájából való, ki 1458-ban Világosvárbán kapitányságot viselt; az a' Gergely pedig, ki 1572-ben a' Simándi vársárra jött prédálók közt a' Törököktől elfogatott, talán fia volt az özvegynek.
- b) Ez a' Zay György rokona lehetett az ugyanakkor élt Szolnoki kapitánynak Zay Ferencznek.
- c) Hogy ez ama' híres Mágocsi Gáspár volt légyen, ki egy ideig a' Gyulai várban kapitánykodott, mutatja egy felől az: hogy midőn ezen kapitányságát elhagyni akarta, Verántz Antal Egri püspök, hozzá irt lebeszélő levélben csudálkozását jelenti azon, mint juthat eszébe szülő

Szent-Pál: Relictae Georgii Zay; Gaspari Magoesy et Joannis Liszthy *d*); Blasii Nagy; Petri Pető *e*).

Két-Szofron: Francisci Abrahámfy; Pauli Serény *f*); Balthasaris Farkas; Ladislai Keretseny *g*); Petri Székely *h*); Regiae Majestatis.

földétől megválni, — más felől az, mert feleségül Mas-say Euláliát bírta, — ennek familiája pedig Arad, Bihar és Békés vármegyékben vala birtokos.

- d*) Talán a' Szebeni senatornak *Liszthy Kristófnak* fia. Nemességét Oláh Miklós püspök' közbenjárása által nyerte; ki egyszersmind testvérének Oláh Máténak unokáját is Lukréziát neki adatta feleségül. Özvegységre jutván pappá, Veszprémi püspökké, majd főkancelláriussá leve.
- e*) A' *Pető nemzetség* ez időben nagy kiterjedésű volt a' hazában, és belőle sok jeles emberek kerültek. Minthogy ezek többnyire *Gersei Petőknek* hivattak; Gerse pedig Vas vármegyében fekszik: hogy az Aradi Petők ezek közül valók voltak légyen, bizonyosan állítani nem merjük; de hihető, mert Pető Jánosnak, ki I. Ferdinánd, Maximilián és Rudolf királyok alatt a' Dunamelléki hadak' főkapitányságát viselte, Arad vármegyében sok vitája volt a' Törökkel, jelesen 1551-ben Batory Bonaventura ő rá bizta Lippa' várát.
- f*) *Attyafia Serény Miklós* 1566-ban a' Gyulai várban vitézkedett a' Török ellen.
- g*) Először Szigeti, azután 1560-tól fogva, Magoesy' lemondása után, Gyulai kapitány. Szép eszű, természetű és vitézségű ember, de nagy huzóvonó. Az egész körülbelől lévő vidéket a' Nagy-Kunsággal együtt arra kényszerítette, hogy neki adózzék dézmával, katonával. Gyulát vitézül védte 70 napig Pertáf busa ellen; azután feladván török fogságra került, 's némelyek szerint, olyan halált szenvedett, mint Regulus, t. i. hegyes vas szegekkel áltvert hordóba fenekelve egy nagy hegyről alá gördítették. Alig viselte Gyulai kapitányságát két esztendeig, mikor már annyi kincset öszvehalmozott, hogy Morvában a' Niklasburgi várát 60,000 jó forintokon megvehette.
- h*) A' *Székely* nemzetség jeles volt akkor; később Arad vármegyében Solymos' várát is ez bírta.

Gyelid: Gaspari Mágocsy et Joannis Liszthy; Relictae Georgii Zay; Gaspari Pető; Petri Pető.

Alsó-Csala: Joannis Pászthory; Stephani Abrahámfy.

Belső-Csala: Joannis Berthóty *i*); Stephani Abrahámfy.

Kovácsi: Joannis Berthóty; Relictae Georgii Zay; Gaspari Mágocsy et Liszthy; Stephani Abrahámfy; Blasii Nagy.

Püspökfalva: Episcopi Csanádiensis.

Deszk: Gabrielis Dóczy; Ladislai Keretseny.

Háromföleu: Pauli Pető; Relictae Georgii Zay; Gaspari Mágocsy; Joannis Pető.

Aroki: Gaspari Mágocsy et Joannis Liszthy; Relictae Georgii Zay; Petri et Gaspari Pető.

Arad: Episcopi Váradiensis; Capituli Orodiensis.

Bálványos: Capituli Orodiensis.

Szent-György: Capituli Orodiensis.

Eotven-Ablakos: Sebastiani Ujlaky *k*); Ludovici Papfy; Gaspari Mágocsy; Nicolai Glesán; Relictae Georgii Zay.

Papok' Fehéregyháza; *Papok Szeghy*; *Monostorlaka*; *Szent-István*: Capituli Orodiensis.

Csarak: Gaspari Mágocsy; Relictae Georgii Zay; Joannis Edenfy *l*).

i) E' nemzetségből *Berthóty Márton* 1543-dik esztendőben alispánya volt Sáros vármegyének.

k) Egy *Ujlaky Sebestyén* Sziget' várát védte a' Török ellen 1552-ben.

l) *Edenfy*, vagy *Ödönfy László* Martinuzival együtt vette be Lippát; Erdélyi vice - vajdává lett 1552-ben.

Deszkér (deserta): Joannis ac Petri Pető; Relictae Georgii Zay.

Bike: Gaspari Mágocsy; Relictae Georgii Zay; Petri Pető.

Keresztúr: Gaspari Mágocsy; Relictae Georgii Zay; Joannis Patotsy *m*); Nobilium Nadány *pauperum n*).

Almaszegh: Petri Bánkőy; Francisci Méregh; Georgii Társy; Georgii Nagy; Alberti Makay.

Bikacs: Gaspari Mágocsy; Petri Pető; Joannis Pető; Relictae G. Zay.

Marian: Demetrii Ocsarovics.

Salafe: Georgii Bebek *o*).

Ménesi: Gaspari Mágocsy; Joannis Pető.

Csihold; *Csychiel*: Capituli Orodiensis.

Lippa cum Radna: Regiae Majestatis.

Batthia: Capituli Orodiensis.

Papi: Stephani Földváry *p*).

Mikelaka; *Kis-Kér*: Capituli Orodiensis.

m) Rokona annak a' Patótsy Ferencznek, ki Alsó-Eperjesen, Zaránd vármegyében született, Gyulai kapitány, nagy kincsű ember 's Izabella' legmegbizottabb tanácsosa volt. Lippát ostromlotta Martinuzival. Leánya Zsófia Bebek Györgyhöz ment férjhez.

n) A' *Nadányiak* nem mind lehettek szegények, mert ugyanazon időben egy Nadányi István bírta Biharban Bakonszegh mellett Kovácsit, melly csakugyan ma is ezen familiának birtoka.

o) Veje a' fent említett Patótsy Ferencznek, 's egyik azon idő' legnevezetesebb férjfiái közül. Óvé volt *Szadvára* (Tornában), mellyet felesége 1567-ben bajnoki bátorsággal védelmezett Forgács Simon' és Svendi' egyesített ostroma ellen.

p) Maga ezen laistrom' készítője. Alább róla bővebb szó lesz.

Basarágh: Petri Banuri; Christophori Pongrácz q).

Jászpély: Regiae Majestatis; *Gaspari Mágocsy; Stephani Abrahámfy; Joannis Pászthory.

Ivánháza: Lucae Jász r); Pauly Sörény.

Kosa: Stephani Földváry; Gaspari Mágocsy; Michaelis Pilethy; Matthiae Móre s).

Csehfalva: Joannis Pászthory; Gaspari Mágocsy; Relictae G. Zay.

Kewő: Relictae Georgii Zay; Gaspari Mágocsy; Joannis Pászthory.

Sáregyház: Joannis Pászthory.

Bodrogh: Leonardi Besnyei t).

Hodosd: Ejusdem.

-
- q) Keretseny László alatt szolgált a' Gyulai várban 's nagy reménységű ifju bajnok volt: de egy magános bajvívásban, a' Törökökkel próbálkozáván, azoknak egyikétől lándzsával általütetett.
- r) Erre a' *Jász Lukácsra* és Földváry Istvánra bizta Keretseny 1566-ban Gyula' várának egyik oldalát, hogy azt Pertáf basa ellen védelmezzék, kik is ketten onnét a' Jancsárokat több izben derekasan visszanyomták.
- s) Nevezetes familia a' 15-dik és 16-dik században. Ezek közül való volt a' török vallásra tért *Móre László*, 's testvére Fülöp a' Pécsi püspök, ki Mohácsnál veszett el.
- t) Vagy is *Bessenyei*. Ezen néven már a' legrégibb időkben jeles férjfiakat találunk. *János* 1382-ben Veszprémi főispány; *Pál* ugyanazon időtájban Horvátországi bán; *Mihály* I. Mátyás' korában vice-palatinus és híres törvénytudó; *István* I. Ferdinánd alatt nagy eszű 's ékes beszédű szónok vala. Valamennyien egy nemzetseghől valóok voltak-e, nem tudjuk, mert némellyek *Ezdegi* melléknévvel éltek: de hogy az utól említett István, ki 1527-ben Ferdinándnak a' Budai vár alatt tartott beszédére felelt, az Arad vármegyei Bessenyeiek féle, nyilván merjük állítani, minekutána magát *Bodrogi Bessenyei*-nek hívta.

Szent-Miklós: Blasii Szentmiklosy; Antonii Magdy; Joannis Kátay *u*); Blasii Bárczvoy; Emerici Balogh.

Szödi: Joannis Pető; Petri Pető; Gaspari Mágocsy cum Liszthy; Relictae Georgii Zay.

Marthony: Eremitarum de Kalodva.

Baka: Melchioris Baky; Francisci Méregh.

Iváncs: Capituli Orodienensis.

Feő-Faja: Francisci Méregh; Petri Baky.

Nyarev: Joannis et Petri Pető; Gaspari Mágocsy cum Liszthy; Relictae Georgii Zay.

Kisfalud: Emerici Balogh.

Hodos: Petri Pető; Relictae Georgii Zay; Gaspari Mágocsy; Joannis Liszthy.

Sardoklaka: Gabrielis Dóczy.

Apácza: Ejusdem.

Erinth (deserta); *Novak*: Capituli Orodienensis.

Zabran: Gaspari Mágocsy; Joannis Liszthy; Joannis Pető; Relictae Joannis Zay; Petri Pető.

Bandarlak: Gaspari Mágocsy cum Liszthy; Joannis et Petri Pető.

Asszonylaka; *Ság*: Joannis Kassay.

Elesfalva: Blasii Szentmiklósy; Joannis Finta *x*); Ambrosii Báldy; Francisci Méregh; Blasii Baratzeg.

u) Egy Kátay (Izták) 1447-ben Pest vármegye' követe volt a' Budai diaetán; másik u. m. Ferencz 1558-ban az Egri várban hadnagykodott, kit Verántz egy levelében jó, fő, jámbor 's gazdag nemesnek mond.

x) Egy Finta 1281-ben palatinus volt.

Keszi: Joannis Ravazdy *y*); Capituli Csanádiensis; Francisci Vetésy et aliorum Nobilium *z*).

Hidegkut: Relictae Georgii Zay; Gaspari Mágocsy; Joannis et Petri Pető.

Aranyos-Szóllős: Gabrielis Dóczy.

Mihalaka: Gaspari Mágocsy; Joannis Liszthy.

Comitatus Zarándiensis.

Pertinentia Arcis Gyula j).

Peteli; *Bánhegyes*; *Eperjes*; *Simánd*; *Ban-kotta*; *Lekesháza*; *Fövenyes*; *Alabian*; *Csierke*; *Szent-Benedek*; *Sumolikeczi*; *Mazzagfalva*; *Királymezeje*; *Beretfalva*; *Karadvér*; *Tivadar*; *Bánhodos*; *Kicshiermed*; *Vadász*; *Belenyszeg*; *Banfolmad*; *Papfalva*; *Mezogh*; *Herczeg - Mó-rocz*: Regiae Majestatis.

Bona Nobilium.

Peketeli: Ladislai Vajda.

Megyes: Andreae Gál *v*); Stephani Gál; Bartholomaei Gál.

y) Arad vármegyének az 1505-ki Rákosi diaetára küldött egyik követe *Ravazdy Péter* ezen familiából való; társai voltak a' követségben: Kecskeméti Patótsy Bertalan, Keszi Akos Miklós és Ivánházi Kenter István.

z) *Vetésy Albert* 1459-dik esztendőben Veszprémi püspök; *Vetésy Mihály* pedig II. Lajos király' megbízott udvari embere volt.

j) Imé ez időben Gyula Zaránd vármegyéhez számláltattott.

v) Keretseny László alatt híres vitéz a' Gyulai várban.

Dombiratos: Stephani Földváry.

Apathi: Plebani Gyulensis.

Kakucs: Joannis Soprich; Joannis Liszthy.

Kétegyház: Demetrii Ocsarovics.

Elek: Georgii Bebek; Emerici Massay *w*); Nicolai Glesán; Gaspari Mágocsy; Relictae Joannis Erlath; Emerici Kátay; Emerici Csáky *aa*); Relictae Marci Horváth *bb*).

Székudvar: Joannis Balassa *cc*); Francisci Keczer.

Ottlaka: Stephani Gál; Francisci Csakdy; Emerici Massay; Andreae Massay.

Boros: Relictae Nicolai Buda; Lucae Jász;

ac) Sokat birt László és János testvéreivel együtt Bihar és Békés vármegyékben is; nevezetesen amott egy Somos nevű falut; Váradon pedig egy nagy palotája volt. Különös pártfogást mutatott Calvin' követői iránt; Gyulán az iskolát, tanítókat 's tanulókat pénzzel 's egyébbel is segítette. Vagy neki, vagy valamelyik testvérenek leányai voltak ama' két jeles asszonyságok: *Massay Eulália* Mágocsy Gáspár' felesége, — és *Massay Margit* a' nagy Pázmán Péter' édes anyja. Azt vélik, hogy e' nemzetség Olaszországból a' Massa - Carrarai hercegek' házából vette volna eredetét. Csakugyan a' Massayak Magyarországon ebben az időben *Nagyságos* czímet is viseltek.

aa) A' Csáky nemzetségből laistromunkban csak ez egy fordul elő: de históriánkban a' 13-dik századtól fogva e' néven számos jeles férjfiakat találunk. Egy *Csáky Imre* 1552. Hollókő' várában porkoláboskodott, 's miután a' várat a' Töröknek feladni kénytelen volt, az alsó vidékekre bujdosott; hihető az tette le magát Éleken.

bb) Özvegye ama' híres Horváth Márknak, ki a' Szigeti kapitányságban Keretseny Lászlót követte, a' nagy Zriny Miklóst pedig megelőzte.

cc) Talán atya Bálintnak a' poétának.

Georgii Szokoly *dd*); Thomae Lénárd; Emerici Kutasy *ee*.)

Bankamordcz: Wolfgangi Sarkady *ff*).

Köbörnyes: Praepositi Orodiensis.

Jánosháza: Petri Banverics.

Fövenyes: Lucae Jász; Andreae et Stephani Gál.

Ezerszer-Kutas: Joannis Balassa; Francisci Keczer.

Machia: Joannis Balassa; Francisci Keczer.

Ujfalu: Relictae Marci Horváth; Blasii Székely.

Szent - Márton: Gabrielis Dogh; Georgii Nagy, Emerici Kutasy; Bede Matthiae; Andreae Báthory *gg*).

Szentes-Király: Matthiae Erdohegyi; Petri Businy; Gabrielis Sarkeozy *hh*); Alberti Zaplya; Georgii Erdőhegyi; Martini Vida.

Gyula-Varsány: Capituli Orodiensis; Emerici Massay; Relictae Georgii Nadány; Relictae Joannis Horváth; Gaspari Mágocsy; Georgii Bebek; Relictae Marci Horváth; Stephani Dersy

dd) Előkelő familia, rokon a' Batoryakéval.

ee) Ennek egy őse *Kutasy Lukács* 1505-ben Csanád vármegye' követe volt a' Rákosmezei diaetán.

ff) Sarkady familia ekkor sokat birt Bihar és Békés vármegyékben is; ezé volt amott *Köte - Gyán'* helysege is.

gg) Ez ama' nagy férjfiu, kit históriánkban *Batory Bonaventura* név. alatt ismerünk; főispány, országbirája, Erdélyi vajda, és a' királyi hadak' főkapitánya. Verántz őt Magyar Scipiónak nevezi.

hh) *Sárközy János* 1447-ben a' Budai diaetán Torontál vármegye' követe; *Mihály* pedig Hajuácskői kapitány volt I. Ferdinánd alatt.

ii); Christophori Pongrácz; Nicolai Glessan; Gaspari Fogaesy.

Cserche: Martini Vida; Georgii Erdőhegyi; Alberti Zalay; Gabrielis Sarkeozy; filiorum Benedicti Erdőhegyi.

Pichie: Relictae Nicolai Buda; Lucae Jász; Matthiae Bede.

Morocz: Emerici Bakó; Pertinentia Arcis Jenő.

Jenő Oppidum: Relictae Domini Losonczy *kk*).

Pinkoncza; *Zena*; *Csermethy*; *Hosszu-Gyarak*; *Nagy-Nivegy*; *Kis-Nivegy*; *Monostor*; *Kápolnás-Kertes*; *Vajdasfalva*; *Lupafalva*; *Bankoszeg*; *Apa*; *Kis-Gyarmath*; *Roxin*; *Konterrato*; *Berkeny*: Ejusdem Dominae Relictae.

Felső Arkucz: Valentini Gorbay; Nicolai Razog.

Lónya; *Felső-Köved*; *Kis-Köved*, *Agáz*; *Letecsova*; *Kornafalva*; *Hodos*; *Felső-Beriche*, *Császár-Kertes*; *Alsó Bericza*; *Mihály-Kertes*; *Pakaszegh*; *Magyarós*: Relictae Domini Losonczy.

Tanimáz: Thomae Zolandy; Georgii Bebek; Petri Bekényi; Francisci Zederkény; Joannis Zalay; Joannis Keretseny; Relictae Nicolai Erdőhegyi; Relictae Nicolai Buda; Petri Banény; Emerici Kutasy.

Ketezi: Andreae et Stephani Gál; Emerici Kutasy; Relictae Ludovici Nadány; Andreae Báthory; Gabrielis Dóczy; Michaelis Pribék *ll*).

ii) *Dersy Antal* Zaránd vármegye' részéről követkép' jelent meg az 1505-ki Rákosi diactán; Lépes Berimát és Horváth András társaival együtt.

kk) A' Tinódi által megéneklelt derék Losonczy István Temesvári kapitány és főispány' özvegye.

ll) *Pribek Imrének*, ki Eger' várát Dobóval 1532-ben együtt

Gyarmath : Relictae Joannis Gál ; Relictae Georgii Lak ; Blasii Nagy ; Emerici Kutasy ; Joannis Tamásy ; Andreae Báthory ; Ludovici Nádasy ; Georgii Nagy ; Thomae Zay ; Michaelis Pribék.

Nagy-Zerénd : Relictae Nicolai Buda ; Joannis Buda ; Georgii Szokoly ; Thomae Ártándy *mm*) ; Georgii Saschus ; Nicolai Földy ; Relictae Nicolai Zay ; Relictae Matthaei Ferzeng ; Blasii Nagy.

Kis-Zerénd : Georgii Szokoly ; Georgii Kutasy ; Thomae Artándy.

Beköny : Joannis Keretseny ; Gabrielis Sarkozy ; Petri Banerky ; Balthazaris Erdöhegyi ; Martini Vida ; Nicolai Glesan ; Joannis Földváry ; Petri Bakony ; Gaspari Erdöhegyi ; Francisci Lovasy ; Alberti Zalay ; Petri Varga.

Tomaschida : Relictae Nicolai Buda ; Georgii Lóry ; Matthiae Zler ; Relictae Matthiae Szenkovich ; Blasii Nagy.

Csegedszeg : Stephani Sárosy *nn*) ; Georgii Marothy ; Ladislai Proka ; Emerici Nagy ; Matthiae Szeghy ; Antonii Takosy.

Nyicske : Francisci Méregh ; Marci Miskey ; Relictae Joannis Móre ; Antonii Miskey ; Stephani Deres , Relictae Ludovici Nádasy ; Wolfgangi Móre ; Relictae Nicolai Perkody ; Stephani Nádasy ; Laurentii Borbély.

védte , talán atyafia ; mert hogy erről a' vidékről való volt : *Temesvári* praedicatuma mutatja.

mm) Az *Artándyak* akkorban Biharban is sok jószágot bírtak.

nn) Egy rokonát *Sárosy Lászlót* Zaránd vármegye követül küldötte az 1447-ki diactára , mellyen Buda' várát a' Rendek Hunyady Jánosnak általadták. Társai voltak : Ispán Pál , Septelj János , Sárközy Bereczk.

Sáros: deserta.

Viznek: Relictae Ladislai Földesy; Gabrielis Polangy.

Féltetek: Francisci Méregh; Wolfgangi Móre.

Talpas: Christophori Pongrácz; Stephani Dersfy oo); Petri Porkoláb; Thomae Tholdy pp).

Chuna-Kezi: Christophori Pongrácz; Stephani Dersfy.

Monyiáros: Christophori Pongrácz; Stephani Dersfy.

Tótfalu: Christophori Pongrácz; Thomae Tholdy; Relictae Dionysii Porkoláb qq); Stephani Dersfy.

Váras-Kezi: Christophori Pongrácz; Relictae Dionysii Porkoláb; Stephani Dersfy; Thomae Tholdy; Stephani Lovasy; Thomae Jakabfy; Valentini Perkody.

Csalocza: Christophori Pongrácz: Relictae Dionysii Porkoláb; Thomae Tholdy; Stephani Dersfy.

Ekerittó: Christophori Pongrácz; Stephani Dersfy; Thomae Tholdy; Relictae viduae Porkoláb.

oo) Zriny Miklóssal vitézkedett 1544-ben Horvátországban; később Szegednél és Tokajnál is csatázott, és a 'Vág' vize 's Kassa közt fekvő vármegyék' hadainak kapitányává tétetett.

pp) Osztályos atyafia annak a 'Toldy Miklósnak', kit Tahy Ferencz azért, hogy Izabellának pártját fogta, Talpasi várában elfogott, Zaberdin Mátyás Várad püspök pedig 1554-ben Váradon lenyakasztatott.

qq) Ez a 'Porkoláb Dienes gyámattya volt a' főlebbi Toldy Miklósnak, kinek a' Várad püspök fejét vétette; 's Talpas' várának Tahy Ferencz által történt ostromoltatásakor esett el 1554-ben.

Tholmác : Relictae Dionysii Porkoláb ; Christophori Pongrácz ; Stephani Dersfy ; Thomae Tholdy.

Barakon : Thomae Tholdy ; Relictae Dionysii Porkoláb ; Christophori Pongrácz ; Stephani Dersfy.

Ettwetth : Relictae Gabrielis Bethlen *rr*) ; Relictae Ladislai Tholdy ; Relictae Nicolai Kis-Tholdy *ss*).

Bethlenesy : Gaspari Kolbász ; Relictae Gabrielis Bethlen.

Seprös : Relictae Gabrielis Bethlen ; Gaspari Kolbász.

Apáthi : Relictae Gabrielis Pethody ; Stephani Dinsel ; Ladislai Boka ; Emerici Massay.

Kolth : Francisci Méregh ; Joannis Szabó ; Antonii Szabó ; Relictae Gabrielis Bethlen.

Gorba : Stephani Sárosy ; Michaelis Sárosy ; Petri Czefokay ; Valentini Gorbay ; Thomae Biharcz.

Boros-Telek : Episcopi Agriensis.

Karalyios : Relictae Ladislai Tholdy ; Relictae Gabrielis Bethlen.

Ketdaka : Georgii Pisky ; Joannis Szintha ; Joannis Nagy ; Emerici Balogh.

Kis-Bodon : Relictae Gabrielis Bethlen.

Gelvác : Francisci Méregh ; filiorum Francisci Pipásy ; Valentini Keszkeny ; Francisci Mik-

rr) Férje a' Mohácsi hadra 6000 lándzsast vezérlett ; azután Zápolya király' tanácsosa és főkapitánya lett.

ss) Ez a' *Kis-Toldy Miklos* az , kiről felebb mondtuk , hogy gyámattya Porkoláb Dienev volt ; a' kit a' Váradai püspök lenyakasztatott.

lósy; Georgii Nagy; Ladislai Ispán *tt*); Relictae Petri Matics; Joannis Eszéki *uu*); Nicolai Szabó; Petri Jakabfy; Alberti Józsika; Thomae Becsohny; Relictae Pauli Nagy; Alberti Koncsol.
Dölöshid: Ambrosii Báthory; Gabrielis Dóczy; Emerici Kutasy; Relictae Ludovici Nagy; Thomae Zay.

Kis-Bátor: Nicolai Földy; Thomae Földy; Michaelis Földy.

Erdős Bernáth: Georgii Köslös; Lucae Jász.

Sárlaka: Stephani Sárlaky; Antonii Sárlaky; Relictae Domini Losonczy; Pauli Orgonás; Thomae Varsány *xx*).

Echioka: Stephani Sárosy; Melchioris Társy; Petri Zékely; Thomae Belehárd; Valentini Tóth; Michaelis Pipásy; Petri Csioky; Stephani Társy.

Gaab: Melchioris Társy; Stephani Társy; Georgii Társy; Blasii Társy; Nicolai Szabó; Ladislai Vajda; Ladislai Társy; Thomae Varsány; Matthaei Móre; Stephani Panthi; Georgii Eröbb; Gaspari Városy; Georgii Oschaty.

Thamanus: Ladislai Pataký.

Csorasesy: Francisci Méregh.

Kis-Gény: Capituli Váradicensis.

Haraklean: Emerici Massay.

-
- tt*) Rokona a' fent említett Zaránd vármegyei diactai követnek *Ispán Pálnak*.
- uu*) Talán az az *Eszéki Janos*, ki 1559-ben Tatai kapitány volt, és azért, hogy ezt a' várat gondatlanságból török kézre jutni hagyta, fejével lakolt.
- xx*) Túri Györggyel együtt harczolt 1566-ban a' Bakony' erdejénél, holott el is esett és egy puszta templomba temettetett egy *Varsányi Albert* — ennek a' Tamásnak talán valami atyafia lehetett.

Lórándfalva. Valentini et Stephani Gorbay.

Nemes-Kis-Kert: Ladislai Vajda.

Kis-Szinte: Georgii Köszlős.

Pechsy: Joannis Kátay; Joannis Boby; Regiae Majestatis; Blasii Székely; Ladislai Báthory.

Fazekas-Varsány: Relictae Ladislai Tholdy; Ladislai Báthory.

Somboly: Episcopi Agriensis.

Nagy-Zaránd: Joannis Horváth.

Tót-Zaránd: Joannis Horváth.

Theres-Egyház: Blasii Székely; Ladislai Báthory.

Fajdos: Relictae Marci Horváth.

Szinike: Emerici Kutasy; Relictae Michaelis Vass 99).

Szantusháza: Joannis Móre; Francisci Méregh; Georgii Kalmár; Joannis Tholdy.

Sebesér: Relictae Joannis Bánvásáry; Michaelis Erő; Joannis et Stephani Sotskos; Relictae Domini Losonczy.

Bánvárosy: Michaelis Erőbb; Joannis Stepca; Stephani Sotskos; Relictae D. Losonczy.

Nagy-Bád: Capituli Váradiensis; Relictae Domini Losonczy.

Nadab: Gabrielis Dóczy; Balthasaris Horváth; Francisci Báthory,

Septelj: Francisci Méregh; Nicolai Bakoczy; Blasii Szentmiklósy; Valentini Gortás; Thomae Kolomár; Relictae Domini Losonczy.

99) Siklósi, utóbb pedig Veszpremi kapitány Vass Mihály özvegye.

Depukota: deserta.

Alsó-Egres: Gaspari Kolbász.

Felső-Egres: Emerici Massay.

Pankotta Oppidum: Relictae Domini Losonczy.

Szóllős; *Csigérfalva*; *Magyar-Dad*; *Agyagos-Dad*; *Székes-Dad*; *Felső-Dad*: Ejusdem.

Kis-Bárd: Capituli Orodienensis.

Boros-Megyes: Francisci Méregh; Emerici Massay; Stephani Abrahámfy; Joannis Horváth; Gaspari Kolbász; Relictae Georgii Vér; Relictae Andreae Vér; Relictae Matthiae Zersinkó; Ladislai Revesényi; Capituli Orodienensis.

Kanváth: Relictae Marci Horváth; Wolfgangi Parolyi.

Erdőhegy: Alberti Zalay; Balthasaris Erdőhegyi; Georgii Erdőhegyi; Martini Vida; Relictae Matthaei Erdőhegyi.

Nagy-Somos: Relictae Marci Horváth.

Fehéregyház: Gaspari Kolbász; Emerici Massay.

Kis-Mórocz: Relictae Michaelis Vass; Lucae Jász; Benedicti Szabó; Joannis Vajda.

Kalodvág: Andreae Báthory.

Maród: Martini Székely; Gaspari Kolbász; Stephani Abrahámfy; Michaelis Vér; Relictae Matthiae Schlother.

Komith: deserta.

Bódogfalva: Gaspari Kolbász; Emerici Massay; Nicolai Serény.

Almás: Gaspari Kolbász.

Túr: Stephani Sáróssy.

Ternova: Gaspari Kolbász.

Kaesial-Kert : Francisci Méregh ; Joannis Tholdy ; Nicolai et Michaelis Schalky.

Arjas : Francisci Méregh ; Joannis Tholdy ; Michaelis Schalky.

Papoki : deserta.

Alsó-Siklós : Emerici Massay.

Felső-Siklós : Emerici Massay.

Altatka : Relictae Michaelis Vass, Relictae Ladislai Nádasy.

Csimozlek : Emerici Massay.

Komlós : Emerici Massay ; Georgii Sasy.

Alsó-Aranyág : Andreae Báthory.

Székes-Aranyág : Ejusdem.

Erdős-Telek : Lucae Jász ; Michaelis Móre ; Valentini Simon.

Egyházas-Kerek : Michaelis Móre, Lucae Jász ; Joannis Horváth ; Bernardi Pisályi ; Valentini Simon.

Karucz : Francisci Méregh ; Michaelis Bigedy.

Nichts : Emerici Massay ; Blasii Liszthy ; Blasii Szentmiklósy ; Georgii Szalay ; Joannis Vizesy.

Nemes-Vásári : Petri Panaszi ; Blasii Liszthy ; Wolfgangi Varsányi ; Stephani Varsányi ; Francisci Kordy ; Thomae Varsányi ; Thomae Pongrácz ; Andreae Bósa ; Alberti Varsányi, Valentini Földy ; Lazari Benkey ; Lucae Jász ; Blasii Nemes ; Relictae Michaelis Vass.

Pertinentiae Arcis Világos.

Syria ; *Galsa* ; *Szent-Kereszt* ; *Kis-Rácsfalva* ; *Nagy-Rácsfalva* ; *Körös-Bánya* ; *Alsó-Csi-*

vés ; Felső-Csivés , Ráchtos ; Kis-Sachova ; Nemes-Sachova ; Falágy ; Sonkolyos : Andreae Báthory.

Halmágy cum pertinentiis : Andreae Báthory et Nobilium More.

*Polgárfalva ; Bertond ; Zonka ; Pinike ; Lugo-
zó ; Brád ; Magastaga ; Kristsór ; Csagaszer-
tse ; Kápolnavideke : Andreae Báthory.*

Agabelvideke : Nobilium Abrahamfy.

Kezenvideke : Nobilium Abrahamfy.

*Oppidum Feltóth ; Nádas ; Kumona ; Hodos ;
Borsova ; Felső-Ménes ; Alsó-Ménes ; Branien ;
Zvihalon ; Sologaricza ; Tekerés-Csigér ; Alsó-
Bresztor ; Felső-Bresztor ; Felső-Tillod ; Alsó-
Tillod ; Felső-Tétsa ; Szlatina ; Alsó-Tencze-
gi ; Közép-Tencze-
gi ; Felső-Tencze-
gi ; Berlengnya ;
Vassatikeha : Episcopi Varadiensis.*

*Pipászi : Stephani Sárosy ; Lucae Jász ; La-
dislai Vajda ; Francisci Korosy ; Stephani Simon ;
Joannis Belbarcs ; Melchioris Stars ; Petri Rokay ;
Gaspari Varsány ; Bernardi Pipásy ; Relictae Jo-
annis Somogyi.*

*Taars : Francisci Szabó ; Ladislai Vajda ; Mi-
chaelis Tarsy ; Francisci Erdőhegyi ; Joannis Tar-
sy ; Stephani Varsány ; Thomae Varsány ; Mat-
thiae Morapányi ; Francisci Koszody.*

Selyend : Nicolai Ságóthy ; Valentini Csoray.

Pertinentiae Arcis Dezna.

*Nagy-Dezna ; Felső-Jószás ; Meszes ; Bor-
nek ; Kitsantsora ; Krajkona ; Dombrawicza ;
Fénes ; Felső-Kirotna ; Televes ; Reukez ; Dul-*

csin ; Nagy-Patak ; Topasfalva ; Tsoosd ; Alsó-Jószás ; Felső-Szelestye ; Anaszeg ; Nagy-Zamon ; Kis-Dezna ; Ujfalva ; Nagy-Nagya ; Nagy-ház ; Kis-Lastinó ; Bánczfalva ; Farakertes ; Nadabáfalva ; Balithafalva ; Szerénfalva ; Farkánfalva ; Dyeghfalva ; Ignafalva ; Rózsa-falva ; Zernőfalva ; Felső-Kertes ; Alsó-Szelestye ; Belezenfalva ; Vajkafalva ; Zombrád ; Bodonfalva ; Szuszánfalva ; Holt-Körös ; Veszfalva ; Berenzel ; Zolosenfalva ; Zlatina ; Alsó-Falva ; Alsó-Ményes ; Felső-Ményes ; Rova ; Sebes ; Banyokfalva : Relictae Domini Losonczy.

Csiokás : Ignatii Vajda.

Agja ; Zinthe : Episcopi Váradiensis.“

Ezen laistromnak fenmaradását Edlspacher Zsigmond egykori camerális administrator' discséretes gondoskodásának köszönhetjük ; ki is azt valahol kezére kerítvén , N. Csanád vármegyének bémutatta, ez pedig több megyék' özszveirásával együtt, mellyek Szeged' városában találtattak , levéltárába eltétetni rendelte zz). Annak készítője

zz) Mint azt e' rajt' olvasható hitelesítő sorok bizonyítják : „Quod praesens Conscriptio inter antiqua Comitatus hujus Csanadiensis acta et fragmenta , partim per Cameralem Administratorem Sigismundum condam Edlspacher eidem Comitatus tradita et resignata , partim Szegedino a nonnullis privatis recepta ad Archivum reposita sit reperta , praesentibus recognoscimus. Sig. Makó die 20-a Sept. 1750. Alexander Kvasovszky Inclyti Cottus Csanád Tabulae Judiciariae Assessor mp. (L. S.) Georgius Navoy , praelibati Comitatus Tabulae Judiciariae Assessor mp. (L. S.) Casparus Balogh Inclyti Cottus Csanadiensis Jurassor. mp. (L. S.)“

Földváry István, mint látjuk, maga is birtokos volt Orod vármegyében, noha ezen időben, Külső-Szolnok vármegyében Martfeői jószágán lakott. Ő az az *István Deák*, kit Tinódi szerént, a' híres Losonczy István 1552-ben, Temesvárott a' török ostrom miatt szenvedett nagy szorultságában, a' várból feleségéhez, segítség-gyűjtés végett, mint titoknokát kiszöktetett, 's a' ki később Békési Gáspárnak állandó ügyvivője vala Maximiliánnál. Ugy tetszik, nemcsak deákos ember volt, hanem a' kardforgatáshoz is értett; mert Kerecseny László alatt Gyula' várában hadnagyságot viselt, 's midőn e' várat Pertáf basa 1566-ban megszállotta, ő annak egyik oldalát Jász Lukácsal együtt derekasan oltalmazta.

VI.

Hadi és honi adója.

6. §.

A' följebb (4. §.) említett 1741-ki gyűlést Arad vármegye az adónak kivetése végett tartotta, melly is azon alkalommal következőkép' intéztetett el:

„Pro Anno militari 1740° juxta
 Portas Comitatus Aradiensis numero
 19 obveniunt per eundem ad ratio-
 nem Quanti Contributionalis in Cas-
 sam Magno - Varadinensem admini- fl. xr.
 strandi. 8654 27

In cujus praeexpositi Quanti de-
 crescentiam Possessionis Mikalaka vir-

tute specialis Decreti Exc. C. R. ab fl. xr.
 omni amplius communi onere ferendo
 eximendae impositi sunt pro hoc anno 200 —

Quibus ab obtingentia annuali
 detractis, remanent ad portas Comi-
 tatus repartendi 8454 27

Cujus quidem repartitionis tenor
 sequitur in hunc modum :

In Districtu Tót-Váradiensi im- positi $\frac{1}{2}$	4227 13 $\frac{3}{4}$
In Dominio Ménesiensi $\frac{1}{4}$	2113 56 $\frac{3}{4}$
In Privilegiali Oppido Arad $\frac{1}{4}$	2113 56 $\frac{3}{4}$
Summa	8454 27

Cui praemissae Summae Quanti
 Ordinarii Palatinalis annualis addunt
 Salaria Dominorum Officialium Comi-
 tatensium atque aliarum necessitatum,
 et respective extraordinariarum ex-
 pensarum Conscriptioes ut sequitur :

Salarium annuale Domini Vice- Comitis	500 —
Domini Notarii	200 —
Domini Perceptoris, una Judlium	150 —
Domini Commissarii, una Juras- soris	80 —
Militum duorum equitum	150 —
Occasione Regiae Commissionis Vankaianae olim Comitatus hujus No- tarii gratificatio	100 —
Salarium annuale Domini Supr. Provincialis Commissarii	45 38

	fl.	xr.
Taxa gratuitorum laborum	78	53
Dominis Deputatis pro Computu annuali	70	—
Pro expensis postalibus, cancel- listicis aliisque necessitatibus	40	—
Pro expensis extraordinariis	150	—
Pro Domino Ablegato anticipato quid pro quo	500	—
Eidem Domino Ablegato pro ex- pensis itinerariis in rationem Ascensus et Descensus (Posonio), hac cum re- flexione, ut ubi Spectabilis Dominus V.Comes hic et nunc occupatus ascen- derit, de summa ista medietas ipsi competat, resoluti	60	—
Si autem Spectabilem Dominum V.Comitem ascendere neutiquam con- tingeret, manebunt ad rationem D. Deputati, juxta resolutionem Incltyti Comitatus non ultra flnos 40 imputandi		

Summa 1902 31

Ad cujus decurtationem imputati Possessionem Mikalaka	200	—
Manent repartiendi a proportio- ne portarum	1702	31

Cujus repartitionis tenor esset
in hunc modum :

In Districtum Tót-Váradiensem $\frac{1}{2}$	851	15 $\frac{3}{4}$:
In Dominium Ménesiense $\frac{1}{4}$	425	37 $\frac{6}{8}$:
In Camerale Oppidum Arad $\frac{1}{4}$	425	37 $\frac{6}{8}$:

Summa 1702 31

Quae Summa Quanti Palatinalis cum Summa
Expensarum conjuncta sequeretur :

In Districtu Tót-Váradiae :

	fl.	xr.
Quantum Palatinale . . .	4227	13½
— Domesticum . . .	851	15½

In Dominio Ménes.

Quantum Palatinale . . .	2113	36½
— Domesticum . . .	425	37½

In Oppido Arad.

Quantum Palatinale . . .	2113	36½
— Domesticum . . .	425	37½

Solutio ad utramque Cassam 10156 58

Ez egy felosztásból látni lehet, milly csekély volt még csak a' mult század' közepe' táján is a' megye' adója; mellyből ha a' diaetai költséget és a' Vankai' Commissiojára ment kiadást mint különöseket lehúzzuk: a' megye' egész szüksége alig haladta meg az 1000 ftot. Ez ugyan, még a' hadi adót hozzá véve sem sok: de mind a' mellett is nehéz volt beszédni, mind azért, mert a' Maros' partját nagy részint határőrző katonaság lakta, melly nem adózott; mind mivel a' helységek csekélyek 's lakosok mód nélkül szegények voltak; azonban az adószedést olly személyek vitték, kik ezenkívül más hivatalokkal is elfoglalva lévén, annak egész pontossággal meg nem felelhetek. Innen 1742-ben Edlspacher Ignácz percep-

tor, ki egyszersmind a' Ménési uradalom' praefectusa is volt, midőn 173 $\frac{1}{2}$, 173 $\frac{2}{3}$, 173 $\frac{3}{4}$ és 173 $\frac{4}{5}$ esztendőkbeli számadásait a' megye megvizsgálta volna, a' tett marasztalásokra azzal felelt, hogy: ő magistratualisok' hiánossága miatt kénytelen volt az adót a' Ménési és Tót-Váradai tisztartók által szedetni bé; kik közül az első hír nélkül odább állott, másiknak pedig semmije sincsen: és azért kéri magát feloldoztatni — a' mi meg is történt. Innen maga a' megye is, midőn 1741-ki December' 22-kén tetemes panaszait a' Helytartó Tanácsnak előszámlálná, ezt veti hozzájuk: „Neque enim dubii haeremus Excelso Consilio R. H. A. gratiosissime constare, qualiter complurima hujus Comitatus loca Districtui praesertim Tót-Váradiaensi adjacentia ex 10. 12. 15. ad summum 20 domos habeant.“ Illy szegénységben mi csuda, ha a' magában csekély adónak beszédése is csak nagy ügyel bajjal történhetett meg?

VII.

Fegyveres felkelések.

7. §.

Mennyi alkalmá volt hajdan Arad vármegye' nemességének a' haza' fegyveres védelmére, 's melly sok részt vett is légyen abban: mutatják azok, miket már eddig a' szomszéd Töröknek, országunk' ezen alsó vidékén több századokon keresztül úzótt pusztító harczairól, 's az azokban forgott megyebéli több jeles birtokosainkról kevés

szóval érintettünk, 's alább, hol a' megye' viszonyosságait 's nevezetesb férjfiat különösen felszámolni fogjuk, még bővebben is megemlítenünk. Általános fegyveres felkeléseinek mindazáltal, a' régibb korban, sem számát, sem időszakait, ide tartozó datumok' hijával lévén, meghatározni nem tudjuk. A' legrégebb fegyveres felkelés, mellynek körülállásai előttünk ismeretesek, az 1741-dik esztendőbeli; midőn Mária Terézia' thronusának megmentése végett az egész magyar nemesség véret és életét olly példátlan hűséggel 's olly jeles sikerrel felajánlotta. Nem engedett ez alkalommal a' hazafuságban más megyéknek Arad vármegye is; mellynek ámbár nagy részét szélbeli katonaság foglalta el, még is 19 portája után 76 gyalog vitézt állított ki egész katonai készülettel; és azokat Halter János esküttjének vezérlése alatt generalis Gróf Károlyi Sándor Szatmár vármegyei főispánynak kormányzására bizta. A' vitézek egy gazdagon hímzett zöld damasz zászló alá voltak esketve, mellynek egyik oldala B. Szűznek képével, másik az ország' czímerével ékesült; 's melly zászló a' mostani új megyeháznak gyűlési nagy palotájában máig is, mint hűségünk', készségünk' 's vitézségünknek szép záloga, kifüggesztve szemléltetik.

Arad ezen áldozatot, melly a' megyének akkori csekélységéhez képest épen nem vala fősvényen mérve, buzgóságához kicsinyelvén, gyalog vitézein kívül még 50 lovasokat fegyverze fel, 's azokat a' királyi rendes katonaság közé ajánlotta. Mária Terézia az ajánlást méltó tetszéssel fogad-

ván, a' megyének ebbéli példás magaviseletét különös levél által magasztalta és köszönte meg, melyet látni lehet levéltárunk' 1742-ki irományai között.

Ugyan ez alkalommal különös példáját adta hazafiságának néhai Csernovics János, megyének akkori szolgabirája, ki is a' fent említetteken kívül még három önkéntes lovag csapatot szerveztetvén öszve, azokat a' nemesi felkeltek után maga személyesen vezérlette a' királyi seregekhez; melly szép tettéért örnagyi ranggal jutalmazták meg.

VIII.

Szélbeli vagy határörző katonaság.

8. §.

Az 1699-ben készült Carloviczi békekötéskor, melly nyakunkat kelet' jármától megszabadította, a' Temesi bánság a' Maros' bal partjáig még török hatalom alatt maradván: annak további becsapásai ellen, az említett folyó' innenső partján szélbeli vagy határörző katonaság állíttatott fel. A' Belgrádi béke után azonban (1739), a' három határörző ezeredek, u. m. a' *Tiszai*, melly Bács, Bodrog és Csongrád vármegyékben a' Tisza' partjait fedezte; az *Alsó-Marosi*, melly Csanád vármegyében, 's Aradnak Pécska és Szemlak helységeiben feküdt; végre a' *Felső-Marosi*, melly Arad és Zaránd vármegyékben tanyázott, az 1741-ki 18-ik cikkely' rendelkezéséből eltöröltettek; 's he-

lyettök a' *Varasdi Generalatus*, *Pétervári* és *Bánáti* vagy *Temesvári Praefecturák* lettek; a' midőn e' szerént Arad vármegye is tőlök végképen megszabadult. Nem ok nélkül élünk e' kifejezéssel; mert valóban, az említett határőrző ezeredek' eltöröltetése a' megyét nem kevés bajtól szabadította meg. Ugyan is ezen katonaságnál — melly eleinte, nem tagadhatni, több izben hasznos szolgálatokat tett vala — utóbb némelly tiszteknek éretlen nagyravágyása 's féketlensége annyira hágott, hogy a' polgári igazgatáson is hatalmaskodni, erőszakos foglalásokat tenni, az elpusztult helységek' határin 's szabad pusztákon szállásokat, falukat építeni 's azokat maguknak tulajdonítani, 's más effőle vakmerőségekre vete-medni nem áttallottak. Jelesen, többek közt, a' Maros mellett Ohoba nevezetű helységet, mellynek helyén azután Soborsin' városa épült, Knap Jakab tiszttartó' egyetértésével elfoglalták, az úri szolgálat 's adófizetés alól felszabadították, csupán azért, hogy a' kapitánynak konyhabeli szükségéit pótolják. Ezen helység csak 1745-ban kapcsolattott vissza a' megye által a' kamarai uradalomhoz, Freytag commendans' idejében. Illy huzavonákat tettek a' Paulisi tisztek a' Ménesieken, a' Maroson való itatásért, — elfoglalták erőszakosan a' Ménesiek' és Radnaiak' Barnóti közös pusztáját; más felől a' Solymosi katona-tisztek üldözték a' Radnaiakat; a' Szabadhelyiek magokévá tették a' Kuviniak' Keresztúri pusztáját; ugyan a' Paulisiak erőszakoskodtak a' Kovaszincziak' földjein 's a' t. — 's így kik az ország' határinak

örzésére voltak rendelve, szabadon sanyargatták annak szegény lakosait. Hatalmaskodásuk legszenvedhetetlenebb volt a' középponton Aradon, és annak közel lévő vidékein; melly minthogy Arad' városának történeteivel egybe vagyon kapcsolva, ott fogunk róla bővebben emlékezni, hol azokat különösen előadandjuk; 's itt még csak ennyit mondunk, hogy a' határőrök' korában, melyről szólunk, valóban csak azok voltak boldogok, kik katonáskodtak; a' velök elkeveredett adózó nép pedig állandó üldözések és sanyargatások alatt nyögött — mint arra levéltárunk' régibb irományai közt datumokat elég bőven találhatunk a).

- a) Hány és melly helységekbe 's pusztákba fészkeltek légyen magokat annyira bé, hogy azokat már tulajdonuknak tartanak a' határőrző katonaság' tisztjei? megmondják magok azon protestatiójokban, mellyet a' Modenai Herczeg' statutiója ellen Boros-Jenőben tettek, 's Arad vármegyének Ménesiben tartott kis-gyűlése előtt megerősítettek. A' protestatio, mellyben meg kell jegyezni, hogy a' katonaság a' districtusokat az Aradi és Boros-Jenői várakról nevezi el, szórúl szóra így következik: „Protestatio. Quandoquidem quod Sua Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas Carolus VI. Clementissimus Dominus noster non tantum in Inclyto Comitatu Zarándiensi Districtuque ejusdem utique, et Aradiensi nonnullas secundum gratiosissimarum Litterarum donationalium Serenissimo Duci de Modena populatas Possessiones ac Praedia in iisdem denominata benignissime condonaverit, verum et publicari gratiosissime concesserit, tali tamen conditione, ut si qui essent Contradictores aut Protestatores, se ipsissima in harum publicatione praesentantes insinuent, manifestum sit; hinc ergo nos infra-scripti ab Inclyto Caes. Aradiensi Commando ad hanc praesentem publicationem exmissi Deputati, erga eam omnem praesentem reverentiam et respectum, nil aliud contra nisi hanc inferendam, ut sequitur, habemus

IX.

A' megye' pecsétjéről.

9. §.

Még 1550-dik esztendő előtt egy vármegyének sem volt pecsétje, Somogyon kívül. A' me-

Protestationem, nimirum: 1.) Ut hic infra specificatas Possessiones et Praedia in Inclyto *Districtu Aradiensis* videlicet, *Possessiones*: Galsa et Siria: *Praedia*: Bernoth, item Bernod, Battanicza, Cosa, Casmir, Földvár, Irind, Keresztúr, Kis-Telek, Kőr, Milive, Punad, Sofrán, Szent-Thomas et Variasház; et in *Districtu Jenöviensi* *Possessiones*: Boros-Jenő et Sikula; *Praedia*: Acsuka, Apatele, Gaab, Gyarmath, Keer, Monostor, Pipej, Pündlak, Bischia, Tamánd, Tars et Telek, quibus nostri militares semper usi erant et actu utuntur, ultronce etiam in statu quo inperturbate possidere et uti valeant. Et 2.) Protestamur contra Jus Gladii, ut illud etiam in statu quo fuerat, siquidem hoc Exc. Aul. Bellicum Consilium sibi benigne reservavit, permaneat. Sig. Jenoviae die 8-a Aug. 1733. De Plois Obrist Lt. Joseph Doppelmayer. Stadt Lieut. Christianus Vittman Caes. Interpres Aradiensis. — Ezen Protestatio' megerősítése pedig így szól: „Illam eandem ab hocce Inclyto Caes. Aradiensis Commando infrascripti deputati ddo Jenoviae 8-a Aug. 1733 anni in Serenissimi Ducis de Modena celebrata publicatione benignarum Litterarum Donationum ratione Jus Gladii (cum illud sibi Excelsum Aulae Bellicae Consilium benigne reservaverit) ac Possessionum et Praediorum, quibus Sac. Caes. Reg. Matris nationalis militiae ad Incl. Commando Aradiense spectantes militares tam in I. Cottu Zarandiensi quam et Aradiensis semper usi erant actuque utuntur, ipsa omnia ut in statu quo fuere permaneant, nostram tam ore quam scriptotenus prolatam et totam ibidem habitam modo hic Ménesini nomine I. Caes. Aradiensis Commando iterumque confirmamus Protestationem. Ménesini die 9-a Dec. 1733. (L. S.) De Plois Obrist L. Christianus Vittman Caes. Interpres Aradiensis.“

gyék' neve alatt költ mindeunémü irományoknak, hitelességet a' Rendek' magános pecsétjei adtak, kik is a' vice-ispány' pecsétjének, rendszerént négyen, öten, néha többen is, a' magokét mellé nyomni szokták. Első volt Somogy vármegye annak észrevételében, hogy az illy hitelesítéssel sok visszaélések eshetnek; azért is a' királytól közönséges hiteles pecsétet kért és nyert is. Kelemen' állítása szerént (*Instit. Jur. Hung. L. I. p. 151.*) Somogy vármegyének a' pecsét 1490-ben II. Ulászló alatt adatott különös privilegium mellett. A' többi vármegyékre nézve csak az 1550-ki 62-dik törvénycikkely által rendeltetik legelőször, hogy Somogynak példájára mindnyájan authenticum pecsétet tartsanak és használjanak. Megnyerte-e ekkor Arad vármegye is a' maga pecsétjét, bajos meghatározni, mert ez időtájban alsó Magyarországon és így megyénken is az Erdélyi fejedelmek uralkodtak. Arad vármegyének legelső pecsétje csak 1718-ban jelenik meg; honét nem ok nélkül gyaníthatni, hogy azt csak a' Török' kiűzetése után, az ország' új megállapításakor, nyerte légyen a' 18-dik századnak elején. Ez a' pecsét az 1759-ben dühösködött pestis' idején elveszett. Gróf *Consburgh Pál* akkori főispány Edlspacher Zsigmondnál hagyta azt, ki is meghalálozván, midőn özvegyénél a' pecsét nem találtatnék, ez azzal felelt, hogy azt talán fia Ignátz vagy eltette, vagy elvitte magával. Ignátz a' pestis végett Pesten bészárva lévén, hozzá járulni nem lehetett, hanem a' megye a' Helytartó Tanácsot kérte meg, hogy illy veszedelemben pecsét-

jét Pesten tételné minden esetre bátorságba. A' pestis azonban véget ért; 's ekkor a' megye Tankovics János főjegyzőt és Tomanovics Pált küldötte fel a' pecsét' általvételére: de az Edlspacher Ignátnál sem találtatván, a' küldöttek a' nélkül jövének vissza. Irományainkból úgy látszik, hogy a' vármegye ezen pecsét helyett vagy más't hozzá hasonlót csináltatott: vagy hogy az elveszett, időközben ismét visszakerült; mert az 1741-ki országgyűlés' alkalmával követeinknek adatott megyei utasítás, melly az ország' levéltárában talál-tatik, illy körirásu pecséttel van megerősítve: **SIGILLUM COMITATUS ARADIENSIS. 1718.** Ezen utasítás a' megye' második követe Edlspacher Ignátz által akkori palatinus Gróf Pálffy Jánosnak nyújtatott vala bé. A' pecsétre a' felhozott köriráson kívül egyéb metszve nem volt, mint egy tövéből kihúzott élőfa, mellyet két tátott száju, felkukorított farku ágaskodó oroszánok tartanak; mi is valóságos symboluma annak, hogy hajdan Arad vármegye többnyire rengeteg erdőségből állott, mint azt csakugyan máig is legszebb pusztáin észrevehetni a). *Többnyire* — mondjuk — mert hogy a' megyének egy része eleitől fogva mivelés alatt volt, — és hogy azon szép szőlőhegyei közül, mellyekkel ma büszkélkedik, némeltyek már a' legrégebb időkben magasabb vidékeit ékesíteték légyen: azt mindjárt megmutatni fogjuk.

a) A' mai megnagyobbított 's teljesebb metszetű pecset később időből való, mellyről maga helyen bővebb emlékezet leszen.

X.

Szőllőhegyei.

10. §.

A' történetírók' bizonyítása szerint, Pannónia' földére az első szőlőtöt Rómaiak hozták még a' 3dik században; midőn amaz emberséges gondolkozásu császárjok Aurelius Probus, harczainak végeztével, drágán tartott táborát, béke' idején is használni kívánván, katonáit közmunkákra fordította, 's nevezetesen több légióit azzal foglalta el, hogy velök valamint Franciaországban, ugy itt is egész hegyeket szőlővel béülttetett. És így kétséget sem láttatik szenvedni az, hogy Ázsiából béköltözött eleink az új honban már több helyen szőlőhegyekre találtak; annál inkább, mert ennek saját históriai kútfőinkben is világos nyomaira akadhatunk. Sz. István első királyunk, kiadott törvényei közt az 52dikben azt rendeli, hogy: *ha kinek Isten esztendő alatt tizedt ad: tizedikét adja az Istennek* — értvén a' püspöki tizedet. Itt ugyan a' borbéli termés különösen megnevezve nincsen: de hogy a' törvény arra is kiterjesztetett, megmutatja I. Mátyás' V-dik Decretumának 1-ső cikkelye, holott egyenként előszámláltatván azon termékek, mellyekből a' püspökök tizedet vehetnek, köztök a' bor első helyen említettik, és a' cikkely ezzel fejeztetik bé: *juxta antiquam regni consuetudinem decimas exigant.* Még világosabb datumaink is vannak erre azon időből. T. i. Sz. István, a' Pannonhegyi Be-

nedictinus klastrom' számára 1001-ben költ privilegiumában ezen klastrom' apátjának Somogy vármegye' mindennemű tizedét 's azok közt a' bor-tizedet is nyilván oda engedi a). Ugyan ő a' a' Nyitrai káptalannak tett donatiójában ezt mondja: *Similiter etiam donavimus vicum parvum „Tormos“ trans decursum majoris fluminis Nitra, cum omnibus hospitibus et territorii ejusdem „vineis“ cum „montano jure“ et „decimis“ — — ubi terminantur ipsae „Vineae“*. Végre a' Pécsváradi Benedictinusok' jószágait megerősítő levelében is ez olvastatik: *dotavimus terris, silvis, „Vineis“, piscinis, villis, 's a' t. b)*.

Hogy megyénkben is már ekkor promontóriumok lehettek: a' felöl maga hegyeinknek kedvező fekvése, melly a' lakosokat könnyen az első hazai szőlőművelők' sorába édesgethette, nem hágy bennünket kételkedni. De különben is már az országnak 2-dik századjában, III-dik Béla alatt, Bolesláv Váczi püspöknek később András király által megerősített testamentoma két promontóriumainkról, a' *Mokrairól* és *Galsairól* nyilván emlékezik; mellyeket t. i. az említett Bolesláv, mint egy részben a' Váradi püspöktől szerettek, végrendelésénél fogva a' Leleszi prépostságnak testál G). E' szerént bizonyos, hogy megyénknek szőlőhegyei már a' legrégebb időkben is voltak; mellyeknek egy részét a' Csanádi, más részét pe-

a) Lásd a' privilegium' egész tartalmát többek közt: Fehér, Cod. Diplom. I. p. 280.

b) Lásd: ugyan ott pag. 280 és 297.

dig az Egri püspökök tizedelték; mint azt a' megye' egyházi állapotjának leírásánál V-dik Istvánnak egy privilegiumából látni fogjuk.

Azonban az időjárával reánk következett török uralkodás alatt, régi promontóriumaink majd csaknem egészen elhagyatva lettek; részint birtokosaiknak kipusztulása, részint azon környülállás miatt, mivel a' bornak, mellyel való élést a' Töröknek hitágazata tiltja, semmi divatja nem volt, sőt még természetese is az uralkodó Mahumedanusok' csupa vallásbeli vakbuzgósága által minden módon akadályoztatott. Szőlőhegyeink közül csak a' piros boraikról (*vina rubella*) híres Mokrai és Boros-Jenei két promontoriumok tartották fenn legtovább 's majd szakadatlanul magokat; mit is talán főkép annak tulajdoníthatni, mivel ezeket többnyire az Erdélyi fejedelmek birták, kik a' Töröknek protectiója alatt lévén, jószágaikkal szabadon élhettek. Fenn van mái napig Boros-Jenőben a' fejedelmek' szölleje; melly az utolsó fejedelem' nevéből ma is *Rákóczy' szöllejének* hívták. — Melly becses birtok volt légyen e' tájon hajdan a' szőlő; 's mennyire igyekezett a' kormány annak mívelését kedvezésekkel elősegíteni, kitetszik abból, hogy az Erdélyi fejedelmek a' 16-dik században, és a' 17-dik' elején, azoknak, kiket a' Boros-Jenőiek vagy Mokraiak közül *armatissal* megajándékoztak, szölleiket is egyszersmind megnemésítették, azaz: minden dézma és egyéb terhek alól felszabadították. Illy felszabadított szőlőket és házakat birtak hajdan Boros-Jenőben a' következő lakosok: *Paizsgyártó Mihály,*

Halászy István, Mezőmegyery Mihály, Simándy Dániel, Zöldy István, Kozma Mihály, Olá Mátyás, Balogh Imre, Borbély Tamás, Almásy István, Makay György, Tóth Gáspár, Baka Ferencz, Pankotai Tibáth és sok mások c).

Találtuk a' Károly-Fehérvári káptalan' levéltárában azt is, hogy Nádudvary János Boros-Megyeren és Pankotán két szabad szőlőkkel ajándékozott meg 1607dik esztendőben. (L. R. 4. fol. 128). Itt is voltak tehát szőlők a' 17-dik század' elején; 's minthogy ezen két szőlőt egy ember egyszerre nyerte, jele, hogy Boros-Megyer közel vala Pankotához, és talán épen ott, hol most Uj-Pankota fekszik. De ezt megállapítani még most, minden bizonyító iromány nélkül nem lehet.

A' Boros-Jenei, Mokrai, Pankotai, Boros-Megyeri promontóriumok után emlékezik geographiájában Bél Mátyás a' Ménésiről is, melly közönséges név alatt a' Paulisi és Gyoroki is együtt értetik. Ezeknek nemcsak asszúszőlő-bora, hanem a' többi is megkülönböztette magát eleitől fogva minden egyéb promontóriumaink' természetől mind erejére, mind ízére, szamatjára és árára nézve is, mint ez utólsót egy 1741-dik esztendőből való megyei árszabás mutatja, mellyben a' Ménesi, Paulisi és Gyoroki boroknak icczéje, a' többinél drágábbra van limitálva d). Ugyan Bél Mátyás

c) Az illy felszabadításról szóló armalisoknak egy példányát lásd: az Okl. H.)

d) Ezen limitatióknak a' borokat illető czikkelye így szól: „Notum vinum Ménensiense, Paulisiense et Gyorokiense mediatim a xr. 6. Ex aliis promontoriis vicinis xr. 5. Baudensium vinorum authenticorum xr. 6.“

említi még a' *Világosi* promontóriumot is: de a' többiről hallgat, ámbár az ő korában, ha még virágzásban nem voltak is, bizonyosan már műveltek egyéb promontóriumaink is; a' mit a' megye' följebb említett limitatiója is mutat, hol a' Ménesi borok után ez tétetik: *ex aliis promontoriis vicinis*. E' szomszéd promontóriumokon a' *Kuvinit* és *Kovaszinczit* kellett érteni, mert a' többi szőlőhegyeink még 1741-ben Zarándhoz tartozván, az Aradi árszabásba bé nem jöhettek.

XI.

A' megye' régi várairól.

11. §.

Midőn Arad vármegye' régi ábrázatjának egy felől a' most leirt szőlőhegyek kellemetes tekintet adtak: ugyan akkor más felől nem kevésbé díszesítették azt azon erős épületű várak, mellyek kebelében itt ott elszórva hegyen és lapályon számosan emelkedtek. Ezek közül sokakat az idő' rongáló keze már az utolsó köig elpusztított: de némeltyeknek tisztos romjai máig is méltóságos alakban meredeznek szemünk előtt. Az ősz régiség' e' maradványi csudálatos hatással bírnak a' később kor' gyermekeire, úgy hogy alig találkozhatik olly fásult keblű hazafi, ki azok' szemlélésénél hidegen maradni tudna, 's rólok elmélkedni ne szeretne. Innét származtak azokról, a' köznépnél, sőt még műveltebbeknél is annyira kedvelt regék és hagyományok; t. i. midőn az illy pusztá várakról valódi

történeteket nem tudhatunk, még a' költötteket is örömet hallgatjuk. Annál fogva hogy olvasóinknak e' részben kedvöket tölthessük: mind azokat, miket Arad vármegye' hajdani várairól történeti kútfökből kinyomozhattunk, különkülön czikkely alatt a' következendőkben előadni kívántuk.

12. §. Orod' vára.

Orod' várának, mellytől a' megye régi nevét nyerte, emlékezete annyira el van temetve, hogy az ma majd csaknem egyedül a' Glogováczi lakosoktól, kiknek házai ezen várnak fundamentomán épültek, emlegettetik. Feküdt hasonló nevü várossal és káptalannal együtt (mellyekről egyenként alább), a' mai Aradtól keletnek egy mértöldnyire a' Maros' partján. Fekvése 's fenmaradott romjai arra mutatnak, hogy egyik lehetett a' nevezetesb erősségek közül. Róla azonban írásban hagyva keveset találtunk. *A' Ritus explorandae veritatis* címü munkában egy 1216-dik esztendei történet van felöle feljegyezve ime' szavakkal: *Castrenses de Orod, scilicet Matthias et Sorlonda impetierunt coram Desiderio Episcopo, Judice a Rege nostro delegato Nicolaum Archidiaconum et Canonicum Csanadiensem dicentes: quod terram eorum nomine Bursorog violenter occupasset 's a' t.* — Rogér róla a' *Tatárok' pusztításáról* szóló *Miserabile Carmenjében* csak annyit mond, hogy, minekutána azok Csanád' várát lerontották volna, Orodnak fordultak; hanem annak elpusztulásáról hallgat; mellyből némellyek azt

következtetik, hogy Orod ekkor a' Tatároktól meg nem vétethetett. Lehet: de hogy csakugyan tőlök ment nem soká maradhatott, onnét hisszük, mert minekelőtte Esztergom' megvételehez fogtak volna, már egész alsó Magyarországot felprédálták. — 1551-ben bérontván a' Török ezen vidékre, Lip-pa' várának elfoglalása, Solymosénak pedig meg nem vehetése után, nagyobbított erővel az Orodit fogta ostrom alá, és a' várat bé is vette; a' városban lakott prépostot és kanonokokat pedig részszerint lenyagakztatta, részszerint széljel üzte; és hogy magát benne egész bátorságba tehesse, a' szomszédban *Arad'* várát kezdette építeni *a*). — Kollár Adámnál is említés van téve az Orod-i jobbágyokról (*Jobbagiones Castri Orodensis*) vagy várörző nemesekről *b*), kik-
kel hogy a' vár' fentartásának gondjában a' hely-
beli káptalan és prépost is nem kis mértékben osztoztak, csak onnan is gondolhatni, mert a' vár' körében az Orod-i káptalannak egy nagy és gazdag temploma állott, mellynek kincseire az ellenség gyakran ásítózott.

13. §. *Arad'* vára.

Megszállván — mint imént említők — a' Török 1552-ben az Orod-i várat, hogy azt hatalmában annál bizonyosabban megtarthassa: mindjárt 1555-ban, közel hozzá új erősségnek, u. m. az Aradi várnak építéséhez fogott, a' Maros és posványok között. Ennek meggátlására Zaberdin Máttyás Váradi püspök 1554-ben a' Gyulai kapi-

a) Lásd: Keresztury II. p. 26.

b) L. In Amoenitatibus Reg. Hung. pag. 76.

tányt Mágocsy Gáspárt küldötte c), ki azonban úgy látszik, az építést meg nem gátolhatta. És imé ez eredete az Aradi várnak, mint ezt Keresztury' könyvének II-dik részében a' 28-dik és 217-dik lapokon olvashatni. Ennél előbb sehol annak emlékezetét a' historiában nem találjuk: de ezentul az Aradi várról gyakori említés tétetik; s tudjuk, hogy az később sokszor elpusztult és sokszor ismét újra épült. Nevezetesen: 1595-ben Báthory Zsigmond, ki azon, hogy öt Szinán török nagy-vezér *szolgának* 's *kutyának* nevezte d), elkeseredve, a' Török' protectioját megvetette, és Rudolf királyhoz állott — barátjának az Oláhországi Mihály bánnak segítségével kiverte a' Törököt Tót-váradból, Lippából, Solymosból, Világosvárból, Pankotából és *Aradból* is e). De csakhamar, a' többi közt Aradtól is a' magyar örszereg elszéledvén, azt a' Török ismét visszavette. — 1596-dik esztendő-

c) Mint azt a' püspök egy levelében így bizonyítja: „Anno „proxime praeterito, cum factiosi circa Varadinum dis- „currebant circa templum Orodense fortalitium ali- „quod (Aradinum) Kazon Bassa facere coeperat, nunc ta- „men Castrum erigi ac quotidie muniri Halumbeg certo „scribit, ubi Zanzachum statuunt ita, ut Orodini Zan- „zachus de novo cum copiosiore exercitu manere possit. „Commiseram Dominis Capitaneis Gyulensibus, ut cum „exercitu proficiscerentur, et plebem miseram a labori- „bus ejusdem Castri arcerent, depellerentque, ac ince- „ptam Castri munitionem si fieri possit, intermitti cu- „rarent, non tamen ut adversus hostem contra inducias „quidpiam attentare deberent. Váradini 19-a Mensis „Januarii A. D. 1554. 's a' t.“ L. a' Váradí Consistorium' levéltárában.

d) L. Istvánfy pag. 69.

e) L. Gebhardy 324 l.

ben újra kiveretett belőle, és a' vár jobb karba hozattatott — Istvánfy szerint. Majd Bethlen Gábor Erdélyi fejedelem ismét általadta azt a' Töröknek; ki aztán annak birtokában maradt egész 1668-ig, a' midőn abból őt Heister császári vezér temérdek Török' vesztével 's elfogásával kikergette. — De e' szerencsésekben elbizván magokat a' kereszttyének: a' várat csekély őrizettel hagyták; mit hogy a' Törökök észrevettek, rajtok ütöttek, a' várat visszavették, 's tartották 1688-dik esztendeig; míg viszont Caraffa vezér őket végkép' ki nem verte; melly alkalommal azonban a' vár olly igen megrongálódott, hogy többé magát tökéletesen fel sem vehette. — Itt állapította meg nagy ármádáját a' vitéz Szabaudiai Herczeg Eugenius, midőn a' Temesvári és Belgrádi Törökök ellen indult; 's táborának követőitől nyerte *Uj-Arad* a' maga eredetét. Visszatérvén pedig Eugenius győzdelmes hadaival, a' pusztulásban lévő vár' fekvését szemügyre vette, 's azt újra megfejeltette.

Sokat szenvedett ezután mind a' vár; mind a' város Rákóczy Ferencz' táborától, mellyel az akkori várkapitánynak Löffelholznak sok küzködései voltak. Bombardy szerint, ezen vár leghasznosabb szolgálatokat tett a' Temesvári Törökök ellen, azoknak a' Maroson való általcsapását hathatósan gátolván. Végre a' Karloviczi béke a' várat állandóul hatalmunk alá bocsátván, azt maga mivoltában háborítatlanúl birtuk mind addig, míg nem az idő' kívánatinak való meg nem felelése miatt, helyette a' haditudomány mái szabályai szerint, a' most fennálló *Ujvár* építettett.

14. §. *Csálya' vára.*

Állott Aradhoz közel abban az erdőben, melyet most a' kir. Kamara praedialis erdőnek tart, és közönségesen *Csályai erdőnek* nevezünk. Több fundamentomai láttatnak ott mind a' várnak, mind egyéb épületeknek; de mik lehettek ezek valaha, arról eddig kevesen tudtak valamit. — 1530-ban Suráklini Petrovics Péter birta e' várat, és 1539-ben eladta a' hozzá tartozott helységekkel együtt 6000 arany forintokért négy özvegy asszonynak, u. m. Lévay Zsigmond, Russóy János, Eperjesi Pathoczy Miklós és Kálvay Ferencz' özvegyeinek, kik — hihető — bátorság' okáért kívánták oda venni magokat *f*). 1549-dik esztendőben Ujhelyi János volt a' Csályai várnagy *g*). — A' vár mellett feküdtek *Nagy*- és *Kis-Csálya* nevű helységek, mellyek 1609-dik esztendőben több helységekkel együtt Böki Paczot Ferencz' özvegyének Balassa Annának ajándékoztattak, mint azt följebb (1. §.) említtük.

15. §. *Lippa' vára.*

A' ma Temesben fekvő, de rég Aradhoz tartozott Lippának hajdan nevezetes vára volt, melly mint igazi erősség, eredetét a' 16-dik század' elejéből veszi. Ez időtáiban e' várost Mátyás király' fija az ifju Hunyady János birta; ki is 1504-ben, legszébb férjfi korában kimulván, roppant jószágai és

f) Lásd az ezen eladásról szóló Passiopolis-levelet az Okl. *I*).
g) L. Ugocea vármegye' leírását a' 73. lapon.

sok kincsei özvegyére Frangepán Beatrixra, 's azal nemzett két kisdedeire Kristófra és Erzsébetre maradtak. Minekutána e' két árvák is még gyenge korukban elhaláloztak, 's benne a' nagy Hunyady nemzetség végkép kialudt volna: a' dúzs és szépségéről is híres özvegyet Ulászló király, György Brandenburgi Markgróffal vétette el, 's őket a' magvaszakadt János' minden jószágainak kirtokában megerősítette. György a' házasság által nyert szép kincsnek hamar nyakára hágott, 's véle egyéb hasznosat nem eszközlött, mint azt, hogy abból Lippa' városát köfallal körülvétette, bástyákkal és sánczokkal megerősítette; 's így Lippa' várára nézve az alkotói érdemet és nevet magának megszerezte.

E' vár időjártával nemesak Arad vármegye' erősségei közt első helyet, de hazánk' többi várainak sorában is tekintetet érdemlett, 's egyike volt azoknak, mellyek mind a' Törökkel való házkodások', mind a' belső háborúk' veszélyeit legtöbbször és legnagyobb mértékben szenvedték. — 1527-ben, mindjárt a' Mohácsi ütközet után, Zápolya János foglalta el, 's birtokában egész haláláig meg is tartotta. Minden várak között ebben helyhezette legnagyobb bizodalmát akkor is, midőn Lengyelországból, hová kiszorítva volt, a' hazába megtért, mert egyenesen Lippára jött; — 's ezt maga is azon privilegiumában, mellyet alább Lippa' városának történeteiben látni fogunk, megismeri. 1541-ben Zápolya' halála után, annak Solimán török császártól Buda' vára' elfoglalásával megcsalatott özvegye Izabella is itt kere-

sett magának és fiának a' kis János Zsigmondnak menedéket; a' midőn egyszersmind Solymos' várát is általvette. 1551ben Izabella Ferdinándnak az országot oda engedvén: az ezen haragra gerjedett szultán nagy erővel küldötte Muhamet vezérét Magyarországra; ki több más várak közt Lippát is elfoglalta, mellyet azután a' Temesvárt vitézül védett Losonczy István' kértére Martinúzi és Castaldo vezérek csak nagy bajjal tudtak ismét visszavenni *h*). Maga azonban a' nagylelkű hős Losonczy kénytelen leve Temesvárt becsületes alku mellett Amhát basának feladni; ki mindazáltal őt a' vár' feladása után, katonáival együtt gyalázatos hitszegéssel lekonzoltatta, 's azzal Lippa ellen indúlt. Ezen a' Castaldo által ott hagyott spanyol kapitány *Aldana* ugy megijedett, hogy előbb, mintsem a' török ostromló had megérkezne, a' várnak erősségeit, bástyáit és tornyait puskaporral felvettetvén, onnét kiköltözött, 's így az omladékba dült Lippát ismét a' Török' birtokába eresztette. 1595-ben visszavette Báthory István; majd 1605-ben a' városban lakó 's várban katonáskodó Rácok, a' bent lévő Magyarokkal együtt árulás' utján a' Temesvári basa' kezére játszották azt; de cselekedetüket megbánván, mindjárt a' rá következett 1606-ik esztendőben ugyanök hasonló árulással a' várat, a' török őrizettel együtt Petneházy magyar vezérnek újra feladták. A'

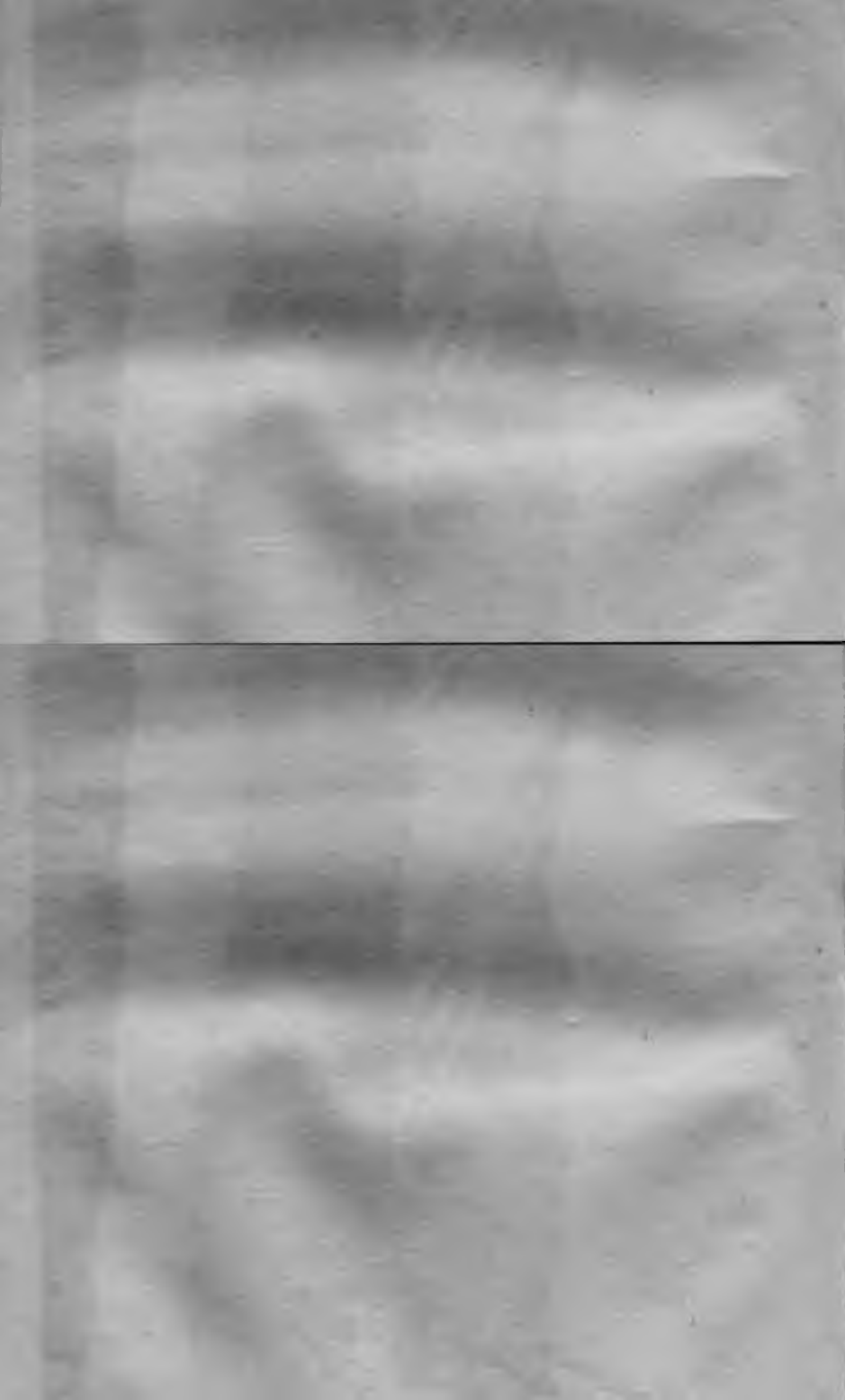
h) E' volt ama' nevezetes Martinúzi kardinálnak utolsó győzdelme, melly után csakhamar Castaldo' bérlett orgyilkosaitól Alvinczen kivégeztetett.

Ráczoknak e' tettüket meghálálta ugyan ez úttal Rákóczy Zsigmond, mert mind a' 160-at, kik ezen mesterséget már csaknem szokásba vették, megneemesítette; de azonban meg is parancsolta, hogy Lippát azonnal elhagyván, Aradra költözködjenek; 's egyszersmind Arad' városát a' várral, ugyszintén a' szomszéd *Bálvány*, *Csicsér*, *Chiolott*, *Bacha*, *Bikach*, *Szent-György* és *Szent-Iván* pusztákkal, mellyek abban az időben úgyis Arad' városához tartoztak, adomány-levél mellett nékiek ajándékozta *K*). Ebből látható, mennyivel többre becsültetett Lippa' vára az Aradi várnál. Vették-e hasznát ezen adomány-levélnek a' Ráczok, vagysem? bizonytalan; mert Rákóczy Zsigmond Báthory Gábornak a' fejedelemséget általengedvén: az egész uralkodás' módja az új heves fejedelem alatt megváltozott. Ezen zivataros időben, az Erdélyi fejedelemségért többen vetélkedvén, Bethlen Gábor nyerte el a' Török' hajlandóságát; kinek erejével midőn Homonnay' seregén győzdelmeskedett volna, Lippát, tett fogadása szerint, ámbár sok viszontagságok után, megvette, és a' hozzá tartozott várakkal együtt háládatosságból a' Töröknek általadta *L*), ki azt azután meg is tartotta mind addig, mig csak Magyarországból végkép ki nem űzetetett. Ez alkalommal szenvedte az utolsó ostromot, mellyet azonban ki nem állott, hanem alatta tökéletesen elpusztult, úgy hogy ma már nyomai is alig látszanak. A' várnak a' tövében folyó Maros kedvező fekvést adott; de különben is gonddal vala építve, 's állandóul költséges őrizettel ellátva, mint ezt egy 1602ik esz-

no. 1

Selymes.

tenuőből fenmaradt jegyzék mutatja. E' jegyzék szerint a' várnak négy kapui voltak, u. m. a' *Radnai kapu*, mellynél 8, *Temesvári kapu*, mellynél 10, *Belső kapu*, mellynél 10, és *Külső kapu*, mellynél hasonlókép 10 gyalogkatonák szoktak őrt állani; ezen kívül még a' hid' végén lévő sorompónál is, hol a' vámos' háza építve volt, rendszeren 10 fegyveres örök vigyáztak. Az említett esztendőben Aprilis' 13kán az akkori őrző seregnek a' városban tanyázó lovagokkal együtt 9990 forint zsoldpénz fizettetett ki i).

16. §. *Solymos' vára.*

Épült a' Maros' bal partján, Lippával csaknem általellenben, egy meredek hegyen, hol meztelen falai ma is nagy részben fennállanak. Kik és mikor építették légyen? megmondani nem tudjuk: de neve arra mutat, hogy azt magyar ajaku alapítóktul nyerte; helyheztetése, külső alakja, téglája, czémentje 's egész építésmódjának az alább leirandó Világosváréval való nagy hasonlatossága pedig azt sejteti vélünk, hogy ez utóbbival egy időbeli, és így eredetét azon korból, mellyben Világosvár épült, u. m. az első századokból veszi.

Szerencsés fekvése igen erőssé tette; t. i. napkeleti és déli oldalát nemesak megmászhatatlan

i) Találtatik e' jegyzék Arad vármegye' levéltárában illy czím alatt: „Numerus et solutio Peditum in praesidio Lippa exsistentium pro 13-a mensis Aprilis conscriptum Anno 1602.“ Minthogy benne csak nevek' és számok' hosszú laistroma foglaltatik, egészen közleni fölöslegesnek veltük.

kösziklák fedezték, hanem oltalmazta még a' merdek várhegynek szinte tövét mosó Maros' vize is, melly ott, mintha a' természettől is védelmére intéztetett volna, legsebesebben folyik. — E' várnak kormányozó várnagyja volt 1458ban Literaty Kéry Balázs, kit Szilágyi Mihály a' Kassai tanáeshoz akkor küldött örömeben, midőn célját Mátyás' választásában elérte, 's akarta, hogy véle egész világ örüljön *M*). — A' Würtembergi krónika Solymos' várát győzhetetlennek (unüberwindlich) állítja; talán azért, hogy a' török beglerbég Lippát megvévén, Solymost minden erejével sem bírta megvenni. Nem sok idő múlva azonban feladta azt a' Töröknek Castaldó' őrző serege; ámbár a' nevezett krónika szerint, két esztendőre meg vala eleséggel rakva. — 1595ik esztendőben *Jakabovics János'* bizonyítása szerint, *Borbély György* Báthory Istvánnak nevezetes vezére, kiverte belőle a' Törököt. — 1602ben Báthory Zsigmond Székely Mózesnek ajándékozta vitézségéért; 's ez magát ide vonta mint tulajdonába, midőn Fehérvárnál *Basta* által megveretett; de Bastától tovább is üldöztetvén, Solymost a' Török' védelmére hagyta *k*); 's ez által a' sószállítás' tekintetében felette nagy kárt okozott. Basta a' vár' visszavételére Borbély Györgyöt küldötte; ki is Pókai Tamásnak, mint a' várbéli Törökök' Mózes által oda rendelt parancsnokának felkérő levelet irt a' várba: de ez makacskodván, a' Törökök (kik Borbélynak nemes parolájában biztak) reá nem

k) L. Bethlen Farkas V. Könyv. 108. 1.

hallgattak, hanem a' várat feladták, 's magok minden bántódás nélkül, a' parola szerént, Temesvárra szabadon eresztettek.

A' Fehérvári káptalan' levéltára szerént e' várat a' hozzá tartozandó jószágokkal együtt 1597ik esztendőben Józsika István birta *l*). — 1607ben Rákóczy Zsigmond Solymos' várát a' hozzá tartozandó, akkor egészen elpusztult helységekkel együtt *Lugosy Jánosnak* a' Lippai vár' kapitányának 4000 forintokban elzálogosította. A' zálogos-levélben következő puszta helységek számláltatnak elő: *Hajucsa, Telkes, Odvos, Sebes, Kamarócza, Kunab, Alsó-Kalocsa, Felső-Kalocsa, Mikolesty, Szirenócz, Dumbravicza, Alsó-Mamarostia, Felső-Lespegye és Glosia m*). Rákóczy' ezen zálog forma donatiójának Péchy Simon ellent mondott Székely Mózes' fiának nevében a' következett esztendőben *n*). — Solymos' várának falai olly sokáig jó karban

-
- l*) Privilegium super Introductione et Statutione Stephani Józsika in Arce Solymos et appertinentiis Felső - et Alsó-Kalosa, Komp, Kamarad, Odvos, Sebes, Telkes, Katicza, Milova, Várallya 1597. L. az említett K. Fehérvári káptalannál: *Cista Muram fol. 4. Nro 1.*
- m*) Látni lehet a' *Lugosy familia'* Productionalis perében, melly megyénk' levéltárában találtatik.
- n*) Az ellenmondás a' K. Fehérvári káptalannál van és eképp szól: „Anno Domini 1608-ro 27-a die May Generosus Simon Péchy coram nobis personaliter constitutus, solenniter contradixit Donationi Arcis Solymos in Comitatu Orodienſi exſistentis, in persona Generosi pueri Moysis Zékely, filii Magnifici quondam Moysis Zékely de Semjénfalva, quam arcem Solymos Illustrissimus Dominus Sigismundus Rákóczy alias Princeps Transylvaniae etc. Generoso Joanni Lugosy Capitaneo arcis Lippa dedit, donavit et contulit, in praejudicium et damnum

állottak, hogy Bombardi' előadásaként, még csak az elmúlt század' közepén is 50 emberből álló katoná - őrség szállásolt azok közt.

17. §. *Tót-Váradi vár.*

Kisdéd, de fekvésénél fogva elég erős vár; közel Erdélyország' határához, egy igen szűk passuson felemelkedett hegyecske-re, melyet egy' felől a' Maros' vize, más felől pedig a' magas bércek mintegy természetes oltalmuk alá vettek, vala helyheztetve — oltalmul a' Török ellen. E' váracska, ha az ellenség Erdély felől jött, nagy erőnek ellent állhatott, mert hozzá férni a' szűk hegyszorúlat végett nem lehetett. — 1551ben a' többi várak után ez is török hatalom alá került. 1595ben Báthory Zsigmond' népe szerencsésen kiverte belőle a' Törököt: de majd Bethlen Gábor Lippával 's más várakkal együtt azt néki ismét visszaadta. A' Töröknek országunkból való végső kihajtatásakor azonban a' vár egészen elpusztult, 's többé fel sem építettett; úgy hogy ma már csak mély sánczai, falainak omladékai és a' körülök találtató embercsontok' sokasága által idézi hajdani képét előnkbe.

praefati generosi pueri Moysis Zékely, cujus genitori dicto Moysi Zékely eam arcem Solymos Serenissimus Princeps Sigismundus Báthory alias Princeps Transylvaniae pro 14 florenorum millibus inscripserat: contradixit solemni protestatione, inhibitione 's a' t.“

18. §. *Kladova' vára.*

Ezen várnak, melly Radna' szomszédságában, egy a' Maros-parton lévő kősziklás meredek hegy' tetején állott, fenmaradt emlékezetét csupán Bethlen Farkasnak, Erdély' nagy érdemű kancellárjának 's történetirójának köszönhetjük, ki ezeket írja Kladova' váráról: Basta Austriai fővezér (a' Magyarnak nem nagy barátja), a' Gyula-Fehérvári ütközet után (1602) üzőbe vette Székely Mózes, a' Solymosi várnak — mint róla már emlékeztünk — akkori tulajdonosát. Ez, hogy tőle megmenekedjék, Baktával a' Temesvári török basával úgy egyezett; hogy ő Solymos' várát néki általadja; a' basa viszont engedje az ő részére Kladova' várát. Megszűnván pedig a' Bastával való viszátkodás: a' basa adja vissza Solymos' várát, ő is visszaadja Kladova' várát. — Ekkor tette egyszer mind Székely Mózes Pókai Tamást Solymosi kapitánnyá, hogy a' várát részére a' Török' erejével védelmezné (lásd. 16 §.). Melly tetteért Mózes nótába esett.

A' Kladovai vár nem nagy volt ugyan: de erős még is; mert csak egyetlenegy oldalon, 's ott is bajosan, lehetett földalatti kapujához férkezni. A' kapuhoz való bejárást 1813dik esztendőben a' Radnuczán lakozó Oláhok, földesúri engedelem mellett kiásták: de holmi vastag gerendákon kívül egyebet nem találtak, mint a' kapu mellett a' földbe vájt, 's még épen fennálló őrház' ablakában egy vastag mécses, és a' tűzhely' szegletében tűz-

től megveresedett porhanyó föld között egy rozsdás vas rudat, melly piszkafa helyett látszatott szolgálni. — A' várnak maradványait máig is a' Kladovai oláh lakosok, rájok szállt hagyomány után, saját nyelvükön *Csataczel*-nek *Csataczujkának* vagyis váracskának nevezik.

19. §. *Világosvár.*

Az eddig általunk leirt várak valamennyien a' Maros' mentében, és a' régi Orod vármegye' határain belől feküdtek. A' többiek között, mellyeknek a' mai Arad vármegyére csak romjai szállottak örökül, első helyet érdemel a' hajdan Zaránd vármegye' homlokán koronaként fénylett, ma pedig még omladékaival is Aradnak nem kis dísz adó kies tekintetű *Világosvár*. Illeti őt az elsőség mind régiségénél, mind nagy nevü birtoкосainál, mind legkiesb fekvésénél fogva; melly tekintetekben hazánk bár mellyik régi várával is pirulás nélkül mérközhetik. Ugyan is a' mi korát illeti:

Már följebb Solymos' váránál érintettük, hogy eredetét az első századokból veszi. Ebbéli állításunkat a' Római pápának a' világosi apátságot (lásd alább 30 §.) illető levelein építjük; mellyekből meg van mutatva, hogy az említett apátság 1190ik esztendőben, azon völgynek torkában fundáltatott, melly Világosvárról *Világosnak* neveztetett. És így a' Világosi apátság' alapittatásakor Világosvár már fennállván: ennek még előbbi időekben kellett alkottatnia. Bármilly réginek tart-

juk is azonban e' várat: azt hinni mégsem merjük, a' mit felöle némellyek gyanítanak, hogy emeltetése Szittya eleink' bėjövele előtt, vagy legalább vezérek' 's első királyunk' korában történt volna. Amazt azért nem; mert a' rá ruházott magyar nevezet arra mutat, hogy alkotóinak nemzetünkbelieknek kellett lenniük: ezt pedig azért nem, mert különben meg nem foghatnók, mikép az ország' felosztásakor nem adatott meg néki amaz öt mindenék felett illető tisztelet, hogy a' megye, mellynek kebelében épült, ne az alacsony Zarándnak, hanem a' fenséges Világosnak nevérol neveztessek.

Valamint alapítóját, úgy régi birtokosait is e' várnak egész a' 15ik század' elejéig megnevezni nem tudjuk. Ekkor, úgymint 1422ben, Zsigmond király Brankovics György Serviai despotának ajándékozta azt a' hozzá tartozandó birtokokkal, ugyszintén Szalánkemén, Becse, Szolnok, Tokaj, Munkács, Tállya, Regécz, Szatmár, Bösörmény, Debreczen, Túr, Tisza-Varsány, és egyéb helyekkel együtt; azért, mert György szembe nem mervén állani a' Törökkel, Belgrádot Serviának egy részével hódolása' jeléül Zsigmondnak engedte. Majd a' despota hivtelenség vétkébe esvén, 1441ben Magyarországi jószágait elvesztette; 's azokból Világosvárat, Zaránd vármegye' felső részével együtt, Ulászló király, *Maróthi Lászlónak* Orod vármegye' akkori főispányának ajándékozta o). Ugy látszik

o) A' donatio' kivonatja, mellyet velünk megyénk' érdekes fia, Kassics Ignätz udvari agens ur Bécsből egész kész-

azonban, hogy György a' királytól kegyelmet nyervén, jószágait tovább is megtartotta, vagy legalább némelyek közülök nékie visszaadattak; mert 1444ben a' nagy Hunyady János tőle kapta ajándékban Világosvárat *p*). Hunyady' halála után, 1456ban fiai László és Mátyás anyabátyoknak Szilágyi Mihálynak ajándékozták azt több falukkal, a' király' jóváhagyása mellett, azon alkalommal, midőn Ciléji Ulriknak Belgrádon történt megöletése után, annyoknál Szilágyi Erzsébetnél Temesvárott a' királlyal együtt, öszvejöttek. — Alig

séggel közlött, imez: „Litterae Donationales Vladislai „Regis ddo Strigonii in festo Purificationis B. M. V. Anno „Domini 1441 super Castro Világosvár, et appartinen- „tiis, quod per Notam Infidelitatis Sztepán Vajvodae, „Castellani Georgii, Despoti Rasciae per ipsum in Castro „Világosvár constituti, ad jurisdictionem sacrae coronae „devolutum, simul cum nobilibus castrensibus Valachis, „nec non Districtibus utroque Aranyág, Kalodvapataka „in Orodiansi, ac Kápolna, Chuch, Fehérkeres, Halmágy „et Ribicze nuncupatis in de Zaránd, Oppidis item Sírí, „Galsa, Mesth, Kalodva, Nagy-Bánya, alio nomine „Csibe-bánya, ac Kis-Bánya, alio nomine Medvepataka „vocatis, et urbibus ex iisdem provenire solitis in eodem „de Zaránd Comitatus habitis, praeterea possessionibus „et villis Magyar-Kalodva etc. etc. ad dictos Districtus „et oppida, et per consequens praedictum Castrum Vilá- „gosvár pertinentibus, aliis etiam quibusvis districtibus, „oppidis, possessionibus et villis — — — *Ladislao de Ma- „roth*, Comiti Orodiansi, filio condam Joannis de eodem „Maroth Bani Machoviensis, pro fidelibus servitiis, quae „is in oppressione Rebellionum, signanter *Andreae Bathos „de Harapk*, protunc Comitis Temesiensis et Sztepán „Vajvodae Castellani praefati Georgii Despoti praestitit, „illiusque haeredibus et posteritatibus universis collatum „est, Statutione intra anni decursum per Capitulum Al- „bense peracta.“

p) Lásd: Budai Polg. Lex. III. 346. 1.

birta Szilágyi két esztendeig Világosvárat, midőn az ellene felingerlett ifju király Mátyás azt neki fogházává változtatta; ide záratván őt rabul 1458ik esztendőben. Mint szabadult ki nem sokára e' fogházából hiv szakácsának 's a' várkapitánynak Lábatlan Gergelynek segítségével által; mint békélt meg Mátyással, 's melly szomorú véget ért Konstantinápolyban: mind ezek hazai történetiróinknál bőven előadva találtnak; azért is olvasóinkat azokhoz útasítjuk; csupán azt jegyezvén itt meg — a' mit másutt különösen megemlítve nem találtunk — hogy tehát a' fentirtak szerint Világosvár akkor, midőn benne Szilágyi raboskodott, az ő tulajdon birtoka vala; és így ottani elzáratását csak tisztességes házi áristomnak tekinthetni, nem pedig kegyetlen tömlöczözésnek, millyenről azok képzelődnek, kik a' vár' mai omladékai közt, holmi ól forma alacsony szurdékokban 's földalatti lyukakban akarják a' Szilágyi' börtönét feltalálni. A' mivelte érzésü Mátyás, minden gyermeki hevesség mellett is, annya' testvérje, az ország' gubernatora 's maga legnagyobb jóltévője iránt, ennyire a' tiszteletet le nem vetkezhetette; és ha azt tenni akará vala, akkor bizonyosan Szilágyit mint foglyát nem saját várába, udvari cselédi 's házi kényelmességei közzé ültette, hanem máshová csukatta volna el; mit midőn nem cselekedett; azt kell hinnünk, hogy ő bizonyos gyanú végett, gubernátor rokonát, otthon Világosi várában csupán illendő vigyázat alatt tartani kívánta.

Kivégeztetvén 1460ik esztendőben a' derék Szilágyi Konstantinápolyban, jószágai közül az

Erdélyben fekvő *Diód'* várát, özvegyének Báthory Margitnak ingyen oda engedte Mátyás király; Világosvárt pedig Túrral és Tisza-Varsánnyal együtt zálogkép hagyta annak kezénél 7000 arany-forintokért. 1464ben, midőn az özvegy másodszer Lindvai Bánfy Pálhoz férjhez ment volna: Mátyás Világosvárt, Zaránd és Orod vármegyékben fekvő sok más jószágokkal együtt Margit' öt férjfi testvéreinek: *Báthory András*, *István*, *László*, *Pál* és *Miklós* atyafiaknak ajándékozta, azon különös hűségükért és vitézségükért, mellyet ők a' Csehek, Törökök és György rácz despota ellen viselt háborúk' alkalmával állandóul kimutattak *g*).

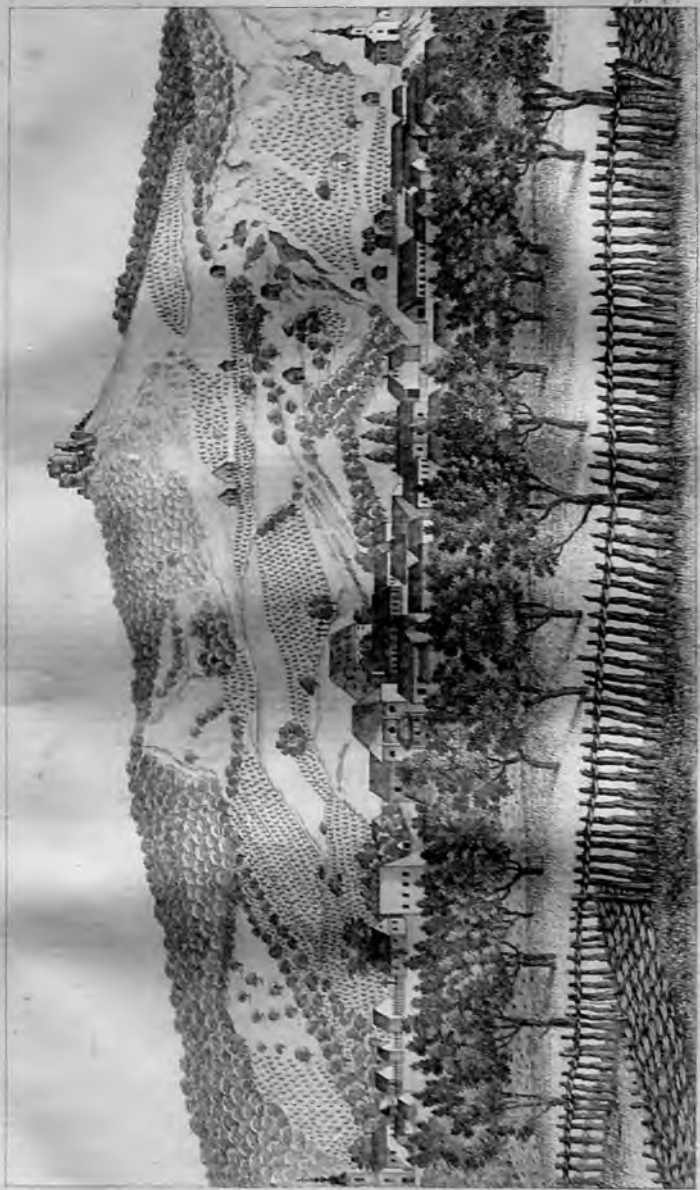
-
- g*) Ezen öt testvérek fiai voltak *Ecsedi Báthory Istvánnak*, ki 1435ben országbirói hivatalt viselt, 's Várnánál mint a' királyi zászló' hordozója esett el. Majd mindnyájokból főfő emberek váltak, t. i. *András* koronaőr és Szabolcsi főispány, — *István* Erdélyi vajda és országbirája, — *László* Zarándi főispány, *Miklós* pedig Váczi püspök leve. *Pál* teljes életében néma volt. *Tamás* nevű hatodik testvérjük is volt még: de erről csak annyit tudunk, hogy egy leánya a' Szokoly nemzetségbe ment férjhez. Ez a' megirt adományos jószágokban nem részesült, hihető azért, hogy a' donatio' nyeresékor már életben nem volt. A' donatio' kivonatja így szól: „Donatio Matthiae Regis ddo Budae in Festo cathedrae Beati Petri Apostoli Anno Domini 1464, qua mediante „Castrum Világosvár vocatum, ac oppida Siri et Galsa „vocata, cum tributis in eisdem exigi solitis, item Possessionibus Basarág, necnon Aranyág, Kalodvapataka, „Kápolna, et Kis-Bánya vocatis, oppidumque Keres-Bánya nuncupatum, cum omnibus fodinis, auri videlicet „et argenti, nec non stanni ac alterius cujuscunque metalli, praeterea Possessiones Herczegfalva etc. etc. ad „idem Castrum Világosvár pertinentes etc. Andreae de „Báthor Agazonum, Stephano de eadem Camerae, ac „Ladislao similiter de dicta Báthor Dapiferorum magi-

E' jószágokban a' most említett Báthoryak közül 1519ben Andrásnak két fiai, ugymint István palatinus, és András Belgrádi bán, Rozgony Istvánt költönös osztályos attyokfiának fogadták, 's azt a' szerencsétlen II-dik Lajos királlyal is helybenhagyatták *N*). Indította őket e' lépésre főkép az, mert Báthory András veje volt Rozgonynak, ki nek is egy leányán kívül semmi örököse nem lévén, birtokai különben a' fiskusra szállottak volna. Ez időtől fogva egész a' következett 17dik század' elejéig semmi oklevelet nem találtunk, melly Világosvárnak királyi adományozás' utján más nemzetségre szállását bizonyítaná; honnét azt gyaníthatni, hogy a' vár, melly — mint följebb Földvár' laistromában láttuk — még 1561ben Báthory Andrásé volt, mind addig a' Báthory nemzetség' tulajdona maradt, mignem annak 1613dik esztendőben a' szerencsétlenül elveszett Báthory Gábor fejedelemben végképen magva szakadott. — 1623-ban a' vár és annak Orod vármegyében fekvő tartozandóságai (*appertinentiae*) egy Boros-Jenei curiával együtt Petneházy Istvánnak inscribáltattak 10,000 forintokban *r*).

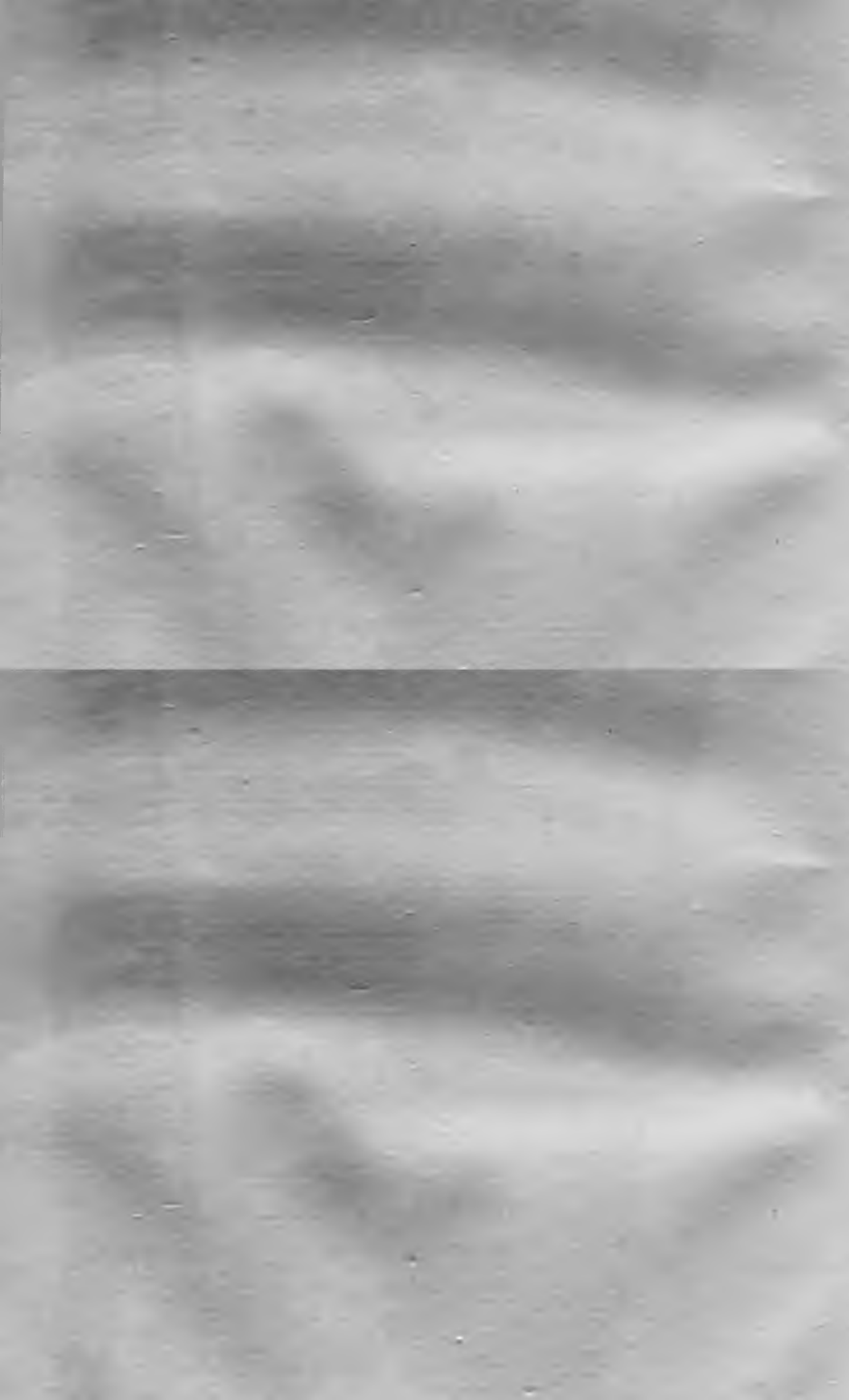
„stris, et per eos Paulo et Nicolao de eadem Báthor
 „fratribus iporum carnalibus, pro fidelibus servitiis per
 „eos contra Bohemos, Turcos et Despotam Rasciae prae-
 „stitis conferuntur.“

- r*) A' róla szóló oklevél a' K. Fehérvári káptalanban fel-
 találtatik illy cím alatt: „Inscriptio arcis Világosvár
 „et appertinentiarum suarum in Orodienſi ac Curiae in
 „Boros-Jenő in Zaránd Comitatus in florenis 10000 pro
 „Stephano Petneházy. 1623. L. R. 22 fl. 12.“

Midőn Világosvár' hajdani birtokosai közt olly nagy neveket találunk, millyen egy Hunyady Jánosé, Szilágyi Mihályé, és a' legjelesebb férjfiakkal termékeny Báthory nemzetségé: nem ok nélkül gondolhatjuk, hogy annak eleitől fogva igen kapós és becses birtoknak kellett lennie. Nem is lehetett különben; mert a' ki e' várnak ritka báju regényes fekvését egyszer közelebbről megtekinti, kénytelen róla megvallani, hogy nála kiesb helyen épült várat a' magyar földön keveset találhatni. A' bércz, mellyen emeltetett, mind szép formájára, mind magasságára nézve legkitünőbb azon hegyek' lánczolatjában, mellyek a' Budától délkeletnek terjedő roppant síkságot, a' Maros' jobb partjától kezdve Bihar vármegye' határáig bástyaként kerítik; 's tetéjéről a' kilátás éjszak, nyúgot és dél felé olly szabad, hogy onnét a' szem, ha vagy pusztán vagy fegyverkezve birná, a' Mátrát és Vértesi bérczetek is felvehetné, mert egész addig, 35 's 40 mértföldnyi közföldön, semmi akadályra nem talál. Háta megett a' várnak, ama' kisebb nagyobb hegyek' és halmok' temérdekségén akadoz a' szem, mellyek innét Erdélyig, azon keresztül, sőt tul is rajta, egy sirhalmokkal tömött nagy temetőkert' módjára sokféle alakban elnyúlnak és szerte ágoznak. E' keleti bérczek' homályából felénk vándorlónak, valóban mondhatni, hogy várunknál nyílik meg először a' világ; mi is a' rá ruházott *Világosvár* nevezetet voltaképen igazolja. — A' vár a' maga büszke állásával, mostani pusztult állapotjában is nem kissé gyönyörködteti még alólról is a' közel és távol szemlélő-

Victoria

ket; a' pompás jeleneteket pedig, mellyekkel fent, látogatóit jutalmazza, leírni képesek sem vagyunk. Hátul az Erdélyt elzáró rengetegek és bércek; elől a' végetlen rónaság, 's azon számosan elszórt, többül kilátszó városok és falvak, 's a' rajt' rendetlen kanyargásokkal csillogva keresztül iramló Maros; a' várhegy' oldalát övedző kies ligetek és még kiesebb szőlők; a' tövében fekvő Világos és Galsa helységek' szélesen elterült házai és gyümölcsösei 's a' t. és az ezekből más más nézőpontok szerint magokat szem elébe játszó különbözőféle gyönyörű tájképek, a' néző' innét nyert látatára közé egy tündéerkert forma vidéket varázslanak. Hogy ennyi bájjal a' vár' tájéka régenten is birt legyen: vidékének hajdani népességéből, 's a' ménesi hegy' alján századok óta virágzó szőlőmivelésből bizonyosnak tarthatni.

Világosvár igen erős volt a' maga idejében, — 's erős voltát természetnek és mesterségnek egyiránt köszönhette. A' hegynek, mellyen épült, magassága és meredeksége három oldalról védelmezte; keletről rengeteg erdő, mély sánczok és nagy bástyák szolgáltak oltalmául. Tetejéről a' hegynek egész az aljáig egy a' kősziklák közt óriási munkával vésett földalatti út vezetett le; mellyet, valamint a' várbeli szobák' nagy részét is, egész a' mi korunkig épségben szemlélni lehetett; mignem amaz, a' későbbi haramiás időkben készakartva bérakatott, — ezek pedig a' szomszéd Zaránd és Hunyad vármegyékben 1784ben kiütött pór-lázadás alkalmával, nehogy a' lázadók oda vegyék magokat, az Aradi várból kihozott álguykkal az

akkori földesur által szétlövöldöztettek ; úgy hogy ma már a' várnak csak megrongált idomtalan köfalai állanak fent. Az említett alattomos utnak alól eső torkolatjába van épülve a' mostani RCatholica parochia' pinczéje. — Cisternája, vagy vizarató kutja a' várnak olly mélyen volt a' kösziklák közt kifaragva, hogy még kevés esztendővel ez előtt, ha belé az ember követ dobott, jó idő múlva hallotta csak annak a' vízben csobbanását: de ma már ez is majd egészen bétemetődött.

A' Mohácsi veszedelem után békövetkezett zavaros időkben Világosvár gyakran szenvedett kemény ostromokat. I Ferdinánd, Zápolya és a' Török nem egyszer vették azt bé egymástól a' szomszéd várakkal együtt. 1565ben Hassán bég az ifju Zápolya János Zsigmond' részére foglalta el Dézna, Pankota és Boros-Jenő' váraival. Alaltjában mondhatni, hogy Világosvár majd mindig Boros-Jenő' és Solymos' várainak sorsát szokta követni. 1566ban Pertáf török vezér Jenőt elfoglalván, ugyanakkor Világosvár is kénytelen volt neki meghódolni. 1595ben minekelötte Báthory Zsigmond Rudolf királlyal megbékült volna, Borbély György Báthory Zsigmondnak vezére a' többi várak közt Világosvárt is bévette. 1602ben a' Gyula-Fehérvári ütközet után Szelestey Világosvárba vonta magát, hol őt Petneházy István, hogy Bastához szinlett húséget mutasson, Fekete Máté által megölette. 1605ben látván Világosvár, hogy Petneházy Boros-Jenőt Bocskay' részére elfoglalta, ő is magát Bocskayhoz kapcsolta. Sokat állott még ki e' vár ezután a' Török' birtoka alatt, mind ad-

dig, mignem 1693ban Heister Siegbert Austriai fővezér által belőle a' Törökök végkép kiűzettek.

20. §. *Zaránd' vára.*

Feküdt Világosvártól éjszakra, távol a' hegyektől, egy róna térségen, hol földből hányt régi nagy sánczainak már ma csak kevés nyomai látszanak. E' várról az íróknál ritkán fordul elő emlékezet; mert Gyulának appertinentiája lévén, rendszerént annak sorsát követte; jóllehet Bizar Péter a' Pannóniai háboruk' leírásában azt mondja, hogy Boros-Jenővel viselt légyen egy sorsot. Mindenik igaz lehet, mert Zaránd Gyula és Boros-Jenő között esvén, igen hihető, hogy a' veszedelem' idején mind a' két vár' szenvedéseiben egyiránt kellett osztoznia.

Ugy látszik, e' vár legrégibb minden váraink között, minthogy Zaránd vármegye tőle vette nevét; melly nevet hogy e' megye már vezéreink korában viselt légyen: Béla király' nevetlen iródeákjától tudjuk, ki munkája' 52dik czikkelyében azt mondja, hogy Árpád *Zarándnak földét* Velek vezérének ajándékozta. Midőn e' szerént Zaránd már Árpád alatt különös provinciát tett; s minden provincia saját erösségével birt, mellyről rendszerént neveztetni szokott: talán nem hibázunk, ha Zaránd' várát azok közé számláljuk, mellyeket eleink Európai honokba költöztükkor itt már fennállva találtak.

21. §. *Talpas' vára.*

Talpas' várának előttünk tudva lévő legrégibb tulajdonosa a' Toldy nemzetség vala. Nevezetes e' vár Toldy Miklósnak és Porkoláb Dienes várkapitánynak esetéről, mellyet följebb (5 §) egy pár szóval már érintettünk. Midőn t. i. Zápolya' özvegye Izabella királyné 1554ben Erdélyt visszafoglalni akarván, a' végett Petrovicsot Solimánhoz küldötte, maga pedig csekély seregével Lengyelországból befelé indult, és Széphalomnál pártosait egybegyűjtötte volna: ezek' hírére Tahy Ferencz és Zaberdin Mátyás Várad püspök, Ferdinánd' parancsolatjából Izabella ellen mentek, őt az országból kivonulni kényszerítették; 's egyszerűs mind a' körülbelől lévő királyi hadakat öszveszedvén, azt végezték, hogy azokkal minden Izabellához állottakat megtámadjanak. Először is tehát a' Fekete-Körös' partján Váradhoz nem messze eső Talpas' várára rohantak, — azt erőszakkal megvették és széthányatták. A' várt Izabella' részére védő kapitány Porkoláb Dienes az ostrom alatt elesett; Talpasnak akkori ura, az ifjú Toldy Miklós pedig Váradra hurczoltatván, ott a' püspök' parancsolatjából lenyakaztatott. Zaberdin' e' kegyetlenségének rossz következése lett Ferdinándra nézve, mert a' miatt tőle sokan az ország' nagyjai közül azonnal elállottak.

22. §. *Boros-Jenei vár.*

Régen Zarándhoz tartozott, 's egy volt e' megye' legerősebb várai közül; mert noha lapá-

lyon épült is: de az épen tövénél elfolyó Fehér-Körös' vizét védelmére jó móddal lehetett használni. Kik? és mikor építették legyen Boros-Jenő várát? előttünk tudva nincsen. Törökök' kezére a' 16dik század' közepe táján került először; kiknek attól fogva kedves tanyájok volt ezen vár, a' maga gyógyító erejü vizéért; mi is szinte oka lehetett, hogy itt mindig valami fő basa szokta lakását tartani. Fen van azon korból maig is még egy kút, melly *Török' kutjának* neveztetik; vize kellemetlen izü, de az orvosok' állítása szerint bizonyos nyavalyákban igen hasznos.

Millyen bajokat csináltak a' Boros-Jenei basák a' határok végett, láttuk följebb (2. §.) hol a' megye' régi határiról emlékeztünk: most lássuk a' várnak némelly viszontagságait. 1552dik esztendőben elfoglalta a' Török, de belőle csakhamar kiveretett. 1556ban az ifju Zápolya tette magát birtokába, bevévén azt Kendy István akkori várkapitánytól, ki az ostrom alatt vitézül el is esett. Zápolyától 1565ben Maximilián' vezére Svendi Lázár vette vissza. 1566ban nagy erővel rohanta meg Boros-Jenőt Pertaf török vezér; oltalmazták Sennyei és Wagner; ez a' feladást javallotta; amaz ellenzé, 's elhatározá, inkább vagy halni vitézül, vagy kiköltözni éjtszaka, mintsem meghódolni, 's magokat a' Török' jóakarátjára bizni. Wagner az utólsót választván: a' két vezér, őrző seregével együtt, a' várat éjnek idején oda hagyta. A' magyar vitézek, kik az erdei ösvényeket jobban tudták, szerencsésen el is takarodtak: de szegény Wagner katonáival együtt elfogattatott és lenya-

kaztatott. — Ekkor Jenőt a' Török 25 napig foly-
vást ágyúztatta. — 1595ben Borbély György ki-
űzte a' Törököt Jenőből: de négy év mulva ismét
ellenség kezére jutott; mert Csukat Péter' gondat-
lansága miatt, Ver Mihály főkapitány' távollété-
ben Tatárok foglalták el azt 1599dik esztendőben
s). 1602ben visszavette Petneházy; ki is 1604-
ben első tért által Bocskay' pártjára a' Boros-Jenői
várral együtt. Bethlen Gábor ezt a' várat is a'
Töröknek ígerte háládatossága' zálogául; de hogy
átaladhassa, nagy nehezen mehetett rá; az áll-
hatatos szívü Petneházy'nak makacs ellenkezése
miatt. Előre látta ezt Bethlen; és a' Töröknek
ígért várak' megkeríthetésére nézve semmitől e-
gyébtől nem félt, mint attól, hogy Jenőt Petne-
házy védelmezte, linék mind kemény természeté,
mind vitéz bátorsága tudva volt előtte. Ennél kel-
lett azért neki előzőr is a' jeget megtörni: de
ellene sem fenyegetéssel, sem erővel nem boldo-
gúlhatott. Végre tehát azon szebb és bizonyosabb
módot vette elő, hogy Bajom' várát 30,000 tal-
lérokon megvásárolván, ezen cserélte be Jenőt
Petneházytól, 's ugy adhatta csak aztán ez utólsót

s) Ez a' Csukat Péter volt az, ki 1566ban a' török csá-
szár' köszöntésére Belgrádhoz ment Zápolya János Zsig-
mondot több vitézekkel elkíservén, ott egy magát hány-
tató török bájnokkal, sok nézők' jelenlétében, egy furesz
birkózást vitt véghez; melyet a' Török, Péternek jól
potoncupásával kezdett, ez pedig amannak agyba főbe
öklözésével győzödelmesen végezett. Zápolya később Pé-
tert Biharban Bajom' várával ajándékozta meg, 's nemesi
czimerében magát nyomatta ki azon állásában, a' mint
a' birkózó Törököt öklözte.

1614ben Amurat szultánnak, kitől már előbb érte fel vala szólítva r). A' Töröknek illy módon

t) E' szerencsés lépését következő levelében adja hírül Bethlen a' török császárnak: „Potentissime Imperator! Domine mihi Clementissime! Ut Deus unumquemque Vestrae Potentiae diem in millenos extendat, eosque felicissimos reddat, faciebus ad pedes Caesareos versis, eundem Deum oro. Ex Primoribus Transylvaniae et servis Potentiae Vestrae humillimum exhibitorum ea ratione ad fulgidam Portam Vestrae Potentiae expedivi, ut negotia per me in conspectu Imperatorio promissa, tergiversatione tamen inimicorum impedita effectuantur; nimirum, ut *Lippa, Solymos, Totrâradia, Sepres, Mocrina, Arad, Szerencs, et Mouostor*, ex fortalitiis jam pridem pollicitis Majestati potentissimae assignarentur, quae quidem fortalitia qua de causa tantisper remorata in assignatione fuerint, satis superque demonstravimus rationibus. Consentaneum itaque mihi videtur, ut nulla admissa mora Deak Mehmet Bassa cum universis a Tömösvár dependentibus exercitibus castra ad Tömösvár figat, demandetur stricte; qui acceptis litteris meis subinde nobiscum in loco praefixo compareat, ut et nos loca eadem eidem in manus ipsi demus, — is quoque receptis locis, praesidiis Imperatoriis firmare queat. Quae res usque dum finem nanciscetur, ut praesentium exhibitor sub praetextu pignoratitio in Porta fulgida subsistat, una cum regnicolis jussimus. — Arx Jenő hac vice assignari nequivit. Primo enim officialis in eadem est Petneházy dictus, est valde rigidus, et ab inimicis corruptus; secundo: sunt et praesidiarii numerosi, plus quam pertinacissimi, ita ut si pugna ab ipsis debeat occupari, non damnum sanguinis arx praefata aequabit. Sic itaque pro evitando damno majori, nolens volens arcem quamdam *Bajom* dictam 30,000 Thalerorum sum coactus pro contento praementionati Petneházy paratis emere pecuniis, qui nec sic secus domari potuit, nisi ut ad diem S. Demetrii respirium illis ad cumulanda semina campestria detur. Obsequentissime itaque Potentissimum oramus Imperatorem, ne eo usque se patienti molestum sit, tunc et id fortalitium Jenő dictum assignabitur infallibiliter. Hac de re susius Excellentis-

batalmába kerülven Boros-Jenő, azt több viszony-
tagságok között megtartotta magánál egész 1686-
dik esztendeig, a' midőn Heister Siegbert császári
vezér a' szomszéd várakkal együtt végképen visz-
szavette.

A' vár vizzel volt körül véve, 's négyszegletű
bástyája nagy vastagságu kőfalakból építve; melly
falaknak nagy része a' most Catholicum templom'
tornyául szolgáló régi török mecsettel egyetemben
ma is még fenn áll, és néhol tetővel befedve, a' hely-
beli földesurtól gazdasági épületek gyanánt használ-
tatik. A' vár mellett lévő szigetbe pedig későbbi
időkben lovas és gyalog katonák telepítették meg,
kik nemesi szabadságokkal felruházva egyedül a'
várnak védelmére valának rendelve O). — Boros-
Jenő várát a' hozzá tartozandó helységekkel együtt
1609dik esztendőben Szalontai Toldy István birta
u). Később pedig a' Rákóczyak' birtokába jutott.

„simo Vesirio Kaimakano Vestrac Potentiae sincere in-
„sinuavimus, ab eodem clementer patebunt omnia. Absit,
„Deusque avertat, ut in minimo contra vestram inpin-
„gere ansim potentiam. His divinae commendo directioni
„Potentiam ejusdem 1614. Obsequentissimus maneo ser-
„vus Gabriel Bethlen.“

- u) Bizonyítja a' Károly-Fehérvári káptalanban találtató illy
című oklevél: „Trausumptum Capitulare authenticum
super statutione Magnifici Stephani Toldy de Szalonta in
Dominium arcis et oppidi Boros-Jenő ac Possessionum:
Vadász, Nagy et Kis Nyüved, Gela, Roksi, Árok, Ar-
kostó, Monyorós, Ujárkos, Monostor, et praedii Sz.
Dénes, nec non portionum possessionariarum Földes, Vári,
Telek, Külts, Dúd, Sebes, Bökény, Ujfalú, Gross,
Szelestye, Köszönd, Csott, Felső-Maxin, Bárda, Brusztur,
Szlatina, Tekerés, Csigér, Borzova, Felső-Ménest,
Zerb, Ples, Zöldes, Guranucz, Almás, Plop, Almásd,

25. §. *Dézna vára.*

E' vár, melly a' régi oklevelekben mindenütt *Deszni* várának neveztetik, bérczek és erdők közt egy meredek hegyen állott, mellyet minden felől könnyen védelmezni lehetett. Appertinentiáit x) előszámlálja Földváry István; s fekvését tekintve, alig ha azon erősségek közé nem számíttathatik, mellyek 1240dik esztendőben a' Tatárok ellen magas hegyeken és sűrű erdőkben építtetni rendeltettek. Bizar Péter' állítása szerént Dézna mindenben egy sorsot viselt a' Boros-Jenői várral, sőt mintegy egészen ennek védelmére tartatott. A' 16dik században ezen várat hozzá tartozandóival együtt a' Kendyek' nevezetes familia; a birta; miguem kö-

Bungyestr, Ferecz, Muresd, Terniczesd, Madárzesd, Solymos, Zaturu, Alsó-Zékás, Honczisur, Bunczesd, Mentesd, Fuhász, Kápolna, Kápolnicza, Felső-Zékás in de Zaránd Comitatu existentium. Ad Instantiam M. Dominae Clarae Bánfy et Georgii Toldy exaratum 1609. Divers. Cista 2. fol. 2. Nro 2."

- x) A' váraknak appertinentiáit úgy kell tekinteni, mint valamelly uradalomhoz tartozandó városokat és helységeket. A' vár volt az uradalom' feje, a' hozzá való helységek annak appertinentiái. Ezeknek minden adója a' várhoz tartozott; szükség' idején köteleességük volt védeni a' várat, a' vár' urának kormányja alatt. Ezen appertinentiák úgy össze voltak kötve a' várral, hogy ez azokkal mindig együtt szokott conferáltatni ezen kifejezéssel: *una cum suis appertinentiis*. De egyszersmind követték azokat a' törvényes terhek is, mint azt az 1563: 18. 19. cikkelyek mutatják. Sokszor említett Földváry István királyi exactor Aradhoz nemcsak semmi appertinentiát nem ad, hanem azt egészen kihagyja a' várak' sorából, bizonyosan nem más okbul, mint azért, mert akkor még Arad' vára az azt építő Törököknek kezében volt.

zülök Ferencz felségsértés' vétkébe keveredett; minek következtében jószágaitól 's életétől is megfosztatván, Dézna' vára Kornis Gáspárnak adott 1597dik esztendőben P). Nem sokára ezután a' várat Báthory Gábor fejedelem Keresztesy Pálnak ajándékozta, de a' kinek fiától Ferencztől Bethlen Gábor 1655ban azt elvévén, ismét a' Kornis nemzetségnek, nevezetesen Zsigmondnak adta vissza γ). — Egy kezünkre került Inventarium, mellyet Kornis Zsigmond' halála után, annak örököse Kornis Ferencz 1648ban a' várbeli ingókról készíttetett, azt mutatja, hogy ekkor Dézna' vára' belseje igen szegény állapotban találtatott. Hihető, vagy még Keresztesy fosztotta azt ki mindenből, minthogy megtarthatásához a' Kornisok miatt reménysége nem sok lehetett, — vagy pedig később Kornis Zsigmond alatt a' Törökök által raboltatott ugy ki. — A' vár' appertinentiáiban kint lakó jobbágyok, kiknek a' vár' őrzése kötelességök volt, *darabantok*nak nevezettek, mint azt egy Dézna' várának történeteit illető régi privát levél bizonyítja z).

y) Lásd: alább Dézna' városa' leírásában.

z) A' levél Kornis Ferenczhez van írva valami Pankotai András nevű tisztje által. Erdemesnek tartjuk azt több tekintetekből itten közölni, melly is ekképen szól: „Alá-
 „zatos szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak mint Uram-
 „nak; az Ur Isten Nagyságodat megáldván, sok eszten-
 „deig jó egészségben éltesse ez új esztendőnek részében
 „kedveseivel együtt! Most 31-a Januarii volt Jenőben
 „a' Gyűlés; választották Vice-Ispány uramat, 's Tysza
 „Jstván uramat Erdélben Urunkhoz a' Gyűlésre. Mihent
 „az Instructiót eő Kelmeknek kiadák, mindgyárt a'
 „Nagyságod állapotját hozák elő, hogy a' Deszni Jósza-

24. §. *Arad vármegye többi várairól.*

A' fentebbi czikkelyekben előszámlált várak többnyire mind olyanok, mellyeknek egykori fennállásáról nemcsak az irások szólnak, hanem a' nép' száján forgó hagyományok, 's magoknak

„got meczirkálnák, mert sok lator vagyon benne. En
 „arra azt felelem, hogy az Ur eő Nagysága, a' mi Ke-
 „gyelmes Urunk az Erdélyi Fejedelemnek 's az Országnak
 „igazságát producálja; ha megtartja benne a' mi Kegyel-
 „mes Urunk 's az Ország, Kegyelmetek bizony ki nem
 „megyen czirkálni, ha pedig meg nem állhat, nincs mit
 „tennünk. Az palánk felől pedig, Nagyságos Uram, azt
 „mondják, hogy építse a' Deszny Jószág. En arra azt
 „feleltem, hogy hogy' lehessen az, mert az Jenei Jószág
 „a' Deszni várat nem építi; O Kigyelmek a' felől is
 „Urunkat megtalálják, —hanem Nagyságod vigyázzon,
 „az Jenői Uramék egy némelylek örömet szollának Nagy-
 „ságod mellett, Botta Uram 's Nikodni Uram, de a' né-
 „sának vagyon szája, de nem szólhat; mindazonáltal
 „Vandza Uram Nagyságod mellett mindenkor szoll. Szent-
 „andrásy György, Szentandrásy Tamás valamit a' Kap-
 „tánynak mondanak, azok szaván jár, azok pedig Nagy-
 „ságod nem jóakarói; azért a' ki eddig is Nagyságodnak
 „gouoszakarója volt, annyira helyre hoztam, hogy nem
 „szint annyira törnek Nagyságodra. Kapitány Uram ugyan
 „esküvéssel mondja, hogy Nagyságodnak igaz jóakarója,
 „— fél attól, hogy Török kezbe ejtik Desznit, — hol-
 „tig való gyalázattól féltem magamat (ügymond) 's
 „gyermekeimet, mert Desznit Jenőnek egyik hástrájának
 „tartom, ezért kellett megirni a' Fejedelemnek. En
 „arra, Nagyságos Uram azt feleltem, hogy Nagyságod
 „gondot visel a' várra, ne féltse azt Török kezben esés-
 „től. Ezt, Nagyságos Uram, hallottam a' Szolga Biró
 „szájából, hogy Urunknak irtak, hogy Deszni vidéket
 „megezirkálják. Urunk arra azt mondta, hogy nem tud
 „több Liber Baronátusságot az egy Fogaras Vidéken ki-
 „vül; azért Nagyságod vigyázzon, — azért Nagyságod
 „írja meg, hogy ha megtartja az Ország Nagyságodat
 „benne? ha pediglen nem, Nagyságod olly embert küld-
 „jön ide, az ki a' jószágot jó idején megezirkálja, mert

a' váraknak kisebb nagyobb részben máiglan lát-
ható maradványai is élő tanubizonyságot tesznek.

„bizony kárt fog Nagyságod vallani. — Hétfőn pedig,
„hogy bementem volna a' Gyűlésre, Vasárnap az Jenő-
„iekben levágtak kettőt az Törökök; az Jenőiek kimen-
„vén Vasárnap *Muharin* basát találták hatod magával 's
„levágták; hetediket egy Sub-basát más faluban levágtak,
„az Olay Bégen kívül nem volt olyan fő Török Gyulán
„mint az a' kit levágtak. Nagysád ismerhette, mert ta-
„valy Beszterczére ment volt követségre; a' Fejedelem
„két lovat vett volt akkor tőle. A' Törökök ezen igen
„megbúsultak; az Kapitánynak a' paraszt emberek ugy hoz-
„ták a' hírit, hogy mint a' fűszál, ugy megyen Gyu-
„lára be a' Török, nem tudhatják, mit akar. Némel-
„lyek azt mondják, hogy Jenő alá akarnak jönni, az
„tartományát elakarják rabolni. Hallottunk olyat is,
„hogy a' Deszni kastélyt elakarják égetni; itt pedig igen
„vékony erővel vagyunk Nagyságos Uram, mert én ná-
„lammnál 's Tálnok Péternél 's Mokrá Mihóknál több lo-
„vas nincsen; mert mikor a' Török visszament a' rab-
„lástól, Rátz Pált a' Bekényi révnél találták, maga a'
„Körösbe ugrott ugy szaladt el, a' lovát pedig elvitték.
„Az *Darabantokban* pedig harminczat behivattam, azok-
„kal vagyok itt alatt, de nem igen bizhatom hozzájuk,
„hanem Nagyságod parancsoljon, vágy katonákat küld-
„jön Nagyságod, vagy pediglen Papmezei Darabantokat
„rendeljen Nagyságod, mert bizony félek, hogy mind
„magam, mind pediglen lovaim, egy éjtszaka oda le-
„szek; mindazonáltal Nagyságod soha azon ne gondol-
„kozzék felőle, mert bizony soha meg nem adom, halá-
„lig ki sem futok belőle, ha nekünk való leszén, bi-
„zony ki is megyek rája. Ezek felett az Bekény bírót
„harmad magával, az Sebesit egyszerint, az több bírá-
„kat is behivattam, ha mi hírt hallanak, mindjárt hozton
„hozzák be a' hírt. Magam állapotom felől azt irhatom
„Nagyságodnak, hogy most, Istennek hálá, még is job-
„ban vagyok az lábommal. Ezek után Isten tartsa Nagy-
„ságodat jó egészségbe. Datum ex Deszny die 2-a Februa-
„rii Anno 1651. Nagyságodnak alázatos szolgálja Panko-
„tay András m. p. P. S. Nagyságod emlékezhetik arra,
„hogy két veres disznóm volna az Conventiómban, ta-
„valy szem adták meg, Nagyságod parancsoljon felőlök,

De említnek ezeken kívül még az oklevelek Orod vármegyében több várakat is, ugymint: *Gelidet*, *Fellakot*, *Egrest* (Agris) *Zaderlakot*, *Illudiát* (Iltyó) és *Pálélését*, mellyeknek (Egrest kivévén) ma nyomaik sem látszanak már; 's történeteikből is (mi legalább) ekkorig csak annyit tudunk, hogy ezen várak is Lippának utolsó romlásakor szenvedték vég' pusztulásukat. Talán eljő az idő, mellyben egy nálunk szerencsésebb nyomozó rólók is bővebb históriai ismertetést fog adhatni.

XII.

A' megyében hajdan virágzott káptalanról, apátságokról és monostorokról.

25. §.

Hogy kebelében a' régi Arad vármegye egy káptalant is, pedig nevezetést, birt legyen: a' felől mind azoknak, kik a' honi történetekben csak középszerűen jártasok is, tudományjuk lehet; minekutána az ugy nevezett *Orodi káptalanról* nemcsak oklevelekben, de *historicusainknál* is gyakran fordul elő emlékezet. Szintűgy talán nem sokaknak mondunk új dolgot, midőn azt mondjuk, hogy megyénkben hajdan apátságok és monostorok is virágzottak; mert az irásokban

„vagy itt Deszniből vagy Papmezőről adatná meg Nagyságod szalonnául, Nagysádnak megszolgálnám. — Az „Tekintetes és Nagyságos Ruszkay Kornis Ferencz Urnak, Kolo's vármegyének Fő Ispányának, nekem Uramnak adassék ezen levelém.“

ezeknek is nem egy nyomára találhatni; sőt mi különösen az apátságokat illeti, közülök némelyeknek neve ma is több tiszteletbeli apáturaknak címzetéül szolgál. Azonban mind ezekről nemesak kimerítő tudósítást, de arra törekedő bővebb historiai vizsgálódást is ekkorig senkitől közre bocsátva nem tudunk; miért is mi (a' nélkül, hogy az elsőnek teljesítésével magunknak hízkelkedni mernénk) legalább az utólsót, ugymint a' környülállásosb nyomozódást régi káptalanunk', apátságaink' és monostoraink' történetei felől az itt rólok gyéren elszórt datumok' segítségével teljesíteni megpróbáljuk.

20. §. *Orodi káptalan.*

Az Orodi káptalannak valamint egykori fennállását még senki kétségbe nem hozta: ugy annak melly helyen? mikor? és ki által történt fundáltatását senki — tudunkra — mind eddig meg nem állapította, sem közelebbi környülállásait fel nem világosította. Annyira eltemetett t. i. a' szerencsétlen hajdani idők' zavarja minden ide tartozó kútföket, hogy ezen kérdések' megoldhatásához fáradságos nyomozások nélkül kevés reménység lehetett a); olly irónk pedig, ki előtt az illy fáradságra való magaelszánás érdeklertesnek tetszett volna, nem

a) Maga Fuxhoffer, munkája' I. könyvének 220dik lapján ezen nevezetes káptalanról azt mondja, hogy összeomlott falainak maradványinál semmi egyéb emléket nem hagyott maga után.

találkozott. Innét az Orodi káptalanról való minden tudományunk eddigelé majd csak ennyiből állott, hogy: az Arad vármegyében feküdt, prépostjai al-kancellárságot viseltek, és a' püspökök' hatalma alól egészen kivéve voltak. Nekünk maga ezen munkánk' czélja kötelességünké tévén e' részben is a' lehető leggondosb nyomozódást: a' fentebbi kérdések megfejthetéséért mindent, a' mi tőlünk telt, elkövettünk, 's ugy hisszük, hogy ha talán azt egészen el nem értük volna is, hozzá legalább közel jutottunk.

A' mi tehát a' *helyet* illeti: magának az Orodi káptalannak egy 1543dik esztendőrol költ ellenmondó levelére találtunk, mellyben világosan iratik, hogy az Orodi káptalan *Vonucz'* helységében fundáltatott. A' levél' szavai ezek: *Possessio Vonucz vocata, in qua est Ecclesia Beati Martini Confessoris fundata* Q). Hogy itt a' Sz. Márton' tiszteletére szentelt egyház alatt az Orodi káptalan' egyháza értetik, bizonyos az alább (X. és OO. alatt) általunk felhozandó oklevelekből, mellyeknek egyikében ez olvastatik: *Populi et Jobbagyiones Ecclesiae Beati Martini Confessoris de Orod,* — másokban pedig ez van: *S. Martinum Episcopum Confessorem, in cuius nomine glorioso ipsa Orodensis Ecclesia existit fundata.* — Iróink ellenben az Orodi káptalant valamennyien Orod' városába helyeztetik; és a' káptalan is magát soha sem Vonuczról, hanem mindig Orodról nevezte. Ebből azt kell következtetnünk, hogy Vonucz' helységének Orod' városa' tőszomszédságában kellett esnie, és hogy ezzel később mintegy külváros

gyanánt egészen egyesítetett is. — Azt, hogy a régi Orod' vára és városa ott állott, hol ma Glogovácz fekszik, már följebb említettük; 's csakugyan ezen helyen mind a' hajdani várnak, mind ama' roppant alkatásu templomnak, mellyet, fokép egyházi, iróink az Orod' káptalannak tulajdonítanak, még a' mi korunkra is sok és nagyot mutató romjai jöttek által. Az apostoli kereszt formára épült két tornyu nagy templomnak földből kiálló vastag fundamentomi ma is láthatók. Ez előtt 30 esztendővel pedig még falai is jó magasan fenn állottak, mind csinosan kifaragott négyszegű kő táblákkal béllelve, de mellyek már ma egytől is mástól is felfeszegettettek és elhordattattak. A' mostani jókora Glogováci templom is ezen romokból épült, de temérdekségökön ez a' fogyasztás meg sem igen tetszett. A' falak' vastagsága haladta a' pozsonyi ölet; 's a' templomot hasonló vastagságú kettős kő bástya vette körül, mellyeknek egy részén azonban már ma házak állanak. A' ki ezeket látta, valóban majd szinte hajlandó hinni azt, a' mit némelly egyházi irók talán nem minden nagyítás nélkül állítanak, hogy az egész Orod' erősség az ottani káptalan' pompás templomának kedvéért, és a' templom' gazdag kincseinek őrzésére vala építve. Annyi igaz, hogy illy nagy tekintetű templom-omladékok sehol másutt megyénkben nem találtnak; mi is legalább annyit, véleményünk szerint, békibizonyít, hogy az Orod' káptalannak tehát ezen helyen kellett egykor állania.

Most lássuk: mikor? és ki által fundáltattott a' káptalan? Honorius pápának maradt fenn

egy levele, mellyben ő 1223ban II-dik Andrást, mint a' kinek parancsolatjából — nem tudni mi okon — az Orodi prépost' és káptalan' jószágain némellyek által erőszakos foglalás követtetett el, az ezért adandó elégtételre kéri és inti R). A' király ennek következésében elégtételt is szolgáltatott; sőt még ezen fölül felesége Jolánta 1224-dikben a' káptalannak templomát felszenteltette, 's nagyon hihető, hogy a' pápa' közbenvetésére bővebben dotálta is S). E' szerént tehát bizonyos, hogy II Andrásalatt az Orodi káptalan fennállott; de bizonyos az is, hogy fennállott az már András' bátyjának Imre királynak idejében is; mert a' káptalan' jószágairól Imre király által adatott ki privilegium formában egy határlevél 1197dik esztendőben T.) Ezen privilegiumnak, melly Imre' uralkodásának második évében adatott ki, következő szavaiból: *universas possessiones, quas Ecclesia Beati Martini de Orod habet etc. dignum duximus corroborare*, az tetszik ki, hogy Imre az Orodi káptalant jószágokkal nem ajándékozta meg, hanem csak a' már előbb birtakban akarta megerősíteni. És így ő a' káptalannak alapítója nem lévén: annak eredetét még előtte kell keresnünk. De följebb való időkben az Orodi káptalannak semmi világos említésére nem találunk; sőt az *Orod* névre is csak egy helyen akadunk, u. m. azon diplomában, mellyet a' promontoriumok' régiségének megmutatására föntebb (10 §) a' G. alatt felidéztünk. Ez a' diploma Boleslav Váczi püspöknek testamentomát foglalja magában, melly testamentom elsőbb' III-dik Béla' pecsétjével, azután pedig II-dik Andrással erősítettett

meg. A diplomában b) többek közt ez találatik: *Servos autem contulit cunctis servilibus officiis deditos, cum uxoribus, filiis et filiabus, quorum haec sunt nomina: Bochy, Mycholaus, Fuka, Solyten, Isow, Junzande, Wadega, Bacha, Seprih cum duobus fratribus, Moys, Heros, Nanas, Orod cum filio Bozonthy et fratre nomine Kiszed's a' t.* Abból azonban, hogy III-dik Béla alatt egy szolga, ha mindjárt Orodrul is, mint talán származása' helyéről *Orod* nevet viselt: a' káptalannak ez időben történhetett fundáltatására legkisebb következtetést is józanul nem huzhatunk. Hanem más környülmények' egybevetése után, mi még is úgy vélekedünk, hogy az Orodi káptalan a' maga eredetét csakugyan nem mástól, mint III-dik Béla királyunktól veszi. E' véleményünk pedig fokép azon sejtésünkön épül, mellynél fogva igen hajlandók vagyunk azt hinni, hogy az Orodi káptalannak legelső prépostja ama' híres Anonymus, Béla király' notáriusa volt legyen. Ugyan is, hogy Anonymus III-dik Béla alatt élt, — hogy papi ember, és később Erdélyi püspök is volt, elobb pedig sokáig királyi cancellárságot viselt: ezeket több tudós iróink már minden kétségen kívül helyheztették c). Szinte bizonyos számos oklevelekből az is, hogy hajdan a' királyi al-cancellársággal sok ideig majd kizárólag csak az Orodi prépostok szoktak felruháztatni, úgyhogy e' két hivatal mintegy törvényesen öszvekapcsolva láttá-

b) Lásd az egészet: Cod. Diplom. III. p. 471—479.

c) Lásd: Katona, Horányi, Cornides, Engel.

tott lenni egymással. A' sok példából csak néhányat hozunk elő: II-dik András alatt (1205) Gottfried Orodi prépost vice-cancellárságot viselt — Katona' előadása szerint. IV-dik Béla alatt — mint Rogérius Miserabile Carmenjében olvashatni — Benedek Orodi prépost, ki a' királynét a' Váci püspökkel és Csanádi préposttal a' Tatórok elől Austria' szélére kísérte, szinte v.cancellarius vala. Ugyan ő V-dik István alatt 1271-ben is magát v.cancellariusnak írja *d*). Csakugyan ez a' Benedek még IV-dik László alatt is v.cancellárkodott, Katona' bizonyítása szerint *e*). — Ha tehát áll az (a' mi ugyan e' példák után ítélve igen is hihető), hogy a' királyi cancellárság hajdanában rendszeren az Orodi prépostsággal járt együtt: önként következik, hogy III-dik Béla' cancellárjának Pálnak is (ki magát Anonymusnak írja) Orodi

z) A' diplomát, melly ez esztendőbeli aláírását viseli, rövid voltaért egész kiterjedésében itt kívánjuk közleni. Így következik az: „Stephanus, Dei gratia Hungariae, „roathiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, „Cumaniae Bulgariaeque Rex etc. Cum per transitum Domini Belae Illustris Regis Hungariae Patris Nostri Charissimi felicis Recordationis, ad Nos Regni gubernacula devenissent, placuit nobis libertates fidelium hospitem nostrorum Saxonum de Scepus gratiosius reformare. „Datum per manus M. Benedicti, Orodienensis Ecclesiae „Praepositi, Aulae Nostrae Vice Cancellarii Anno Domini „1271. VIII. Calend. Decembr. Ind. XIV. Regni autem „nostri Anno secundo.“

e) Később Budai préposttá, végre pedig Esztergomi érsekké leve; és a' mint T. Cserapovics a' világi papok' érdemeinek előszámlálása közt felhozza, bíró volt ő is a' Kalocsai érsekkel és Csanádi püspökkel együtt, a' IV-dik Béla és fia István közt tamadt viszálykodások' elitélésében.

prépostnak kellett lennie. Hogy pedig a' káptalannak épen legelső prépostja is alkalmasint ő volt, azt onnét gondoljuk, mert az eddig előttünk ismeretes diplomáknál fogva, az Orodi káptalan' emlékezetét épen csak III-dik Béla' idejéig vihetjük fel — azontul pedig annak semmi nyomára nem akadunk. Továbbá III-dik Bélánál alkalmat is eleget látunk arra valót, hogy mind a' káptalant fundálja, mind annak első prépostjává a' maga cancellárját tegye. Tudjuk, hogy ez a' Béla Manuel görög császár' udvarában nevelkedett. Mikor őt mint gyermeket oda a' Magyarok 1162ben elbocsátották: kétségkívül itthoni oktatóji 's társalkodóji közül is adtak mellé kísérőül némelyeket, kik a' külföldön is állandóul a' királyi nevendek' oldala mellett megmaradtak. Ezek közül véljük mi lenni Anonymust, vagy is Pál papot; ki aztán a' görög historicusok' példájára Konstantinápolyban, az ott talált krónikákból hét vezéreink' tetteit leírta — azokat a' hazai dalokkal és hagyományokkal összeegyeztetvén. Ezek közül valónak véljük lenni Miklóst, későbbi Esztergomi érseket, kinek Pál a' hét vezérekről irt könyvét e' szavakkal ajánlja: *P. dictus Magister ac quondam bone memorie Bele Regis Hungariae Notarius N. (Nicolao) suo dilectissimo amico, Viro venerabili ac arte literalis scientie imbuto salutem et sacre petitionis affectum f).* — Tudjuk azt is, hogy midőn III-dik István' halála után, a' királyság' felvételére

f) Hogy itt a' P. betű *Paulust*, az N. pedig *Nicolaust* jelent: arról lásd: *Vindiciae Anonymi pag. 311.*

Magyarország felé utban lévo Bélát Manuel görög császár Sardika' városában a' görög udvar iránt való hűségre megeskette volna: ez a' Magyarokban Béla iránt bizodalmatlanságot gerjesztett; úgy-hogy Bánfy Lukács akkori Esztergomi érsek őt meg sem is koronázta, hanem azt helyette a' Kaloocsa-i érsek vitte véghez. Béla az iránta való bizodalmatlanságot magáról jeles uralkodása által minden oldalról elhárítani ohajtván: nemde természetesen látszik, hogy a' tőle idegenkedő érseket 's azzal tartó papokat is valami különös érdeme által magának megnyerni igyekezett, 's ezen érdemet egy olly jeles egyházi intézetnek, minő az Orod-i káptalan, létrehozásában kereste? Nemde még természetesebb, hogy az általa felállított intézetnek legelső jótéteményében mindenkinek előtte olly egyházi férjfiat részesztessen, kinek még gyermekkorá' idejéből hálával tartozott, millyen volt Pál, az ő hű kísérője, 's talán egyik vezetője és oktatója is az idegen földön? Nékünk legalább ezek igen egymásból folyó dolgoknak tetszenek. Az bennünket véleményünktől el nem tántoríthat, hogy Pálnak mint Orod-i prépostnak, eddig semmi emlékezete diplomákban nincsen; mert hiszen általa mint királyi notárius által aláírt diplomát sem ismerünk ekkorig egyet is, holott hogy ő a' királynak notáriusa volt, azt csakugyan nem fogja tagadni senki is. Valljon ugyan ő az Erdélyi püspökök' sorából is nem vala-e kihagyva mind addig, mignem tudósaink nem olly régen, magának III-dik Bélának egy 1181-dik évi oklevelét hozák napfényre, mellyben ő Pálról a' maga notáriusá-

ról, mint már Erdélyi püspökről világosan emlékezik g). Mi csuda hát, ha Orodi prépostságáról is még eddig oklevél elő nem került; talán kerülhet utóbb, melly erről is, mint erdélyi püspökségéről nem hágy többé bennünket kételkedni. Talán Pálnak Orodi prépostságára nézve az is néminémű argumentumul szolgálhat, hogy e' hivatalából később nem máshová, hanem épen a' szomszéd Erdélybe tétetett által püspöknek. Végre, hogy kevés szóval mindent béfejezzünk: azt, hogy III-dik Bélával Anonymusnak kint kellett lennie, ennek a' görög irókkal 's görög históriával való nagy megbarátkozása is nyilván mutatja h). Hahogy kint volt: bizonyosan meg is jutalmaztatott; jutalmaztatása pedig szebb móddal nem is történhetett, mint hogy a' Bélától haza-jöttekor fundált Orodi új káptalannak prépostjává neveztessek. — Ezen okok azok, mellyek bennünket arra birtak, hogy mi az Orodi káptalan' fundálását III-dik Béla királynak, 's abban a' legelső prépostságot Anonymusnak tulajdonítsuk; idejét pedig a' káptalan' alapíttatásának Béla' haza-jövele vagy is 1174, 's Anonymus' erdélyi püspökösködése vagy is 1181dik esztendő köze tegyük. Hadd szolgáljanak azok, miket itt e' részben saját véleményünk

g) Lásd: ugyan ott.

h) Közönséges véleménye a' tudósoknak, hogy Anonymus' könyvének tartalma Constantinus Porphyrogenneta' előadásaival mindenkben megegyezik. Azzal pedig maga dicsekszik Anonymus, hogy ő a' magyar vezérek' históriáján kívül a' Trójai és egyéb görög háborúkról is irt légyen.

gyanánt eloadni batorkodtunk *l*), figyelem-gerjesztésül addig, míg vagy vak szerencse, vagy honi tudósaink' búvárkodó szorgalma az Orodí káptalan' fundationalis levelét a' ma rajt' fekvő mély sötétségéből napvilágra nem hozandja.

Az Orodí káptalannak nagy és sok jószágai voltak. Kiterjedtek azok — mint Imre király' fent előadott határleveléből láthatni — a' Dunától fogva egész a' Tiszáig, 's ott, hol ez utolsóba a' Körös beszakad, Szelevénynek $\frac{1}{2}$ részét is magokban foglalták *U*). Más felől bényultak azok szinte Erdélyországba, hol a' káptalan' jobbágyainak I. Károly király különös privilegiumot adott *X*). Sokat birt a' káptalan Orod vármegyében is, mint azt Földvály István' regestruma bizonyítja. Ugy látszik azonban, hogy a' prépostnak a' káptalanéitól megkülönböztetett jószágai voltak, mert osztozkodásaiknak 's birtok felett való versenygéseiteknek sok nyomaira találunk (l. Okl. *B*).

Mind a' káptalan, mind prépostjai a' 15dik századtól fogva sokféle erőszakot 's háborgattatást szenvedtek jószágaikban, mint ezt már eddig is több oklevelekből észrevehettük. Példa arra, többi között, Simánd, mellyet 1510ben a' káptalan' más jószágaival együtt amaz ismeretes Bran-

i) Nem mi vagyunk elsők, kik Anonymusnak Orodí prépostságáról álmodozunk. Már Kollár Adám derek történetírónk megpendítette e' véleményyt: csupán azon különbséggel, hogy ő Anonymust nem *Pálnak*, hanem *Péternek* mondja, 's nem is III dik, hanem IV dik Béla' idejére teszi. De hogy ő a' névben és időben hibázott: azt Cornides és egyebek ő utána hőven megmutatták.

denburgi Márk György elfoglalván, abba magát éjnek idején statuáltatta Y.) A' Mohácsi szerencsétlen ütközet után pedig, midőn a' már előbb is hamu alatt lappangó tűz minden papi jószágok ellen átaljában kiütni készült, az erre jókor számoló Horváth Mihály, Jaxith Péterné' segítségével, ki akkor a' Körös - és Maros - köznek nagy részét birta, az Orodí káptalan' majd minden jószágait erőszakosan elfoglalta. E' hirtelen való erőszakoskodás nem tetszván az Erdélyieknek, megkérték Izabella királynét, hogy Horváth Mihályjal az elfoglalt káptalani javakat téríttesse vissza, 's adja olyan embereknek, kik az Istent ő érette és fijáért imádni tudják. De egy úttal azt is végezték, hogy a' püspökök' jószágai is elvétetvén, olly férjfiaknak adassanak, kik az országot védelmezni és a' köz békeséget helyre állítani képesek. Így adatott az Egri püspök' birtoka Török Bálint akkori igen bátor és nevezetes hadvezérnek; a' Váradí püspöké Czibak Imrének; a' Csanádié Petuzy Gáspárnak; és a' Pécsié Szécsenyi Jánosnak; kik mindnyájan az új vallás' pártfogói lévén, azokat örömmel fogadták el k). 1556ban pedig az végeztetett, hogy mivel a' királyi udvarnak költsége nem elegendő, a' papi jószágok a' fiscusnak adassanak; de egyszersmind Tordán II-dik János király alatt olly értelmű végzés is hozatott, hogy: *az ollyan egyházi rangbeli személyek, kik a' pápai tudományhoz ragaszkodnak, az ő felsége' birodal-*

k) Lásd: Kereszturit és a Rudus Redivivumot.

mából mindenünnen kiigaztassanak l). Ámbár azonban e' végzések hozattak is akkor: a' végrehajtó hatalom mindazáltal nem birt annyi tekintettel, hogy azokat mindenütt teljesedésbe is vétethette volna; mert a' mit egy akart, annak más viszont ellene állott. Azért is az Orodí káptalan' elpusztulását ezen időre — mint némellyek akarják — tenni nem lehet; annyival inkább, mert még 1561ben Földváry István királyi exactor — mint láttuk — az Orodí káptalan' jószágait is subsidium alá conscribálta. Hanem ugy lehet hozzá vetni, hogy végromlása a' 16dik századnak hetedik tizedében történhetett, mert ezen innen a' káptalannak sem támadólag, sem szenvedőleg való tetteről semmit többé nem találunk.

Nevezetesnek tartják az Orodí káptalanról némellyek azt, hogy prépostja a' püspök' hatalma alól egészen ki volt vétetve: de véleményünk szerint ez a' káptalan' méltóságát semmivel följebb nem emeli; mert III-dik Innocentius pápa 1202-dik esztendőben nemcsak az Orodí, hanem minden Magyarországi prépostot egyformán kivette a' püspökök' hatalma alól, s őket egyenesen a' maga törvényhatósága alá rendelte m).

l) Kereszturi: a' Váradi püspökség' leírásában 220 és 221 H.

m) A' levél, melyben ezt a' Magyarországi püspököknek tudtára adja, így szól: „Innocentius Episcopus, Servus servorum Dei, Venerabilibus Fratibus Archiepiscopis et Episcopis in Regno Hungariae constitutis salutem et Apostolicam benedictionem! Significavit nobis carissimus in Christo filius H. Rex Hungarorum illustris, quod regales Praepositurae sicut ad eum in temporalibus, sic ad nos in spiritualibus nullo pertinent mediante; unde petebat, ut electus canonice Praepositus

Honorius pápa is ezen törvényhatóságot egyenesen magának tulajdonítja azon levelében, melly által 1225dik esztendőben András királynak tudtára adja, hogy bizonyos Capucius Jánost Orodi préposttá kinevezett. De ugyan ekkor az Esztergomi érsek' közbenjárására, ki törvényhatóságának a' pápai kinevezés által történt megsértetését nehezen szenvedte, Orodi préposttá tétetett Albert is, ki a' prépostságba még Capucius' megérkezte előtt belé is ült; ez pedig Orodba bé sem bocsáttatott, hanem a' pápának e' tárgyban költ rendelései egészen elmelloztettek *n*). Később mind-

„ad nos in propria persona, vel per nuncium cum litteris sui assensus accederet, confirmationem electionis suae a Sede Apostolica obtenturus. Nos autem jura nostra volentes illibata servare, quod et vestra servantur illibata, fraternitati Vestrae per apostolica scripta mandamus atque praecipimus, quatenus ad Praeposituras ipsas, sicut ad nos asseruntur sine medio pertinere, manus illicitas nullatenus extendatis et jus earum temeritatis ausu nullus usurpet: quia cum jura vestra vobis velitis illibata servari, indignum esset pariter et absurdum, si ea quae ad nos pertinent, turbaretis. Nec nos possumus id aequanimiter sustinere. Datum Laterani 6 Id. Novemb. Pontificatus nostri anno 5to.“

n) Ide tartozó rendelései következő két leveleiben foglaltatnak.

I.) „Honorius etc. Episcopo et Praeposito Jaurinensi. Cum Orodensis Praepositura, quae, cum Regalis existat, ad nos in spiritualibus, ad Regem vero in temporalibus pertinet, vacuisset, eam dilecto filio Joanni Capucio Subdiacono et Capellano nostro dudum duximus concedendam: super quo charissimo filio nostro Illustri Regi Hungariae (Andreae) jam dudum destinavimus et nunc etiam dirigimus scripta nostra; cum autem nobis esset indecens, si praenominatus Capellanus circa factam sibi a nobis hujusmodi gratiam difficultatem vel obstaculum sustineret: Nos quidquid factum est, aliter

azáltal a két préposti versenyársak egymással megegyeztek, 's egyezésüket a pápa is megerő-

„de Praepositura praefata, cum contra concessionem no-
 „stram id actum fuisset, irritum decrevimus et inane.
 „Quare universitatem Vestram monemus, per Apostolica
 „vobis scripta firmiter mandantes, quatenus eidem Ca-
 „pellano plene de caetero intendatis, ejus nuncio de ipsius
 „Praepositurae viribus integre respondentes. Datum
 „Reate III. Non. Septemb. Anno Decimo.“

II.) „Andreae Regi Honorius etc. Jam pridem Oro-
 „diensi Praepositura vacante, *quum Regalis existat, ac per*
 „*hoc ad nos ejus collatio*, ad te vero praesentatio Praepositi
 „pertinere noscatur, eam dilecto filio Joanni Subdiacono
 „et Capellano nostro et Clerico Tuo tibi devoto, quan-
 „tum in nobis fuit, duximus concedendam: monentes Cel-
 „situdinem Regiam et rogantes, ut gratiam sibi faceres
 „de hoc quod ad Te in Praepositura ipsum spectaret,
 „nullum Tibi per hoc praedictum generando. Et quidem
 „de nostro et tuo gratificati sumus Capellano praedicto,
 „consulentes tibi non modicum in hac parte, quum idem
 „tanquam honoris Tui nimium avidus, pro Te apud Sedem
 „Apostolicam semper invigilet, quasi Procuratorem ibi
 „eum ad tua negotia deputasses, qui procul dubio super
 „nunciorum sollicitudine frequenter se exonerare poterit,
 „utpote qui negotiis tuis imminet toto posse, et fami-
 „liarius potest nobis exponere quae tibi pro tempore in-
 „cumbere dignoscuntur. Quum autem nobis et tibi esset
 „indecens, si denominatus Capellanus in hujusmodi gratia
 „difficultatem vel obstaculum sustineret. nos quidquid
 „factum est aliter de Praepositura praefata, quum contra
 „concessionem nostram id factum fuisset, irritum decer-
 „nimus et inane. Caeterum Serenitatem tuam sicut ite-
 „rum sic attentius exhortamur, quod cum non quaera-
 „mus in hoc proprium sed tuum commodum et profectum,
 „de hoc quod ad Te in Praepositura ipsa pertinet, Ca-
 „pellano gratificeris eidem, intencionem nostram in hac
 „parte considerans et acceptans ita ut prudentia tua inde
 „valeat commendari. Datum Reate II. Non. Sept. Pontif.
 „Anno 10mo.“

sitette o). De Albertnek még is nehezen esvén az, hogy a' pápa olasz prépostokat küldözget Rómából: első volt, ki magát a' pápa' törvényhatósága alól kivonta, 's egyenes függést és engedelmességet az Esztergomi érseknek esküdött 1246ban p).

o) Megerősítő levele imez: Honorius etc. Alberto Praeposito „Orodiensi etc. Cum nuper ad Sedem Apostolicam accessisses, orta inter te ac dilectum filium Joannem Capucium Subdiaconum et Capellanum nostrum super Praepositura Orodiensis Ecclesiae quaestione, dilectum filium nostrum P. S. Georgii Diaconum Cardinalem dedimus auditorem, coram quo super Praepositura praefata fuisset aliquamdiu disputatum, tandem inter vos Cardinali mediante praefato amicabilem compositionem intercessit, quam ut apostolico dignaremur munimine corroborare, a nobis humiliter postulastis. Nos igitur tuis devotis precibus inclinati in compositionem jam dictam, sicut sine pravitate facta est, et ab utraque parte recepta, auctoritate apostolica confirmamus et praesentis scripti patrocinio communimus. Datum Laterani II. Id. Februar. Anno II-o.“

p) Mint azt következő hódoló-levele mutatja: „Ego Albertus miseratione divina Orodiensis Ecclesiae Praepositus, praesentium tenore litterarum significato Universis, quod subjectionem, obedientiam, et reverentiam a praecessoribus meis Archiepiscopo et Ecclesiae Strigoniensi exhibitam et per me ad ipsos subjectum et successores meos eisdem fore debitam cum consilio et consensu fratrum meorum recognosco. Unde Domino meo Beato Alberto Sanctaeque Ecclesiae Strigoniensi et Tibi Domino meo Stephano Archiepiscopo ejusque successoribus canonice intransibus ab hac die in antea fidelis et obediens ero, et subjectionem, reverentiam, et obedientiam debitam perpetuo me exhibiturum promitto, vocatus ad Synodum veniam, nisi praepeditus fuero canonica praepeditione. Sic me Deus adjuvet et haec Sancta Dei Evangelia. Et has Litteras, sigilli mei munimine roboratas tibi et Ecclesiae Strigoniensi pro me et Ecclesiae Orodiensi propria manu trado, et rogo Abbates de Pilia et de Bakon Cisterciensis Ordinis Veszprimiensis Dio-

Majd követék ot többen is, míg végre 1295ben VIII-dik Bonifacius pápa észrevévén magát, 's látván, hogy a' Magyarországi prépostok ugy is rendre kiiparkodnak hatalma alól: az Esztergomi érseknek ebbeli hajdani jussát maga önként elismerte, 's a' pápák' elobbi követeléseitől elállva, valamennyi prépostot az Esztergomi érsek' törvényhatósága alá visszaeresztett.

Bél Mátyás és Pálma azt állítják, hogy ezen nevezetes káptalannak irományai és kincsei a' Töröktől való félelemből bizonyos kriptába rejtettek volna el, hol máig is eltemetve lappanganak. Ugyan azt bizonyítja Vindisch is geographiája' II-dik részében a' 210dik lapon. Ez a' káptalan' templomának kincseire nézve igaz lehet: de az irományok' nagy része Károly-Fehérvárott találtatik.

27. §. Bizerei apátság.

A' Bizerei apátságról Fuxhoffer hazánkfia az Abbatiák' Catalogusában azt írja, hogy az Orod vármegyében 's a' Csanádi püspökségben volt ugyan, de hol? még geographusaink sem tudják; 's nevének emlékezete is egyedül Pázmán Péternél maradt fenn *q*). Benkő József pedig a' Milkoviai püs-

„ceseos, quod huic chartae ad majorem cautelam sua sigilla apponant. Actum Strigoni Anno 1246 pridie Calend. Aprilis.“ — Az itt közlött pápai leveleket és Albert' hódoló-levelét lásd: *Fehér, Cod. Dipl.*

q) Fuxhoffer szavai: „Abbatiam de Bizere (de qua Pázmán „notat; Abbatia de Bizere B. M. V. in Comitatu Orodicensi, ubicatio ipsis geographis ignota) quod vel exstitisse sciamus, Pázmano debemus.“ In Catalogo Abbatiar. pag. 220.

pökségről irt I. könyvének 513-dik lapján Lakatos István' catalogusa után ezt az apátságot Benedictinusokénak lenni állítja.

Mi a' Bizerei apátság' helyéül eleitől fogva a' Csicséri szigetet gyanítottuk; azért, hogy ott nevezetes kő fundamentumok találtnak egy igen szép kuttal együtt, mellynek belseje négyszegletű kövekkel csinosan van kirakva. Megerősít most bennünket ezen vak, de jól eltalált vélekedésünkben a' Tételyi káptalannak egy levele, melly 1428dik esztendőben tudósítja Zsigmond királyt, hogy ók barátságos levelének engedelmeskedvén, megtették a' Bizerei és Orodi papok közt támadt határ-pör iránt az inquisitiót, 's úgy találták, hogy a' Bizerei apát' megegyezésével, jobbágysai elszántottak egy darabot az Orodi káptalan' *Molnári* nevű pusztájából, és azt erőszakosan kölessel bévetették, 's abban az Orodi káptalan' egy jobbágyának, az apátur' jobbágya *Bekes György* egy jó sertvést megölt Z). Ebből a' tudósításból azt kell kihuznunk, hogy a' Bizerei apátsággal határos volt a' *Molnári* puszta, mellyből az apátság' jobbágysai a' darab földet elszántották, — és hogy határos volt ugyan ez a' puszta Oroddal is, mint a' honnét a' sertvések a' *Molnári* kölesbe általjártak. E' szerént tehát a' Bizerei apátság' birtokát az Orodi határtól a' közben eső *Molnári* puszta választván el, minekutána ezen a' *Maros'* változó folyása által majd ide majd amoda kapcsolt pusztának egy darabja a' Csicséri határ' azon táján, hol a' fent említett épület-fundamentumok és régi kút vannak, ma is hajdani nevét

viseli, kétségkívül való, hogy a' Bizerei apátságot nem másutt, mint ezen a' helyen kell keresnünk r).

28. §. *Czikadóri apátság.*

Ennek az apátságnak nevét annyiféleképp irva találjuk, hogy a' sok közül mellyik volt légyen az igazi, meghatározni sem tudjuk. Iratik az majd *Czikadórnak*, majd *Czikodornak*, *Sztekdornak*, *Sikodornak*, *Zechnek* és *Székudvarnak*. F. T. Koller kanonok a' névnek eredetét e' két szóból: *Zek* és *Udvar* hozza le: de helyét az apátságnak ki nem mutathatja. Mi ezen származtatás után indulván, úgy vélekedünk, hogy a' Czikadóri apátság Arad vármegyében, nevezetesen annak ma is virágzó *Székudvar* nevű helységében állott, holott kő fundamentomai még csak nem régiben is láthatók valának, míg azoknak helyére a' mostani földesuraság egy pinaszt nem épített. Az ottani oláh lakosok e' helységet máig is *Szokodornak* hívják, melly név a' régi *Czikodorhoz* csakugyan igen közelíteni láttatik. Ellenben nem kis nehézség vetődik e' véleményünk elébe az által, hogy a' régi oklevelekben a' Czikadóri apátságot majd mindig a' Pécsi püspökség' megyéjéhez számíttatni találjuk; sőt ugyanazon oklevelekben azt is világosan irva olvassuk, hogy a' Cisterciták egy Czikadóri apátságot a' Pécsi püspökségben — melly helyen?

r) Az Oláhok azt ma saját kiejtésük szerint *Morári*-nak nevezik.

nem tudni — de valósággal már 1142dik esztendő óta birtak. E' nehézséget csak úgy fogjuk elhá-
rithatni, ha hazánkban *Czikadór* név alatt két
különböző apátságot állítunk meg, egyet a' Pécsi,
másikat pedig a' Csanádi püspöki megyében; mit,
a' régi oklevelekre támaszkodva, bizvást tehetünk
is. Ugyan is a' Római pápák' leveleiben ez egy
név alatt lévő két apátságuk néminémü nyoma
látszik abban, hogy azok, midon a' Czikadóri
apátról emlékeznek, majd mellé teszik annak neve
mellé a' dioecesis is, mellyből való, ezen szavak-
kal: *Dioecesis Quinque-Ecclesiensis* s), majd nem.
Honnét azt következtethetni, hogy hol a' dioe-
cesis megemlítve nincsen, ott nem a' Pécsi, ha-
nem a' Csanád megyei Czikadóri apát értetik.
Mert hogy a' Csanádi megyében is Czikadóri apát-
nak lenni kellett, ezt az is bizonyítja, mivel a'
pápák némelly dolgokat a' Csanádi püspökre és
Czikadóri apátra azonegy levél mellett egyszerre
bíztak. Illyen a' Pécsi püspök *Calanus*' ügyének
megvizsgálása, mellyet Innocentius pápa két
rendbeli leveleinél fogva a' Csanádi püspöknek és
Czikadóri apátnak hágy meg t). E' levelek közül

2) P. o. „Honorius Episcopus, Servus Servorum Dei, di-
„lectis filiis, Abbati et Priori de Sikodor *Quinque-Ec-*
„*clesiensis Dioecesis* salutem et apostolicam benedictio-
„nem etc.“

t) Lásd: Fehér Cod. Diplom, hol is ama' két levél következendő
címek alatt fordul elő: 1.) „Innocentius PP. III. Epi-
„scopo Csanadiensi et Abbati de Czikador, ut a Calano
„Quinque-Ecclesiensi Episcopo sui purgationem recipiant,
„committit.“ A' levél így kezdődik: „Innocentius Epi-
„scopus, Servus Servorum Dei, Venerabili Fratri Chana-

a' másodikban ugyan a' Czikadóri apát' neve mellett ez olvastatik : *Dioecesis Quinque-Ecclesiensis* ; de hogy ez hibásan tétetett oda , mutatja egy felől az , mert az első levélből a' dioecesis' megnevezése kihagyatott , — más felől az , mivel feltenni nem igen lehet , hogy a' pápa Calanus' vétkének megvizsgálására a' maga megyéjebeli apátot kívánta volna kinevezni. — Illyen írásbeli hibának kell tartanunk azt is , hogy e' két levelek' egyikében az apátság *Szekdórnak* , másikában viszont *Szekdornak* is *Czikadornak* is , iratik. Mind ezek bennünket azon véleményünkben , hogy a' Cistercitáknak egy Czikadóri apátsága megyénk' kebelében Székudvaron virágzott légyen , megerősítenek.

29. §. *Búcsi apátság.*

Búcs , vagy mint most nevezzük : *Bulcs'* helysége Solymos' várához közel a' Maros' partján fekszik ; 's mióta Arad vármegye a' Karloviczi béke által a' Maroson túl lévő részét elvesztette , Krassó vármegyéhez tartozik. A' róla nevezett apátságról Pázmán Péter világosan mondja : hogy az a' Csánádi püspökségben 's Orod vármegyében állott. Fuxhoffer pedig (a' monostorokról irt könyvé-

„diensi Episcopo, et dilecto filio Abbati de Szekdor Cisterciensis Ordinis salutem et Apostolicam benedictionem etc.“

2.) „Idem Innocentius Causam Calani Episcopi Quinque-Ecclesiensis inquirendam Episcopo Chanadiensi et Abbati de Czikodor denuo commendat.“ Kezdeté a' levélnek így szól : „Chanadiensi Episcopo et Abbati de Czikador Quinque-Ecclesiensis Dioecesis.“

ben) azt hiszi, hogy Benedictinusoké volt, de csak amaz üres közmondás után indulva: *Montes Benedictinus amat* (a' Benedictinusok hegyeket szeretnek) — ámbár sok helyett síkságon is laktak. Némellyek az itt lévő falaknak maradványait e' későbbi időkben inkább valami erősségnek, mint apátsági épületnek tartották. De 1817dik esztendőben, Aprilis' hava' utolsó napján, az öszeomlott romok között a' lakosok egy toronybeli egészen ép harangot találtak, — melly bennünket tökéletesen meggyőz a' felől, hogy e' helyen nem egyéb, mint a' Búcsi apátság' temploma és hajléka állott légyen. A' harangon ugyan is gothus betűkkel e' körírás olvastatik: „Dominicus Abbas, in gr. Michäel † Anno D.D. MCCCLXVIII.“ Szerencse, hogy a' régiségnek ezen becses maradványa az együgyűség' birtokába jutott, nem pedig valami arany és ércz után ásítózó fősvénynek körme közé került, ki azt kétségkívül mindjárt kárhozat' tüzére 's olvasztó kemenczére fogta volna itélni. A' Bulcsi lakosok azt azon módon, a' hogy találtak, mint becsülendő régiséget, nagy tisztelettel 's tőlök kitelhető pompával haranglábjukba felmagasztalták, 's máig is használják; és ez által benne számunkra 's a' jövő kor' számára is a' Bulcsi apátságnak egy fennyen szóló jeles emlékét fentartották u). A' harang igen szép hangu, 's nehéz-

u) A' régi harangokról sajnálkozva kell megjegyeznünk, hogy ezen becsülendő régiségek, mellyek nemcsak sok történetbeli körülállásoknak lehetnének bizonyosságai, hanem különös familiák' osméretére, sőt ágazatjaira is

sége 164 fontot téssen. — Bulecnek lakosai pápista Oláhok, millyenek többen egész Alsó-Magyaror-

vezerelhetnenek bennünket, már majd csaknem egészen elenyészttek. Nemmellyeket belolok elemésztett a' tudatlanság, melly ha a' harangot újra untette, vagy nagyobbította, a' régi koriras helyett csak ezt tette reá: *Renovata Anno—Refusa Anno 's a' t.*, mintha egyszersmind a' régi korirast is nem lehetett volna rajta hagyni. Másokat nagyravágyás 's idétlen hiuság tett vala semmivé. Egy templomnak gondatlan patronusa megnagyobbítottan két mázsaval a' megrepedt régi harangot, róla az ötödik apja' nagy nevét, kitől nemcsak a' harang, de a' templom 's familia is mint első alapítótól, vettek származásukat, az esztendoszammal együtt kihagyta, és helyébe saját csekély nevét függesztette ki illy korirassal: *Munificentia N. N. in honorem N. N. pietate erga Deum — restauravit N. N. Anno etc.* Mi az illy tettet meltatlansagnak 's múlt és jövő kor ellen elkvetevett vetteknek tekintjük. Van pedig arra példa nálunk Aradon is. Egy avult imádságos könyv' tablajanak belsején egykor azt a' jegyzést találtuk, hogy: *a' Török' pusztítása után a' Boros-Jenei harangok az Aradi várba vitettek.* Orul-tünk a' jegyzéknek, mellynek tartalmától már előbb traditiobol is hallottunk valamit. Azért is a' régiség' szeretetétől osztonoztetven, azonnal megvizsgáltunk Aradon minden harangokat. A' várban lévők mind császári kir. ezimert viselnek és az új vár' felepítetésekor untettek. — A' PP. Minoritáknál a' nagy harangon ezen koriras áll: *Ad gloriam SS. Trinitatis pro Ecclesia Ord. Minor. Conventualium Aradiensium sub Gvardiano A. R. P. M. Carolo Sedlmayer Josephus Jusztel fudit me, Spectabilis Domina Kacsamak (nehai Edlspacher' özvegye) in Hon. S. Elisabethae, Divi Francisci et Antonii sumptibus suis curavit me 1773.* Ez ellen semmi kifogásunk nincsen, mert a' harang első untesbeli; azt hogy a' gvardián és harangöntő, nevök' elotetelevel magoknak nagyobb becsületet adni kivántak, mint a' fundatornak: ok tudják, miort tettek. A' harangon meg ezen verses foliras is találtatik: *Sabbatha clango, Funera plango, Fulmina frango, Excito lentos, dissipo ventos, domo cruentos.* A' második harangon, a' harangöntő' neve után ez van: *Anno Domini 1724 fui fusa. Annis 86 pulsata, rupta, Anno*

szágon sehol sincsenek ; innét lihető , hogy eleik R.Catholicus Magyarok voltak , és el csak későbbben oláhosodtak. Mostani papjok Farkas Mihály , megyénkbeli születés , ki nekik misét deák , prediká-tziót és könyörgést pedig oláh nyelven szokott tartani.

30. §. Világosi apátság.

A' Világosi apátság , valahol róla deákul szó vagon , mindenütt *Abbatia de Lucentia* névvel iratik. Fundáltatott III-dik Béla alatt 1190dik esztendőben x), a' Boldogságos Szüz' nevére és tiszteletére , azon völgynek torkában , melly Vi-lágos' váráról *Világos' völgyének* neveztetik. Bom-bardy is e' helyre teszi azt a' maga Topographiá-

1811 *refusa*. A' harmadikon : *Durch Johann Brunner in Ofen bin ich umgegossen worden 1770*. A' negyediken : *Me resuscitavit Anna Novkiana 1822*. — Van még a' PP. Minoritáknál egy ötödik harang is , melly bizonyosan a' legrégibbek közül való , mivel ezen sem a' fundátornak , sem a' harangöntőnek hasztalan neve nincs ; de kár , hogy esztendőszáma talán a' fundátornak szerfeletti áhítatos szerénysége miatt szinte elmaradt. Ezen tiszteletre méltó régiségnek egyik oldalán feszület van illy aláírással : *Jesu Christe miserere nobis* , — másik oldalán pedig Sz. Anna' képe ezen írással : *S. Anna, ora pro nobis*. Szerencse , hogy még ez a' régi harang meg nem repedt , különben azt sem tudnók , hogy ama' különös érzésnek , melly az embert látására elfogja , a' tiszteletre méltó régiség az oka. De kérdés : mellyik már ezek közül a' Boros-Jenci harang ? Ha újra nem öntettek , vagy a' régi körírás raj-tok hagyatott volna : talán könnyű lenne meghatározni : most illy környülmények közt , kénytelenek vagyunk az utólsót annak gyanítani.

x) Katona : *Hist. Pragm.* p. 688.

jában, hol róla illy szavakkal emlékezik: *Abbatia de Lucentia B. M. V. seu vallis lucida, ab Arce Világosvár, quam Bonfinius lucidum Castrum vocat, nomen habet.* Tartozott pedig ezen apátság a' Cisterciák' szerzetéhez, mint azt Visch Károly bizonyítja, ki maga is Cistercita lévén, e' részben neki bizvást hitelt adhatunk; annyival inkább, mert Fehér' Diplom. Codexéből tudjuk, hogy III-dik Sándor pápa a' Cisterciák' szerzetét hazánkban még 1173ban kiadott privilegiuma által meghonosította. — A' Világosi apátság' épületének némelly romjai ma is fennállanak Világosnak közepette; mert hogy azon omladék, melly itt a' város' keleti oldalán láttatik, 's mellyet némellyek régi várnak, mások hajdani klastromnak, 's puszta templomnak gondolnak, semmi inkább nem lehetett, mint az egykori Világosi apátságnak fészke, azt fekvése, formája, 's nagy régiséget mutató alakja velünk méltán gyanttatja.

- 51. §. *Pankotai apátság.*

Legrégibb datumunk a' Pankotai apátságról 1217dik esztendőbol való, melly időből felele a' *Ritus explorandae veritatis* című munkában illy említést találtunk: *Villani de Pankota impetiere convillanos eorum, scilicet Rolandam et Laurentium, dicentes quod: eorum peccatis exigentibus duarum marcarum damna pertulissent. Indice Abbate de eadem villa Loranda et Laurentius justificati sunt.* — Szentelve volt ez is, mint a' Világosi, a' B. Szűz' tiszteletére, 's egy vala a' legjelesebb apátságok közül. Némellyek úgy vélik, hogy

egyszersmind monostor is lett volna; annyi igaz, hogy nagy és hecses épületekből kellett állania, mert sánczokkal úgy meg volt erősítve köröskörül, hogy sokan a' geographusok közül várnak tartanak j).

Micsoda szerzethez tartozott légyen a' Pankotai apátság? azt bizonyosan meg nem tudhatni. Némellyek Pázmán Péterrel együtt, vagy Praemonstratensis, vagy Cistercita szerzethez valónak gyanították; mások pedig, mint Fuxhoffer is, Benedictinusokénak állították.

Történeteiből csak annyit tudunk, hogy a' Török 1565ben elfoglalta, 's magát benne, mint igen ínye szerint való tanyában meg is fészkelte. 1595ben Báthory Zsigmond által kiveretett ugyan belőle: de csakhamar ismét kezére visszakerítette azt, és a' 17dik század' végéig állandóul meg is tartotta. — A' Törökök ezen apátság körül egy ferdőre találtak: de annak forrását, midőn kiűzettek, a' keresztyénség iránt való irigységből úgy bétemették, hogy hollétét gyanítani is alig lehetett, mind addig, mígnem ez előtt néhány esztendővel arra csakugyan, a' régi ferdő' épületének föld alatt fekvő gerendáival 's egyéb maradványival együtt valósággal rá találtak. Sőt a' mostani földesúr' hit-

y) „Abbatia de Pankota B. M. V. — — tam insignis erat, ut „geographi Arcem compellaverint. Putant aliqui monasterium et Abbatiam fuisse, moenibus et fossis munita. „In Hungaria crebra erant Monasteria, quae ita munita „fuerunt, ut iustar arcium moenibus ac fossis, aliis „que praesidiorum circumstantiis circumvallata fuerint.“
Fuxhoffer.

vese Báró Ditrichné asszonyság azt restaurálni kívánván, ki is tisztította és fedél alá vétette, 's így vagy két nyáron által a' körülbelől lévők használni is kezdték: de igen hideg vize 's egyéb akadályok miatt igazi divatha nem jöhetvén, ismét pusztulásra jutott.

52. §. *Csúrai, vagy Ternovai convent.*

Hogy e' két név alatt: *Csúra* és *Ternova*, azon egy hely értetődött hajdan, arra meggyőző dátumot találunk Gróf Keglevics nemzetségnek egy régi tabularis perében, mellyben a' Magocsy és Mórícz familiáknak a' *Mokra' alján* z) birt régi jussai forognak fenn. Ennek kivonatában ez olvastatik: *Anno 1543 Franciscus Patóczy Comes*

z) A' rég Zaránd, ma Arad vármegyében fekvő *Mokra'* hegyéről *Mokra-Aljának* neveztetett vidék hajdan egész a' Tiszaig terjedett, 's Zaránd, Orod, Csanád és Csongrád vármegyéket foglalta magában, mint az Báthory Gábor erdélyi fejedelmnek következő leveléből kitetszik: „*Gabriel, Dei gratia Transilvaniae, Valachiae Transalpiniae, Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc.* Az Istenben üdvözült Magocsy Ferencz Uramnak atyánságának *ott a' Mokra alján a'* minemű Jóságai voltak, ugymint: Kovási, Panád, Ötvenes (Orodban) Magóts (Csanádban), Algyő, Sűvínháza, Csepa, Mintszent, Fábian (Csongrádban) 's a' t. azokat mi Vitézlő hívünknek Sövéházi Moritz Mártonnak megadtuk, Kegyelmeteknek azért hadjuk és parancsoljuk serio, hogy a' fölül megírt jóságokba Mórícz Márton ne háborgassák, sőt mindenek ellen oltalmazzák secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum in Arce Nostra Ecsed die 12 Mensis Januarii Anno Domini 1612. Gabriel Princeps. mp. L. S.“

Comitatus de Zaránd possessionem suam Chiura, Csura seu Ternova in dicto Comitatu Orodienti Petro Moritz Castri sui Gyula Provisori pro fidelibus servitiis donat, Consensu Isabellae reginae de Anno 1543 superinducto et Albae Regiae emanato. — Ha csupán az egyik név után indulni akarnánk: könnyű lenne a' Ternovai convent' helyét meghatározni: mert azt egyenesen a' megyénkben találtató Ternova' helységébe tehetnők: de egyéb környülállások ezt épen meg nem engedik. Ugyan is a' mai Ternova régenten nem Orod, hanem Zaránd vármegyéhez tartozott; Csura-Ternova pedig — mint följebb láttuk — Orodban feküdt; — továbbá a' mai Ternova körül sem a' Csura névnek, sem az egykori convent' épületének legkisebb nyomaira sem akadunk. E' szerint hát a' conventet a' régi Orod vármegye' határain belől, 's ott kell keresnünk, hol a' Ternova és Csúra nevet együtt megtaláljuk. Megtaláljuk pedig mind kettőt a' Paulisi határnak Szabadhely felé eső részében, mellyet máig is Ternovának hívnak. A' Csúra név itt sem él ugyan többé: de mivel a' régi Orod vármegyében ennél több Ternovát nem tudunk; ezt pedig Pray György, az Aurániai perjelségről (Prioratus Auranae) irt könyvében Csura-Szombatnak is nevezi: kétséget sem láttatik szenvedni, hogy ez a' Ternova viselte légyen egykor mind a' Csúra, mind a' Csúra-Szombat nevet — 's különösen az utólsót Szombathelyjel (ma Szabadhely) való szomszédságánál fogva. Mellyből tehát következik, hogy a' Csúrai vagy Ternovai conventnek alkalmasint itt kellett állania, — mi is

annál hihetőbb, mert e' helyen holmi régi épületeknek kő fundamentomai még ma is láthatók. — Ugyan a' tisztelt Pray ezt a' Ternovai conventet a' *Keresztes barátoknak* tulajdonítja.

33. §. *Hodosdi, vagy Hodori klastrom.*

Ez a' külső belső mivoltára nézve maga teljes épségében ma is a' Maros' partján fennálló 's g. n. e. hitű kalugereknek szállást adó monostor, a' mellette fekvő 's csakugyan hozzá is tartozandó már szinte faluvá népesült pusztáról *Bodrogi klastromnak* is nevezetik, 's szerzetesei az Aradi püspök' egyházi törvényhatósága alatt, hol archimandrita, hol heguman (gvárdián) által kormányoztatnak. — Eredetét vette, magoknak a' klastrombelieknek traditiója szerént, ama' nevezetes Jaxith familiától, melly még György rác despotával, mint atyafiával költözött bé nagy számú' Serbusok' társaságában az országba, 's itt később a' Maros' két partján és Körös' mentében egész a' Tiszáig sok jószágoknak birtokába jutott. A' klastrom a' háborus időkben sokat szenvedett, — gyakran feldúlott és leégettett. E' viszontagságai közt hét ízben került a' Török' protectiója alá: de a' melly protectiók nem egyeből állottak, mint hogy a' barátok, jószágait a' Maroson innen és túl szabadon birhatták 's használhatták, sőt távolabb is a' basák' engedelmével halászatot űzniek 's a' halat behordaniok szabad volt, — és hogy illyeseket tárgyazó könyörgőleveleikre többnyire mindig kedvező válaszok adattak. — 1700dik esztendő' táján

kezdett a' klastrom előbbi pusztult állapotjából új életre vergődni; noha még ekkor is háborgatásai meg nem szűntek; mert a' szegény barátokat ebben az időben is mind szárazon, mind vizen utazók jóságaikban kényökre károsígtatták, 's azokon megtelepedett embereiket, kik akkor még többnyire csak kunyhókban laktak, vagyonocskaikból széltére kifosztogatták. Az illy sanyargatások miatt gyakran voltak kénytelenek nemcsak a' polgári, hanem katonai törvényhatósághoz is oltalomért folyamodni. Hasonló folyamodásuk' következtetésében nyertek az említett 1700. esztendőben Schlick Leopold cs. k. fő generalistól is egy protectionalis levelet j), de a' mellyben részükre biztosított oltalomnak nem soká örülhettek; mert

j) A' protectionalis' tartalma ez: „Sacrae Caesareae Majestatis Camerarius, Generalis Campi Mareschalli Locumtenens, unius Desultorium Regininis Colonellus, et intra Danubium, Tibiscum, et Marusium Generalis Commendans, Ego Leopoldus Schlick Sacri Romani Imperii Comes in Pastaun et Weiskirchen notum facio per praesentes: Quatenus Guardianus et Monachi Monasterii Rasciani in Hodos Institutionis S. Basilii graeci ritus demissum in modum conquesti sint, quod ab itinerantibus et Marusium navigantibus, quamvis ipsimet obstantae religionis reverentia raro affligerentur, attamen existentes in duodecim neo exstructis tuguriis coloni, quos pro necessario vitae adminiculo Monasterium aliunde adductos ibidem collocavit, ejusmodi onera atque molestias, scilicet inquarterisationes, vecturarum executiones, aliasque quamplurimas impositiones, et calamitates sentire debeant, ita ut hucusque aegre retineri poterint, quin locum in maximum ejusdem detrimentum dereliquerint. — Quandoquidem vero hujusmodi diversiones incolarum, tenori toties emanatorum benignissimorum mandatorum Sacrae Caes. Majestatis diametra-

csakhamar azután a' török háboru kiütvén, jószá-
gaikat ismét túl a' Maroson az ellenség, innen pe-
dig a' mieink prédálták, mignem végre az ismer-
retes Szabaudiai herczeg Eugenius 1716ban kia-
dott protectionalis levelénél fogva v) mind a' klast-
romot, mind jobbágyait javaikkal 's marháikkal
egyetemben azon állandó bátorságba helyeztette,
mellyel azótától fogva mái napig háborítatlanul
élnek.

34. §. *Tauczi convent.*

Taucz' helységének Kiss József táblabíró urat
illető részében, egy meneteles kies hegyecsken sok

„litter repugnent, praeterea quoque Sacrilegii loco re-
„putandum: quidquid misellis hisce Religiosis ex elemo-
„synis solum viventibus eorundemque colonis pauperimis
„et pecoribus destitutis mali infertur vel boni detra-
„hitur: Ideirco praedictum Monasterium cum appertinen-
„tibus aliquot domiciliis et incolis his Protectionalibus
„Litteris muniendum duxi, omnes et singulos cujuscun-
„que status, ordinis, praecminentiae et conditionis exsi-
„stant, praeprimis alte dictae suae Majestatis Dominos
„Officiales tam equestris quam pedestris militiae Germa-
„nicae, Hungaricae et Rascianae Nationis decenter re-
„quirendo, his autem, qui meo subsunt generalatui severe
„demandando, quatenus istud omnibus ejusmodi oneribus
„et impositionibus prorsus immune ac liberum relinque-
„re, et potius contra quamvis aliunde illatam injuriam
„defendere velint, id quod et christianae charitati erit
„congruum, et ego in similibus contingentis pari prom-
„ptitudine recipiendum promitto, mihi autem subjecti
„condecens per hoc ipsum praestabunt obsequium, secus
„gravem incursum animadversionem. Arathini die 16-a
„Novembris 1700. (L. S.) Leopoldus Comes Schlick.“

v) Tartalma hasonló Schlick generalis' leveléhez, mellytől
csak ez egyben különbözik, hogy német nyelven iratott.

régi kőfalak vannak, mély sánczokkal körülvéve; melly romoknak nagy kiterjedése 's egész helyhez-tetése az itt egykor fennállt épületnek néhai nagyságára és méltóságára mutatnak. A' köz hagyomány azt tartja felölök, hogy azok Templariusok' conventjének maradványai volnának *w*). Pázmán Péter ellenben a' maga Catalogusában azt mondja, hogy *Thouth* a' Joannita-rend' lovagjainak, vagy is az ugy nevezett *Keresztes barátoknak* lakhelye volt légyen *aa*). Hogy pedig itt a' *Thouth* név alatt valósággal *Taucz* értetik, bizonyítja azon pecsét, melly ez előtt egy pár évvel a' *Tauczi* omladékok közt illy körirással találtatott: *Sigillum Oppidi Thouc*. De meg lehet Pázmán' állítását a' köz hagyománnyal egyeztetni, ugy, ha feltesz-szük, hogy *Tauczon* előbb ugyan a' *Templáriu-soknak* volt *Manseriájok*, azok' kimultával pedig a' *Joannitáknak* lett conventjek; a' mit helyesen fel is tehetünk, minekutána a' históriából tud-

x) Ez a' híres vitézrend hazánkban is honos, és sok jószá-gokkal bíró volt. Megerősítette azt itt már 1198ban *Imre*, azután pedig *II-dik András király* is. *Eltörülte-tett* pedig *I. Károly* alatt 1312dik esztendőben. A' *Tem-plariusok'* lakhelyei *Manseriáknak* nevezettek.

aa) A' *Joanniták* vagy *Keresztes barátok*, kik másként *Rhó-dusi* 's *Máltai vitézeknek* is neveztetnek, *II. Geiza* alatt hozattak bé Magyarországba: de mikor múltak ki innét? nem lehet szorosán meghatározni. Leghihetőbb e' részben azon vélemény, hogy midőn 1523ban a' király' engedelmével *Rhodus'* szigetének, mint legnevezeteseb birtokjuknak védelmére mindnyájan kimentek volna, ott veszték el valamennyien a' *Török'* keze által, kivel mint pogány-nyal alkura lépniök szabad nem volt. Csakugyan *Roge-rius* is azt mondja, hogy 1526ban a' *Mohácsi ütközet*en már egy sem volt jelen közülök.

juk, hogy az Vdik Kelemen pápa által eltörült Templárius-rend jószágainak nagy része a' Joannitáknak adatott által. Akármellyik rendé volt azonban a' Tauczi convent: annyi igaz, hogy épületjének, mint romjai hirdetik, roppantnak kellett lennie; mi is ennek a' vidéknek egykor nem kis díszére szolgálhatott.

55. §. Lippai klastrom.

Lippán barátok' számára I. Károly király fundált először templomot 1325dik esztendőben, mellyről Thuróczy, könyvének 85dik lapján illy szavakkal emlékezik: „*Anno hoc (1325.) inchoavit Dominus rex fratribus Minoribus aedificare Ecclesiam in Lippa ad honorem Beati Lays (Lajos) novi Sancti Tolosani Episcopi et Confessoris, qui fuit carnalis frater Patris sui scilicet primogenitus Regis Siciliae, filius Mariae Reginae filiae Stephani regis Hung. filii Belae IV. professó voto et habitu Ordinis fratrum Minorum.*“ Ő fundálta légyen-e a' klastromot is? nem tudni bizonyosan; mert Csevapovics a' barátok' provinciájának archivumából azt állítja, hogy a' klastrom I. Lajos királytól veszi eredetét. De mivel a' barátok már Károly' idejében megvoltak Lippán: hihetőbb az, hogy a' klastromnak is fundamentomát a' temploméval együtt ez a' király tette le, 's talán mind a' kettőt utána Lajos vitte tökéletességre. Elpusztította mindeniket a' Török 1551dik esztendőben.

56. §. *Radnai klastrom.*

A' Radnai klastromnak építésére alkalmul szolgált a' Lippainak elpusztulása; honnét is a' hajlek nélkül maradt szerzetesek az üldözö Töröknek dühe elöl menedéket keresve, több lakosokkal együtt a' Maroson átkeltek, és a' folyó' inuenső partján, a' mai Radna' helyén, melly akkor csupa erdőségből állott, vonták meg magokat. Itt őket Pater Janics András nevü áhitatos és munkás barát összeszedte, és egy kis fa kápolnácska körül, mellyet az erdő' közepén egy szikla' tetejére bizonyos buzgó özvegy asszony épített, megtelepítette. A' kápolnát csakhamar valami Krisztus' anyját tisztelő Bosniai ember egy Remond' műhelyében készült Szűz Mária' képével ékesíté; P. Janics pedig abban a' bujdosó hívek' számára rendez isteni szolgálatokat kezde tartani. Hanem midon a' Törökök ezen egybegyülekezéseit a' keresztényeknek észrevették volna; hogy azoknak véget vethessenek, a' kápolnát kaján boszúból a' szirt' tetejéről ledöntötték. Az állhatatos P. Janics azt híveinek segítségével ujra felépítette ugyan: de e' szent munkáért szomorúan kellett lakolnia; mert a' Törököktől elfogatván, 's bírások' elébe hurczoltatván, olly kemény vereséget szenvedett, hogy csaknem félholtan hozatott el a' kadi' büntető haragja elöl. Azonban állhatatosságát ezen apostoli buzgóságu 's elszánt akaratu lelki atyának mind ezek sem törheték meg; mert a' mint a' verésből kigyógyulván lábra állhatott, azonnal egyenesen Konstantinápolyba szarándokoskodott, hogy ott a'

rajt' és hívein elkövetett méltatlanságokért a' portánál panaszt tegyen. Utjat olly szerencsés kimenetel koronázta, hogy magával a' szultánnak egy firmánját hozta haza, mellyben neki világosan megvala engedve az elrontott Radnai kápolnát 4 öl szélességre, 's 9 ölnyi hosszúságra újonan felépíteni. Janics a' firmánt nem a' Lippai basának, kihez már nem bizott, hanem a' Boros-Jeneinek, kitől amaz is függött, mutatta be; 's annak pártfogása alatt a' kápolnát 1553ban csakugyan ismét szerencsésen fel is építette, és ezzel egyszersmind azon helyen nemcsak a' jövődő nagyobb templomnak, hanem Radna' városának is legelső fundamentomát megvetette.

1707ben, az akkori belső háborgások' alkalmával, a' Radnai barátok is üzöbe vétettek és Radnát elhagyni kénytelenítették; de oda nem sokára ismét visszatértek, és már 1727ben magoknak ottan *residentiát*, 1750ban pedig klastromot építettek, 's templomjokat is a' környéken lakó keresztvények' alamizsnálkodásaiból megnagyobbították; mellyben a' fent említett 's akármikép' megtartott Bosniai Szűz Mária' képe máig is nevezetes búcsujárásokkal tiszteltetik *bb*). — E' szerint tehát a' Radnai barátok a' Lippán fundált szerzetnek maradéki lévén, első eredetüket még a' 14-dik századból veszik.

bb) Lásd: Csevapovicsot, a' Barátok' Krónikájában, 88. és 131. H.

57. §. *Kladovai klastrom.*

Hogy hajdan Kladova nemcsak várral, hanem klastrommal is birt legyen: az a' korunkbeliek előtt alkalmasint most általunk jó világosságra legelőször; mert róla honi íróinknál eddig semmi emlékezet nem tétetett. Mi e' részben oklevelek' segédelmével annyit fedeztünk fel, hogy: Kladován még a' 16dik század' első évében fentállott a' Maros-parton egy Paulinus-klastrom; mellynek szerzeteseit Kéry Balázs Solymosi várnagy már előbb a' maga Szombathelyi rész-jószágával megajándékozta, II. Ulászló király pedig annak birtokában, az említett 1501dik esztendőben, uj adománylevél által őket megerősítette *J*). Szombathelyi uj birtokjuktól azonban a' Paulinusok csakhamar, bármi okon, megválni kívánván, azt már 1511ben *Jaksits Márknak* eladták; melly eladásnak az Orodí káptalan, minthogy Szombathelyen (ma *Szabadhely*) ő is birtokos volt, elsőbségjussán ellent mondott a' Csanádi káptalannál *V*), ugy szinte — mint följebb láttuk — Orod vármegye előtt is.

Ez a' klastrom az ugy nevezett *Kalodvai* (vagy mint ma hívjuk: *Kladovai*) völgyben épült, —épen ott, hol most az országúthoz közel az első pataki malom áll, melly helyen a' klastromnak fundamentumai máig is láthatók. Igaz ugyan, hogy innét most a' Maros' folyása egy kevésé távolabbra esik; az oklevél pedig a' klastromot a' Maros-parton fundálnak írja: de tudni való, hogy a' vizek csak egy század alatt is többször elváltakat-

ják folyásukat, — és hogy itt is hasonló változásnak kellett végbemenni, annak nyilvános nyoma van fent, mert az említett fundamentumokhoz közel csakugyan most is kitetszik a' holt Maros, vagy is e' viznek hajdani folyása, melly a' várhegynek is majd csaknem egészen tövénél mégyen el cc).

58. §. *Boros-Jenői klastrom.*

Az egykor fennállt Boros-Jenői klastromot mind hagyomány, mind irók emlegetik; jelesen az elsőbb ama' régi fundamentum-falakat, melyek Jenő' határában, közel a' Körös' vizéhez, az ugy nevezett *Balukányi malomnál* látszanak, ezen klastrom' maradványainak, magát a' klastromot pedig a' *Vörös barátok*' szerzetéhez tartozottnak lenni hiszi. Benkő József *Milkóvidjában* szinte szó fordul elő a' Boros-Jenői klastromról; de micsoda szerzeté volt légyen, meg nem határoztatik. — Más irók, nevezetesen Pater Knais és P. Fridrik Urbán azt írják, hogy: Váradon kétféle

cc) Paulinusok hazánkban már az elsőbb századokban találtak, mint azt *Fehér' Codex*e is bizonyítja. Tiszta-fehér köntösük lévén, arról nálunk közönségesen *Fehér barátoknak* nevezettek. Viseltek bajuszt és szakállt is, 's külsejek átaljában igen esinos volt; miért is többnyire magyar nemességből állottak. A' szerzet még 1520ban virágzott Arad vármegyében: de már a' Földváry' 1561-diki laistromában nincs róla emlékezet — ekkor tehát e' vidékről már elpusztultak. Egész országban eltörlötte őket II. József császár, 's jószágaikkal a' religio' fundusát nevelte.

barátok voltak: *Feketék* és *Szürkék*, vagyis: *Conventualisok* és *Observansok* dd), és hogy a' *Conventualisok*' klastroma az Egri, az *Observansoké* pedig a' Gyulaival és Szalárdival együtt a' *Boros-Jenei klastromtól* függött. E' szerint tehát Jenőben is Szürke és nem Vörös barátok tanyáztak; ha csak a' hagyományt az irással úgy nem akarjuk egyeztetni, hogy ugyanott mind a' két szerzetnek helyet engedünk; és mivel a' fentemlített fundamentomokhoz nem messze egy más régi épületnek is nyomai vannak: e' két épület közül a' kisebbet, melly épen a' mai országut mellett feködt, a' szegény *Observans* szerzetnek, — az erdőben beljebb fekövő nagyobbikat pedig, mellynek halastava máig is látható, a' gazdagabb Vörös barátoknak tulajdonítjuk.

Fehér' *Diplom. Codexében* Imre királynak egy oklevele adatik elő 1199dik esztendőről, melly szerint ez a' király valami *Bèche* nevű embernek fiaitól elvett egy a' *Macra*' hegyéhez közel a' Körös mellett épült klastromot, és azt (vagy talán csak patronátusát) *Outh'* fiainak, kiktől amazok elfoglalták, adta vissza *W*). Ezen helybeli leírás annyival inkább a' fentirt Balukányi malomnál lévő valamelyik omladékra illik, mert ezek mind a' *Makra*' (ma *Mokra*) hegyéhez, mind a' Köröshöz közel esnek, 's ezeknél egyéb fundamentomromok e' tájon nem is találtak. A' felhozott oklevél pedig arra mutat, hogy a' *Boros-Jenei*

dd) *Conventualisok*nak neveztetnek a' lágyabb, *Observansok*nak a' szigorúbb regulák alatt élő szerzetesek.

klastromnak már Imre király' ideje előtt fenn kellett állnia, és hogy ennél fogva a' megyebeli leg-régibb monostorok' számából való.

39. §. *Aradi klastromok.*

A' Török' kiűzetése után Arad' városa is az ellenséges zaklatásoktól megpihenni és újra népesedni kezdvén: csakhamar, u. m. már 1702dik esztendőben kebelébe fogadá az itt máiglan fenn lévő *Minorita* atyákat, kik előbb a' háborús idok' hosszas viszontagságai között több szerzetes társaikkal együtt ide 's tova hányatva majd minden pártfogás nélkül voltak *ee*). A' mint ők Aradon megtelepedének, azonnal első előljárójok Hofflich Camillus'

ee) Csevapovics a' *Barátok' Krónikájában* (1221.) azt jegyzi meg, hogy: a' török uralkodás' utolsó esztendeiben a' barátok, sok szenvedéseik után a' szultán' protectiójánál jutottak. Ez pedig abból állott, hogy: szabad volt nekik residentiánkban evangéliomot olvasni, misét mondani, 's egyéb ühíthatóságokat gyakorolni, de templomon kívül világi ruhában kellett járniok, fejükön korona helyett vörös siphát viselniok, bajuszt és szakállt növesztenieok. Megengedtetett nekieok török ruhában, sőt fegyveresen is utazni és koldulni illy kifejezésű firmán mellett: *Kudgoel mi s'gjordom, onud Fratri' 's turban*, az az: *Hová mi landzsakkal, oda barát zsakkal* (mehet). Sőt 1682ben II. dik Mahumet császár az illy szabadságokat meg templomaik' kijobbitására 's házaik' felépítésére is kiterjesztette, sőt a' barátokat vámuok', harminczadok' fizetésétől 's egyéb adózásoktól is feloldozta; de azt veti hozzá Csevapovics, hogy az illy firmáuoakat, midőn a' barátok előmutatták, a' basók és kadik megcsokolták ugyan, hanem a' hol elő nem mutathatták, ott a' török tisztviselőok' embertelen bánást a' szerzetesek tovább is teljes mértékben tapasztaltak.

szorgalma 's szaporodó híveik' közös segedelme által egy kiseded templom vagy is kápolna épült itt számukra; melly kápolnát mindazáltal a' rövid időn békövetkezett *kurucz világ* a' szerzet' hajlékával együtt hamuvá, magokat a' szerzeteseket pedig, ismét földönfutókká tevé. Hanem a' belső háborgások' megszűntével a' Minoriták Aradra újra visszatérvén: itt 1725ben előbbi kápolnájok' helyébe, magok költségén egy nagyobb 's díszesebb templomnak felemeléséhez fogtak, — azt nyolcz öles toronnyal ékesítették, — időjártával pedig a' nép' nevedett számához képest megnagyobbították, és mellé klastromot is építettek.

A' Minoritákat megelőzték Aradon egy pár esztendővel a' bosniai barátok; kik még 1700ban helyet foglaltak magoknak a' régi várban, hol 1705dikig *residentiájok*, azután pedig *conventjek* volt, mignem végre onnét az új várba tétettek által.

XIII.

Egyes városok' 's helységekről.

40. §.

Földvály Istvánnak általunk följebb (5. §.) közlött laistromában Arad vármegye' régi helységeinek puszta névjegyzéke lévén előadva: most itt rólok egyenként bővebben is szólani akarunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezt nem minden régi városokra 's falukra, hanem közülök csupán azokra nézve teljesíthetjük, mellyekről ma-

gunknak valami említésre méltó történeti adatot szerezhattünk.

41. §. *Orod' városa.*

Megyénk' hajdani városai között *Orodot* mind régiségére, mind jeles voltára nézve alkalmasint elsőnek tehetjük. Hogy az már a' 12dik század' elején fennállott, közönségesen tudva van a' honi történetírók után, kiknél olvassuk, hogy II-dik Béla itt tartotta 1155dik esztendőben ama' nevezetes országgyűlést, mellyen hitvesének *Ilonának* indításából, 68 fő emberek, mint Béla' vakságának egykori eszközlői, és a' praetendens *Boricsnak* pártosai, halomra konczottattak. Már maga azon körülállás, hogy az említett országgyűlés' helyül, minden egyéb városok felett *Orod* jeleltetett ki, annak akkori jó karban létére láttatik mutatni; — ugy szintén az is, hogy később *Bélának* holtteste is ide temettetett. De egyéb tekintetek sem hagynak bennünket kételkedni a' felől, hogy *Orod' városa* a' hajdankorban virágzó sorssal dicsekedhetett légyen. A' kebelében fennálló nevezetes erősség, gazdag káptalan és prépostság, melyekről följebb már egyenként emlékeztünk, mind igen kedvező alkalmul szolgáltak a' város' népessége' és jólléte' emelésére. Ezenkívül a' városnak saját jövedelem-forrásai is voltak; mert noha határja' nagyobb részét földesuri jussal a' helybeli káptalan és prépostság birták: abból a' *Mikalakai erdő* 's ugy nevezett *Tatárfysi mező* különösen a' városhoz tartoztak, mellyekben vele senki nem

osztozott, mint ezt egy a' káptalan és prépost közt bizonyos pernek következtében végbement osztály bizonyítja; a' mellyről készült executionalis levélben e' szavak találhatók: *excepta sylva „Mikalaka“ et campo „Tatarfys“ ad praemissum oppidum Arad pertinentibus*. Ez a' Mikalakaierdő olly nagy rengeteg volt, hogy az említett osztoztatás' alkalmával annak szélét hosszát az exequensek három nap járták be *AA*). — Volt Orodnak vására is, 's ugy látszik: annak privilegiumával itt közel hajdan több helyek nem birtak; mi is az Orodí vásárokat hihetőleg igen népessé tette.

Orod' városa, várával 's káptalanával együtt egészen elpusztult a' 16dik században, 's helyén ma *Glogovác* nevű népes német falu áll. Az ezen falu' határában látszó öt halmokról némellyek azt tartják, hogy azokban az Orodí gyűlésen lekonczolt magyar fő urak volnának eltemetve; de ez nem hihető, mert a' halmok olly nagyok, hogy az Orodon leölt 68 személynek holttesteit, azoknak csak egyikét is meg nem tölthették volna. Azért mi azokat inkább afféle hunnus temetőknek (*Hunnen-Gräber*) tartjuk, millyenekre Horváth István tett vala bennünket nem rég figyelmetessé.

42. §. *Arad' városa.*

Vannak, kik *Aradot* részint a' történetekben való járatlanságból, részint azon ártatlan hiúságból, hogy e' városnak a' tisztos régiség' érdemét megszerezzék, az általunk imént leirt *Oroddal* örömet öszvekevernék, 's azonegy városnak tar-

tani szeretnék. De hogy *Orod* és *Arad* két külön város volt, és ez amannál sokkal későbbi időkben nyerte származását: azt följebb, hol a' megye' nevezetéről, az Orod-i várról 's káptalanról értekezünk, úgy hisszük, elegendőkép' megmutattuk. *Orod'* városa rég virágzott, sőt el is virágzott már akkor, midőn szomszédságában *Arad* épülni kezdett.

Első emlékezete *Arad'* városának csak 1517-ben jön elő, midőn benne a' főntebb (1. §.) felhozott oklevél szerint már a' vármegye gyűléseket is tartott. De még ekkor a' város csekély lehetett; mert azután 54 esztendővel is, u. m. 1561ben, *Földvár* *István* palatinalis porták' conscriptora csak három portát talált *Aradon*; mellyek közül egyet a' *Várad*-i püspök, kettőt pedig az Orod-i káptalan birt. — Minekutána itt a' *Török* várat épített volna: e' miatt a' várost később sok viszontagságok érték; minthogy a' vár' megvétele, vagy csak támadása is mindenkor magával hozta a' városnak kisebb vagy nagyobb veszedelmét.

Majd az 1699ben kötött *Karloviczi béke*' következtetésében, *Arad* is végre nyugalomban és jólétben kezdte részesülni. — Megszűnván t. i. ekkor *Alsó-Magyarországon* is a' *Török*' hatalma: mint-hogy *Aradnak* szerencsés fekvése messze terjedhető kereskedésre nyújtott reményt, a' *Helytartó-Tanács*, királyi Kamara és *Vármegye*, mindnyájan szinte öszvevetett vállakkal látszattak *Aradnak* jövő boldogságán munkálódni. A' vármegye-ház ide tétetett által; mit is sok magyar és német polgárok látván, azonnal örömet húzódtak e' bátorságos helyre, — *Aradot* 's környékét csapato-

san megszállották, — magok közül önként bírót és polgármestert választottak; kik majd 1702dik esztendőben királyi biztosság által ujítottak meg (restauráltattak) a). Ezen királyi biztosság az Aradi új polgároknak minden kitelhető módon kedvezett, 's minekutána megparancsolta volna, hogy egy íródeákot fogadjanak, egyszersmind engedelmet adott nekik, hogy magoknak városházat emelhesse-
senek, a' város' javára egy szabad vendégfogadót állíthassanak, — a' Maros' vizén pedig egy közhaszonvételű malmot, ugy szintén egy közönséges serházat is építhessenek. Továbbá mind a' két, ugyan akkor felállított vásár' jövedelme is a' városnak jobb subsistentiájára oda engedtetett. Az országos vásárok' egyike Péter' és Pál', másika Demeter' napjára (ó szerént), a' heti vásár pedig Csötörtökre határozatott. Végre még téglá- és cserép-kemenczéket is szabad volt a' városiaknak felállítaniok 's a' t. Melly kedvezések annyira kecsegtették az Aradiakat, hogy azokat már mint privilegialis szabadságuk' czikkelyeit, ugy kezdték tekinteni, sőt illy cím alatt: *Freiheits-Punkten*, közönségessé is tették. De ezzel majd többet ártottak magoknak, mintsem használtak; mert a' gyűlevész sokaság ugy tódult aztán Aradra, hogy további békfogadásukat kénytelen volt a' commissio megtiltani. Így szállotta meg Aradot mindenféle kevert nép akkor, midőn polgárookban, kereskedőkben, 's mesteremberekben válogatni lehetett

a) Ekkor nyerte a' város a' maga első pecsetjét is a' commissiótól.

volna. Nem mondhatni azonban, hogy a' sok közt becsületesek 's ügyesek is ne vándoroltak volna bé, mert csak ezek' védelmére jöhettek ki efféle parancsolatok: *Senki két, három rendbeli kereskedést ne üzzön. — Senkinek két, három mesterséget üznie nem szabad, — több kézműveseket bevenni nem kell, mint a' hányan a' városban becsületesen megélhetnek 's a' t.*

Már 1706dik esztendőben a' görög nemegyesült püspök *Diakovics* is fundust vett magának Aradon *BB*) és a' püspöki széket — hihető akkor mindjárt — Boros-Jenőből ide általtette, noha ezt sokan *Diakovics'* successorának *Martinovics Joannitusnak* tulajdonítják. — A' Török' kiűzetése után azonnal a' lakosok két felé váltak; a' *Ráczok* határszélbeli katonaság gyanánt a' vár' őrzésére rendeltetvén, annak környékét foglalták el; a' magyar és német lakosok pedig polgári osztályt formáltak, — a' városnak általok megszállott része *Kamerális városnak* neveztetett, és az ugy mondott *Camerális Commissio és Inspectio* alatt igen szépen gyarapodott. De ezeknek elmúltával a' szélbeli katonaság' commendánsa mind két helytt a' fő hatalmat magának tulajdonítva, a' polgári törvényhatóságba is beavatkozott 's egyszersmind a' város' javait is elfoglalta. A' tisztek a' commendans' példáját követvén, először ugyan a' polgárok közt vegyest magoknak szállásokat fogtak fel, azután pedig őket fegyverrel is elkergették szomszédságukból. A' Zimándi pusztát a' Török' kiűzetése után az Aradiak kerítették kezükre; de a' katonák itt is csakhamar közükbe furták magokat, és

a' pusztán ide 's tova 60 tanyának levének birto-
kosaivá. Ugyan ők elfoglalták még a' pusztákból:
Ötvenest, Sofronyát, Iratost, Pélyt, Szent-Pált
(mellyen először is valami *Orov* nevü katona épí-
tett szállást, ki azután ott még 80 pajtását tele-
pítette meg) *Sz. Tamást* és *Fehéregyházát*, melly
előbb az Aradiak és Mikalakaiak által biratott.
Ezenkívül bent Aradon a' rácz-városban csap-és
mészárszékeket állítottak fel, és ezt Zsidóknak is
megengedtek a' szállásokon.

Ennyi erőszakoskodásokért kitört végre a' pa-
nasz, mellynek következésében hébizonyodott,
hogy az Aradi 3 lovas századnak és 2 kompánia
gyalogságnak a' hány tisztje volt, mind földesúri
just tulajdonított magának. *Zsvirszkó Piperi* a'
most is *Piperszki* nevet viselő plágát, *Tomaszins-
ky Gallyát, Tamásdát*; *Orovillt Orov*, *Popunszkit
Pupuna*, kik is azokon és lakóikon kényök szerint
hatalmasködtak, — ez utóbbiaknak kész gabonáját,
szénáját 's egyéb javait elorozták, rabolták, sőt
őket még házaikból is kikergették. *Varjasházát*,
melly egészen Aradhoz tartozott, a' Tornyaiakkal
elfoglalták; *Pereget* eltulajdonította a' Szemlaki ka-
pitány; *Csallyát* maga foglalta el *Horváth* commen-
dás, ki mindenekben valami *Turikovics* had-
naggyal egy kézre munkálván, ezzel a' dolgot an-
nyira vitte, hogy már szántóföldeket, kaszálókat,
sőt még kerítésre való vesszőket is a' katonáktól
kelle a' szegény Aradi lakosoknak váltaniok b).

b) Lásd: a' köz-gyűlék' irományai közt Aug. 19. 1743.

Az ekkép regnáló 's garázdalkodó tiszteknek egyik czimborája volt ama' gonosz tetteiről vidékünkön máiglan emlékezetben lévő *Rác Péra* is, ki a' Magyaroknál *Péró* név alatt ismeretes, és előbb a' szélbeli katonaságnál hadnagyságot viselt. Ez 1755dik esztendőben *Sebestyén* társával együtt a' köznépet magához hódítván, minekutána a' Pécskai sánczokban, hol tanáskozásaikat tartották, a' dulás' módját megállapították volna: először alattomban kezdettek rabolni, gyilkolni 's erőszakoskodni, — midőn pedig megsaporodtak, fényes nappal sem féltek az utakat elkállani, marhákat falkástul elhajtani, 's mindent, mire csak erőszak képes, elkövetni. Utóljára ez a' haramiabanda úgy megsokasodott, hogy Rác Péra' vezérlése alatt valóságos ellenséges hadat formált vala. Velök a' hozzájuk rokon 's erőszakoskodásai végett különben is gyanus szélbeli katonaságot nem lévén tanácsos mindjárt szembe állítani: Arad vármegye' közbenvetésére Heves, Békés és Csongrád vármegyék keltek fel ellenek a' Kunokkal egyetemben, és ők köz erővel Gyula alatt az egész oláh és rác paraszt hadat meg is verték és elszélesztették. *Sebestyén* Túron került kézre, *Péró* pedig Erdőhegynél, midőn épen egy felől az Arad és Zaránd vármegyei üldözők', más felől a' már ekkor kiküldött szélbeli katonaság' két tüze közé szorulva a' *Lunkaságnak* tartana, fogatott el, 's mind ketten azonnal felakasztattak. A' velök együtt elfogottak' száma olly nagy volt, hogy azokkal körülbelől minden tömlőczök tele lettek. A' lázadók' leveretésére szoros nyomozás következett a' részesek ellen, mellynek folytában szinte sokan kerül-

tek a' büntető törvény' sulytása alá, noha a' vétkesek közül el is számosan illantottak. A' nyomozás elöl Radnáról örökre kivándorlott 13, Kladváról 12, Ménésiből 11, Gyorokról 6, Kuvinból 27, Kovaszinczról 16 lakos. Ezen alkalommaligen megkülönböztették magokat az Aradi lakosok, kik is Bibics Jakab akkori al-ispány' okos tanácsából önként kívánták egybekapcsoltatásukat a' szélbeli katonasággal, hogy midőn egyik közülök jövendőben üldöztetnék, a' másiknak hajlandóságára 's oltalmára számolhasson.

A' szélbeli katonaságtól szenvedett zaklatásokat még sulyosabbakká tették Arad' lakosira nézve a' háborús idők, minők a' Passaroviczi és Belgrádi békekötéseket megelőzték. Ekkor a' várost más mindenféle jövo menő és szállásoló katonaság is egyre sanyargatta, ugy hogy a' szegény lakosoknak sem személyök, sem vagyonuk bátorságban nem lehetett, a' sok üzés-hajtás, zsarolás és fosztogatás miatt; mellyeknek utóbb a' közönségre nézve csak szoros felsőbb parancsolatok, egyesekre nézve pedig különös *protectionális levelek* vetettek véget. Kik a' lakosok közül efféle protectionalist kaptak, azoknak házai ugy nevezett *Salva Gvárdiák* lettek, 's kapuikra ismertetőjelül ez a' név az ország' czímerével 's két fejű sassal együtt kifüggesztetett. Illyen Salva Gvárdiák voltak Aradon: a' vármegyeház, papok' lakásai, Kamara' épületei, Jung nevű cameralis arendátornak, a' nemes embereknek 's átaljában minden köz-hivatalt viselt személyeknek házai c).

c) Hogy tudhassák olvasóink, minémű mentességekben re-

1732dik esztendőben döghalál is pusztította Arad városát, melly 1738ban újra kiütött, 's öldöklését 1740ben iszonyú marhadöggel végezte, mi is Arad városának mind népességét, mind tehetségét felette megrongálta.

szesültek legyen az illy *Salva Gvardiák*: közlünkitt egy Aradi lakos házát *Salva Gvardiá*vá tevő királyi protectionális-levelet III dik Károlytól 1720dik esztendőről, melly is németből fordítva imigy szól: „Mi Károly, Isten' kegyelméből választott Római császár, Magyarországi királya 's a' t. Ajánljuk minden mi Magyarországi se-
 „regeinknél időrül időre commandirozó generálisainknak,
 „ugy szintén a' többi fel- és al-hadi tiszteinknek 's köz-
 „vitézeinknek, akár német, akár spanyol, magyar,
 „horvát, oláh, rác, vagy más egyéb nemzetbeli ka-
 „tonasághoz tartozandók, lovasok vagy gyulogok, 's
 „bárminemű rendűek és rangnak legyenek is, a' mi es.
 „k. kegyelmünket, 's ezennel kegyesen tudtotokra adjuk,
 „rác katonalagosnak legalázatosabb kérelmére, annak
 „tulajdon személyét 's egész háznépét, sőt még az ő
 „ottani rác-városban birt hajlékát is minden bentlakók-
 „kal 's egyéb hozzá tartozandókkal egyetemben, semmi
 „bármi néven nevezendőt is onnét ki nem vévén, a' mi
 „es. k. legkegyelmesebb ótalmunk, védelmünk és pro-
 „tectionk alá vettük legyen: miért is ezennel kegyesen
 „és illendően meghagyjuk mindnyájotoknak, kik feut
 „egyenként említve vagytok, hogy ti a' nevezett *Crno-
 „wich Mihálynak* tulajdon személyét és háznépét, ugy
 „szintén az ő Aradon lévő hajlékát, 's annak lakóit
 „és egyéb appertinentiáit ezen kegyesen kiadott védő-
 „Patensünk' ellenere, valami módon saját megszállatok-
 „kal, vagy békvártelyozással, exactiókkal, pénzsaccozo-
 „lásokkal, ado-esikarasokkal, nagy vagy apro marhája-
 „nak, lovának, szekereinek, gabonájának, borának, sö-
 „rének, eleségének, 's minden akármí néven nevezendő-
 „dőjenek elfoglalásával ne terheljétek, sem különben el-
 „lenők valamelly erőszakot vagy kedvetlenséget ne in-
 „tézzenek, és ne tegyetenek, sőt olyvast mások által is
 „rajtok elkövetetni ne engedjétek, hanem inkább rá-

43. §. *Boros-Jenő.*

Hajdan Zarándhoz tartozott, 's nálánál azon megyében, sőt jótova körülbelől jelesebb város nem igen volt. Egynek régi történetében sem találunk a' polgári csinosodás' annyi nyomaira, mint ezében. Benne nemcsak a' közönségesebb mesterembereknek, hanem még aranyműveseknek is privilegiált czéhök volt; mellyek, minthogy 1652-ben II-dik Rákóczy György Erdélyi fejedelem által privilegiumaikban csak megerősítettek, bizonyosan még előbbi időkből vették származásukat *d*). — E' mellett a' város meg volt rakva sokféle szabad házakkal 's curiákkal, mellyeket mind megannyi előkelő rangu lakosok birtak. Magok az Erdélyi fejedelmek, kik egykor e' részen ural-

„jok nézve e' mi kegyelmes nyitott védő-levelünknek „mindenféle hathatós fogamatot szerezzetek, — mind azt „mindazáltal, a' mit említettünk, a' vármegyének, vagy „városnak *de praesenti*, vagy előbbutóbb kiszolgálta- „tandó köz-terhekre és adózásokra teljességgel nem ért- „vén, vagy ki nem terjesztvén. Így óhajtjuk és serio „akarjuk, hogy kegyelmünk' elvesztése alatt e' mi kisza- „bott parancsolatunk, akaratunk és szándékunk végre „hajtassék. Kült Bécs városunkban September' hava' 25- „kén 1720dikban 's a' t. Károly m. k. Szabaudiai Eugén. „Ő cs. k. catholica felsége' saját parancsolatjából Öttl „Antal József. m. k.“ Kivülről: Das gegenwärtige *Pro- „tectional* ist producirt worden, und in allen Ihre Maj. „unsers allergnädigsten Kayzers Befehl wird nachgekom- „men werden. In Namen des ganzen Comitats (!) befe- „stige. Sign. Arad den 20. Octob. 1721. Paul Graf von „Consburgh m. p. des löbl. Arader Comitats Obergespan.“

d) Rákóczy, ugy szintén Bethlen Gábor fejedelemnek is megerősítő levele feltaláltatik a' K. Fehérvári káptalan' levéltárában. *Lib. Reg. 25. fol. 670.*

kodtak, kedvelvén a' helyet, azt gyakran látogat-
ták; melly kedvező környülményeknél fogvást nem
csuda, ha e' város csinosodásával egyéb társait
meghaladta.

Boros-Jenő' virágzó állapotjának a' Tatar ve-
tett véget elsőben, ki azt egészen elpusztította.
A' város e' pusztulásából csak hamar ujra épült,
és ismét jó darab ideig virágzott is az Erdélyi fe-
jedelmek alatt; de végre a' nyakára jött Töröknek
kegyetlenkedései magyar lakóit lassanként egészen
elfogyaszták; kik is onnét kiköltözvén, magokat
résztint a' megyénk kebelében fekvő Mikalaka, Mé-
nesi 's egyéb helységekbe vonták meg, résztint
szanaszét az országban kerestek menedéket.

A' Magyarok' kivándorlása után Boros-Jenőt
oláh lakók szállották meg, kik közül a' fejedelmek
sokakat meg is nemesítettek. Régi magyar lakosi
közül ha vetődött is vissza egy kettő: elváltozott
honában ez is kivetkezett eredeti alakjából, 's a'
többség után indulva lassanként eloláhosodott. Így
a' népes magyar városhól, népes oláh város vál-
ván: az e' vidéken alapított g. n. e. püspökség'
residentiája is ide tétetett; és a' püspök *Jenopoli*
vagy *Jenei* név alatt innét kormányozta egyházi
megyéjét, mignem később a' püspöki szék — mint
már említettük — Aradra, mostani helyére vite-
tett által.

Zaránd vármegye gyakran tartotta gyűléseit,
's fokép törvényszékeit B. Jenőben; ugy szinte
későbbi időkben a' Mutinai uradalom' Jenőről neve-
zett districtusának is, melly Gurba, Sikula, Bokszeg,
Járkostó, Monyoró, Vajvogyen, Repszeg, Algyest,

Hodos, Kujed, Kavna, Járkos, Lugozó, Silingya és Kontrató helységekből állott, itt voltak rendszerént ülései.

I. Rákóczy György alatt a' városnak bizonyos articulusok adattak ki a' közrend' és bátorság' fenntartására nézve; mellyeknek tartalmából az látszik, hogy már akkor B. Jenőt sok aljas nép lepte el; melly miatt a' város' hajdani dísze 's jólléte hanyatlani kezdett e). — Vásárok már régenten

- e) Az articulusok, mellyeket érdemeseknek tartunk itt egészen közleni, ekkép szólanak: „Georgius Rákóczy, Dei gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc. etc. Fidelibus nostris Egregiis ac Nobilibus et Strenuis Andreae Szilágyi de Boros-Jenő V. Capiteano, Joanni Jeney V. Comiti Comitatus de Zaránd, nec non Castellanis, Ductoribus, Centurionibus ac toti Universitati tam equestris quam pedestris ordinis militum nostrorum Praesidiariorum arcis nostrae Boros-Jenő, modernis scilicet et futuris quoque pro quovis tempore constituendis, praesentes nostras visuris, lecturis, vel legi audituris, nobis dilectis salutem et gratiam nostram! Minémü szükséges dolog légyen akarmelly Republicában, városokban és Tisztviselők között is a' jó rendtartás, és minden dolgoknak helyes 's szép egy értelemmel jó karban való állítása: nem szükség azt sok szóval exaggerálnunk, bővitenünk, megmutatja csak amaz sentenciácska is: *Concordia res parvae crescunt, discordia res magnae dilabuntur.* Ugy is vagyon, mert a' melly lakosok között (akár tartományok, republicák, városok legyenek azok) egység, egy értelem és jó rendtartás vagyon, akármelly ellenkező üdőknek háborus szélvészeli ellen bátorságosabbak és erősebbek szoktak az olyanok az megmaradásra lenni; ellenben pedig a' hol egyenetlenség és rendetlen zúrvaros állapot vagyon, ott nem szokott semmi jó nevedezni, hanem naponként romlás és felfordulás szokott következni. Értvén azért Jenei végházunkban is némelly dolgokban az különb különb rendbéli lakosoknak nem egyenlő voltok miatt ottan ottan egyenetlenséget törtetni, és abból

is tartattak benne; 's gyógyító vizei, főkép a' török uralkodás alatt nagy divatban voltak.

naponként nagyobb nagyobb alkalmatlanságot származni: hogy az ilyenbül nagyobb inconvenientiák ne történének, ezen dolgot szükségesnek iteltük volt becsületes Tanács úr híveink elejbe támasztani, kikkel való egy értelemből, annak a' szép végháznak békességes, 's abbul a' közönséges jónak is megmaradásának akarván atyai-képen consulálni, minekelőtte arról derekasabb ordinationkat tehettük volna, szükségesnek iteltük az alább megirtt articulusokat B. Jenei végházunkban minden tisztviselőknék, mind nemes és szolgáló rend híveinknek pro perpetuo statuto elejekbe adni és rendelni:

Először: Hogy az V. Ispány az Kapitányal az közönséges jóban egyet értsenek, az mi nekünk és a' szegény hazának tartozó szolgálatban és annak a' helynek megmaradására nézendő dolgokban.

Másodszor: Ha valamelly olly bizonyos hírei érkeznek a' Kapitánynak, mellyre derekasán insurgálniok kell: ollyankor dobót üttetvén, vagy trombitát fuvatván az Kapitány, a' nemesség is tartozék in illo casu mennél jobb szerrel lehet, az Magunk és Országunk szolgálatjára, a' közönséges jóra es megmaradásra felülni, es egy szívvel lélekkel a' közönségnek a' fizetett néppel együtt szolgálni; de minden aprólékos dologra, ugymint 10, 20 esavargóra nem kell felülniek, mert ugyan is ezen terhet nem tartoznak viselni, mint a' fizetett nép.

Harmadszor: Mivelhogy mindenütt, 's ott is Jenőben az gonoszságban igen elmerültek az emberek, kiváltképen az ember-öldöklésben, annak refrenálásában pediglen, kiváltképen abban az helyben, más mód observáltak ezután, tudniillik: minthogy az Kapitány az előbbi szokas szerent a' várost kerülteti, ha valami olly publicus malefactor in flagranti comperiáltatnék, a' Kapitány megfogathassa, és virradtig detentióba lévén, ha Nemes ember, vagy Nemes ember szolgálja légyen a' malefactor, virradón a' Kapitány adja a' V. Ispány kezébe, és az Ispány longus processusra az előbbi rendtartás szerent a' félet ne bocsásson, hanem hovahamarebb brevis processussal törvényt láttasson reája, és constálván a' malefactum, mingyarást Executiót is tetessen felőle, minden kedvezés es halogatas nélkül.

44. §. *Siri.*

A' melly város ma megyénkben az Oláhoktól Sirinek nevezetik, ugyanazt a' Magyarok Világos-

Negyedszer: Ha pediglen aféle malefactor a' patrumon nem taláztatnék, hanem valamelly nemes ember házához szaladna: a' Tisztek közül, a' mellyik előbb éri, vagy a' Kapitány, vagy V. Ispány kezében kérje, 's feleltessen felőle; ha felel felőle: házára ne küldjenek, hanem törvényre kérjék tőle; ha pediglen nem felel, 's kézben sem akarná adni: a' mellyik Tisztnak incumbál, citáltassa a' nemes embert, és fassiók által comperiáltatván a' malefactornak gonoszsága, 's még is ugyan nem adná vagy nem adhatná a' nemes ember kézben a' malefactor: az ország articulusa szerént az poenát is exequálhassák rajta kedvezés nélkül.

Ötödször: Ha éjtszaka, vagy nappal valamelly uttzán olly riadás esnék valamelly malefactor miatt: kiki a' maga javára uézve abban az uttzában tartoznak felkelni, és akármiféle ember legyen a' malefactor, megfoghassák és a' tiszteknek kezekben adhassák. Ha pedig a' lator valamelly nemes ember házához beszalad, a' Tiszteknek adjanak hirt felőle, és így a' fölül megírtt modalitás observáltatik a' dologban.

Hatodszor: Takarodó harangozás után a' kerülőkön kívül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a' fő emberek közül valaki olly barátjánál, vagy jóakarójánál való mulatozásban, vagy egyéb dologában eltalálna késni, az olly ember lámpással, vagy szövétnekkal menjen házához, mert egyébaránt ha lámpás nélkül valaki fegyverrel éjtszaka taláztatik, abban az előbbeni jó rendtartás observáltatik ezután is, u. m. megfogattatik és virradtig kalodában tartatik.

Hetedszer: Miuthogy vannak olly nemes-emberek, a' kik elég értékesek, még is annak a' Végháznak közönséges szükségére lovat nem tartanak, abban ezután illyen mód observáltassék: hogy a' nemes emberek, kiknek értékek vagyon, lovat tartsanak, és annak az helynek közönséges szüksége mellett felüljenek; a' kik pedig ebben ezután is viszázkodnának, az Ispán meghirdetvén köztük, ha valaki még is lovat nem akarna tartani, az olly

nak hívják. Hajdan e' két név alatt két külön város értetődött; azért nekünk is mindenikről különösen szükség emlékeznünk.

nemes-ember elsőben 6 forinttal, másodszer 12vel, és harmadszer 24 forinttal büntetődik meg. A' kiknek pedig arra való értékek nincsen hogy lovat tarthassanak, az olly emberek szabályát, puskát és egyéb jó gyalog embernek való fegyvert tartsanak: a' kik pedig az ollyak közül azt meg nem tartanak, elsőben 2 forinttal, másodszer 4el, 's harmadszer 6 forinttal büntetődjenek meg; ezeknek pedig mustrálásokra 's meglátogatására bizonyos Commissariusok bocsáttatnak esztendőnként.

Nyolczadszor: Másutt lakó Fő- és Nemes-emberek, jószágoknak quantitására nézve tartsanak szolgálkat Jenőben, az Ország articulusának continentíája szerént; ennek pedig observálására, és in officio contincálására a' V. Ispány viseljen gondot, — ott való fizetett katonát és residentias nemes-embert ezután ne engedjen tartani, mivel a' nemes-ember és fizetett katona azonkívül is tartozik maga szabadsága mellett abban az helyben szolgálni, és a' kik most eféle szolgálkat találtatnak is, azok is letétessenek mingyárást.

Kilenczedszer: Ha valami jövevény legények oda mennek, vagy műves emberek, szabadok legyenek vele, ha a' Kapitány vagy V. Ispány alá adjak magokat, és a' nemesség között akar szolgálni az olly ember, hogy a' nemesség is, kiváltképen a' circulusban, minthogy egy terhet viselnek a' fizetett néppel, azokkal is segíthessék magokat.

Tizedszer: A' Kapitány a' nemes-ember jószágában, sem pesétivel, sem egyéhképen semminémű törvénybeli dolgot ne igazgasson; annyival inkább a' nemes-ember jószágaira praesidiumot ne küldjön, és meg ne fogassa, mert eféle igazgatás a' Vice Ispánnak és Szolgabiráknak incumbal. Ezek lévén azért azok a' punctumok, kiket mostan elejbe akartunk Hűségteknek örökösen való rendtartásul, a' sok viszátkodásoknak eltávoztatására rendelni és adni: Igen serio és sub gravi animadversiois nostrae poena parancsoljuk, mind leendő Fő és V. Kapitány, Hadnagy, Porkolábok, Tizedesek és minden Nemes, Vitézlő lovas és gyalog rend híveink ebbéli kegyel-

Siri városa, mellynek határában az általunk már leirt *Világosvár* épült, a' legrégibb időkben, 's talán, idegen neve után ítelve, még az eleink' Pannoniába, jöttét megelőzőkből veszi származását. De mikor? és kitől? azt meg nem mondhatjuk; 's róla minden históriai tudományunk csak ennyire mégyen, hogy: e' várost is Zsigmond király 1412ben Világosvárral 's több helyekkel együtt György Serviai despotának adta, és hogy utóbb Világosvárnak appertinentiájává tétetvén, azzal állandóan egy urat és sorsot ismert. Különböző időbeli birtokosait 's történeteit a' vár' históriájában (19. §.) megemlítettük. Hogy nem utolsó vá-

mes parancsolatunkat így értvén, tartozzék kiki minde-
 nekben perpetuis semper temporibus ezekhez alkalmaztatni
 magát, és ez ennehány Regulákat observálja minden fo-
 gyatkozás nélkül; alioquin ha ki magát ehez nem kez-
 dené alkalmaztatni, Hűségteknek, V. Kapitány és V.
 Ispány híveink authoritást adtunk az olyanok érdemek
 szerént való megbüntetésekre, kiből nekünk tartozó kö-
 telességek és hazájokhoz való szeretetek szerént el is
 járjon. Sőt ha ezeken kívül hűségtek közében bocsátta-
 tott becsületes híveink ugyint Bihar és Zaránd várme-
 gyéknek Fő Ispánya és Tanácsunk Tekintetes és Nagy-
 ságos Ruszkai Kornis Zsigmond, és Udvari Fő Kapitá-
 nyunk Nemzetes Boros-Jenei Bornemisza Pál Uramék az
 ott való dolgoknak és állapotoknak kívánságok szerént,
 más illendő és a' jó rendtartáshoz szükséges, a' Vég-
 háznak békességes megmaradására tartozó rendeléseket
 tesznek is, azokat is acceptálván, mindenekben tartoz-
 zék kiki magát és dolgait azokhoz szabni és rendelni,
 valamint magunknak is kemény animadversionkat el akarja
 távoztatni. Secus non facturi. Datum in Civitate nostra
 Alba Julia die 20a Mensis Junii Anno Domini Millesimo
 sexcentesimo quadragesimo tertio Georgius Rákóczy mpr.
 Joannes Szalárdy Vice Secretarius.“

Találtatik a' K. Fehérvári káptalan' levéltárában.

rosnak kellett lennie: templomainak 's egyéb nagyobb szerű épületeinek ránk maradt romjából gyaníthatni. — A' 16dik század' közepe' táján Sibirien és Erdőhegyen a' Törökök egy egy kastély forma crösséget építettek, mellyekkel Mágocsi Gáspár akkori Gyulai kapitánynak sok bajt és alkalmatlanságot okoztak. Ollyant akartak még építeni Varsádon is: de abban az említett kapitány által meggátoltattak.

45. §. *Világos.*

Világos' városa, melly *Sirinek* tőszomszédságában feküdt, sem ezzel, sem a' *Világosi várral* nem azonegy időbeli, hanem sokkal később eredetű. Midőn t. i. a' Töröknek e' vidéken tett sok dúlásaí', 's véle való hosszas küzködések' következésében mind *Siri'* városa, mind *Világosvár* és a' *Világosi völgyben* lévo apátság is elpusztultak volna, a' mind három helyről kiszorult lakosok utóbb ismét visszazállingózáván, közülök az Oláhok *Sibirien* elpusztult templomjok mellé, a' Magyarok az apátsági catholicum templom' romjai körül telepedtek meg, és ezek letelepedési helyöket, mint külön várost, a' *Világosi apátság'* templomáról *Világosnak* nevezték el; amazok pedig lakhelyöknök elöbbeni *Siri* nevét továbbra is megtartották. A' két város már ma egészen eggyé vált, 's mind a' *Siri*, mind a' *Világos* nevet az egész viseli, csak hogy az első név az Oláhoktól, másik pedig a' Magyaroktól használtatik. Ez utóbbiak *Világost* hajdan a' fölötté eső várról *Világosvárnak* is szél-

tére nevezgették, mint ez a város' nevével ma is történik. — Magyar lakosai az újabb időkben, ha talán nem mind is, de úgy látszik nagy részint a' reformált vallásra mentek által. E' valláson lévő felekezetnek egy superintendense *Beithe István* Világosvárott nyomtattatott hívei' számára illy című könyvet: *A' keresztyén vallásnak rövid summája*. Később azonban Világosból nemcsak a' reformátusok, de a' magyar lakosok is végkép kipusztultak. Mir ma a' nemzetiségre nézve minő lábon áll? azt annak helyén a' II-dik könyvben fogjuk elmondani.

46. §. *Radna.*

Eredetét Radnának a' monostorok' leírásában már láttuk. Nyerte azt egy e' helyen épült templomtól, hova a' török üldözés elöl bujdoszó körülbelől való catholicus keresztyének áhítatosság-gyakorlás végett egybe szoktak volt gyülekezni. A' templom t. i. elkészülte után csakhamar birtokába jutván ama' csodatévő erővel felruházott szent képnek, melly attólfogva *Radnai Mária* név alatt a' népnél szerte hírben és tiszteletben áll: e' körülmény az ide szarándokoskodók 's itt megtelepedők' számát napról napra szaporította, mig nem a' templom' környékéből kész városocska leve. E' hely tehát valamint mai nevezetességét, úgy születését is egyedül búcsujárásoknak köszönheti.

A' Würtembergi Krónika 1665dik esztendő-ről Radnán ezüst-és réz-bányákat emleget; 's csakugyan e' bányák' némelly nyomaira múlt é-

vekben rá is akadtak a' szomszéd Kladovai erdőben, sőt azokat ásatni is kezdé egy társaság: de mivel a' társak a' munka után vagy sikert, vagy hasznot illően jutalmazót várni talán nem mertek, azt egészen abban hagyták. — Radnán a' régibb időkben harminczad is volt, 's az még fenn állt ott 1741-ben.

47. §. *Tót-Várad.*

Istvánffy szerint, *Tót-Várad* hajdan népes magyar város volt: de a' viszontagságok ezt is a' többivel együtt régi jobb alakjából egészen kiforgatták. Neve arra mutat, hogy valaha Tótok lakták, kik hihető, még a' Dáciai Geták' és Gepidák' ivadékai voltak; mert hogy e' tájon efféle nemzetség, millyent ma a' *Tót* alatt értünk, valaha létezett volna: annak semmi nyomaira nem akadunk.

A' város az Erdélyi fejedelmek alatt kezdett alászállani; 's mióta belöle a' Törököt Báthory Zsigmond' népe kiüzte, semmi híre iróinknál; talán azért, hogy ekkor egészen pusztulásra jutott. Mig virágjában volt, sok nemes familiáknak adott lakhelyet; holott is azok szabad telkeket és házakat birtak, mint ezt több odavaló birtokos nemzetségeknek az Erdélyi káptalanban máig is fenn lévo kivaltságos levelei bizonyítják *f*). — *Tót-Váradot*

f) Ide tészünk egyet a' sok közül, melly *Thar* familiát illette: „Nos Isabella Dei gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae . . . mandamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: Quod nos cum ad . . . nostrorum humillimae supplicationis Instantiam per

elpusztulása után az Erdélyi Oláhok szállták meg. Róla minden egyéb históriai adatot eltemetett a' mohos régiség.

48. §. *Lippa.*

E' város, melly ma Temesé, az előbbi időkben, s még nem olly igen rég is Arad vármegyéhez

eos pro parte Michaëlis, Blasii, Martini . . . omne *Thar de Tót-Váradgya* Majestati nostrae porrectam, tum vero quia intelligimus domum . . . permissione divorum Regum Hungariae praedecessorum nostrorum liberam existisse, nec nos . . . ultis obstare videamur, domum ipsorum in Oppido Tót-Váradgya in Comitatu Oro . . . et habita fundatam, ab omni et quavis solutione taxarum, censuum, et contributionum nostrarum . . . extraordinar. nec non subsidiorum, ac lucri Camerae nostrae, sed et servitiorum exhibitione . . . us eorum fieri in perpetuum eximen. duximus et liberand. imo eximimus, libertamusque praesentium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus nostris Dicatoribus, et Exactoribus . . . Taxarum et Contributionum nostrarum Ordinar. ut praefertur et extraordinar. nec non subsid. . . Camerae nostrae, praeterea Comiti vel V. Comiti et Judium dicti Comitatus Orodienensis Jó . . . ro Zabó Praefecto arcis nostrae Lippa vel ejus vices gerenti ac etiam Judici et Juratis dicti oppidi Tót-Váradgya modernis et futuris praesentium notitiis habituris, harum serie firmiter mandamus, quatenus nullus omnino vestr. praefatos *Michaëlem Thar* ac fratres ejus et affines memoratos, ipsorumque haeredes et posteritates universos ad aliquam solutionem praemissorum, sed et servitiorum exhibitionem ratione dictae domus eorundem in ordinem oppidanorum fiend. cogere et adstringere, vel eosdem propterea in personis ac rebus eorum quibusvis impedire, turbare, aut quovis modo damnificare praesumat, nec sit ausus modo aliquali secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum in Arce nostra Gyula in Festo die Purificationis Virginis Mariae A. D. 1549. Isabella Regina m. p. "

tartozott vala. A' milly szép virágzó állapottal mostanság dicsekedhetik : olyanhoz — hahogy még nem szebbhez — már hajdan is volt neki szerencséje. Marosparti kies és kedvező fekvésénél 's nevezetes erősségénél fogva egy olly helynek tartatott, mellynek nemcsak lakhatása a' népre, de birhatása is a' nagyokra nézve elég kecsgetető lehetett.

1462ben minekutána Mátyás király az ország' felső részén dülő Cseheket megalázta volna, kevély vezérjök *Giskra*, kevésre olvadt népe mellett tehetetlenségét általlátván, a' kénytelenségből érdemet akart csinálni, 's minden elfoglalt városokat Mátyásnak önként visszaadott ; melly hódoló tettét a' király fejedelmi mód' megjutalmazni, 's egyszersmind őt magát is a' magyar hazához egészen lekötöni akarván : Giskrát magyar vitézei közé felvette, — számára a' palatinus Országh Mihály' szép leányát feleségül megszerezte ; ezenföljül 25,000 darab aranyokkal megajándékozta, és még *Zölyom*' 's *Lippa*' városait is neki adta g).

1528ban a' már akkor királyja koronáztatott *Zápolya* Lengyelországból, hol egy ideig kin szorult volt, haza igyekezvén, egyenesen Lippára jött. Minthogy itt őt a' lakosok szembetűnő hódolással, 's ünneplő vendéglésekkel fogadták: ez iránta mutatott különös hajlandóságukat *Zápolya* azzal jutalmazta meg, hogy Lippát 1529dikben a' királyi városok' sorába emelte, még pedig mind azonszabadságokkal, mellyekkel akkor Buda' városa élt

g) Lásd: Bonfin. pag. 512.

vala CC). Azonban Lippa c' privilegiumának nem sokáig örülhetett; az akkori idők' mostohasága csakhamar kivetkeztette azt minden erejéből. Zápolya 1540ben meghalálózván, az általa kiváltságos karba helyezettett városnak jóllétet és fényt is adott még egy darabig az özvegy királynénak Izabellának gyakori itten tartózkodása: de ezután, jóllehet II-dik János új privilegiummal ajándékozta meg, nemhogy ennél fogva nagyobb virágzásba jött volna, sőt inkább a' török erőszakoskodás és fortélyok miatt csaknem egészen pusztulásra jutott; minekutána lakosai az egymást érő ütközésekben és a' város' védelmében nagy részt elhullottak volna. — II-dik János' privilegiumát Rákóczy Zsigmond 1607ben reformálta, de nagy körülnyirbálással DD). Azért is a' Lippaiak' folyamodására Báthory Gábor 1611ben I. János királyét erősítette meg egész kiterjedésében, s minden egyes pontjaira nézve h). Ez mindazáltal a' már ekkor igen alászállt városon keveset segített; kifogyott magyar lakosai csak nehezen szaporodtak; hanem annál nagyobb számban szállottak meg Oláhok és Ráczok, kiknek majd püspökjök is lakását ide tette által. A' püspöki lak' szomszédsága így iratik le *Lugosy* nemzetség' productionalis pörében: *A' Vladikának (püspöknek) szomszédjai: keletről Eötvös Márk, délről Csállay Simon, nyugotról Darabos Utsza, éjszokról a' közönséges Város utsza.* Ez a' leírás 1606dik évről szólván: belöle látható, hogy Lippának magyar lakosai ma-

h) Lásd a' CC) oklevelet.

gokat az Oláhok 's Ráczok közt még a' 17dik század' elejéig is a' városnak néminémü eredeti szí- nével együtt fenntartották ; hanem a' Török' végső kiűzetésekor onnét mind egy lábíg úgy kivesztek , hogy azután Lippán fehér hollónál is ritkább ma- dár volt a' magyar lakos. Csak most egy páresz- tendő óta kezdik ismét némelly szegényebb sorsú magyar kézművesek magokat oda befészkelni.

Zápolya , ugy szintén özvegye *Izabella* 's az ő fiok *János Zsigmond* is gyakran és többideig tart- ván Lippán királyi udvaraikat ; minthogy ekkor Arad vármegye a' városnak , mint kebelében fek- vőnek dolgaiba közelebbi befolyást gyakorlott : örökre kár , hogy levéltárunknak azon kor' törté- neteit illető irományai mind elvesztek.

49. §. *Deszni vagy Dézna.*

Deszni , melly ma *Dézsnának* hívatik , apper- tinentiája volt a' vele akkor is , most is egy nevet viselő *Deszni*' várának. Feküdt e' város *Kis-Deszni* nevü falunak szomszédságában , mellyet némel- lyek *Deszk*' helységével azonegynek akarnak tar- tani ; de hibásan , mert *Deszk* minden oklevelek szerint Orod vármegyei helység volt , mint ezt a' sok közül egy *Petrovics Péter*' részére 1548ban költ igtatólevél bizonyítja *i*). *Kis-Deszni* pedig

i) Litterae privilegiales super statutione portionum in pos- sessionibus et Castris *Csálya* , utriusque *Peel* , et *Zarts- háza* , ac *Kovasi* , *Paná*d , *Cserfalva* , *Gyarak* , *Kevi* , *Ke- resztúr* ac *Deszk* in Orodienſi Comitatu habitarum , per Notam Francisci Harasztv ac alterius Francisci Csorba

Zaránd vármegyében feküdt, mint az *Deli Farkasnak* 1584ki donationalisából látható *k*). — Deszni' városát a' várral 's egyéb appertinentiáival együtt a' 17dik század' kezdetén *Kornis* nemzetség birta, mellyről Báthory Gábor' donatiója által egy idore a' *Keresztesyekre* szállt ugyan: de már 1633ban Bethlen Gábor fejedelem ismét a' Kornisoknak adta azt vissza *l*). Kis-Deszni pedig ez idő-tájban a' *Thurzay* familia' sajátja volt *m*).

E' szerint tehát Deszni' várát, Deszni' városától, valamint Kis-Desznit is Deszk' helységétől meg kell különböztetni. Első a' hegytetőn, második alatta, harmadik ennek szomszédságában mind Zarándban: végre a' negyedik távol tőlök Orod vármegyében feküdt.

de Korsa Magnifico Petro Petrovics instituta emanatae 1548. — K. Fehervári káptalan' levéltárában: *Divers. Cista* 2. fasc. 3. Nro 46.

- k*) Donatio Wolfgangi Deli super portionibus *Kis-Deszni*, *Zavard*, et *Avasel* in Comitatu Zaránd 1584. K. Fehér. kápt. 1. *L. R. fol.* 256.
- l*) Donatio (Nova) *Arcis Deszni* et appertinentiarum suarum pro Sigismundo Kornis et legatariis 1633. *L. R.* 15 f. 168. — Item: Contradictio Francisci Keresztesy de Nagy-Megyer, super eo: quod totalem arcem Deszni cum pertinentiis Ser. condam Princeps Báthory Paulo Keresztesy genitori suo pro fidelibus servitiis contulisset, verum Princeps Gabr. Bethlen ipsis ademisset, et Sigismundo Kornis de Ruuzka dedisset in praedictum juris sui. 1635. *Báthy fol.* 130. K. Feherv. kápt.
- m*) Donatio possessionis *Kis Deszni*, *Zavard*, *Sztranoi*, *Bajczen*, portionis item *Pleskucz*a pro familia *Thurzay*. *L. R.* 7. *fol.* 45. K. Feherv. kápt.

50. §. *Simánd.*

Hajdan *Apásnak* is hívatott, 's már régenten nevezetes hely volt *Zent-Király* szomszédságában. Mind kettő az Orodi káptalan birtokaihoz tartozott ugyan: de az belölök ama' középkorbeli szomorú időkben, midőn a' törvények személy-'s vagyonbeli bátorságot magánosok' erőszakoskodásai ellen megőrizni nem mindig tudtak, hol egy, hol más hatalmaskodó által gyakran kiforgattatott. Jelesen 1387ben két előkelő nemzetség mesterkedett e' helységekét az Orodi káptalantól eltulajdonítani, t. i. László Erdélyi Vajda, és Lossonczy Istvánnak fiai, — kik ellen ezért az említett káptalan a' Várad elött protestált is n). — Később, u. m. 1510dik esztendőben — mint már följebb

n) Nos Capitulum Ecclesiae Váradensis significamus tenore praesentium quibus expedit universis: Quod Vir discretus Magister Joannes, Canonicus Ecclesiae Orodiensis in sua, ac Honorabilis Viri Domini Joannis Praepositi, et totius Capituli ejusdem Ecclesiae Orodiensis personis in nostram personaliter veniendo praesentiam: Regiam Majestatem, et Barones Regni Hungariae a donatione et impetratione, collatione ac qualibet abalienatione, Possessionum ipsarum perceptione et Capituli dictae Ecclesiae Orodiensis *Zankoral* et *Apas* alio nomine *Simánd* vocatae appellatarum in Comitatu de Zarand existentium; item Viros Magnificos Dominum *Ladislavum Vajrodam Transylvaniae*, Stephanum et *Ladislavum filios Stephani de Lossoncz*, et alios quoslibet a receptione et sibi ipsam conferri seu donari procuratione, ac se in eadem intromissione, usu fructuque et quarumlibet utilitatum eorundem perceptione quovis modo jam facta vel facienda prohibuit contradicendo et contradixit prohibendo coram nobis. Datum feria sexta proxima ante Festum nativitatis Beati Joannis Baptistae. A. D. 1387. *K. Fehere. kápt.*

említettük — György Brandenburgi marchio foglalta el Simándot erővel, 's abban és több más jószágokban is magát éjnek idején alattomban statuáltatta o). — 1572ben pedig egy majd 800 főig való, részint katonákból, részint valóságos latrokból Tokaj' vidékén összeállott csoport, több dúlásra kijegyzett helyek közt, különösen Simándra tette a' czélt, hogy annak Sz. György nap tájban esni szokott népes vásárát felprédálja. A' minthogy e' gyalázatos haramiák, pusztítva hosszú utjokon falukat és városokat, a' választott időben el is érkeztek, és Simándra, mikor a' vásár legjobban állott, berontván, ott az adókat-vevőket nagy részint leöldösték, 's pénzeikkel, portékáikkal tetszésük szerént megrakodtak. A' zsákmányt azonban nem messze vihették; mert Simándhoz közel az akkor e' vidéken parancsolt Törökök' fegyveres seregével találkozáván, ez őket jobbára vagy összeaprította, vagy elfogdosta és széljelúzte, 's tőlök az elrablott holmikat visszavette. Az elfogottak közül 20 német lovast Budára küldöttek, kik ott mielőtt életökkel lakoltak volna, sokféle gúnynak és csufuságnak voltak kitétetve: a'

o) Az itt bizonyosságul szolgáló oklevél szörül szóra megegyezik azzal, melly az Orodi káptalan' leírásánál I. a. van felidézve, kivéven: hogy ez 3 helységet foglal magában, 's kivonatja ez: *Illustris Marchio Brandenburgensis medio Regii et Capituli V. Budensis hominum possessiones ipsorum Simánd alias Apás in de Zaránd, Mezth in Orodienzi et Dèche in Békés Comitatus existentibus habitas contra hujus regni consuetudinem processumque juridicum, noctis in silentio, vicinis ac commetaneis absentibus pro se furtive et indebite titulo novae Donationis statuisset etc. etc.*

többi foglyok pedig Konstantinápolyban szenvedtek vagy halált, vagy még annál is kínosabb büntetéseket. E' rablók' csapatjában, szégyenére azon időnek, nemcsak Magyarok, de előkelő familiák-ból való személyek is találkoztak, minő volt többek közt az ifju *Dóczi Gergely*, ki szinte fogva Konstantinápolyba küldetett, és ott a' tengerbe fojtatott p).

Abból, hogy Simánd több hatalmas úri emberek előtt olly igen kapós volt; ugy szintén vásárainak nagy népességéből is azt kell következtetnünk, hogy e' város már a' régi időkben igen jövedelmes, szorgalom és kereskedés által virágzó hely lehetett. Azonban Oláh Miklósnál, nem kis csudákozásunkra ezzel épen ellenkező különös leírást találunk Simándról, melly szerént ezen írónk' idejében „ezt a' várost csupa vakok, sánták, bénák, 's undok nyomorékok lakták, kik magok közé ép „embert bé sem bocsátottak, hanem éktelenségükkel „dicsekedve, egy egészen elvált felekezetet for- „máltak; melly hogy a' maga béna épségében ál- „landóan megmaradjon, a' szülők csecsemoiknek, „születésükkor mindjárt szemeiket kivájták, csont- „jaikat 's tagjaikat kificzamították; és hogy necsak „testökre, hanem beszédjökre nézve is különböz- „zenek másoktól: magoknak tulajdon nyelvet ko- „holtak, mellyet kívülöttük senki nem értett, és „a' melly *Vakok' nyelvének* neveztetett; 's ezek a' „csudálatos emberek olly privilegiummal birtak,

p) Lásd: Budai: Polg. Lex. I. 282. 's a' t. és III. *Dóczi* név alatt.

„melly oket minden köz terhek viselése alól fel-
 „mentette, 's egyszersmind arra felszabadította,
 „hogy kolduló énekléssel kereshessék élelmöket
 „magok' és övéik' számára szerte az országban. Az
 „író ezen Simándi emberfajt rútnak, gyalázatos-
 „nak és minden kinzásokra érdemesnek mondja;
 „és hogy mind e' mellett is fejedelmeinktől el-
 „szervedtettek, azt annak tulajdonítja, hogy a'
 „fejedelmek' gondját nagyobb dolgok foglalták el,
 „vagy ezt ők illy nagy országban észre sem vet-
 „ték (!)“ q).

q) *Alius est etiam pagus, inter Maros, et Album Keüres fluvios, extra Transylvaniam, cui ab hujus nominis et vicino ei oppido nomen est Simánd, qui accolas fere omnes habet claudos, coecos, homines, vel cruribus vel brachiis contortis, vel alia corporis foeditate insignes. Eo sanum neminem admittunt: qua re, et quod sint corporis deformitate conspicui, maxime gloriari videntur. Non id quidem, ferente natura, sed quod fama est, infantes recenter natos, a parentibus, aut excoecari, aut ipsorum ossa, compaginesque membrorum, quo sint ipsis, deformitate corporis, non inaequales, interverti. Hi ab initio, ut quemadmodum corporis habitus, ita etiam idiomate, ab aliis differrent, propriam sibi linguam, qua inter se loquerentur, a nemine externo, nisi suo cive intelligibilem, quam nostri, Coecorum linguam vocant, confluxerunt. Hacque utuntur praerogativa, ut sint ab aliis oneribus caeterorum Hungarorum perferendis, liberi, atque per omnes regni partes, cancionibus mendicantibus, victum, quaestumque sibi et suis faciant. Hominum genus, turpe, infame, et omnibus cruciatibus dignum: qui naturae humanae decorem, facto suo scelesto dedecorant. A quo a Principibus nostris, sive aliis, majoribus rebus deditis, sive in amplo regno, id non advertentibus, hactenus prohibi non fuere; alioqui generi humano, non tantam infamiae, deformitatisque-notam, inusturi.“*
Nic. Oldhi Hung. et Atila pag. 93.

Honnét vehette a' derék Oláh Miklós ezen mesés színű előadást? nem tudjuk: hanem annyi bizonyos, hogy annak valóságát csak távolról is támogató datumnak, sem írásokban 's oklevelekben, sem szóbeli hagyományokban mi még eddig legkisebb nyomára sem akadhattunk. Nem látjuk nyomorékoktól vett származás' valamely bélyegét a' máiglan virágzó Simándnak mostani magyar, oláh és német lakosain is, kik mind olly jól termett, izmos, ép-kéz láb emberekből állanak, valamint a' körülbelől lévő egyéb helységek' lakói.

— De, meg kell vallanunk, hogy a' régi Simándiáról tett föntebbi rajzolat, melly már magában igen különös, közelebről tekintve, több képtelenségeket is árul el. Ugyanis annak csak egy kis megfontolása után is, azonnal illy kérdések ötlenek önként előnkbe: Hihető-e, nem egyes emberben, hanem egész közönségben azon természetelleni elvetemültség, hogy annak minden tagjai, nemcsak legnemesebb érzéküktől a' szemtől, hanem kezeik 's lábaik' használatától is fájdalmas esonkítások által magokat megfosztani, 's tehetetlen nyomorékokká változtatni akármi okon is kívánhassák? hogy a' koldulhatás' szabadságát 's köz terhektől való mentességet illy áron is megvásárolni elég ostobák lehessenek? hogy, midőn másoktól élni akarnak, nemcsak másoknak az útát magokhoz körükből való kitiltás, hanem magoknak is másokhoz értetlen nyelv' felvétele által egészen elzárni igyekezzenek? hogy az illy szörnyű népet az uralkodás még kiváltságos kedvezésekre méltathassa? hogy annak az országban létezéséről mind

e' mellett is semmit ne tudjon? 'sa' t. Mind ezekre a' józan ész átaljában *nem*-mel fog felelni.

Azonban, bármelly képtelenségeknek láttasának is ezek: olly iróról, mint Oláh Miklós, feltenuünk még sem szabad, hogy a' mit Simándról irt, azt — mint mondani szokták — egészen újából szopta volna. Valami kútfejének, honnét leírását merítette, kellett lenni, ha mindjárt az, ingadozó 's nagyított közhírnél egyéb nem igen lehetett is. Mi tehát e' tárgyban következőleg vélekedünk:

Oláh Miklós a' maga leírásában nem a' Simándon, hanem a' Simánd mellett lakókat értette; mire az *accola* szóval élés is nyilván mutat. Ezt már Kollár megjegyzette e' helyre, Bél Mátyás ellen, ki itt az *accola* szó alatt *incolát* értetni akar. Ezek az *accolák*, minden körülményeket egybevetve, nem lehettek mások, mint Simánd alatt megtelepedett sátoros *Czigányok*. — Magyarországon a' *Czigányok* magokat a' 15dig század' elején kezdvén mutatni először: igen hihető, hogy még Oláh Miklós' idejében, ki az említett század' végével született, nem voltak szerte ismeretesek annyira, hogy róluk, mint máig is megfoghatatlan sajátságú népről, mindenféle csudálatos hírek kelendök ne lettek volna; midon fellőlök, még nem olly régen is magunk sok borzasztó 's undorító dolgokat hallottunk és hittünk. Hogy olly szörnyűségek, millyeket Oláh a' Simánd melléki lakókról beszél, csak e' népről mondathattak, annál hihetőbb, mert azok, ha a' nagyításból, mellybe öltöztetve lenni látszanak, kivetkez-

tetnek: valóban mind rá is illenek. A' falu-
 végen lakás, család, koldulás, hangicsálás, máig
 megtartott életmódjuk a' Czigányoknak. Hogy kö-
 zülök *némellyek*, vagy szánakozás-gerjesztés oká-
 ért, vagy olly muzsikusi előítéletből, minőt a'
 serbus köznépnél ma is uralkodni hallunk, gyer-
 mekeiket szemök' világától megfosztani képesek vol-
 tak: azt róluk bizvást feltehetjük; valamint azt is,
 hogy szinte koldulási kinézésből magokat mindnyá-
 jan hénakká *nem tették* ugyan, hanem azoknak
hazudták, — mint ezen sok ravasz koldulót ma
 is rajt' kaphatnánk, ha kezéről, lábáról a' ron-
 gyokat letépuók. — Az, hogy illy testi lelki
 rútságtól szennyes csürhe nép közé becsületes
 magyar ember elegyedni nem kívánt, — és így
 ők egészen külön válva éltek tanyáikon, — s
 ugyan ezért saját *czigány nyelvöket* is kívülöltök
 más nem értette, igen természetes. — Köz ter-
 hektől való mentességök sem szenved kétséget;
 mert azok alól ma is ki tudják s szokták ők ma-
 gokat lopni akárhol is. Végre az is bizonyos, hogy
 régen néhol a' Czigányok pártfogó és kiváltsá-
 gos okleveleknek valósággal birtokában voltak;
 mellyeket vagy magok ügyesen koholni tudtak,
 vagy némelly könnyen-hívó fejedelmektől, kik
 őket első beköltözésükkor a' szent földről jött sza-
 rándokoknak tartották, nyertek magoknak. Illyen
 levéllel ajándékozta meg őket nevezetesen Zsig-
 mond királyunk is 1425dik esztendőben r). —

r) Kült ez a' *czigány privilegium* Szepesen az említett esz-
 tendei Aprilis' 23kan. Ebben Zsigmond király a' Czigányok-

Mind ezeket fontolóra véve, talán nem hibázunk, ha az Oláh Miklós által leirt Simánd-melléki különös lakókat valóságos Czigányoknak tartjuk s).

Nevezetesebb helységek.

51. §. *Mikalaka.*

Az oklevelekben nemcsak így, hanem előbb *Itelaka*, majd *Mikelaka* név alatt is fordul elő; 's mint azoknak már több felhozott darabjaiból láttuk, ez is az Orodí káptalanhoz tartozott, 's annak egyéb birtokaival együtt több izbéli erőszakos foglalásoknak ki volt tétetve. — 1368ban Kövály vajdának fija György, és Kerekegyházi Laczknak fija Miklós hatalmaskodtak Mikalakán t).

nak egész országban szabad vándorlást enged, 's őket nemcsak minden háborgattatás ellen biztosítja, hanem egyszersmind vetségeik' eseteiben saját vajdájok' törvényhatósága alá is rendeli. *Lásd: Polg. Lex. II. 541.*

- s) Ezek szolgáljanak egy uttal részünkről feleletül az 1833-dik Társalkodó' 16dik számában, e' tárgyban különösen hozzánk Arad vármegyeiekhez intézett kérdező felszólításra. *Fübidn.*
- t) Excellentissimo Domino eorum Domino Ludovico Dei gratia Illustri Regi Hungariae Capitulum Ecclesiae Vardiensis Orationes in Domino debitas ac devotas. Litteris Vestrae Sublimitatis pro Discreto Viro Domino Petro Praeposito Ecclesiae Orodensis et Capituli loci ejusdem ad faciendas Inquisitiones, Citationes, Prohibitiones generaliter per anni curriculum datis, nobis directis, honore quo decuit receptis, una cum homine Vestro *Konya de Chalth* litteris in eisdem inserto et expresso *Luasium Presbyterum Lectorem Altaris Sti Pauli de Choro Ecclesiae nostrae pro testimonio fidedignum ad infrascripta exequenda duximus destinandum, qui demum ad nos*

Később pedig László Erdélyi vajda valami kártételért az Orodi káptalanba bele kötvén, tőle a falut zálog' színe alatt maga kezére kerítette; de azt neki 1586ban ismét ingyen visszaadta *EE*). — Nevezetes Mikalaka különösen arról, hogy a' Török elöl Boros-Jenőből kivándorlott reformatus Magyarok' egy része itt telepedett meg, kiket Apaffy Erdélyi fejedelem vett pártfogása alá, 's papjok' és ekklezsiájok' számára esztendőnként 100 kősöt ajándékozott *u*).

reversi et per nos requisiti nobis concorditer retulerunt: quod ipsi ad faciem possessionis *Mykelaku* vocatae accedendo, Georgium filium *Vajrodæ de Kőráry*, et Officium suum, ac Nicolaum filium *Lachk de Kerekegyház* ab usu potentiario dictae possessionis *Mykelaku* vocatae, nec non piscatione piscinarum ad eandem pertinentium Regni consuetudine requirente prohibuissent. Datum in die Coenae Domini Anno 1368. — *K. Fehérv. kápt.*

- u*) Micháel Apaffy, Dei gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hung. Dominus ac Siculorum Comes etc. Fidelibus nostris Generosis, Egregiis et Nobilibus Petro Budy de Rákos, Salisfodinarum nostrarum et Portus Váradgyaiensis Arendatori, Joanni Sáfár de Remetó salisfodinae nostrae Vizaknaiensis Camerario Rationistae, cacterisque Officialibus modernis videlicet et futuris quoque pro quovis tempore constitutis et constituendis, praesentes nostras visuris, nobis dilectis salutem et gratiam nostram! Az Aradi Sattzosságbeli *Mykelakai* kevés számú magyarinknak a' hatalmas nemzet jármában való megszakzkodott és szükült állapotjokat, és Jenőnek megvételetől fogva templomok nélkül való léteket, mostanában pedig annak mind helyének 's mind megépítésének megnyerésében illő kevés alkalmatosságokat kegyelmesen tekintvén, és mind Predikátor, Scholamester tartására való jó igyekezeteket elősegíteni akarván, szokott fejedelmi kegyességünköl rendeltünk számokra Vizaknai akuánk Savát Sal Nro 100 száz kő sokat Váradgyai portusunkról *a modo in posterum successivis semper temporibus*

52. §. *Paulis.*

Paulis a' régi diplomákban mindenütt *Pálilésnek*, *Pálélésnek* iratik; hihető azért, hogy a' Kladovai Paulinusok birták, és mintegy innen éltek. E' falunak mi eddig legelső emlékezetét csak Ulászló' idejében 1511dik esztendőben találtuk, midőn t. i. azt *Eperjesi Pathóczy János* törvényesen megnyervén, benne magát statuáltatta, *Haraszty Ferencz* pedig a' statutio után belőle kiverte (FF).— Kemény János az ő Autobiographiájában azzal teszi Paulist nevezetessé, 1658dik esztendőről, hogy itt akkor a' Magyarok, nem közelíthetvén a' Lippai Törökökhöz az árvíz miatt: Lossonczy Zsigmond vezérök alatt nagy sánczolásokat csináltak, és azokba szállottak; mit is midőn a' Törökök észrevettek volna, őket ott békerítették, 's rajtok 40,000 tallérokat húztak, azért, hogy a' nagy-ur'

annuatim adatni, a' minthogy rendeljük és ki is adatjuk minden üdőknek forgásában ez levelünk által. Minekokaért Kegyelmeteknek és Hűségteknek fölül megirt híveinknek, a' szerént M. Váradgyai Portusunk Rationistáinak is kegyelmesen és igen serio parancsoljuk, megirt *Mikalaka Reformata Magyar Ekklezsiához* való kegyelmességünket így értvén, és tőlök, vagy arra rendeltetett emberektől ezen *annuentionalis* levelünk és Commissionk mellett requiráltatván, a' megirt Vizaknai száz kősókat Váradgyai portusunkról számokra *a modo in posterum successivis semper temporibus annuatim* kiadatni el ne mülassa, nem várván róla más rendbéli parancsolatunkat, acceptáljuk Ratiojokban. *Secus non facturi. Praesentibus perlectis, earumque paribus pro sui expeditione reservatis, alioquin exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Alba Julia die 13-a Mensis Septembris A. D. 1678.*—
K. Fehérv. képt.

földét — mint ők mondák — a' Magyarok *feltúrni* merészlették. Ezen sánczok' nyomai ma is fenn vannak a' helység felett eső hegy' tövében; — kiterjedtek azok a' nem rég összeomlott dézmaházig, és ez a' hely egész a' mi idönkig *sáncznak* hívatott; most azonban egészen el van terítve, minthogy a' dézmaház' fundusának egyik szegletébe kamaralis tisztikak építtetett. — A' régi Paulis, mellyet a' Maros' gyakori kiöntése 's folyásának változtatása később helyéből kimozdulni kényszerített, közelebb állt a' Maroshoz, mint a' mostani, 's előbbi helye mai is *ó-falunak*, vagy is oláhul: *szátu batrinnak* neveztetik. Ezen ó falu és Szabadhely közt esett az Orod vármegyei *Ternova*, mellyet később — mint följebb 52 §. láttuk — a' Kladovai Paulinusok birtak, és itt lévő csűrjokról *Csurának* vagy *Surának* neveztek.

53. §. *Seeg.*

Neve ma *Séga*, 's egyik külső városát teszi Aradnak, mellynek szállásaival vagy majorjaival ugy össze van kapcsolva, hogy azokat egymástól csak az ugy nevezett *Száraz ér* választja. Hajdan az Aradnak is $\frac{2}{3}$ részét bíró Orodí káptalané volt; mellytől egy ízben *Benkefalvi Benke Péter'* kezére került; de ugy látszik, nem legigazabb uton; mert a' káptalan érette pert inditván, azt tőle 1411dikben *Rozgoni Simon* akkori országbirája által hozott ítéletnél fogva visszanyerte, és magát benne újra statuáltatta ugyanazon esztendőben GG).

54. §. *Galsa.*

Több adománylevelekben ugy jön elő, mint város: némellyekben mint falu. Világosvárnak nevezetesebb appertinentiái közül való lévén, mindig annak urát ismerte földesurának, 's vele ugyanazon sorsban és viszontagságokban osztozott. Megjegyzésre méltó e' helységről az, hogy megyénkben, a' legrégibb promontóriumot ennek határában találjuk, mint azt följebb, hol a' szőlőhegyekről szólottunk, 's az ott általunk felidézett II. András király' okleveléből láthatni; Okl. G).

55. §. *Ménes.*

Boráról híres helység volt már a' közép időben is. Mig Paulis régi fekvésében távolabb esett a' hegyektől, annak promontóriuma is a' *Ménesi* név alá volt foglalva. — A' Boros-Jenőben elpusztult reformáta ekklézsia' magyar híveinek egy felekezete Ménesiben tette le magát, — 's a' kegyes Apaffy fejedelem' adakozásából ezeknek is esztenként 100 kő-só rendeltetett egyházi szükségükre, valamint a' Mikalakaiaknak. — 1740 táján Arad vármegye több ízben tartotta gyűléseit Ménesen, *Bibics Jakab* akkori al-ispányának előülte alatt.

56. §. *Solymos.*

A' melly két helység ma megyénkben e' nevet viseli, azoknak egyike tartozott csak régen Orod vármegyéhez; az t. i. melly a' Solymosi vár alatt

a' Marosparton fekszik. Ez hajdan a' várnak appertinentiáját tette, — lakosai mind Magyarok voltak, 's *Magyar - Solymos* nevet viselt. A' másik Solymos előbb Zarándot illette, — lakosai eleitől fogva Oláhok; a' honnét *Oláh-Solymosnak* is hívatott mindig x). Ma mind egyiket, mind a' másikat oláh nép lakja.

57. §. Szabadhely.

Régentem *Szombathelynek* neveztetett; birto-ka volt — mint láttuk — az Orodí káptalannak 's Kladvói Paulinusoknak; ámbár földesurait a' zavaros idők ennek is sokszor változtatgatták. Fekvéssel kellemetessel bírt, nagyobb része a' helységnek a' Marospart' szélén terülvén el, honnan mindazáltal idővel a' víz' árja lakosait kiljebb szorította. — Guttman cameralis biztosnak későbbi jegyzéke szerint, Szabadhely' eredeti határa Nagyes Kis-Keresztúr, Martinecz, Almaszeg és Földvár nevü pusztácskák' részeivel szaporítottatott.

58. §. Milova.

Appertinentiája volt a' Solymosi várnak, 's benne, mint már külön álló helységben ugy statuáltatta magát Józsika István 1597dik esztendőben y); mit is azon okból méltó megjegyeznünk,

x) Nova Donatio Stephani Bota super portionibus Possessionis Magyar-Remete, Vantsa, Glosan, Goilla, Rossu, Lázár et *Olá-Solymos* in de Zaránd. 1652. K. Fehérv. Kápt.

y) Privilegium super introductione et statutione Sephani Józsika in Arcem Solymos et appertinentias Felső - at

mert eddig közönségesen olly hibás vélemény divatozott, hogy Milova' határa nem rég csupán az itt fennállt rézbányák' szükségére szakasztatott légyen ki a' Solymosi határból.

59. §. *Ternova.*

Az a' Ternova, melly ma megyénkben van, hajdan Zarándhoz tartozott, 's régi földesurai közt az Iktári Bethlen familiát is találjuk 1628ban z). Ettől meg kell különböztetnünk egy másik Ternovát, melly az ős időben Orod vármegye' kebelében feküdt, 's mellyről a' *Csurai convent'* leírásánál már emlékeztünk, 's azt is megmondottuk, hogy a' 16-dik század' elején *Patóczy* familia birta. Ez ma többé nem áll fenn.

60. §. *Sebes.*

Valamint Solymost és Ternovát: ugy *Sebest* is kettőt szükség megkülönböztetnünk. Ezeknek is egyike Zaránd vármegyében feküdt; és ez annak Aradhoz kapcsolt részében máig is fenn van magyar reformatus, és oláh lakosaival, 's a' Boros-Jenei járás' egyik száma róla neveztetik. A' másik Sebes — melly egészen elpusztult — Orod megyei helység

Alsó-Kalocsa, Konop, Kamarócz, Odvos, Telkes, Sebes, Katincza, Milova, Várallya. — *K. Fehérv. Kápt. Cista Máramaros f. 4. Nro 1.*

z) *Donatio portionum in Nagy-Halmágy cum Curia Poenar, Bongyosd, Szerkfalva, Bucsia, Nyernivez, Bazarabasa et Ternova in de Zaránd pro Joanne Bethlen de Iktár. 1628. — L. R. 12. f. 85. K. Fehérv. kápt.*

volt, Solymos' vára' appertinentiái közé tartozott, 's azon völgyben állott, melly Odvos és Konop között máig is *Sebesi völgy*, oláhul: *Vále Sebesuluj* nevet visel.

61. §. *Halyucsá és Kamarócza.*

Mind a' két helység a' Solymosi várhoz tartozott. Az első állott a' mai Petrisi uradalomban, Rosiának és az egész uradalomnak legmagasabb hegyén, melly ma *Halycsának* nevezetik. E' hegynek tetején most is használható karban fenn van még a' régi lakosoknak egy itató-kutjok, — valamint ugyan ottan a' hajdani falunak fekvése is látható. — A' másik pedig feküdt ugyancsak a' Rosiai határban *Kamarócza'* völgyében. Ennek hegyeiben több elpusztult rézbányák találtak.

62. §. *Alsó-és Felső-Kalocsa.*

Ezek is a' Solymosi várnak appertinentiái voltak. Ma csak nevök van fenn Konop és Berzova között, melly két helységnek egykor szinte a' határán feküdtek, Konop felől Alsó-, Berzova felől pedig Felső-Kalocsa.

Arad vármegyének többi helységeiről, mellyek még hajdan e' tájan a' Marosparton Erdélyig találtak, 's részint már egészen elenyésztek, részént még fenn vannak, vagy semmit nem tudunk, vagy legalább említést érdemlő históriai datumot elő nem mutathatunk.

63. §. *Apa.*

A' Mokrai hegy' aljában fekvő *Apatelek* pusz-
tán hajdan *Apa* nevű falu állott; 's e' nevét vi-
selte egész a' Török' kiűzetéséig, a' midőn is el-
pusztulván, üres helye a' mai *Apatelek* nevezetet
kapta. *Apa'* helységét is, mint Galsát és Mokrát,
promontoriumának nagy régisége teszi jelessé kü-
lönösen j).

64. §. *Bethlenös.*

Allott Záránd vármegyében, Boros-Jenő és
Gyula közt, a' mai *Seprűs* helység' határában. Ere-
detéről Bőjthy Gáspár, Bethlen Gábor' történet-
írója azt beszéli, hogy: e' fejedelem' nemzetségé-
nek egyik őse *Bethlen János*, egy igen híres nyi-
lázó, Zsigmond királytól Záránd vármegyében bi-
zonyos birtokkal megajándékozottván, azon falut
épített, melyet nevééről *Bethlenösnek* nevezett, 's
melly idővel várossá nevededett v). E' hely a' Beth-
len nemzetség' birtokában volt még a' 16dik század'
utolsó felében is; mert ugyan az említett Bőjthy
írja, hogy midőn Kerecsényi Gyula' várát 1566-
ban Pertaf basának feladván, kiköltözésekor sere-
gével együtt a' Törököktől hitetlenül megtámad-

j) Lásd a' G) oklevelet.

v) Ez a' Bethlen János olly ügyes nyilas volt, hogy egy íz-
ben egy lövéssel két hattýú' nyakát lőtte keresztül. En-
nek emlékezetére Zsigmond király' rendelkezésből, nemzet-
ségé' czímerét, két szemközt álló, 's nyakon egy nyíl
által öszvefoglalt hattýúval toldotta, mely czímerrel az
iktári Bethlen ag máiglan is él.

tatott: akkor Bethlen Farkas, a' fentebbi János unokájának unokája, ki szinte Gyulában vitézkedett, a' támadó Törökökön keresztülvágott, 's magát a' rétekbe vette, honnét harmad napra, 17 sebbel megrakva vergődhetett haza, jószágába Betlenösbe. — A' városnak már ma semmi látható nyomdoka nincsen; hanem helyét a' Seprüsi oláh lakosok most is *Boklensónak* hívják.

65. §. *Némelly a' szomszéd vármegyékhez elszakadt faluk és puszták.*

Tompa. Régen egyik magyar helysége volt Arad vármegyének. A' 17dik században Gálfy nemzetség erősített meg annak birtokában Bethlen Gábor' új adománylevele által *HH*). Ma mint pusztá Csanád vármegyéhez tartozik.

Kovácsháza, Kurtile, Komlós, Ernye, Pető és Czipán. Azonegy donationalis-levél mellett adattak I. Rákóczy György fejedelem által *Jeney, Szegedy, Magovics* és *Simándy* nemzetségeknek 1645dik esztendőben *II*). Pusztá volt mind a' hat; 's Kovácsházán, melly másként *Prandának* is hívatott, és Kurtilén kívül, mellyek Zaránd vármegyében feküdtek, a' többi négy Orod vármegyéhez tartozott. Ma közülök Kovácsháza Csanád, a' faluvá népesült Komlós Békés vármegyéhez van foglalva; a' többi pedig, minthogy régi neve alatt már nem létezik, hihető, e' kettőnek határával forrott egybe.

Kaszapereg. Még a' 15dik század' vége felé is Orod vármegyei magyar helység volt. Akkori

földesurához (kinek nevét nem tudjuk) irt a' Csanádi esperest *Ramokházy Albert* egy levelet, mellyben neki a' Kaszaperegi parochiára valami *Bacsányi András* nevü papot ajánl; kérvén, hogy azt oda plébánosnak nevezze ki *w*). A' 17dik században már mint pusztát, II. Rákóczy György fejedelem Tatay Istvánnak ajándékozta *KK*). Ma Csanád vármegyéhez tartozandó.

Fellak, Serfestő, Farkastelek. Ezen helységek tul a' Maroson feküdtek, azon részén Arad vármegyének, mellyet töle a' Karloviczzi béke elszakasztott és a' Bánáthoz, jelesen Temes vármegyéhez toldott. Az első fenn van máig is, miut derék oláh helység: de a' két utolsó, vagy más helységekhez kapcsoltatott, vagy a' Bánátban bé-

*) A' levél magyarul így hangzik: „Nemzetes Ur, állandó tiszteletre méltó Uram! Ajánlom jelenvaló soraim által kegyelmednek, a' Csanádi egyház oltáránál szolgáló *Bachányi András* felszentelt papot, mint elegendő papi tudománnyal bíró, tisztességes erkölcsű, és dicséretes társalkodásu 's ritka virtusokkal felruházott egyházi férjfiut; Ki Istennek tett fogadásait a' kegyelmed *Kaszaperegi Plébániájában* óhajtaná míg él, áldozatokkal leszolgálni, ha ugyan azt kegyelmed kegyesen neki adná. Mire nézve egész becsülettel kérem kegyelmedet, hogy ezen *András* papot az ő tisztességes erkölseinek érdeménél 's az én közbevetett kérelmemnél fogva vegye pártfogásába, és neki az említett Kaszaperegi Plébániát kegyesen adja oda, a' mellé adandókkal egyetemben, hogy azonnal építéshez és igazításokhoz foghasson, minthogy a' mondott *András* pap nem magában, hanem szüléivel együtt menne oda, hahogy kegyelmed adakozásának kegyelmedben részesülhetne. Költ Csanádon *Tiburcz Martyr* innepe után való Szombaton, Urunk 1486dik esztendejében. *Ramocházy Albert*, *Thorontáli Fő Esperest* és a' Csanádi egyház kánonokja.“ — *Jankovics Miklós' gyűjteményéből.*

vett rossz szokás szerént, új nevekre bérnáltatott, minthogy a' régiek alatt ott ma már fel egyik sem található. — A' 15dik században mind a' hármat a' nevezetes *Jaxith* familia bírta *LL*).

Kamarás. Mint ma, ugy régenten is pusztá volt 's Arad vármegyéhez tartozott. A' 15dik században *Literáti Kéry Balázs* bírta, ki azt 1455-ben Athanasia nevü feleségével együtt áhitatosságból az Orodi káptalannak testálta *MM*). Ma Nagy - és Kis - Kamarásra feloszolva Csanád vármegyében foglal helyet.

Kisfalud, Tornyá, Soprony, Cserfalva. Szinte mind Arad vármegyei faluk voltak hajdanában. Idővel Kisfalud Krassó vármegyéhez: Tornyá pedig, melly rég *Mathustornyá* nevet viselt, Csanádhoz kapcsoltatott; a' két utolsó: *Sofrony* és *Csermő* nevezetek alatt ma is Aradhoz tartozik. E' négy helységekben régenten feles birtokos volt a' *Czibak* familia, mellynek egy ivadéka *Osvát*, maga részét az Orodi káptalannak ajándékozta *NN*).

XIV.

A' megye' régi lakosai.

66. §.

Több okok meggyőzhetnek bennünket arról, hogy Arad vármegye' lakói az előidokban, sőt még a' középkorban is, ha nem egészen is, de bizonyal nagyobb részint Magyarokból állottak. Ide mutatnak a' tőlünk föntebb leirt, vagy megemlített megyebeli városoknak 's faluknak átaljában ma-

gyar hangzásu nevei; ide az, hogy Földváry' laistromában 's donationalisokban, a' *birtokosok* közt egy idegent sem találunk; hogy a' Boros-Jenőben, Boros-Megyeren's egyébült lakók közt mind magyar *szabadosokra* akadunk; hogy a' ma egészen idegen a' Lippa' városának tanácsában, még Bethlen Gábor' idejében is 1611ben csupa *magyar polgárokat* szemlélünk; hogy — mint mindjárt alább látni fogjuk — megyénk' nagy részét egykor *reformatus köznép* lakta, melly, köz tudomány szerint, honunkban a' legmagyarabb felekezett.

Megyénk' idegen nemzetbeli lakói közt, alkalmasint az *Oláhokat* tarthatjuk legrégiebbeknek; kik, ha igaz, hogy még Trajanusnak Daciai telepítményeiből valók, Aradnak, úgy szólván, *Aboriginesei* gyanánt tekintethetnek. Az Oláhok azonban, e' régiségök mellett is, számra a' Magyarokkal soká nem mérközhettek; 's elszaporodni leginkább csak a' mult század' elején kezdetek a' megye' éjszaki és keleti részein, honnét már akkor az ezen vidék' sok viszontagságait megúnt, és az örökös háborúk által is nagy részben elemészített magyar lakosok jobbára kipusztultak.

Ráczokat Zsigmond király alatt látunk először a' megyében megjelenni; a' midőn belőlök az Aradban is birtokot nyert Serviai despota *Brankovics György* ide jó nagy számot beköltöztetett. De ez a' szállítás innét majd a' későbbi zivataros időkben egészen kiveszett; 's mostani Ráczaink csak az I. Leopold és VI-dik Károly alatt hazánk' alsó népetlen részeire behívott Ráczoktól veszik származásukat.

Német jövevények már első királyaink' korában, egyenként és csoportosan szállták meg az országot: de megyénkben belőlök telepítvényeket nem tudunk egész a' 18dik századig. A' melly német helységeink ma vannak, azok mind II. József' idejéből valók.

A' *Tótoknak* nálunk csupán az egy *Tót-Váradi* helység' nevében mutatkozik nyoma; de hogy miféle szláv nép? 's mi időszakaszban lakhatta e' helyet? arról semmi tudományunk nincsen.

Ezen elszámlált népségeken kívül tartózkodtak még itt rég falukon, városokon és pusztákon, kisebb számban elszórva, 's mezei gazdaságot, vagy kereskedést üzve más egyéb jövevények is, mint: Görögök, Bolgárok, Örmények, Csehek, Morvák, Oroszok 's több effélék; kiknek, minthogy állandó maradásuk nem volt, és szabadon jöttek és mentek, bé- és kiszármazásukat történetesen elő nem adhatjuk.

XV.

Vallás' állapotja.

67. §.

Megyénk' lakosai a' 15dik század' végéig — a' még addig nem igen számos *óhitű* Oláhokat 's Rácokat kivéve — mind a' *Római catholica* vallás' követői voltak; mellynek e' vidéken való egykori nagy virágzását az általunk föntebb elszámlált sok klastromok 's apátságok is eléggé bizonyítják. — A' régi Orod vármegye egyházi tekintetben, elei-

tol fogva a' Csanádi püspökséghez tartozott; hanem a' Zarándból később ide kapcsolt darab, valamint annak többi része is, Heves, Külső-Szolnok, Borsod, Abauj, Zemplin, Ung, Szabolcs, Bereg és Ugocsa vármegyékkel együtt az Egri püspöktől függött, és annak is adózott. Kitészik ez V-dik István királynak 1271ben kiadott azon diplomájából, mellyel az Egri püspökségnek a' Tárjáráskor elveszett, majd IV-dik Bélától megújított, de valami Samuel nevű tiszttől újra tűz által semmivé tétetett, minden privilegiumait megerősítette. Minthogy e' nevezetes diplomából, nemcsak az Egri püspök' egykori jövedelmeire, hanem átaljában a' hierarchiának hazánkban akkori magas állására nézve is, érdekes ismereteket meríthetni: azt alább, maga helyén egész kiterjedésében közöljük olvasóinkkal OO).

A' catholica vallás' ezen kiterjedettségén nagy csorbát ejtett a' 16dik század' elején ide is beszármazott *Reformatio*; mellyet a' Maros és Körös közt eső vidéken az ismeretes György Brandenburgi marchio, Massay Imre, Jaxith Péter' özvegye, Petrovics Péter Lippai commendans, 's több hatalmas birtokosok már 1522. óta különös buzgalommal terjesztettek; később pedig az e' részen uralkodott Erdélyi protestans fejedelmek olly nagy gyarapodásra hoztak, hogy nem sok idő múlva Arad vármegyének majd minden magyar helységei a' reformált religio' híveinek vallották magokat. Milly közönséges részvétel foglalt itt el mindent abban az időben a' reformatio iránt: látszik többek közt a' catholicus Rákóczy Zsigmond' fe-

jedelemnek egy nem nagy diplomatiái udvarisággal szerkeztetett nyers leveléből, melyet ezért Váradon fekvő Magyarországi hadaihoz 's az odavaló lakosokhoz bocsátott. Ezt a' laconicus levelet mulattató genialitásáért ide mindjárt egészen bé is iktatjuk:

„Sigismundus Dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpiniae et S. R. I. Princeps, Partium Hungariae Dominus, Aurei vel-
 „leris Eques, et Siculorum Comes etc. Universi nobis sincere dilecti! salutem et gratiam. Hitigaz-
 „gatásnak az mi nem ti dolgotok, hadjatok békét. Szablya, kopja, katonához illendő fegyver
 „az ti dolgotok. Te pedig Király György Uram,
 „felnyisd a' szemedet, meglásd mit cselekszel, ki
 „előttök vagy a' szolgáló Rendnek, szájon tartsd
 „őket, jövő háborúságra semmi okot ne adjatok,
 „se protestatiókkal ne fenyegetsetek senkit,
 „se egybegyűléstekkel, közönséges magatok tudatlan
 „balgatag felfuvalkodástokból *hitet ne igazgassatok*;
 „mert valaki légyen kezdője, vagy Kapitány,
 „vagy Lovász, vagy Pap, vagy secularis, egy
 „istrángszálat meg nem kiméllek tőle. Ennek
 „hányotokra nem szóllok, de ha minnyájon olly
 „vitéz emberek volnátok, az mint hitet tudtok igaz-
 „gatni, eddig régen Constantinápolyból is kiűztük
 „volna a' Törököt. Darabos Gáspárt és György
 „deákot, az bestye áruló kurafiakat ki vonda'
 „Lajstrombul, mingyárást elűzd, Váradon se hadd
 „őket lakni. Ha én szolgálím voltak a' bestye
 „curafiak, szabott regulát én előmbe ne hozzanak.
 „Ebbe ha másképen cselekszel, gondold Te ma-

„gad mi következik belőle. Ti pedig, kik jámbor
 „és tős gyökeres nemes renden kívül valók vagy-
 „tok, Birák, városbéliek és Váradí fő polgárok,
 „minden Rendek, szántás, kapállás az ti dolgo-
 „tok, nem hitigazgatás; nem paraszt emberhez
 „illik az hitigazgatás, sem vargához, sem szűcs-
 „höz, sem a' protestatióval való fenyegetés egy
 „pór bestye áruló kurafiához is. Valeté. Da-
 „tum Albae Juliae 2da Juny Anno 1597.“ a)

A' reformatá vallásnak megyénkben nyert nagy
 előmenetelére nézve, elegendő bizonyságul szolgál-
 hat az, hogy *Kolosváry István F.* Gyarmati pre-
 dikátor 's egyszersmind a' felekezeti Boros-Je-
 női egyházi vidék' utolsó seniora vagy is esperestje
 azon reformatum templomoknak számát, mellyek
 a' Török' kiűzetésekor az ő említett districtusában
 népestül együtt egészen elpusztítottak, 66ra te-
 szí, illy renddel jegyezvén fel azokat:

„*Senioratus Boros-Jenőviensis* :

Ecclesia:	Boros - Jenőviensis.	„	Miske.
„	Telek. (Apatele)	„	Adgya.
„	Hetsoka.	„	Sziutó.
„	Sikola.	„	Kis-Jenő.
„	Gáb.	„	F. Gyarmat.
„	Társ.	„	Szerénd.
„	Karolyos.	„	Gelváts.
„	Ölyved.	„	Thamász.
„	Visznok. (Viznek)	„	Bekas Osi.

a) Lásd: Kulesár István' gyűjteményét. 81. 1.

„ Betlenösi.	„ Nagy - Bakony.
„ Seprös.	„ Szöllös.
„ Apáti.	„ Vásári.
„ Csunyakeszi.	„ Bárd.
„ Varaskeszi.	„ Zaránd.
„ Dolom.	„ Somos.
„ Belfenyér.	„ Tsentse.
„ Talpas.	„ Fajdas.
„ Vadász.	„ Nadab.
„ Feltelek.	„ Simánd.
„ Tsigerszeg.	„ Varsány.
„ Szederkény.	„ Monostor.
„ Karants.	„ Pesti.
„ Ujfalu.	„ Béli.
„ Mátsa.	„ Kétegyháza.
„ Pély.	„ Erdohegy.
„ Nyék.	„ Rokszin.
„ Szekudvar	„ Arok.
„ Soklyó.	„ Sebes.
„ Kovási.	„ Detrin.
„ Ménesi.	„ Feltóth.
„ Mikalaka.	„ Szentely.
„ N. Szeg.	„ Kis Szegh.
„ Tomany.	„ Kis-Bakony.“

Ezen 66 ekklezsiák majd mind a' Zarándi részen voltak, 's illy egyszerre való elenyészésüket talán annak tulajdoníthatni, hogy e' vidéken számos várak állottak, mellyeknek környékén az elkeseredve folytatott csatázások nagyobb dühödés-sel pusztítottak. Kár, hogy az Aradi részen fe-
küdt 's hihetőleg más esperestséghez tartozott ek-

klézsiák' neveit is hasonló gondos kéz számunkra irásbau nem hagyta. Kétségkívül ezeknek is a' Solymosi, Lippai 's Aradi várakkal való szomszéd-ságuknál fogva amazokkal egy sorsot kellett szenvedniök; mert akkor e' tájon is annyira ment a' hadak' dúlása, hogy nemcsak a' reformált, de a' régi hit mellett itt ott megmaradt catholicus helységek is mind semmivé lettek; és a' megye magyar lakosiból majd csaknem végképen kifogyott. A' népétől imigy megfosztott földet aztán Erdélyből álhívott Oláhok foglalták el; kik is a' szinte béköltözött Rácokkal azonegy hitbeli felekezetet tévén, megýénkben a' g. n. e. vallásnak számbeli praedominantiát adtak, mellyet sem a' csak 1700 óta ismét szaporodni kezdő Catholicusok, sem a' megye' felsőbb vidékein még később megtelepedett Reformátusok mindedig utól nem érhettek.

XVI.

Zsidók' sorsa.

68. §.

Históriánkból tudjuk, hogy a' Zsidók eleitől fogva bent voltak hazánkban, 's itt a' törvényhozás' figyelmét már első királyaink alatt magokra vonták a). Régibb törvényeink rájuk nézve nyomók voltak; de e' nyomás alól a' velök igen is megbarátkozott II-dik András által nemcsak felszabadítottak, hanem környülmetélt Izmäelita tár-

a) Lásd: Sz. László és Kálmán királyok' törvényeit.

saikkal együtt majd szinte hatalmaskodni is kezdtek az országban, ők lévén minden királyi jövedelmek' kezükre játszott árendájánál fogva a' legpénzesebbek. Még András' fija Béla is nagy hajlandósággal viseltetett irántok; sőt nyomai maradtak fenn, hogy ez a' fejedelem közülök némelyeket valóságos nemesi birtokkal is megajándékozott b). Azokat mindazáltal tolók később még maga visszaszedegette; de a' helyett egy 50 cikkelyből álló kedvező privilegiumot adott nékiek c). Okát e' nagy kedvezésnek a' Zsidók iránt, egyik fejedelemnek örökös pénztelenségében, másiknak a' Tatórok miatt szenvedett szorultságaiban kell keresni.

Visszaélvén azonban a' Zsidók csakhamar a' rájuk halmozott királyi kegyelmekkel, 's uzsorászkodásukat, mellyel sok nemzetségeket tenkre juttattak, egész a' kiállhatatlanságig üzvén: Nagy Lajos őket 1556ban nemesak minden privilegiumaikból kivetkeztette, hanem az országból is kiharcolta. Az ő halála után kezdettek ismét viszalopódzni: de leánya Mária királyné újra kizagította őket 1586ban, Hunyadi János' kormányzása alatt, a' haza' nagyobb gondjai között kevés ügyelet lévén reájok, bátrabban vándorolgattak vissza, 's 1440dik esztendő óta mindinkább szaporodtak; úgy hogy már 1476ban Mátyás király' menyekzői ünnepén, részükről is fényes küldöttség jelent meg a' tisztelkedő sokaság között d).

b) Fehér Cod. Diplom.

c) Ugyanott.

d) *Callimachus* így adja elő a' Zsidók által ekkor csapott nagy pompát. „Advenienti regi et reginae extra moenia

Ezzel a' király' kedvét annyira megnyerték, hogy az a' Budai, Posonyi és Sopronyi Zsidóknak akkor hevenyében bényújtott folyamodására, IV-dik Béla' privilegiumát számukra megerősítette. Melly privilegiumot ezentul okosabban használván, minekutána a' 16dik században mérséklett korlátok közé szorítottak volna, lassanként elterjedtek ismét szerte az országban, falukon és városokon. A' 17dik században már nemcsak a' földesurak, de püspökök is türelmet 's kedvezéseket mutattak irántuk. A' 18dikban árendásoknak, pálinkafőzőknek fogadták fel őket; a' vagyonosabbakat pedig mindenféle kereskedésbe szabadon bocsátották, sőt társaságukra is méltatták; hanem később az uri jusok' haszonbérletétől, borkereskedéstől 's bányavárosoktól ismét törvény által eltiltattak, és szorosabb vigyázat alá vétettek; sőt a' Török' kiűzetése után az újonnan megszállott vármegyékbe bé sem eresztettek.

„primum obviam Judaei perrexerunt; primo loco unus
 „eques magna aetate, gladium praeferebat, et vasculum
 „argento plenum, in quo 10 erant argenti librae; juxta
 „eum filius ejus equitabat, similiter argenteo gladio et
 „vasculo; deinde 24 equites, qui omnes puniceis vesti-
 „mentis amicti in pileis singuli tres struthionis pennas
 „ostentabant; tandem ducenti pedites Judaei sequebantur
 „sub rubro vexillo, in quo pes bubonis quinque aculeis,
 „et infra eum duae aureae stellae, supra vero judaica
 „aurea tiara fuerat depicta. Judaei omnes in capite
 „Ephod inpositum habebant, et senes in medio sub uno
 „umbraculo collocati foris a juvenibus cingebantur et
 „omnes ad adventum Regis inter cantandum praetulerunt
 „Reginae decalogum et magnum ediderunt triumphum,
 „fortassis quod inde non parum lucrum exspectarent.“

Arad vármegyét 1725ben figyelmeztette a' Helytartó Tanács, hogy Zsidókat kebelébe ne fogadjon; és e' rendelés többször ismételtetett, mint azt levéltárunk' azon időbeli töredékei bizonyítják. Ugy szintén különösen megtiltatott bévételük Arad' városába, hova a' szállásokról, melyeken lappangottak, csak nappal volt szabad bemenniök, estve felé pedig ki kellett takarodniök. — Az 1741dik esztendei insurrectionalis gyűlés' irományai szerint, akkor még csak egyetlenegy *Mandel* nevezetű Zsidó találtatott Aradon; ki itt a' rácz városon, *Horváth* határőröz ezredes', és *Turikovics* főhadnagy' pártfogása mellett, először zsellérségre, azután egy csekély árendás boltnak nyitására is engedelmet nyert magának. Ennek a' Mandelnek közbenjárására, a' nevezett tisztek' oltaalma alatt többen is kezdettek aztán mindenféle színek alatt a' városba bécsuszni; mit is a' vármegye észrevévén, 1745ban Ménesiben tartott közgyűléséből Szerdahelyi István szolgabíró't s Helység János esküttet küldötte ki azoknak taxa alá való öszveirására. Ezek Mandellel együtt hat Zsidót találtak Aradon, kik közül négyen már saját házukban laktak e).

e) Mint ez a' kiküldötteknek következő bemutatásából kitetszik: „Anno 1743. die 20a Mensis Junii infrascripti Juxta Nobilium et Jurassor Incl. Comitatus Aradiensis, vigore Ex L. R. Consilii Benigni Intimati Posonii die 2da Aprilis Anni suprascripti huic Incl. Comitatus societatis, ac subsecutae ejusdem Incl. Comitatus Gratosae determinationis et Exmissionis, occasione generalis Congregationis die 17a Mensis currentis Julii Ménesini celebratae et emanatae Conscriptionem Judaeorum sub

Az Orovilli, Zimándi 's egyéb szélbeli katonák' szállásain rövid idő alatt annyira elszaporodtak a' Zsidók, hogy ama' hattal együtt, kik bent a' városban laktak, 200 forintot fizettek kereskedésüktől az insurreccionalis pénztárba. Majd később széltére béeregette őket a' katonai törvényhatóság a' rácz városba, holott is elsőben úgy nevezett *seggen üllő korcsmárosok*, azután haszonbérlok és húsvágók is lettek. Minekutána pedig a' sok panaszok' következésében végre innét a' katonaság elvitetett volna: a' *rácz- és német-város* közt tolerantialis sínór húzatván ott, hol a' mostani zsinagógának Maros felől eső szeglete áll: ez által a' Zsidók' lakjai a' többi polgárokéitól egészen elkülönöztettek. — Attól fogva való szaporodásukról a' megye' újabb leírásában fogunk emlékezni.

„Magistratuali Jurisdictione degentium in distinctoque pane semet victitantium, taxamve similitudine Art. 10: „1595. annum in florenis nimirum Sex per Incl. Comitatum imponendam, ac per semet ipsos juxta facultates „ejusque subdividendam eisdem declarantes peregrinus „modo et ordine sequenti :

1mo) Judacus *Mandl Wingler* in domo Cameralis Op-pidi Aradiensis inquilinari residens.

2do) *Elias Isach* propriam domum habens.

3tio) *Marcus Froucz* propriam domum residens.

4to) *Jacobin. Wolf* similiter propriam domum degens.

5to) *Lebel Jacob* in inquilinatu habitans Civis *Adami Exel.*

6to) *Herschel Goldschmidt* propriam domum habens. —

„Unde nos super peracta talismodi Conseriptione hasce „extradeditimus litteras Aradini die et anno ut supra. Ste- „phanus Szerdahelyi I. Comitatus Arad. Jud. Nobilium. „Joannes Helység Jurassor.“

XVII.

Megyebeli szorgalom.

69. §.

A' szorgalom' minden ágai igazán csak békeséges időkben virágozhatván; minthogy vidékünk a' szünet nélkül tartott külső 's belső háborúk miatt hajdan állandó béke' malasztaiiban nem igen részesülhetett: ugyan azért megyénk' régi lakóinak szorgalmát azon polczra emelkedettnek nem találjuk, honnét a' polgári jóllét magát hirdetve tűnik elő. De más felől azt sem lehet mondanunk, hogy ők e' részben nálunknál ég és földközi meszeségnyre alább álltak volna. Ugyan is a' megye' egykori népessége, melly sok ma pusztán álló holt térségeken is szaporodva tenyészett, 's a' mostani renyhe fajnál, már vérenél fogva, semmi esetre munkátlanabb nem lehetett, — valamint szinte az e' tájon hajdan virágzott jeles birtokos nemzetségek' duzs tehetősége is arra mutatnak, hogy itt sem a' földmivelo kezek nélkül, sem a' mivelok jövedelem nélkül nem szükölködtek. — A' *mezei gazdaságon* kívül, hogy nálunk a' *szőlőmivelés* is már a' legrégebb időkben szembetűnő elomennel gyakoroltatott — arról följebb bővebben emlékeztünk. — Láttuk azt is, hogy városainkban — 's azok közt némelly már ma elaljasodottakban is — nemesak az élet' első szükségére tartozó művekkel, hanem fényűzési cikkelyekkel foglalatoskodott *mesteremberek* is találtattak. Végre az Orodon, Simádon 's egyébütt tartatni szokott né-

pes vásárookban, néminémü *kereskedésbeli* mozgásnak is nyomait vesszük észre.

Ezeken kívül még egy különös út is állt nyitva megyénk' régi lakosainak az élelem- és pénzkeresésre nézve, t. i. a' *sószállítás*. II-dik András alatt, az ország' terhesebb sérelmei közé számláltatván az, hogy a' sónak mind' szállítása, mind árulása, bizonyos bérért, Zsidóknak kezébe adott; kik e' just, a' sótisztaságoknak is tőlük függése mellett, saját felekezetükbeli embereik által, a' Keresztyének' általános kirekesztésével 's kész sanyargatásával gyakorolták: a' király az ország' kívánságára, 's IX. Gergely pápának is hozzájárult intésére, a' Zsidókat minden só' dolgába való további befolyásból egyszerre kirekesztette. Hanem e' hirtelen esett változás a' királyt megakasztotta; mert a' sónak sem szállítására szükséges eszközökkel, sem lerakására megkívántató épületekkel nem birván: erős volt hamarjában egész országot e' mindennapi kenyérhez tartozó cikkelyjel ellátnia. A' dolgon tehát ugy segített, hogy a' sónak szállítását a' káptalanoknak 's apátságoknak (mellyek azt magok' számára már előbb is saját hajóikon hordták) engedte által, olly formán, hogy azok egyszersemind a' sónak lerakására tulajdon épületeikben alkalmas helyet is adjanak. E' szerint a' nagyobb folyók' mentében eső káptalanokban 's apátságokban, mint megannyi anya-sóházakban majd mindig volt só lerakva bő mennyiségben; mellyből azok, részint hajókon, részint tengelyen vontatva, látták el a' körülbelől lévő vidékeket az újonnan rendelt királyi sólisztek' ügyelése alatt; kik a' pa-

pöknak a' szállítás' költségét esztendonként kétszer, bizonyos határidőben olly pontosan kifizetni tartoztak, hogy annak elmúlasztásával szabad volt a' papoknak a' nálok lerakott sóval, a' mit akartak, azt cselekedniek. De ezenföljül az illy sószállító káptalanok' 's apátságok' saját szükségére nevezetes mennyiségű só is volt rendelve, mellyet a' királyi aknákból esztendonként ingyen kaptak. a' szükség' és mennyiség' meghatározása némellyeknek egészen magok lelkére bízván a).

Arad vármegye' részéről a' sószállítást, az Erdélyi aknáktól egész a' Tiszáig, vagy is a' Szegedi fő lerakóhelyig, különösen az Orodi káptalan és Búcsi apátság eszközölték a' Maroson, melly e' végre mái napig is folyvást legegyszerűsebb esztornául szolgál. A' káptalannak ezért, a' szállítási szabott taxán följül, esztendonként 2000 kosója járt. Birtak még itt némelly szerzetek is illyen sószállítási jussal, jelesen a' Jerusalemi német lovagrend, kiknek, mint Honorius pápa egy levelében említi, II-dik András király e' végre az *Olt'* és *Maros'* vizein hat hat privilegiált hajókat engedett, mellyeken egyszersmind egyéb portékákkal is szabad kereskedést folytathattak b). — Ez a' nagy kiterjedésű só-manipulatio a' megyebeli

a) Fehér: Cod. Diplom.

b) Honorius' levelének ide tartozó szavai ezek: „Concessit „etiam (Andreas) vobis ut super fluvium *Ald* sex naves, „et totidem super fluvium *Mors* liberas habentis per totum „Regnum ejus, salem descendendo ferentes, et referentes res „alias ascendendo, salis fodinas etiam, quae *Akana* vocantur „sufficientes ad praedictas duodecim naves, libere ubicunque

népség' nem kis részének állandó foglalatosságot és élelmet nyujtván: méltán a' hajdan itt divatozott köz szorgalom' egyik ága gyanánt tekintethetik.

XVIII.

Tudományos műveltség.

70. §.

Némellyek nagy kedvet találnak abban, ha a' Scythák' históriájából felfogott egyes datumoknál fogva, öseinkre a' hadi virtusokon 's hódoltatás' dicsőségén kívül, már a' legrégebb időkben, tudományos műveltséget is ruházhatnak. Ha ezt olly könnyen elhinnünk lehetne: mi sem késnénk ez alkalommal azon műveltségnek megyénkire esett részét fennyeen emlegetni. De mi a' történetek' 's történetírók' jártabb utain menve, ellenkező véleménnyel lenni kénytelenítettünk. Mi szellemi javakkal birtak legyen eleink, előttünk máig ismeretlen ázsiai honokban? nem tudjuk: de annyi bizonyos, hogy Európába keveset hoztak magokkal — 's az szégyenükre épen nem válik, minekutána azokból abban az időben, itt sem sokat találtak még. Csudálkozva, 's néminémü pirúlással olvassák sokan közülünk, hogy a' főntebbi századokban (a' *középkor'* századaiban!) még nagyjaink

„volueritis vobis regia liberalitate concessit, concedendo,
 „ut nullum teneamini praestare tributum, nec etiam ho-
 „mines vestri etc.“ *Cod. Dipl.*

is többnyire irástudatlanok voltak; — hogy Sz. István első királyunknak minden tanultsága a' deák grammaticából, némelly utána következő fejedelminké pedig legföljebb is olvasásból és írásból állott csak, — és hogy volt olly idő, mikor az egyháziaknál is egy kis olvasni- és énekelni-tudás elegendő tulajdonoknak tartattak a' kanonoki rang' elnyerhetésére a). De valljon különben állt-e akkor e' részben a' dolog a' már ma olly műveltségben fénylő nyugoti szomszédainknál, vagy akárhol is Európában? — tudják azok, kik a' történetek' menetelét másfelé is közelebbről megtekintik. Más nemzetek, annál fogva, hogy nálunk előbb politikai csendességre vergődhetek, korábban ébredtek ugyan a' sötétségből, mint mi: de utánok nemzetünk sem nagyon soká hevert a' tudatlanság' olly általános mély álmában. 1095ben már a' magyar thronuson is olly fejedelmet ülni látunk, ki a' tudományokban annyira gyönyörködött, hogy, bár egyszersmind a' hadakozás' mesterségében is első helyen tündöklött, még is melékneve nem erről, hanem amazokról ragadt reá. A' vitéz Kálmán királyt értjük, kit máiglan *Könyves Kálmán* név alatt ismerünk. Ezen fejedelem izelítettte meg hazánkban legelsőben a' tudományokat, kinek idejétől fogva, 's példája után indulva, kezdették elokelőbb embereink gyermekeiket tanulás' okáért a' külső országokon fennálló iskolai intézetekbe kiküldözni. Az ezen úton, 's majd később idehaza is itt ott alapult iskolákon szerzett

a) Lánd: Katona p. 248.

tudományos miveltség azonban még jó darabig csak a 'nagyok' 's tehetősök' szűk körébe volt szorulva, úgy hogy ahhoz szinte a' 16dik század' elejéig a' közrend nem igen férhetett.

A' Reformatio' időszaka lobbantotta fel a' val-
 lasbeli viszátkodás' tüzével együtt, a' tudomá-
 nyok' jóltévő szövétnekét is; mellynek világa aztán
 a' polgári felekezetek' minden ágaihoz elsugárzott.
 Az újat 's újítást természeténél fogva kedvellő if-
 juság seregestül tódult ki az új vallás' kútfejéhez,
 's abból és a' mellette fakadozó egyéb tudományok'
 forrásából bőven merítve tért vissza hazájába *b*).
 A' Vittembergi akadémiából megtért tudós ifju
 emberek, a' külföld' példájára, először is Erdély-
 ben közönséges iskolákat nyitni, azokban tanítani,
 sőt nyomtató-műhelyeket is felállítgatni kezdet-
 tek; majd csakhamar ugyan azokat cselekedték a'
 szomszéd magyar hazában is. Ezen nyomtató-mű-
 helyekben, mellyeket akkor kiki szabadon tartha-
 tott, számos mindenféle tárgyú 's tartalmu köny-
 vek adattak ki *c*), 's általok a' nagy közönség ol-

-
- b*) Studiosi juvenes continua successione se mutuo excipie-
 „bant, ac quot annis eruditi inde (Vittemberga) in pa-
 „triam adveniebant.“ *Lásd: Parizpápai, Rudus Rediviv.*
- c*) „Scholis jam in Transylvania aperiri coeptis, additum
 „aliud necessarium subsidium, quo et Scholae et Eccle-
 „siae itidem reformari coeptae potentius promoverentur,
 „Typographia scilicet, procurante hoc laudabili industria
 „Joanne Hontero Coronensi, viro omni genere eruditio-
 „nis et morum probitate conspicuo, honestarum littera-
 „rum in Transylvania restauratore, qui Anno 1533 circa
 „festum Margarethae Basilea redux, typos simul et typo-
 „graphos secum assumptos in patriam deduxit, ibidemque
 „propriis sumptibus officinam erexit, ac Transylvaniam

vasásra, eszmélésre és tanulásra édesgettetett. Ily nyomtató-műhely állott fenn a' ma Megyénkhez tartozó Világos' városában is, mellynek sajtója alól egy 1582ben kijött könyv felől már följebb emlékeztünk d).

A' Reformatio által bekövetkezett részekre szakadás a' felekezeteket egymással vetélkedő állásba hozván: mindenik felekezet' papjai teljes erővel azon voltak, hogy az elsőseget saját vallásuk' számára a' másik felett kivívhassák. Azért a' catholicus papok is semmiben, mivel a' protestánsok magukat kitűntetni igyekeztek, hátra maradni nem akartak. Ők is, mint ezek, külföldi miveltiséget szerezgettek magoknak Olaszországban, 's egyébütt virágzó jeles tanuló-intézeteiken; honét megtérve itthon a' sajtót hasonlóképe egymásra írt magyar munkákkal fárasztották. Igaz, hogy az ez időben készült könyvek' nagy részét csak a' dogmatizálás 's polemica foglalja el: de a' mellett meg kell vallani, hogy e' heves surlódás, hit-és észbeli vetélkedés több közhasznu tudományos munkákat is hozott napfényre, mellyek literatúránknak már ma is becsületére valhatnak. Átaljában pedig még azt a' jót eszközlötte, hogy ettől fogva, valamint a' Protestánsoknál, ugy a' Catholicusoknál is az iskolák nagyobb gonddal ápolgatattak 's szaporítottak mindenfelé.

„necessariis libellis, qui antehac non nisi ex Germania, idque a paucis peti poterant, instruxit.“ Lásd: Úgyauott.

- d) Mily számos nyomtató-műhelyük volt hazánkban a' Reformatusoknak a' 16dik században, megláthatni *Tóth Ferencz'* illy czimű munkájában: *A' Magyar és Erdély-Országt Protestáns Ekkleziák' históriája.* I. 169.

Megyénk' kebelében nevezetesebb iskola Aradon állott fel elsőben, a' Török' kiűzetése után. Alapját az itteni első Minorita, Pater *Höflich Camill* vetette meg; ki azon helyen, hol most a' szerzet' klastroma áll, egy kisded házat vásárolván meg, abban kezdte a' catholicus gyermekeket catechismusra tanítani. De mivel a' jó ember Bavarus lévén, magyarul nem tudott: a' magyar szülék' kívánságára, a' szerzet' kormányzója még két, a' nyelvet értő Minoritát, egy Patert és egy Fratert rendelt Aradra tanítóknak, kiknek szinte az említett iskolaház mellett két kunyhók megvétetvén; minekutána így a' tanítók' száma háromra emeltetett volna, a' tanulóké is évről évre szaporodott, úgy hogy már 1744ben az alsóbb iskolák, mellyeket *trivialisoknak* nevezünk, tökéletesen szerkeztetve fenn állottak. — A' megyének ezekre kiterjesztett további gondoskodásáról, maga helyén, az újabb idők' leírásában fogunk szólni.

XIX.

Egyházi és világi jelesebb emberek.

71. §.

A.) Orod vármegyében.

1175ben — — — — —
 Béla király' nevetlen jegyzőjének, mint Pál nevű első Orodi prépostnak itt még most csak üres helyet hagyunk.

1179. *Richard* Orodi prépost újította meg a' káptalan' jószágainak határait Imre király által.

1205. *Gottfried* Orodi prépost és II-dik Andrásh' v. cancellarius. *Katona szerént.*

1214. *Kelemen*, Orod vármegye' főispánya. *Lehovszky sz.*

1224. *Gyula*, palatinus és Orod vármegyei főispány, András király' diplomája szerént. *Fehér: Cod. Dipl. III. p. 465.*

1240. *Saul*, Orodi főispány. *Fehér: Cod. Dipl.*

1246. *Albert*, Orodi prépost és királyi cancellarius, első vetette magát az Esztergomi érsek' hatalma alá. *Fehér. C. D.*

1262. *Benedek*, Orodi prépost, királyi v. cancellarius; a' Tatárok elől IV-dik Béla király' nejét Austria' szélére kísérte. Bíró volt a' király' és fija István' ügyében. *Rogér és Csevapovics sz.*

1271. *Benedek* Orodi prépost és V-dik István király' v. cancellarius. *Oklev. sz.*

1319. *Tamás*, Farkasnak fija, Orod, 's egyszersmind Bars és Szerem vármegyékh' főispánya, Kúnok' bírása, *Hasznos' és Solyom' várának kapitánya. Lehovszky sz.*

1330. *Tamás*, Erdélyi vajda, Orod, Csongrád és Zounok vármegyékh' főispánya, 's egész Slavonia' bánja. *Mocsáry sz.*

1342. *Rajki Rajky Zsigmond*, Orodi főispány. *Lehovszky.*

1367. *Péter*, Orodi prépost, I. Lajos' v. cancellarius. *Oklev.*

1370. *Benedek*, ugyanazon király' v. cancellarius. *Oklev.*

1387. *János*, Orodi prépost. *Több oklev. sz.*

1428. *Baki Bak Pál*, királyi ember a' Bizerei apátság' ügyében.

1441. *Maróthy László*, Orod vármegyei főispány, Jánosnak, a' Machói bánnak fija. *Mátyás' diplomája sz.*

1444. *Zekel Miklós*, Orod vármegye' v. ispánja. *Lehovszky szerént.* — Első, kit nálunk e' hivatalban a' régi irományokból mutathatunk.

1458. *Kéry Balázs Deák* (Blasius Litteratus de Kéry) Solymosi várnagy. *Szilágyi levele szerént.* Öregségében a' Paulinusoknak igen bőkezű joltévója.

1464. *Báthory István*, kir. Kamara' előlője.

1495. *Jaxith Márk*, atyafia ama' Mátyás és Ulászló alatt vitézkedett *Jaxith Demeternek*, ki 1491ben Kassánál egy garázdálkodó óriás nagyságu tatár bajnokot egy csapással leterített. *Istvánfy.*

1498. *Jaxith István* (Nagy-Laki) banderialis földesur.

1500. *Both Bálint*, Orod vármegye' főispánja. *Lehovszky.*

1505. *Kenter István*, Orod vármegye' országgyűlési követe.

1508. *Telegdy István.* Ulászlótól nagy jószágot kapott Orod vármegyében hív szolgálatjáért, mellyet mint királyi kincstartó, királyi követ 's Erdélyi v. vajda, különböző időkben viselt. Budáról jöttében *Dózsa György* elfogatta, 's irtóztató halállal végezte ki. *Budai Polg. Lex.*

1511. *Haraszty Ferencz*, kinek első felesége *Dóczy László'* leánya, a' második *Pakos Anna*, Cseh

László' özvegye volt — Orod vármegyei főispány.
Lehovszky sz.

1517. *Baki Bak Gáspár*, Orod vármegye' vice-ispánja, a' ki megyénk' al-ispánjai közül első fordul elő diplomaticé.

1520. *Jaxith Márk*, Orod vármegyében nagy birtoku ember; jószágai kiterjedtek egész a' Tiszáig. Ennek familiájából fundálta valamellyik a' Hodosi g. n. e. klastromot.

1530. *Jaxith Péter*, kinek özvegye igen nagy előmozdítója volt a' Reformationnak a' Maros' és Körös' közén. *Párizspápai Rud. Rediv.*

1551. *Suráklini Petrovics Péter*. Csállya' várát birta Orod vármegyében, a' hozzá tartozandó jószágokkal együtt. Lippai commendans, Zápolya János Zsigmond' tutora 's locumtenense. Adománylevelei az 1552ki 25dik törvényczikkely által semmisítették meg. Csállyai jószágát 1559ben eladta; 1548ban pedig újra impetrálta az egész hegyaljával együtt.

1560. *Beregszói Hagymás Kristóf*, Chuch nevü helységet kapott János Zsigmondtól, Orod vármegyében.

1585. *Mágocsy Ferencz*, a' Mokra' alján, melly akkor Orod vármegyét is magában foglalta, sok jószágot kapott.

1597. *Józsika István* egész Maros' mentének ura volt a' Solymosi várral együtt. *Több oklev. sz.*

1612. *Móricz Márton*, kire a' magva-szakkadt Mágocsy Ferencznek egész *Mokra' alján* birt jószágai szállottak.

1652. *Székely Mózes*, Solymosnak ura,

igen nevezetes vitéz. A' Törökkel kötött alkuja miatt becsületét 's jószágait elvesztette.

1702. *Klobusitzky Ferencz* Arad várm. főispánja. *Lehovszky*.

1706. *Diakovics Ézsaiás* Jenopoli vagy Boros-Jenei g. n. e. püspök, utóbb Karloviczi metropolita - érsek.

1713. *Gróf Consburgh Pál*, Arad vármegye' főispánja. Magának a' megyében sok jószágokat szerzett.

1722. *Kálnay László* és *Podvánszky Gergely* követek az országgyűlésre. *Lehovszky*.

1729. *Edlspacher Zsigmond* és *Simonyi József*, Arad vármegye' országgyűlési követjei.

1740. *Bibics Jakab*, Arad vármegye' v. ispánja és kir. tanácsos.

1741. *Vásárhelyi Imre*, országgyűlési követje Arad vármegyének.

1741. *Edlspacher Ignácz*, másik követje a' megyének.

1742. *Andrásy Zsigmond*, Arad vármegye' administratora, előbb Csongrádban vice-ispány.

1744. *Gróf Grassalkovits Antal*, kir. Kamara' elölülője, kinek mint Mária Therezia' királyi biztosának eszközlése által kapcsoltatott megyénkhez Zaránd vármegyéből a' Zarándi és Boros-Jenei járás.

B) Zaránd vármegyében.

900. *Veluky* vagy *Velek*, főfő ember Árpád alatt; kitől egész Zarándi vidéket ajándékban kapta. *Anonym*.

1271. *Cholt Abrahám*, Zaránd vármegye' részéről való tagja azon 25 fő nemesekből álló biztosságnak, melly az Egri püspökség' jószágait, privilegiumainak elveszése után, hit alatt feladta V. István királynak. *Fehér. Cod. Diplom.*

1324. *Dezső* foispánya Zaránd vármegyének, 's egyszersmind országbírája is. Ritka példáját adta a' fejedelem iránti hűségnek. Midőn t. i. 1330ban I. Károlyjal *Bazarád Sándor* Oláhországi vajda ellen menyén, látta volna, hogy az Oláhok, kik őket a' hegyek közt megszorították, egyenesen a' király' életére törnek, ennek köntösébe 's fegyverébe öltözve jelent meg a' harczon, mire az ellenségtől a' király' képében azonnal nyilak' záporával elborítva öletett meg. *Polg. Lex.*

1330. *Vilhelm*, Zarándi, Szepesi és Győri foispány. *Mocsári.*

1366. *András*, Dienes' fija, Zarándi foispány. *Lehouszky.*

1380. *Bethlen János*, híres nyilas, alapítója a' Zaránd vármegyében róla nevezett *Bethlenös'* helységének. Familiájából származott a' híres *Bethlen Gábor*, ki mint fejedelem Erdélyen és Magyarország' nagy részén uralkodott.

1425. *Brankovics György* Serviai despota, kinek Zsigmond király egyéb sok jószágok közt Zaránd vármegyének majd egész felső részét is oda ajándékozta.

1447. *Sárközy Bereczk* és *Sárosy László* követek az országgyűlésre. *Lehouszky.*

1464. *Báthory András*, fő lovászmester,

Szabolcs és Szathmár vármegyék' foispánya; öccsével *Lászlóval* a' hűségtelen György despotának jószágait megnyerik. *Oklev.*

1470. *Báthory László*, András' testvére, Zaránd' és Szathmár' foispánya, 's Nándor-Fehérvár' kapitánya.

1479. *Sarmasági Ferencz* Zarándi foispány. *Lehovszky.*

1505. *Horváth András* és *Septely János*, követek Zarándból az országgyűlésre.

1515. *Báthory István* palatinus, testvérel *Andrással Rozgonyi Jánost* Orodnak foispányát osztályos attyokfiúnak fogadják Zaránd vármegyei jószágaikban. Jelen volt a' Mohácsi ütközetben.

1542. *Eperjesi Patóczy Miklós*, Zarándi foisp. — *Lehovszky.*

1549. *Patóczy Ferencz*, Zarándi és Békési foisp. *Lehovszky.*

1550. *Lossonczy István*, Dézna' várának és egész környékének ura; alsó Magyarországnak nagy bajnoka, Temesvár' védelmében a' Török által hitetlenül megöletett. *Bethlen Farkas sz.*

1556. *Kendi István* a' Tatárok és Törökök ellen halálig oltalmazta Boros-Jenőt. *Bethlen János sz.*

1564. *Patóczy Boldizsár*, Zarándi foispány; 52 helységet birt Arad vármegyében.

1584. *Deli Farkas*, Zaránd vármegye' foispánya.

1604. *Petneházy István*, Jenőnek nevezetes

kapitánya. Első állott e' részen Bethlen Gábor' pártjához. *Bethlen Farkas sz.*

1609. *Toldy István*, Boros Jenőt 55 helységgel együtt megnyeri.

1625. *Petneházy Istvánnak*, vitézségéért Világosvár inscribáltatik.

1655. *Kornis Zsigmond* Deszní' várát és környékét bírta, minekutána azokat Bethlen Gábor Keresztesytől elvévén, előbbi birtokosának a' Kornis familiának visszaadta.

1643. *Jeney János*, Zaránd vármegye' viceispánya. *Rákóczy György'* diplomája szerént.

1644. *Ruszkai Kornis Zsigmond*, Zaránd' és Bihar' főispánya. *Rákóczy György'* dipl. sz.

1651. *Gyulay Ferenczre* szállott Világosvár, Siri, Galsa, Aranyág és több jószágokkal együtt.

1658. *Brankovics Sabbas* (Sebők) g. n. e. Erdélyi püspök, ki majd Jenői püspökké, azután pedig Karloviczi érsekké lett.

1665. *Zsolyomi Miklós*, Zaránd és Hunyad vármegyék' főispánya. Néki és feleségének Melith Klárának ajánlotta Enyedi János ilyen című könyvét: *Isten ígéjének felnyitott arany bányája. Jankovics Miklós' gyűjt. szerént.*

1669. *Kapy György*, Zaránd, Közép-Szolnok és Hunyad vármegyék' főispánya. *Jankovics M. gyűjt.*

1670. *Széki Teleky János*, Zarándi főispány. *Lehowszky.*

1699. *B. Klobusiczky Ferencz*, Zarándi főisp. *Lehowszky.*

1702. *Naláczy István*, Zaránd és Hunyad. vv. főispánya *Jankovics M. gyűjt. sz.*

1715. *Ribiczey László* és *Reviczky László* követek az országgyűlésre.

1721. *B. Szávó Mihály*, Zarándi főispány. Meghalt 1729ben. *Jankovics' gyűjt.*

1722. *Kosztányi Pál*, követ az országgyűlésre a' fent irt *Ribiczey Lászlóval* együtt.

1729. *Pogány József*, országgyűlési követ Zarándból.

1750. *Bartsay György*, Zarándnak főispánya.

1759. *Szávó Mihály* (második) Zarándi főispány. — *Lehovszky sz.*

1741. *Hollaky Pál* és *Vankay Mihály*, Zarándnak országgyűlési követei.

1742. *Bartsay Gergely*, Zarándi főispány, kinek idejében 1744ben vesztette el Zaránd vármegye, Aradhoz esett két processusait.

XX.

A' megye' viszontagságai.

72. §.

Viszontagságait a' vármegye vagy maga, vagy szomszédjaival, vagy közönségesen az egész országgal szenvedte. Nevezetesebbek az idők' rende szerént e' következendők :

1241ben először ütöttek be a' *Tatárok Batu Chan* vezérjök alatt az országba; ez uttal *Arad'* vidékén is mindent elpusztítottak.

1243. A' hazánkban három esztendeig kegyetlenkedett Tatárok, visszatértükben mind Arad vármegyén mentek keresztül Erdély felé; mi is megyénkkel ezt az országos esapást kétszeres mértékben éreztette.

1285. Második bejövetele a' Tatároknak Kun László alatt, a' midőn Pestig mindent felprédáltak és porrá égettek.

1346. Sáskák' és egerek' sokasága öntötte el az országot.

1380. Éhség és szokatlan földindulások.

1395. Zsigmond király alatt első béütése a' Törököknek.

1514. Dózsa' paraszt támadása, melly Csongrád, Csanád, Arad 's Temesvár' vidékein dühödött legszertelenebbül.

1523. Földindulások rémítették a' népet.

1526. A' Mohácsi veszedelem, melly után majd egész ország török iga alá jutott.

1555. Éhség és drágaság sanyargatták hazánkat.

1542. A' sáskák megemésztettek minden gabonát.

1551. A' Török elfoglalta Lippát, vármegyénk' legerősebb várát.

1552. Elfoglalta többi szomszéd várainkat is.

1556. Elfoglalta Gyulát 's az egész vidéken kegyetlenkedett.

1598. Nagy marha-dög, melly a' lakosokat majd minden igás barmaikból kipusztította.

1605. A' Temesvári basa ugy kipusztította a' Maros' és Körös' közét, hogy az emberek magok

húznák az ekét. Török járom alatt nyögtünk 1699-dik esztendeig.

1699. Megkötetett a' Karloviczi béke, melly után látszott ugyan a' rég óhajtott nyugalom' reménye felderülni: de egészen a' bal sors még sem szűnt meg Arad vármegye' üldözésétől.

1708. Rákóczy Ferencz, felkelésével uj nyugtalanságokba hozta a' megyét; megszállotta az Aradi várat és a' rácz várost háromszor égette fel.

1717. Kiütött ismét a' török háboru, mellynek sanyargatásai a' Passaroviczi béke' megkötéséig tartottak.

1735. *Rácza Péra'* haramia bandája kegyetlenkedett megyénk' kebelében.

1737. 1738. Ismét uj török háboru, melly a' Belgrádi békességgel végződött.

1738. Nagy döghalál uralkodott a' megyében.

1739. A' még dühödő pestis' zürzavarjai közt megyénk' régi pecsétje elveszett.

1740. A' megszűnt pestisre baromdög következett ismét, melly lakosainkat majd minden marháiktól megfosztotta.

1741. A' pestis által megzavart belső rend 's kétségbeesés miatt, tolvajság, erőszak, utonállás, 's mindenféle gonosz lábra kapott 's annyira elhatalmazott a' megyében, hogy azoknak zabolázását 's orvoslását csak katonai erővel lehetett végre eszközölni.

O K L E V E L E K .

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Nos *Ludovicus*, Dei Gratia Rex Hungariae, memoriae commendamus: quod Honorabilis vir, Dominus Petrus Praepositus Ecclesiae Orodensis, in Nostrae Majestatis adiens conspectum, exhibuit nobis quasdam quatuor litteras clausas, duas videlicet Capituli Ecclesiae Varadiensis, et duas Capituli Ecclesiae Cathedralis Csanadiensis, supplicans nostro Culmini humiliter et devote, ut easdem de verbo ad verbum praesentibus nostris litteris patentibus transcribi et transumi facere dignaremur ad cautelam. Quarum primae Litterae, videlicet dicti Capituli Csanadiensis tenor talis est: etc. (*Ez a' Q*) a. fog előfordulni). Secundae vero litterae tenor hic est: Nos Capitulum Ecclesiae Csanadiensis damus pro memoria, quod accedens ad nostram praesentiam Magister Andreas Canonicus Ecclesiae Orodensis, in persona Praepositi et Capituli ejusdem Ecclesiae Orodensis dixit protestando: quod Possessionem dictae Ecclesiae Orodensis in antiquo tempore *Itelaka* vocatam, moderno autem tempore *Mikélaka* vocitatum in Comitatu Orodensi existentem, Magister Ladislaus quondam Judex Saeculorum et sui filii occupassent, et servarent, occupando indebite et injuste ac in praesudicium dictae Ecclesiae Orodensis non modicum et gravamen etc. Datum in Festo Beati Lucae Evangelistae, Anno Domini 1350. Tertiae autem litterae, videlicet Capituli Ecclesiae Varadiensis continentia haec est: Excellentissimo Principi Domino Ludovico Dei Gratia Illustri Regi Hungariae Capitulum Ecclesiae Varadiensis orationum suffragia cum perpetua fidelitate!

Noverit Vestrae Serenitatis Celsitudo, quod cum nos acceptis litteris vestris Honorabili Viro Domino Petro Praeposito Orodienti et Capitulo loci ejusdem ad citationes, inquisitiones etc. nec non ad omnia alia, quae secundum Regni vestri consuetudinem talibus in Processibus fieri consueverunt facienda, a feria quinta proxima post Octavas Festi Paschae Domini proxime praeteriti incipiens per anni circulum eisdem generaliter datis et concessis, una cum *Thoma de Csepanaghazy* homine vestro in eisdem litteris vestris expresso, discretum Virum Joannem Sacerdotem Chori Ecclesiae nostrae, Rectorem altaris Sanctae Trinitatis ad quaedam de praemissis fideliter exequenda transmissemus, tandem praedicti homines, Vester et noster ad nos exinde reversi, et per nos requisiti nobis concorditer retulerunt: quod ipsi feria sexta proxima post Octavas festi Sanctae Trinitatis proxime nunc praeteritas cum Domino Petro Praeposito, et Magistris Jacobo Lectore et Johanne Canonicis legitimis Procur. praedicti Capituli Orodientis ad villas et possessiones, videlicet *Mikelaka, Cempere, Milava* et *Abaad* vocatas in *Comitatu Orodienti* existentes accedendo, et ibidem praesentibus villicis et aliis hospitibus earumdem, Magistrum Ladislaum quondam Comitem Sicularum, et Magnificum virum Andream Vajvodam Transylvanum, nec non Nicolaum et Paulum, filios ejusdem Magistri quondam Ladislai, ac alios quoslibet universos ab indubitata occupatione et potentiaria detentione, ac fructuum et utilitatum possessionum praedictarum perceptionibus, vel novorum aedificiorum constructionibus prohibuisent, imo Magister Matthaeus Protonotarius annotati Capituli, personaliter coram nobis adstando in personis Dominorum praetaxatorum auctoritate Procur. praefatum Magistrum Ladislaum et filios suos, ac alios quoslibet contradicendo inhibuit coram nobis. Datum in Vigilia festi Beatorum Petri et Pauli Apostolorum. 1359. Quartae siquidem litterae tenor sub hac forma continetur etc. (Lásd. 51. §. a) jegyzetel). Nos igitur humilibus praefati Domini Petri Praepositi supplicationibus Regio inclinati cum favore, praesentes quatuor litteras praelibatorum Csanadiensis et Varadiensis Capitulum de verbo ad verbum praesentibus litteris Nostris patentibus transcribi fecimus ad Cautelam. Datum Visegrad in Festo Beatae Dorotheae Virginis et Martyris. Anno Domini 1377.

B)

Serenissimo Principi Domino Sigismundo, Dei Gratia etc. ac Hungariae Regi, Domino eorum naturali Capitulum Varadiense orationes in filio Virginis Gratosae, perpetua cum fidelitate! Vestra noverit Serenitas, quod cum nos receptis litteris vestris amicabilibus pro Honorable Capitulo Ecclesiae Orodensis etc. Una cum Joanne filio Joannis de Back homine vestro litteris in eisdem inter alios nominatim conscripto, nostrum hominem, videlicet Petrum Chori Ecclesiae nostrae praedictae Presbyterum ad infrascriptam Inquisitionem et Prohibitionem faciendam nostro pro testimonio misissemus fidedignum, qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt quomodo ipsi feria quarta proxima post Dominicam *Judica* nunc praeteritam in *Comitatu Orodensi* simul procedendo, ab omnibus quibus decens et opportunum fuisset, talem de infrascriptis scire potuissent veritatem: quod Venerabilis Dominus Georgius Praepositus dictae Ecclesiae Orodensis, quamdam particulam terrae usualis *Maruskez* vocatam, inter Orodinum et Possessionem *Mikelaka* adjacentem, ipsos videlicet Praepositum et communiter concernentem, dicto Capitulo de eadem excluso, pro se ipso occupasset, et in eadem foeneta seu foenilia praeparari fecisset, eandemque per se et jobbagiones ac familiares suos usus fuisset, uti faceret et uteretur de praesenti, potentia mediante. Et non contentus, quamdam particulam sylvae *Keotezfenek* vocatae ejusdem Capituli ad dictam possessionem *Mikelaka* pertinent. nec non omnia virgulta, spineta et nemora ex utraque parte viae, quae de Orodien. tam *Mikelaka* proficiscitur habita, et exinde penitus et omnino succidi. eandemque et eadem per jobbagiones suos uti fecisset, et uteretur de praesenti; praeterea quemdam campum communem, locum scilicet nundinarum ejusdem Capituli perarari fecisset, et in eodem campo ortum (hortum) facere intenderet de praesenti; insuper magnam particulam cujusdam plateae seu viae publicae et communis, ab antiquis solitae et tritae, contra legitimam prohibitionem dicti Capituli saepibus et obstaculis firmissimis conclusisset et ad ortum suae propriae habitationis annexisset et applicari fecisset potentia mediante, in praedictum dicti Capituli et damnum valde magnum. Quibus Inqui-

sitionibus factis, ipsi eodem die praefatum Dominum Praepositum in constructione et praeparatione dictarum saepium facie ad faciem repertum, ab occupatione, usum fructuum perceptione fruitioneque et percipi factione omnium praedictarum terrarum, virgullorum, rubetorum et nemorum succisione antedictorum, praeparatione dictae terrae nudinarum, saepium constructione, viae publicae occupatione et ad ortum suum annexione et applicatione, in praedictum ipsius Capituli factis et fiendis publice et manifeste prohibuissent. Datum sexto die diei Inquisitionis et Prohibitionis Anno Domini 1431.

C)

Nos *Joannes Secundus* Dei Gratia Electus Rex Hungariae, memoriae commendamus etc. quod Nos attentis et consideratis fide, industria, integritate et fidelibus serviliis fidelis Nostri Magnifici *Christophori Hagymás de Bereghszo* arois nostrae Huszt Capitanei et Comitis Camerae nostrae Maramarosiensis, quae ipse primum Sacrae nostrae hujus Regni Hungariae Coronae, deinde vero nobis, pro locorum et temporum diversitate, non parendo rebus et bonis suis, constanter exhibuit et impendit; horum igitur intuitu totalem et integram possessionem *Chuch* cum pertinentiis suis in *Comitatu Orodienti* existentem, quae aboquin Spectabilis Magnifici quondam Domini *Petri Petrovity de Suraklin* Comitum et Locumtenentis nostri praefuisse, et haeredes ejus optimo jure concernere dignoscitur, simul cum omni nostro jure regio, si quod in eadem qualitercumque haberemus, aut eadem nostram ex quibuscumque causis, viis, modis etc. ad eandem possessionem *Chuch* et pertinentiis ejusdem de jure et ab antiquo spectantibus . . . memorato Christophoro Hagymás, et per eum Generosae et Magnificae *Dorotheae Lévyay* Consorti *Nicolao Hagymás* filio et *Annae Hagymás* similiter filiae ejusdem Christophori Hagymás, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dedimus, donavimus etc. Datum in Civitate nostra Alba Julia, die 18a Mensis Augusti, Anno Domini 1560. Joannes Electus Rex. m. pr.

D)

Nos *Gabriel* etc. etc. Tum vero dignum et honorificum habentes respectum praeclaræ fidei, integritatis, fideliumque, ac nullo unquam ævo obliterandorum servitorum condam Magnificorum et Generosorum *Valentini et Francisci Balassa de Gyarmath*, quæ ipsi non solum universæ Genti Hungaricæ, verum etiam huic Regno nostro Transylvaniae, largæ sanguinis sui effusione ac consequenter vitæ, fideliter, summaque cum laude nominis exhibuerunt, et impenderunt. Cum igitur dietos *Valentinum*, *Franciscum*, et *Joannem*, filium *Valentini Balassa* in semine defecisse, successiones vero honorum ipsorum paternorum ad Magnificam Dominam *Annam Balassa* sororem eorundem carnalem, relictam autem condam *Generosi Francisci Paczód de Becky*, ac per eam ad *Franciscum* similiter *Paczód*, filium ejusdem ex antefato *Francisco Paczód*, Domino ac marito suo susceptum pertinere sciamus: Totales et integras Possessiones ipsorum *Kutas* et *Macha* (*Mácsá*), ac portionem possessionariam in Possessione *Zekudvar* in de *Zaránd*, — item similiter integras Possessiones *Nagy-Chyalya* (*Csályá*) et *Kis-Chyalya* in *Orodiensi* Comitatibus existentes habitas, in quarum quieto et pacifico dominio tam annotati *Valentinus*, *Franciscus*, *Joannesque*, quam etiam *Anna Balassa* et *Franciscus Paczód Junior*, nec non Progenitores ipsorum perstitisse, ac etiam nunc præfatam Dominam *Annam Balassa* et *Franciscum Paczód* persistere, litteris solummodo nostris et litteralibus instrumentis superinde necessariis et sufficientibus destitui perhibentur. Totum item et omne jus nostrum regium, si quod in dictis possessionibus, portioneque etiam aliter qualitercunque existeret et haberetur, aut eadem et idem ex qualibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet etc. præmissis tamen sicut præfertur, stantibus et se habentibus, memoratis Dominae *Annae Balassa*, ac per eam *Francisco Paczód*, ipsiusque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis *Gratiosae Novae Nostrae Donationis* titulo dedimus, donavimus et contulimus, prout damus etc. Datum in Civitate nostra *Alba Julia* die *14a* Mensis *Aprilis*, Anno Domini *1609*.

E)

Nos Gaspar Bak Vice-Comes, Michael Baky, Gaspar de Bew de eadem Bak, Joannes Zent-Tamásy de Erdews-Kereky, et Stephanus Baky de Basaragh Judlium Comitatus Orodiensis damus pro memoria: Quod Honorabiles Magistri Paulus de Kenderes Lector, et Raphael de Cseth Custos, Canonici Ecclesiae Orodiensis, in ipsorum propriis ac omnium Canonicorum et totius Capituli dictae Ecclesiae Orodiensis nominibus et in personis, nostram personaliter venientes in praesentiam, per modum Protestationis significari curaverunt in hunc modum: quomodo ipsi revera percepissent, quod Religiosi Fratres et totus Conventus Fratrum Heremitarum Beati Pauli 1mi Heremitaec, in Ecclesia B. Mariae V. de Kalodva fundata degentes, totales portiones ipsorum et dictae Ecclesiae possessionarias in Possessione Zombathel (Szabadhely) in isto Comitatu Orodiensi existentes habitas, Egregio Marco Jaxyth de Nagylak pretio perennali vendidissent, adscripsissent et perpetuassent, cum eadem portiones ex portionibus possessionariis Egregii quondam Blasii Litterati de Kery eidem Capitulo in elemosynam datis et collatis excidissent; cum vero quia idem Capitulum plus quam 300 annis certas alias portiones in eadem Possessione Zombathel habuisset et possedisset, haberetque et possideret, etiam de praesenti: ob hoc emptio et receptio earundem portionum Capitulum magis quam alios concernerent, factaque hujusmodi Protestatione, memoratos Fratres Heremitas et totum Conventum a venditione et quavis Inscriptione, praefatumque Marcum Jaxyth, et alios quoslibet ab emptione et ad se receptione, in dominiumque earundem intromissiona et statui factione, usufructuumque et quarumlibet utilitatum perceptione seu percipi factione, factis vel fiendis prohibuerunt contradicendo, et contradixerunt inhibendo, publice et manifeste; imo ostensione certarum pecuniarum, summis quibus videlicet easdem portiones idem Marcus comparasset, allicuerunt, admonuerunt et cohortati sunt, seque ipsos et praelibatum Capitulum ad solvendum et restituendum paratos esse confessi sunt. Harum litterarum nostrarum vigore et testimonio praesentium medianae. Datum in Arad loco et Sabatho praesentium medianae. Festum Beatae Luciae Virginis die scilicet Sedis Nostrae Judiciariae, Anno Domini 1517.

F)

Nos *Carolus Sextus* etc. Memoriae commendamus tempore praesentium significantes quibus expedit universis: quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum intercessionem Majestati nostrae propterea humillime factam, tum vero pro contestanda Caesareo regia propensione nostra, qua erga Serenissimum *Raynaldum* Mutinae Rheimii et Mirandulae Ducem ac Principem Corregii, nec non Marchionem Estensem etc. Principem et consobrinum nostrum charissimum, praesertim ob multifaria et singularia Nobis et Augustae Domui nostrae pro omni et quavis occasione etc. quam fidelissime exhibita, non minus et in resarcitionem sub prioribus praesertim belli temporibus praestitarum anticipationum, bimos in partibus Regni nostri Hungariae etc. Transylvaniae Principatui adnexos, inque Comitatibus Zarándiensi et Aradiensi existentes, Jenöiensem videlicet et Aradiensem Districtus Camerales, et signanter in ipso Comitatu Zarándiensi Pagos populosos: *Almás, Agris, Aranyág, Apdthi, Agya, Bél-Zerénd, Baraköny, Csermő, Csintye, Draucz, Durd, Erdőhegy, Galsa, Gyula-Varsánd, Fekete-Gyarmath, Kurva-Ker, Kis-Jenő, Kerulós, Kerek, Muszka, Magyaráth, Moroda cum Gyarmata, Miske, Nadah, Nádas, Nagy-Zerénd, Ottaka, Pankota, Pel, Siria, Szöllös, Seprös, Szintye, Sikló, Szintye, Somos, Taucz, Ternova cum Agris, Talpas et Vadász*: Praedia vero in eodem Comitatu Zarándiensi: *Botos, Bankutta, Belyiseg, Bethlenös, Bodony, Bökafosi, Bököny, Bessenye, Brusztureczk, Bernóth, Bernöd, Csermő, Csunaközi, Egenház, Feidas, Fischeghy, Gelvász, Jánosház, Irius, Kamerás, Kis-Belli, Kupha, Kardács, Kövesd, Köth, Kelmegyes, Kis-Olivéd, Kis-Telek, Kecsul, Kalácsa, Megyes, Marócz, Mileve, Nagy-Kerek, Okörítő, Rutfalu, Szántós, Somboly, Szelestics, Sederke, Sz. Kereszt, Szublua, Siklós, Szecsul, Szentus, Tótfalu, Talmác, Városközi, Vastelek et Vosetty*: nec non in eodem Comitatu Zarándiensi, Districtuque Jenöiensi Pagos populosos, utpote: *Aldjest, Almás, Alsó-Csily, Alsó-Krokna, cum Sára, Arok, Berendia, Berza, Bodjest, Bohdny, Boros-Jenő cum Mokra, Bunczesgy, Butyin, Csiger, Dészna, Diéts, Dombrovicza, Donesén, Dulcs,*

Pényes, Felső-Csily, Felső-Krokna, Govosdia, Grosch, Gurahoncz, Gurba, Illáncz, Hodos, Hold, Járkos, Járkostó, Józás, Józásahely, Ignesty, Kakaró, Kontrato, Kápolna, Velkanna, Kertes, Kis-India, Kujed, Kujersd, Láz, Lugozó, Lunka, Madrizesd, Menes, Minyád, Mezes, Monyásza, Monyoró, Mozesgy, Moszeszi, Nadalbesty, Nyágra, Ples, Plop, Prezesty, Revetis, Rosia, Szakács, Szelezsán, Szaturó, Sebes, Szerp, Szerény, Silingyia, Sikola, Szlatina, Solymos, Szuszán, Vallennare, Zemerzel, Zimbró, et Zöldes; Praedia autem: Asuka, Apatelek, Gáp, Gyarak, Gecz, Monostor, Pipás, Pintlaka, Piskia, Rokszin, Tamásd, Tars et Telek; praeterea in praelibato Comitatu et Districtu Camerali Aradiensis subsequentes Pagos populos, nempe: Kúvin, Kovaszincz, Kladova, Mikalaka, Ménes, et Radna, — deinde Praedia in eodem Comitatu Districtuque Camerali Aradiensis: Balanicza, Csazmir, Csóssa, Földvár, Feritház, Keresztúr, Kör, Pandt, Sofronya, Szent-Tamás, Szederház et Varjasház, totum item et omne jus nostrum regium, si quod in praerecensitis pagis populosis et praediis etiam aliter qualitercunque haberemus etc. una cum Jure Patronatus, prout et Jure Gladii et Armorum, praememorato Raynaldo Duci et Principi Mutinae, ejusque masculini sexus descendentibus jure perennali etc. Quemadmodum praespecificata loca cum suis appertinentiis per Nos toties lato Raynaldo Duci et Principi Mutinae adhuc in Anno 1726. collata, et in anno 1727. Cameraliter tradita fuerunt; imo damus, donamus et conferimus tenendos, possidenda pariter et habenda. Salvo jure alieno etc. Datum in Civitate nostra Vienna Austriae die 11a Mensis Decembris, Anno Domini 1732. Carolus m. p. (L. S.)

G)

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis Amen. *Andreas* Dei Gratia Hungariae, Dalmaticae, Croatiae, Raeviae, Serviae, Galliciae, Lodomericae Rex in perpetuum. Quum his, qui scripti carent authentico, processu temporis solet oblivio novercari: hoc singulare remedium adinvenit humana solertia, ut quod memoria dignum credit, testimonio litterarum commendetur. Eapropter ad instantiam fidelis nostri *Boleslai* Vaciensis Episcopi,

quia suae devotionis integritatem multis rerum comperimus argumentis, nolentes tam praeclara benignitatis obsequia irremunerata relinquere, vel dilui posse nubilo cuiuspiam oblivionis; Testamenti ipsius seriem, secundum quam ipse de rebus suis tam mobilibus, quam immobilibus disposuit, auctoritate regia censimus confirmandam: quia idem Episcopus tempore dilecti fratris nostri *Emerici Regis*, quum ob regiae celsitudinis ingratitude nem falsi sceleris poenas subiisset, authenticum super serie predicti Testamenti inclite recordationis *Patris nostri Bulla Belae Regis insignitum* in presentia nostra se pluribus amisisse docuit argumentis. Idem igitur *Boleslaus Vacienis* Ecclesiae dictus Episcopus, temporalibus aeterna, terrenis caelestia, casuris perempuiter mansura comparare desiderans, universa predia sua, cum libertinis, servis et ancillis, ratione hereditarie successione ad se devoluta, seu que ex munificentia regia, vel principum regni collata noscebantur, vel aliquo sibi emptionis titulo competere videbantur, Ecclesie Sancte Crucis et Canonicis in ea sub titulo Premonstratensis Ordinis in caudido habitu Deo militantibus, ut inferius annotabuntur, omnia devotus contulit. Contulit igitur predictus Episcopus predium quod *Lelesz* vocatur, in quo situm est monasterium, sibi a secundo rege *Bela*, filio ducis *Almi* collatum, quando eum de sacro baptismatis fonte elevavit. Cujus meta prima incipit: — — Contulit etiam aliud predium, quod est ultra latericiam, nomine *Kopus*, totaliter et absque aliquo participatione, cuius prime metae: — — — Predium etiam *Vizaka* nomine, contulit, cuius prime metae: — — — Predium etiam quod *Mager* vocatur, contulit, quod est ultra *Crisium*, emtum ab uxore *Petri*, et filio suo, nomine *Prys*, cum pomario et duobus molendiis, et terram ad quatuor aratra sufficientem. Juxta villam etiam *Wadazow* (*Nadász*) dedit duo territoria cum duobus locis molendinorum. — — — Contulit etiam predium, nomine *Apa*, filio *Giulardi*, cuius metas definiunt: *Septil*, *Er*, *Herseg*, *Humowozow*, *Boyhozow*, *Zenerdy*, *Mechlen*, *Makrafarka*, *Berukweg*, *Masar*. — — Contulit etiam predium, nomine *Nikad*, emtum a quodam, nomine *Tholoid*, tertiam partem terre totius ville cum 12 vineis; portionem videlicet, que quondam fuit *Tekuse*, filii *Leustachii*, super quam partem etiam sita est Ecclesia in honorem S. Margarethe. — — *In villa*

etiam *Golsa dedit 10 vineas cum vinitoribus cum terra sufficienti, tam ad habitandum, quam ad arandum. In Egregy (talán Egres, a' honnan lett Agris) etiam dedit 12 vineas sine vinitoribus, et jobbogyone, nomine Lodomir, cum filiis, et sufficienti terra eidem Jobbogyoni ad manendum et arandum. — — —* Loca igitur pre-nominata superius, videlicet quarta pars in *Micusa* cum palatio, et quinque vineas in *Byhor*, predium etiam, nomine *Narher*, et predium, nomine de *Macra*, videlicet *Apa*, *Nigad*, etiam cum vineis, et *Galosa similiter cum vineis*; ista loca, et ad ea pertinentia cum molendinis, vineis, libertinis, servis et ancillis, que juri *Eluimi* Episcopi Varadiensis, fratris sui, competere videbantur, ab ipso in presentia Job Archiepiscopi et Strigoniensis Capituli comparavit, quum Romam tempore regis Emerici, pro quibusdam necessitatibus esset profecturus, pro 400 marcis argenti; — — — Decimas etiam porcorum, que singulis annis super homines ejusdem Ecclesie colligebantur, ejus petitionibus pulsati, ita libere contulimus possidendas, ut — — — — — Contulit etiam Jobagionem, nomine *Bera*, obtutu fidelitatis sue ita ex omni jugo servitutis exemptum, ut nulli omnino servili conditioni subiaceat, nisi ipse, vel sui posterius ab Ecclesia se alienare voluerint. — — — — — Igitur cum humana sepe violentia id quod non posuit, tollit, et ubi non seminavit, metit; idcirco perversis negotiis prudenter occurrimus, quum etatis nostrae negocia litterarum memoria commendamus. Nam solet frequenter accidere, quod et ipsos justitie testes de medio revellat interitus, et a multis eradat oblivio, que videntur. Unde ne qua possit in posterum super his, que superius annotavimus, oriri calumnia, nec aliquis de progenie sepe dicti Boleslai, Vaciensis Episcopi, vel quilibet alius, donationem ab ipso sepe dicto factam presumendo attentet, casu quolibet infringere, nec non confirmationi nostrae possit, vel audeat in posterum obviare, presentem paginam auctoritate regia, et subscriptione Nobilium confirmatam, sigilli nostri karaktere pariter et auctoritate jussimus insigniri. Datum per manus Thome, Aule Regie Cancellarii, et Albensis Prepositi, anno ab Incarnatione Domini 1214. Venerabili Joanne Strigoniensi, Bertholdo Colocensi Archiepiscopis existentibus; Calauo Quinque-Ecclesiensi, Katapano Agriensi, Desiderio Chanadiensi, Simone Varadimensi, Petro Jaurinensi,

Vilhelmo Ultrasilyano, Gothardo Zagrabiensi, Roberto Vesprimiensi, Jacobo Vaciensi, Ecclesias feliciter gubernantibus. Nicolao Palatino C. Bodrug. Ochuz Bano, Julia Vajyoda, et C. Zouukien. Salomone Bach, Magistro Tavernicorum; Simone Zobor et Magistro Dapiferorum; Martino Chanad et Curiali Comite; Mika Bihor. Joanne Sopron. Pothone Musun. Smaragdo Poson. Miska Ferrei Castri; Alexandro novi Castri; Nicolao, fratre Moys, Albensi, Sebus Crasovien. Nicolao fratre Vgrin. Kamarun. Hetze Thumusien. Rodolpho Borsien. Jacobo Borsud. Martino Zemlin. Benedicto Hunguar. Hannone de Borsua; Julia, fratre Ratolth, Nitrien. *Kelemen Orod Comitatus* tenentibus; regni nostri anno nono. *L. Fehér. Cod. Dipl. T. III. vol. I. p. 153.*

H)

Nos *Gabriel Bethlen*, Dei Gratia Princeps Transylvaniae etc. memoriae commendamus etc. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Consiliariorum intercessionem, tum vero attentis et consideratis fidelitate, — — — strenuorum Michaelis et Laurentii *Tibath de Pankota*, quae ipsi nobis et huic Regno nostro Transylvaniae pro locorum et temporum varietate fideliter exhibuerunt, ac in futurum quoque Eisdem Michaellem et Laurentium *Tibath*, de Speciali gratia nostra a statu et conditione plebea ac ignobili, in qua nati sunt, eximendos, ac in coetum et numerum verorum et indubitatorum Nobilium hujus Regni Nostri Transylvaniae et Partium Regni Hung. eidem adnexarum Nobilium annumerandos, aggregandos duximus, prout annumeramus, aggregamus et adscribimus In signum autem hujusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum, haec arma ceu nobilitatis insignia etc. Et nihilominus pro ampliori gratiae et misericordiae nostrae erga eosdem declaratione, totales et integras duas vineas ipsorum pastinatas in promontorio *Nagy-Mokra* vulgo nuncupato, in territorio et intra veras metas oppidi *Boros-Jenzö*, vicinitatibusque vinearum Francisci *Nagy* ab ortu, ac strenui Joannis *László*, militis peditis arcis nostrae *Boros-Jenöiensis* in Comitatu de *Zaránd* existentes habitas, ab omni decimarum, nonarum, jurisque et census montani solutione, nobis et successoribus nostris

quotannis provenire debentium pensione elementer eximendos, supportandos, liberandos ac nobilitandos duximus, prout eximimus, supportamus, nobilitamus praesentium per vigorem etc.

I)

Capitulum Ecclesiae Orodienſis omnibus Chriſti fidelibus praesentibus pariter et futuris harum notitiam habituris salutem in salutis largitore! Ad universorum notitiam praesentium serie volumus pervenire: quod nos ad legitimae petitionis instantiam pro parte Magnifici Domini *Petri Petrovics de Suraklin*, Comitis Temesiensis, ac partium inferiorum Capitanei Generalis, ad nos propter diversas et quidem graves ac inevitabiles regiae majestatis, nec non hujus Regni Hungariae necessitates, ex quo in praesenti, specialiter pro defensione partium inferiorum ejusdem Regni Hungariae existit implicatus, personaliter venire nequiens, nobis porrectam, duos ex nobis, videlicet Honorabiles Magistros *Valentinum de Orodino* Custodem, ac *Andream de Monozlo* fratres et Concanonicos nostros pro audienda fassione sua infra notata pro testimonio fide dignos duximus destinandos, qui tandem ad nos exinde reversi, nobis pariformiter retulerunt: quod ipsi feria quinta proxima post festum exaltationis Sanctae Crucis proxime praeteritum ad castrum *Csalya*, consequenter domum et habitationem ejus Domini Comitis ibidem existentem accessissent, ibique eundem Dominum Comitem in praemissis negotiis et necessitatibus occupatum reperissent, ubi idem Dominus Comes coram nostro testimonio personaliter constitutus, sponte et libere confessus est, et retulit in hunc modum: Quod ipse matura deliberatione in se praehabitata, ac zelo fraternitatis specialiter ductus, praedictum castrum suum *Csalya*, ipsum omnis juris titulo concernens, nonnullisque aliis villis, possessionibus, prediis, portionibusque, et juribus possessionariis, et cum cunctis eorundem utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, foenilibus, sylvis, nemoribus, spinetis, rubeis, virgultis, aquis, fluviis, aquarumque decursibus, piscinis, piscaturis, saginiis, lacunis, molendinis et eorum locis, montibus, vallibus, vineis, vinearumque

promontoriis, generaliter vero quarumlibet utilitatum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad easdem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, ac in *Comitatu Orodienti* existentibus et habitis, Generosis dominabus *Annae*, relictæ Egregii quondam *Sigismundi de Léva*, ac *Frusinae* Egregii *Joannis de Russó*, et *Catharinae* Magnifici *Nicolai Pathoczey de Eperjes* consortibus, nec non *Annae* et *Dorotheae* puellis, filiabus videlicet annotatae Dominae *Annae*, relictæ praementionati Egregii *Sigismundi Levay*, ac *Catharinae* relictæ Egregii quondam *Francisci Kalvay* de eadem Kalva, ac *Alberto* filio ejusdem pro 6000 flor. auri, plene, ut dixit, eidem persolutis, ab eisdemque levatis et perceptis — — disset — — set, vendidisset et perpetuasset, imo omni eo jure, conditione et articulo, quo ad ipsum pertinere dignosceretur, una cum litteris privilegialibus, litterarumque instrumentis, factum eorum tangentibus et concernentibus, dedit, donavit, vendidit et perpetuavit, in filios filiorum haeredumque, per haeredes et posteritates universas, jure perpetuo, et irrevocabiliter tenenda possidenda, pariter et habenda; nullum jus, nullam juris et domini proprietatem in eodem castro et pertinentiis ejusdem sibi reservando, sed totum et omne jus, totumve dominium quod in eisdem habuisset, in easdem Dominas penitus transtulisset pleno jure, tali etiam conditione mediante: quod siquis temporum in processu easdem Dominas et posteritates earumdem de eodem castro ac eisdem pertinentiis ejicere vellet, vel niteretur, extunc non aliter, nisi prius depositis praedictis 6000 fluis easdem de eisdem ejicere valeat atque possit, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Dominico die in festo B. Mathaei Apostoli et Evangelistae A. D. 1539.

K)

Nos *Sigismundus Rákóczy* etc. memoriae commendamus etc. Haud ab re superiorum aetatum Principes, quorum imperia auspiciatissime sunt administrata, liberalitatem erga subditos de se bene meritos tantopere sibi exercendam putaverunt, ut quidam eum diem se inanem trivisse existimaverit, quo nullum beneficium cuiquam contulisset. Aretius siquidem ea quibusvis potentibus

armis fera domantur corda, discordes ac acerrime inter se dissidentes reconciliantur animi, concordēs vero arctiori devincuntur vinculo; dormientia etiam pectora, velut acri ictu stimulo ad bene de repub. merendum excitantur, atque omnium firmissima in repub. comparantur praesidia. Nos etiam pro modulo nostro, sublatis divina benignitate bellorum terroribus, ad commerenda fidelium nostrorum praeclarissima gesta animum commoventes, quosvis de nobis et repub. bene meritos munificentiae nostrae donis haud illubenter prosequimur. Cum igitur fideles nostri Egregii Nobiles ac strenui, Centum et Sexaginta Rasciani milites, antea in Civitate nostra *Lippensi* degentes, in registro nobis nominanter praesentati, contra christiani nominis hostes, frequentibus in expeditionibus fortem patriae navaverint operam, ac authores vindicesque exstiterint, ut praesidium Lippense e faucibus Turcarum, internecone eorum eriperetur, ac rursus regno nostro Transylvaniae ingenti suo cum emolumento applicaretur: in compensam tam praeclarae ipsorum operae modo praemisso navatae, ac ut in posterum etiam, nostra munificentia animati atque suffulti, in omnibus occasionibus et necessitatibus articulis, fortem fidelemque patriae ac nobis etiam operam navare possint et valeant; eosdem Centum et Sexaginta Rascianos milites de speciali nostra gratia et potestatis plenitudine, e statu et conditione plebea etc. In signum autem etc. scutum videlicet militare, totum rubei coloris, in cuius fundo super strage armorum, lupus, naturalis coloris, posterioribus pedibus dispositis erectus stare, anterioribus vero, dextro evaginato gladium sanguine hostili rubentem, turcicoque capiti, tiara induto infixum gratulabundus ostentare, — sinistro minaciter protenso conspicitur; supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit etc. super quo alae aquilinae rubeo colore depictae, cruceque alba in medio signatae positae esse cernuntur, — prout haec omnia etc. animo deliberato etc. perpetuo uti, frui et gaudere possint ac valeant. Pro ampliori vero, favorabiliorique benignitatis nostrae erga eosdem declaratione, totum ac integrum oppidum *Arad*, una cum castro ibidem exstructo, nec non totalia et integra praedia: *Balván*, *Chicher*, *Chiolott*, *Bacha*, *Bikach*, *Zent-György* et *Zent-Iván*, antea etiam, ut perhibetur per dictum oppidum tenta ac possessa, omnino in Comitatu *Orodiensi* existentia et habita; totum item et omne jus regium,

si quod in annotatis oppido et praediis etiam aliter qualitercunque etc. memoratis Centum et Sexaginta Rascianis militibus, ipsorumque haeredibus et posteritatibus univrsis, benigne dedimus, donavimus, et contulimus in perpetuum, salvo jure alieno; ita tamen, ut ipsi ad fidelitatem patriae, nobis ac successoribus nostris illibate observandam juramento sint obligati, — ac in omnibus expeditionibus bellicis generalibus ac particularibus instar aliorum nobilium regni, semper bonis armis et instrumentis militaribus instructi interesse, fidelemque patriae operam navare debeant, ac sint obligati, — atque a Capitaneo Lippensi, tum in juris administratione, tum aliis in rebus dependeant, dictoque sint obedientes, ac e vestigio e dicta civitate Lippensi emigrent, ac nihilominus idem oppidum *Arad* praenotataque praedia ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum, tam ordinariorum quam extraordinariorum, subsidiique etc. solutione, servitiorum quorumlibet etc. exhibitione, vineas item et agrolationes eorum ab omni decimarum, nonarum depensione eximendas et supportandas duximus, prout damus, donamus, et conferimus, eximimusque et supportamus praesentium per vigorem. Quocirca vobis univrsis et singulis etc. Capitaneo nostro Lippensi, nec non prudentibus ac circumspectis etc. quarumlibet Civitatum etc. In quorum omnium memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras pendentis et authentici sigilli nostri etc. duximus concedendas. Datum Albae Juliae —
 — *nap és esztendő-szám nélkül találtatik a' K. Fehérvári kóptalanban.*

L)

Spectabilis ac Magnifico Vizir Bassa! Mihi semper benevole etc. Ab annis compluribus inter nostrum potentissimum invictissimumque Caesarem et Regnum Transylvaniae alienationes, disceptationesque intervenerunt, ob ademptam nec redditam *Lippam*. Diffiteri non possumus, plurimas easque justas ac evidentes causas fuisse, ob quas nec regnum, nec qui huc usque fuere Principes, adduci potuerunt, ut eam redderent. Nam ex quo priscorum Hungarorum progenitores, relicta Scythia, ferro absumentis harum terrarum incolis, regnum acquisiverunt, nullo unquam tempore vel auditum, vel lectum alicui, quod gens hungarica, non dico arces, civitates, tractus

integros, sed vel palmam terrae, sine armis, sine sanguine, sine caede, gratis alicui cessisset. Ex quo autem gens Ottomannica contra Hungaros bella gessit, quacunque in arce soli hungari milites fuere, quantumvis valida impressione premerentur, haud sese dediderunt, ad unum omnes internecone deleri pro defensione patriae maluerunt. Testantur id Alba Graeca, Temesvár, Gyula, Szigethum.

Nunc nostrae actiones et adversus potentissimum Imperatorem declarata sincera fidelitas longe aliter habentur. Nam ut in potentissimum Imperatorem veram fidelitatem nostram restitutione arcis Lippae comprobaremus, ob practicas plurimorum germanizantium, accedente praesidiariorum rebellione, et exercituum nostrorum multiplici difficultate, multorum sanguinis ac vitae profusione, civitatem assultu, et arcem valida impressione occupavimus, ut vel hac ratione potentissimo Imperatori gratificaremur.

Interea ex parte Germanorum, tametsi sub pacis praetextu, multa donativa deferuntur potentissimo Imperatori, alia tamen ex parte *Georgium Homonnay* in Transylvaniam, *Sorban Vajvodam* in Valachiam, valido exercitu instructos expederunt. In subsidium quoque arcis Lippae, ne videlicet illa per nos posset reddi Imperatori potentissimo, ad instantiam praesidiariorum, validus contra nos exercitus fuit expeditus. Verum nos accelerato itinere, illius adventum praeventimus, et jam civitatem occupaveramus cum haec auxilia supervenerunt. Interim et arcis oppugnationem urgendo, et contra adventantes in campis depugnando, Deo adjutore contra utrosque feliciter rem gessimus. Arce igitur occupata et evacuata, juxta clemens mandatum potentissimi Imperatoris, Lippam cum quinque arcibus et castellis ad eam spectantibus nos ipsi in manus Beglerbegi Temesváriensis, Spectabilis ac Magnifici *Mechmet Bassae* consignavimus.

Ob hanc aeterna memoria dignam fidelitatis nostrae declarationem, cui parem lucusque in tota natione hungarica, forte nec in alia, versus Ottomannicam gentem quisquam exhibuit, quam clementem protectionem, quantum bonorum affluentiam sperare debeamus a nostro clementissimo summaeque dignitatis Caesare, quam amicitiam benevolentiamque a Vizirio, quam ab universa Musulmannica gente gratitudinem, id nos summi inprimis

Dei, ac per totum orbem diffusarum gentium ac nationum perennaturo iudicio committimus, capitis nostri, vitaeque propriae discrimine, tot insignium militum nostrorum sanguine grande obsequium praestitimus, vel hac ratione gratiam ac favorem potentissimi Imperatoris demereri satagentes.

De totius negotii cursu, deque postulatis nostris, quae potentissimo Imperatori repraesentamus, vestram Magnificentiam Orator noster, qui illic est, plene edocebit; rogamus cum omni affectu Magnificentiam vestram, digna postulata nostra suo favore promota velit, quod nos una cum regno nostro omni gratitudine demereri conabimur. Deus conservet Magnificentiam vestram diutissime incolumem. Datum in Castris nostris ad Lippam positis die 14a Juny 1646. benevolus amicus Servitor *Gabriel Bethlen.* — *Ldsd: Pray in Princ. Transylv. Tom. I. pag. 27.*

M)

Prudentes ac Circumspecti Viri, Amici nobis sincere dilecti! Quia Domini Praelati, Barones, Proceres et Nobiles Regni Hungariae universi, in hac praesenti Congregatione Generali eorumdem in Civitate Pestensi celebrata, divina inspirante elementia, Spectabilem ac Magnificum Dominum *Matthiam*, filium condam Domini *Joannis de Hunyad* Gubernatoris et Comitis *Bisztriciensis*, fratrem nostrum charissimum in Regem Hungariae unanimi voluntate elegerunt et praefecerunt, quod Vobis pro singulari gaudio et tripudio laetitiae vestrae, ampliorisque commodi, status augmenti, et incrementi hujus regni et vestri duximus significandum. Volentes itaque vos semper singularibus honoribus et gaudiis, ipsius Domini *Matthiae*, novi futuri regis fore participes et consortes fieri: itaque pro praefereendis hujusmodi gaudiorum tripudiis Egregium *Blasium Litteratum* Castellanium de *Solymos*, fidelem militem ipsius Domini *Matthiae*, et nostrum, vestri in medium transmittentes, et rogantes vestras amicitias prudentes et circumspectas, quatenus sicut semper commodum et augmentum domus ipsius Domini *Matthiae* et nostrum dilexistis: sic et praesentibus gaudiis et laetitiis ipsius Domini *Matthiae* et nostri velitis fieri et esse participes; gaudeatis itaque et

laetamini de tantis laetitiis et gaudiis, quae Deus altissimus ex coelo ipsi Domino Matthiae et nobis, ac huic Regno Hungariae praesenti die concedere dignatus est. Praefatum quoque Blasium Litteratum, videlicet latorem praesentium ejus in persona, dignis donis remunerari velitis, et curate, in praefati Domini Regis et nostri complacentiam et honorem singularem. Datum in Civitate Pestiensis feria tertia proxima ante festum Conversionis S. Pauli Apostoli. A. D. 1453. *Michael Zilagy* de Horogszegh, Banus Makoviensis et Capitaneus Nandor Albensis, nomine et in persona Ser. Princ. D.D. Matthiae, Dei Gratia Hung. Dalm. Croatiae etc. novi electi Regis Gubernator in Regno Hung. constitutus.

N)

Nos *Ludovicus*, Dei Gratia Rex Hungariae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: quod pro parte, et in persona fidelis nostri Magnifici Stephani Filii quondam *Joannis Junioris de Rozgon* ab una, nec non fideles nostri Spectabiles, ac Magnifici *Stephanus de Bátor* Palatinus hujus Regni nostri Hungariae, et Judex Cumanorum nostrorum, ac Comes Temesiensis, nec non *Andreas de eadem Bátor*, frater suus carnalis Comes Comitatus Zathmariensis, et Banus Castri nostri Nándor-Albensis ab altera partibus se se mutuo, et alternatim in castris, et juribus possessionariis in fratres adoptivos, et condivisionales accepisse, et adoptasse dignoscuntur, supplicantes, ut easdem Litteras nostras, et omnia in eis contenta, ratas gratas, et accepta habentes Litterisque nostris Privilegiabilibus de verbo ad verbum inscribi facientes, eidem fraternali adoptioni nostrum Regium Consensum praebere dignaremur, quarum quidem Litterarum tenor talis est: Nos *Ludovicus* etc. coram nostra personali praesentia personaliter constituti proposuerunt, et sponte confessi sunt in hunc modum: quod ipsi tum Divina charitate moti, tum vero in primaevo juventutis ipsorum tempore, fusa in se se dilectione, quae eos ineffabili fraternalis amoris vinculo, et affinitatis quoque foedere jam illaqueavit, atque devinxit, inducti, sese mutuo in castris, ac juribus eorum possessionariis, ipsi, utpote *Stephanus*, *Andreas*. et *Georgius de Bátor*, antefatum *Stephanum de Rozgon*, et ejus Haeredes, et Po-

sterilates universas in totalibus Castris eorum *Világosvár*, cum Oppido *Siri*, *Galsa*, *Kápolna*, ac *Keresbánya*, nec non Possessionibus *Alsó-Aranyág*, *Medves-Aranyág*, *Zekás*, *Aranyos*, *Felső-Aranyág*, *Chetujás*, *Felső-Kalodva*, *Disznó-Kalodva*, *Unyás-Kalodva*, *Magyar-Kalodva*, *Kis-Kalodva*, *Ziliách*, *Zersor*, *Kis-Kápolna*, *Nagy-Kápolna*, *Brosth*, *Csirest*, *Zöldes*, *Buchava*, *Solymos*, *Pansfalva*, *Lonksora*, *Buchonicza*, *Madarsok*, *Hennyádsfalva*, *Dinyefalva*, *Zoad*, *Dupansoly*, *Karsafalva*, *Felseörékás*, *Manafalva*, *Alsó-rékás*, *Fereche*, *Oroszlánfalva*, *Musthafalva*, *Bonczefalva*, *Fondáz*, *Kakaró*, *Resztoka*, *Pyszteteő*, *Lonka*, *Dupaples*, *Bandafalva*, *Drakulafalva*, *Bothyanfalva*, *Bogyefalva*, *Potizka*, *Kis-Almás*, *Nagy-Almás*, *Plab*, *Bald*, *Gurahoncz*, *Hönczisor*, *Jatrehonczur*, *Pokol-falva*, *Moszkofalva*, *Balásfalva*, *Kis-Zeödes*, *Kurtyánfalva*, *Nádfalva*, *Uttye*, *Zarafalva*, *Koján*, *Bazarabicza*, *Puclen*, *Felső-Nácza*, *Közép-Nácza*, *Brothuna*, *Felső-Bathana*, *Közép-Bathana*, *Thernovicza*, *Oroszfalva*, *Dobroc*, *Lavóc*, *Kyulest*, *Thomesth*, *Nagy-Patak*, *Baldvoye*, *Pycluhia*, *Mihályken*, *Blesen*, *Nagy-Ribicze*, *Kis-Ribicze*, *Pochynan*, *Byunkul*, *Buda*, *Lonkoy*, *Hoszzúpatak*, *Thomnatek*, *Vaka*, *Valabrath*, *Zerophia*, *Grohot*, *Bulgzeset*, *Buches*, *Ztanyfa*, *Dupapyatra*, *Bukerés*, *Káposztás*, *Negoya*, *Kis-bánya*, *Kurmynde*, *Kis-Konyán*, *Herczegfalva*, *Freczhya*, *Kelemenfalva*, *Karachonfalva*, *Pesthera*, *Valysova*, *Pyeka*, *Alsó-Czebe*, *Felső-Czebe* et Praedio *Kazmyr*, ac Portionibus Possessionariis *Zent-Márton*, *Nadab*, *Gyarmath*, *Feldhyd*, et *Kezy*, item Praediis *Homad*, *Veresegyház*, et *Kurtegház*, nuncupatis in Comitatu de Zaránd sitis cum Consensu Regio adoptarunt. Datum Budae in Festo Beati Andreae Apostoli Anno Domini 1519. Nos igitur hujusmodi supplicatione exaudita, praescriptas Litteras nostras ratas, gratas et acceptas habentes nostrum Regium Consensum praebuimus, imo praebemus una cum jure Regio, si quod in totalibus Castris Világosvár. in de Zaránd habitis etc. Datum Budae in Festo Beatae Lucae Virginis, et Martyris 1519. Regnorum nostrorum Anno 4. (Locus sigilli pendentis). Lásd e' megerősítő levelet egész kiterjedésében Jankovich Miklós urnak gyűjteményében, Tom. 8-o Nro 108.

O)

Nos *Georgius* etc. memoriae commendamus etc. Quod cum Regna omnia, Provinciae, et Respub. secundum Deum arte, et Marte, velut duobus fuleris sustineantur, protegantur, et promoveantur, eorum, qui Gubernii clavum tenent, maximae curae, assidua, et conjuncta utriusque promotio esse debet, alterutro siquidem vel neglecto, vel non satis curato, regiminis indispositi vitio vacillare omnia, utroque autem omisso ruere, et corruere oportet. Mars siquidem sine arte furor, haec autem sine illo, inbellis; qua regiminis consideratione cum Ditiones nostras adversarum nationum vicinitate velut circumcinctas experiamur, laudabilia praecedentium Principum vestigia sequi, et assequi cupientes, uti in interioribus Regni nostri partibus, Athaenea, ita in finibus Marti, et Martialibus Castra locare satagimus, cum primis autem Castrum *B. Jenöense*, velut in acie positum, et appositum hostibus, muris aequae, ac viris fortibus numero auctiori firmandum sit, totalem, et integram Insulam dicto Castro, et contiguam, et intra territorium ejus situatam, antea a Capitaneis ejusdem Loci usurpatam, in Comitatu de Zaránd existentem, Equestris aequae, ac Pedestris Ordinis Militibus sub infra expressis conditionibus, dandam, concedendam, et conferendam duximus.

Primo: Ducem certum habeant, qui illis praesit, talem autem Ducem, a Capitaneo ejusdem Castris supremo, vel eo absente, vel non existente, a V. Capitaneo accipiant, et impetrent, qui Principibus legitimis, Regno, et defensionis fidei illius loci stricto juramento sit obligatus.

Secundo: Omnis similem in modum miles Incola, homagium juramenti Principibus, Regno, et defensionis huic statim receptus praestare teneatur, receptio et Indigenatus non nisi cum scitu, et annuentia Capitanei Supremi, aut illo absente, vel non existente, vicem tenentis per modo praemisso constitutum Ducem fiat.

Tertio: Uterque Ordo Equestris nempe, et Pedestris, tempore necessitatis, apparatu bellico sufficienti, Equestris equo, bona hasta, sclopetis; Pedestris lancea, bombardis longioribus, ac aliis armaturis optime instructus, comparere, et adesse debeat, ac teneatur.

Quarto: In Litibus componendis, et per Processum Juridicum dirimendis, sequantur illius Castri Forum, et antiquitus receptum procedendi modum.

Quinto: Ex seminaturis, agricolationibus, ac vineis propria industria pastinatis, et exstirpatis, non autem ab alio comparatis, nullum censum, nullamve Decimam, vel datias quaslibet solvere teneantur.

Sexto: Pro Nobilibus reputentur, hac tamen conditione, ne Indigenas, jobbagyiones hujus Regni vel alios etiam extraneos, qui fidejussione, vel alio quolibet legitimo modo Dominis suis Terrestribus sunt obligati, in numerum suum recipiantur.

Septimo: In educillo, et taberna servanda, uti etiam ratione macelli, teneantur sequi modum, et ordinem in eo Castro B. Jenő observatum, nec etiam in talibus, et aliis similibus communi ejusdem loci bono, et Provisoribus nostris nocumento sint, imo promotione, et auxilio, ut hoc pacto benignitatis in se nostrae majora in dies incrementa sentiant. Imo damus, concedimus, et conferimus sub praesertis conditionibus jure perpetuo, et irrevocabiliter tenend., possidend., pariter, et habend. Harum nostrarum vigore, et Testimonio Litterarum mediante. Quas nos in formam Privilegii nostri etc. Datum in Civitate nostra Alba-Julia Die vigesima tertia Decembris Anno Domini 1652. G. Rákoczy m. p. Joannes Horvath de Palocz Secretar. m. p.

P)

Nos *Sigismundus* Dei Gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae, et S. R. I. Princeps, Patrum Regni Hungariae Dominus, aurei velleris Eques, et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod nos dignum atque honorificum habentes respectum praecleari erga nos animi fideique sincerac ac fidelium, gratiosissimorumque obsequiorum, et meritorum *Magnifici Domini Casparis Kornis de Ruszka* Consiliarii nostri, Capitanei Arcis nostrae *Huszt*, ac Comitis Cottus Marmarosiensis, quae ipse nobis in cunctis Provinciae, Statusque hujus nostri Revolutionibus omnia sua studia, curas, labores, et vigilias ad nostram salutem, dignitatem, et utilitatem tuendam conferendo, eximia cum

nominis sui laude, et commodo emolumentoque nostro
 praestitit, ac in futurum etiam non minori cum fide-
 litate industria, et animi sui promptitudine praestiturum
 Eum confidimus, atque etiam in recompensam totalis, et
 integrae Portionis suae possessionariae in Possessione *Eör-
 menyés* nuncupatae in Comitatu de *Küküllő* existentis;
 antea per Notam condam *Alexandri Kendy de Lona*,
 Magnifico condam *Francisco de Geszt* Consiliario nostro
 etc. collatae, eoque absque Haeredum solatio e vivis
 sublato, per defectum seminis ejusdem dicto *Caspari
 Kornis* una cum Castro *Radnot*, et pertinentiis ejusdem
 universis a nobis donatae, quam scilicet Portionem pos-
 sessionariam idem *Caspar Kornis* ad nostram ammonitio-
 nem in rationem nostram remisit, et ad Curiam *Bonyhu-
 ensem* applicanda et possidenda relinquit totalem, et
 integram Arcem *Deszni* in Cottu de *Zaránd* adjacentem,
 ac totales, similes, et integras Possessiones *Zuzánion*,
Nadolbeszt, *Felső-Menyed*, *Fárest*, *Vezest*, *Nyag-
 rak*, *Balichen*, *Prasafalva*, *Alsó-Menyed*, *Ignest*,
Bellichenesd, *Prodanest*, *Zlatina*, *Danchfalva*, *Moy-
 nyazak*, *Ronah*, *Nagy-Deszni*, ac Oppidum *Sebes*,
Bajnakfalva, *Goosd*, *Bekény*, *Lonya*, *Ujfalu*, *Deák-
 falva*, *Zerneszt*, *Kochioba*, *Prengits*, *Sterkány*, *Re-
 nekes*, *Tekeres*, *Laschior*, *Boringh*, *Rohya*, *Kopaczni*,
Zymbruly, *Felső-Zilisteh*, *Dulchin*, *Burusteres*, *Jo-
 zás*, *Vályamár*, *Holtt*, *Dombavitza*, *Zamarzél*,
Krajkovan, *Fénes*, *Alsó-Zelistizek*, *Alsó-Zekás*, *Mézes*,
 ac totales, et integras Portiones possessionarias in Pos-
 sessionibus *Zelisteh*, *Alsó-Falú* et *Felső-Korotna* nun-
 cupatas, nec non totalia ac integra Praedia *Choresd*,
Turuk, *Topaza*, *Eszkradina*, *Felső-Kertész*, *Felső-
 Zekás*, et *Ravecz* nuncupatas in Cottu similiter de *Za-
 ránd* existentia habita, quae scilicet Arx, Possessiones in-
 tegrae Oppidum, et Portiones possessionariae, ac Prae-
 dia alias condam *Francisci Kendy de Radnot* praefuis-
 sent, verum ex eo, quod cum annis superioribus quidam
 ex Consiliariis nostris, ac praecipuis Regni hujus nostri
 Nobilibus, qui scilicet divi Parentis nostri, et nostro
 etiam beneficio, honore, et opibus excreverant, repen-
 tina absolentia correpti, contra personam dignitatemque
 nostram conspirassent, idque secum clam de nobis con-
 stituissent, ut nos Regno isto, et sede nostra ablegarent,
 vel si id pro voto ipsis non succederet, astu quodam nos
 circumventos, vitam nobis eriperent; nosque his cogni-

tis, paucorum saltem Fidelium nostrorum comitiva stipati, vitae nostrae servandae causa, ad Arcem nostram *Kövár* contendendo duxissemus, Idem *Franciscus Kendy* summis licet honoribus a nobis cultus et cumulatus, opulentisque bonis, et fortunis auctus, tot tamen meritorum nostrorum, fideique et fidelitatis suae nobis debitae immemor, non solum factiosis illis consensisset, sed ad dictam Arcem nostram *Kövár* proficiscendo, et intra limites Regni hujus nostri constitutis nobis de novo Principe, contra dignitatem, et auctoritatem nostram eligendo cum aliis Infidelibus clandestina consilia habuisset, vitaeque nostrae insidiatus fuisset, ob hocque in comitiis generalibus Fidelium nostrorum Regnicolarum trium Nationum Regni nostri Transylvaniae, et Partium Regni Hungariae ad 16um Diem Mensis Aprilis Anno jam pridem elapso 1595. indictis in Civitate nostra Alba-Julia celebratis, eorumdem Regnicolarum publico suffragio, judicio, et deliberatione, Notam perpetuae Infidelitatis incurrisset, et in Amissione omnium Bonorum tam propriorum, quam uxoris, et liberorum suorum condemnatus exstitisset, ad nos consequenterque collationem nostram rite, et legitime devolutae essent, et redactae, totum item, et omne Jus Regium, si quod in dictis Arce, Possessionibus integris, Oppido, et Portionibus possessionariis, ac Praediis, etiam aliter, qualitercunque existeret, et haberetur, aut eadem, et idem nostram, ex quibuscunque causis, viis modis, et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, alpibus, vineis, vinearumque promontoriis, agris, fluviiis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorumdem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis, ad eandem Arcem, Possessiones integras, Oppidum, Portiones possessionarias et Praedia de Jure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, sub suis veris metis, et antiquis limitibus existentibus Ferrifodiis, itidem Thermis, aliisque omnibus obvenerentibus, ac cum iisdem omnino emolumentis, praerogativis, immunitatibus, et libertatibus, quibus dicta Arx, una cum suis pertinentiis, jam inde ab antiquo a suis Possessoribus tenta, et possessa

fuit, memorato Caspari Kornis, ipsiusque Haeredibus, et Posteritatibus universis elementer dedimus, donavimus, et contulimus, imo damus, donamus, et conferimus Jure perpetuo, et irrevocabiliter, tenenda, possidenda, pariter et habenda, salvo Jure alieno, harum nostrarum vigore, et Testimonio Litterarum mediante. Quas nos in formam Privilegii Nostri redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Civitate Nostra Alba Julia Die 24a Mensis Aprilis Anno Domini 1597.— Sigismundus Princeps L. S. Stephanus Josika Cancellarius mp. Joannes Bernard m. p.

Q)

Nos *Ludovicus* Dei Gratia Rex Hung. etc. memoriae commendamus: quod Honorabilis Vir D. *Petrus* Praepositus *Orodiensis* in Nostrae Majestatis adiens conspectum, exhibuit nobis quasdam quatuor litteras clausas, duas videlicet Capituli Ecclesiae *Váradiensis*, et duas Capituli Ecclesiae *Chanadiensis*, supplicans nostro culmini humiliter, et devote, ut easdem de verbo ad verbum praesentibus nostris litteris patentibus transcribi, et transumi facere dignaremur ad cautelam, quarum primae litterae videlicet dicti Capituli *Chanadiensis* tenor talis est:

Nos Capitulum Ecclesiae *Chanadiensis* damus pro memoria: quod accedens ad nostram praesentiam *Petheu* (*Peteö*) famulus, et Procurator Magistri Joannis Praepositi *Orodiensis* in persona, et nomine ejusdem Domini sui, et Capituli dictae Ecclesiae *Orodiensis* dixit protestando; quod *Possessio Vonucz* vocata in qua est Ecclesia *Beati Martini Confessoris fundata*, juxta *Villam Kerekégház* adjacens, et *Possessio Itelaka* dicta, quae nunc *Mykelaka* nominatur, dictae Ecclesiae *Orodiensis* essent *Possessiones* perpetuae, et desuper dicta Ecclesia efficax haberet Instrumentum. Quare Dominum Regem a donatione dictarum *Possessionum*, et quoslibet ab occupatione earundem, specialiter Magistrum *Ladislau* Judicem *Siculorum*, et omnes filios suos prohiberent, et inhiherent, ac idem *Petheu* pro eodem Domino Praeposito, et Capitulo Ecclesiae suae prohibuit, et inhiavit, coram nobis. Datum sexta feria post Festum *Beatorum Philipp*i, et *Jacobi* Apostolorum Anno Domini

1343. Nos igitur humilibus praefati Domini Petri Prae-
positi supplicationibus regio inclinati cum favore, etc.
Datum *Visegrad* in Festo Dorotheae Virginis, et Mar-
tyris Anno Domini 1377.

R)

Honorius Illustri Regi Hungariae — Cum olim tuam fecissemus Excellentiam commoneri, ut dilectis filiis, Praeposito, et *Capitulo Orodienſis Ecclesiae* satisfaceres de damnis, quae N. et O. Comites per se, ac per quosdam paganos, te mandante irrogarunt, eisdem tam in bonis ipsius Ecclesiae, quam etiam in patrimonio Praepositi supra dicti, te illis satisfacere non curante, Venerabili Fratri nostro Strigoniensi Archi Episcopo, et Collegis eius dedimus in mandatis, ut super his eidem Praeposito et Ecclesiae facerent justitiam exhiberi. Cum autem iidem Causam ipsam nuper ad nos remisissent instructam, Venerabilis Frater noster Vesprimiensis Episcopus, et D. Camerarius, et Magister G. nuncii tui ex parte tua cum instantia petierunt, ut ipsum Praepositum, qui propter hoc ad Sedem Apostolicam laboraverat, et moram ibi traxerat longiorem, ad tuae Serenitatis Gratiam remittere dignaremur, satisfactionem plenariam receptorum; Idemque Praepositus, in hoc ipsum, pro tua reverentia et devotione consensit. Ipsum igitur ad tuam Clementiam fiducialiter remittentes, Serenitatem tuam rogamus attentius, et hortamur, quatenus secundum, quod coram nobis ex parte tua nobis promiserunt Episcopus, et alii supradicti, eidem Praeposito, et Ecclesiae pro reverentia Divina, et nostra, ita plenarie satisfacias, quod per hoc Deo placeas, qui odit injuriam, et diligit aequitatem; et idem Praepositus, et Capitulum ad nos non recurrant deposituri querelam, sed gratias relaturi. Datum Laterani III. Idus Aprilis Anno Domini 1223.

S)

Honorius Charissimae in Xto Filiae Illustri Reginae (*Jolantae*) Hungariae — Cum sicut ex relatione dilectorum Filiorum *Capitulū Orodienſis* nobis innotuit devo-

tionis zelo incensa, eorum feceris Ecclesiam consecrari; profecto speramus, quod zelus ille, qui te ad ejusdem Ecclesiae consecrationem induxit, te quoque, ut et dotem ei conferas, debeat animare. Et quidem cum non sit Ecclesia nisi dote eidem provisum fuerit, consecranda; eo liberalius ad dotandam praedictam Ecclesiam aperire manus munificentiae tuae debes, quo et facilius potes id facere, et ad hoc fortius, tanquam ex debito jam teneris. Proinde Magnificentiam tuam rogamus et hortamur attente: quatenus dotem, quae te deceat, eidem Ecclesiae conferas, et assignes ita, quod in utraque fervor tuae devotionis appareat, et Ecclesia ipsa per te aucta beneficiis circa divinum cultum sicut propositi tui credimus esse proficiat, et alias etiam spiritualiter et temporaliter augeatur. Datum Laterini duodecimo Kalend. Decembris Anno Domini 1224. Pontificatus Anno 8vo.

T)

Nos Capitulum Ecclesiae Wacien. memoriae commendantes tenore praesentium significamus quibus expedit universis: Quod Dominus *Joannes* filius *Berend* Praepositus Ecclesiae *Orodien.* in nostri praesentia constitutus, exhibuit nobis Privilegium in modum quatni, seu libri factum, Serenissimi Principis Domini *Hemerici* quondam Regis Hungariae, super possessionibus ejusdem Ecclesiae confectum, sigillo ejusdem Domini Regis consignatum, non abrasum, non cancellatum, nec in aliqua sui parte viliatum, petens a nobis humili cum instantia, ut tenorem et formam inter caetera ejusdem Privilegii in eodem quatno contenti, ut propter viarum discrimina et inimicorum ad loca, quo ipse, vel sui Procuratores in testimon. valerent transportare, de verbo ad verbum transcribi facere, et nostro sigillo authentico consignare digna Cujus quidem Privilegii tenor talis est: In nomine Sanctae Trinitatis et individuae Unitatis *Hemericus*, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviacque Rex in perpetuum varietate temporum, et ingrata mutabilitatis delectat. vicissitudo, et rerum metas caligante memoria, aemula rationis evertere consuevit oblivio. Idecirco providens sibi in posterum humanae capacitatis solers discretio, ut negligentiae removel, a recordatione taedium scripturae

congruum deliberavit habere subsidium; Notum sit igitur, tam praesentibus, quam posteris, quomodo ad instantiam . . . dilecti ac fidelis nostri *Richardi Orodensis Praepositi*, ut universas possessiones, quas Ecclesia Beati Martini de Orod *habet*, ultra sylvas, et ultra Danubium, tam in villis, quam in piscinis, tam in metis, quam in cujuslibet conditionis ejusdem Ecclesiae hominibus, praesentis paginae testimonio dignum duximus *corroborare*. Habet itaque Ecclesia Beati Martini villas ultra sylvas, quarum nomina haec sunt: *Asceunepe*, insimul habent terram, undique metas; in meridionali parte habet metam super *Fequetsee*, deinde protenditur per magnam viam ad *Hegesholmum*, et ibi tenet metam cum villa *Cuculien*. castri, quae vocatur *Bodon*, — inde ad *Sossed*, et tenet metas cum villa de *Acna*, — inde ascendit per montes ad magnum montem, qui vocatur *Acnahege*, — inde ad nemus quod dicitur *Cayun*, et ibi cum villa *Sugman* tenet metam, — inde vertitur ad occidentem, deinde per collem, quae dicitur *Husee Berke*, descendit in vallem, et tenet metas cum villa *Lapad* per *Bot* usque ad fluvium, et per fluvium ad nemus, quod dicitur *Scilvas*, et sic per nemus protenditur ad locum, qui *Parputum* vocatur, inde versus septentrionem protenditur et tenet metas cum villa *Heren*, inde ad *Castateleke* — inde versus orientem protenditur, et tenet metas cum villa *Tordosi* de *Uyuuar*, inde ad *Thow*, deinde ad *Fequetkopna* et sic per *Fequet* vertitur, ad pontem metam revertitur. — *Caetera autem in eodem privilegio contenta, propter nimiam prolixitatem transcribi non facientes, sed tantum quae fuerunt magis necessaria.* Percipiens et protestans idem Rex Serenissimus, quod si qua igitur aliae dignitatis vel ordinis pertinax et indevota persona praesenti decreto contraire praesumerit, iram Omnipotentis Dei incurrat, et regiae indignationis sententiam et severitatem vehementius experiatur. Anno Domini Millesimo Centesimo Nonagesimo Septimo. — Nos igitur justis, congruis et honestis petitionibus ejusdem Domini Joannis Praepositi Ecclesiae Orodensis inclinati, maxime quia tenorem ejusdem Privilegii praedicti justum et verum reperimus, ut et praemissum tenorem et formam ejusdem ad majorem rei cautelam *quoad clausulas magis necessarias* praesentibus litteris nostris patentibus de verbo ad verbum, nihil addendo, nihil diminuendo transcribi facientes nostroque sigillo au-

thentico consignantes. Dat. in Dominica proxima ante octavas nativitatis Virginis gloriosae A. D. Millesimo Tercentesimo trigesimo Septimo.

U)

Serenissimo Principi *Ladislao*, Dei gratia Hungariae etc. Regi, Domino eorum naturali Capitulum Ecclesiae Chanadiensis orationum suffragia in Domino decretarum. Vestra noverit Serenitas, nos litteras Magnifici Domini *Ladislai de Palócz* Judicis Curiae Vestrae Serenitatis reverenter recepisse in haec verba: Amicis suis Reverendis Capitulo Ecclesiae Chanadiensis etc. Dicitur nobis in persona Honorabilis Capituli Ecclesiae Orodienensis, quomodo directa quarta pars possessionis *Zeleven* ipsius Capituli in Comitatu Chongradiensi existens, nunc apud manus alienas habita . . . concern . . . legitima recaptivatione et sibi ipsi statui factione nimium indigeret. Super quo Vestr. amicis praesentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente *Thomas de Thar* sive Petrus, *Ladislaus*, *Georgius*, vel *Joannes* aut *Emericus de Sewénház* atque *Georgius de Zent-Lörincz* aliis absentibus homo regius ad faciem dictae Possessionis *Zeleven*, consequenter dictae quartae partis ejusdem vicini . . . legitime convocatis et praesentibus accedendo recaptivet nomine dicti Capituli, recaptivatamque et ab aliorum possessorum juribus metaliter separatam et distinctam, statuaturque eandem eidem jure sibi incumbente perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum, Contradictores vero si qui fuerint, evocet etc. Datum Budae A. D. 1454.— Nos igitur amicabili petitioni ipsius Domini Comitum *Ladislai de Palócz* Judicis Curiae Vestrae Serenitatis annuentes ut tenemur, una cum *Thoma de Chatár* homine vestro regio unum ex nobis, videlicet Magistrum *Benedictum Zekul* socium . . . misimus fidedignum, qui tandem exinde reversi, nobis concorditer retulerunt: (következék a' Zelevényben végbe vitt Statutiónak relatiója, mellynek vége ez) Tunc *Martinus Ros* dictus, familiaris *Stephani de Fark* in ejusdem domini sui, ac *Simon*, familiaris *Joannis Keserü de Beken* in ejusdem domini sui, ac *Ladislaus Tompa* de eadem *Beken*, nec non *Antonius Buzo* dictus de eadem *Zeleven*, *Johbaggio La-*

dislai de Zeleven consimiliter in ejusdem domini sui personis, Contradictionis velamine obviassent; qua peracta idem homo Serenitatis Vestrae, dicto nostro testimonio praesente, praememoratos Stephanum Park, Ladislaum de Zeleven, Joannem Keserü, Ladislaum Tompa evocasset in Majestatis Vestrae praesentiam. Datum quinto die diei Contradictionis et Evocationis A. D. supradicto.

X)

Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae, memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: quod Magister Benedictus Lector Ecclesiae Orodiensis, suo, item discreti viri Magistri Petri Praepositi ac Capituli ejusdem vice et nomine ad nostram accedens praesentiam, exhibuit nobis quasdam litteras patentes Excellentissimi Principis Domini *Caroli* quondam Regis Hungariae, Patris nostri charissimi felicis memoriae, mediocri suo sigillo in partibus transalpinis casualiter deperdito consignatas, tenoris infrascripti petens nostram humiliter Excellentiam, ut easdem praesentibus transcribendo dignaremur confirmare, quarum tenoralis est: *Carolus*, Dei gratia Rex Hungariae, fidelibus suis Magnifico Viro praesenti et futuro Vajvodae Transylvano et Comiti *Zounug*, Vice-Vajvodae, Judicibus Nobilium, Comitatum Castellanis, eorumque vices gerentibus, quocumque nomine censeantur, quibus praesentes ostendentur, salutem et gratiam! Cum *populi et jobbagyones Ecclesiae Beati Martini Confessoris de Orod*, ex antiqua libertatis eorum praerogativa, per Progenitores nostros eisdem facta et donata ac concessa, nonnullis causis coram vobis, vel aliorum quorumcumque Judicium aut Comitum praesentia adstare teneantur, fidelitati vestrae mandantes firmiter et distincte praecipimus, per praesentes, quatenus praedictos populos et jobbagyones ipsius Ecclesiae Orodiensis, specialiter *in partibus transylvanis constitutos*, in nulla causa vestro adstare iudicio compellere praesumatis; si quid enim aliqui actionis contra eosdem movere habuerint, coram Officialibus ejusdem Ecclesiae exequantur; qui si in reddenda justitia fuerint remissi, aut negligentes, non jobbagyones ipsius Ecclesiae, sed officiales sui praenotati, ad specialem praesentiam praedicti Magnifici Viri Transylvani Vajvodae

legitime evocentur; qui querulantibus de eisdem plenariam satisfactionem impendat, autoritate nostra mediante, et aliud in praemissis nullatenus facere audeatis. Datum in Vysegrad in Dominica Reminiscere A. D. 1329. — Nos itaque petitionibus praefati Magistri Benedicti inclinati, praefatas litteras praesentibus insertas acceptando, appositione sigilli nostri patenter duximus confirmandas. Datum in partibus Transylvanis in descensu nostro prope locum *Beretholm* vocatum, feria quinta proxima post festum Beatae Margarethae Virginis, A. D. 1344.

Y)

Nos Capitulum Ecclesiae Chanadiensis memoriae commendamus per praesentes: quod Honorabiles Magistri *Franciscus de Bessenyeud* Lector, nec non *Vitus de Ezek*, et *Raphael de Chezth* Canonici Honorabilis Capituli Ecclesiae Orodienensis, in ipsorum ac totius ejusdem Capituli Orodienensis personis, nostram personaliter venientes in praesentiam, per modum protestationis nobis significari curaverunt: quod prout ipsi percepissent, et veraciter rescivissent, circa festum Nativitatis Domini proxime praeteritum, Illustris *Georgius Marchio Brandenburgensis*, medio, ut opinatur, Testimonii Capitularis Veteris-Budensis, et Regii hominum, possessionem ipsorum *Simánd* alias *Apds* nominatam, in Comitatu de *Zardnd* existentem, non coram vicinis et commetancis ejusdem, nec prout secundum juris processum, et hujus Regni antiquam et approbatam consuetudinem debuissent, in die, sed contra omnem processum juridicum, derogamenque ipsius juris non modicum, omnibus vicinis et commetaneis absentibus, noctis in silentio, pro se furtive et indebite, Novae Donationis titulo statuisset, se ipsum in eandem possessionem introduci faciendo, in praedictum ejusdem Capituli Orodienensis valde magnum. Facta itaque hujusmodi Protestatione, Serenissimum Principem et Dominum *Vladislaum* Regem Hungariae et Bohemiae, et Dominum nostrum gratiosissimum, nec non *Ludovicum* filium ejusdem coronatum, a donatione et collatione, memoratum vero *Georgium* Marchionem ab occupatione, detentione, sibi ipsi adpropriatione, seque in dominium ejusdem possessionis intromissione, et sibi ipsi statui factione, ven-

ditione, inscriptione, impignoratione, et quavis alienatione; alios quoque quoslibet ab emptione, in pignus receptione, usufructuum et quarumlibet utilitatum perceptione, seu percipi factione, Capitula etiam et Conventus, et quaelibet alia loca credibilia et authentica, quarumcunque litterarum, ratione praevia emanatione, seu emanari factione jam factis vel fiendis, quoquo modo prohibuerunt contradicendo, et contradixerunt prohibendo, publice et manifeste coram nobis, vigore et testimonio praesentium mediante. Datum in festo Beati Joannis Apostoli et Evangelistae, A. D. 1510.

Z)

Serenissimo Principi Domino *Sigismundo*, Dei gratia Romanorum Regi semper Augusto, ac Hungariae, Bohemiae etc. Regi, Domino eorum naturali Capitulum Ecclesiae *Tituliensis* Orationes in filio virginis gloriosae pro vita vestra et salute, cum fidelitate! Vestra noverit Serenitas, quod cum nos receptis litteris vestris amicabilibus pro honorabili Capitulo Ecclesiae Orodienensis ad Inquisitiones, Evocationes etc. nobis generaliter datis . . . nobisque praeceptorie directis, juxta quarum continentiam mandatis vestris obediendo, ut tenemur, una cum *Paulo de Bak* homine vestro, nostrum hominem, videlicet *Paulum* chori Ecclesiae nostrae clericum, ad infrascriptam Inquisitionem faciendam nostro pro Testimonio misissemus fide dignum; qui tandem exinde ad nos reversi, nobis concorditer retulerunt: quod ipsi secundo die festi Beati Barnabae Apostoli proxime praeteriti, in *Comitatu Orodienensi* simul procedendo, a nobilibus et ignobilibus ac aliis dicti Comitatus hominibus, a quibus decens et licitum fuisset, talem de subscriptis scire potuissent veritatem: quod *Simon Fodor*, *Georgius Bekes*, *Andreas Faber*, *Andreas Parvus*, *Blasius dictus Pálbiro*, *Nicolaus Thath*, *Georgius Thorbás*, *Jacobus*, *Andreas Martoni*, *Nicolaus Pászthor*, *Nicolaus Nemes*, *Ladislaus Papelewe*, *Benedictus Kathon*, *Joannes Sajthy*, et *Demetrius* in *Zombathel*, item *Georgius Syle*, *Keresteny Kenesius*, *Ladislaus*, *Nicolaus*, *Stephanus Negow*, *Marton Herman* et filii *Joannis Zaballus* in *Vizelhe*, alio nomine *Zentmihály* vocatis possessionibus commorantes jobbagiones et familiares Religiosi Viri Domini fratris *Blasii* de *By-*

zere, ex permissione et voluntate ejusdem Domini eorum . . . sioneque *Georgii Thasol de Bak, Joannis Tarso* et . . . de dicta Byzere familiar. ejusdem, anno in praesenti quoddam praedium *Molnari* vocatum, praefati *Capituli Orodienensis* perarassent, et in eodem milium seminassent, potentia mediante, in praedictum *Capituli Orodienensis* valde magnum . . . Praefatus *Georgius Bekes* unum porcum bonum . . . jobbagionis dicti capituli interemisisset simili potentia mediante . . . Datum 4a die decis Inquisitionis praenotatae A. D. 1428.

J)

Nos *Wladislaus* Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimae supplicationis instantiam per eos pro parte Religiosorum Fratrum Heremitarum Ordinis Sancti Pauli primi Heremiteae in Claustro de *Kalodva*, in portu *Marusii* fundato degentium, nostrae propterea porrectam Majestati: tum vero ob spem et devotionem singularissimam, quam erga Beatam Virginem Mariam, sub cujus nomine dictum claustrum constructum existit, gerimus et habemus, portionem ipsorum possessionariam in possessione *Zombathely* vocata in *Comitatu Orodienensi* existentem habitam, in cujus pacifico dominio iidem Fratres ex donatione quondam *Blasii Litterati* Castellani *Castri Solymos* sese per certa tempora perstitisse, nunc tamen a fidelibus nostris Egregiis *Stephano* et *Marco* filiis quondam *Stephani Jaxith de Nagy-Lak* in eadem portione possessionaria asserunt impediri, item totum et omne jus nostrum regium, si quod in eadem etiam alias qualitercunque haberemus, aut eadem nostram, ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent Majestatem, simul cum cunctis ejusdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et molendinorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocita-

tis, sub suis veris metis et antiquis existentibus, praemissis sic ut praefertur stantibus et se habentibus, memoratis Fratribus in dicto Claustro degentibus, nostrae novae Donationis titulo dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam, salvo jure alieno etc. Datum Budae in festo Beati Nicolai Episcopi et Confessoris A. D. 1501. Regnorum nostrorum, Hungariae etc. Anno 12, Bohemiae vero 32. S. Thurzó. Praepositus Albensis, Regiae Majestatis Secretarius.

V)

Nos Capitulum Ecclesiae Chanadiensis memoriae commendamus per praesentes, quod Honorabiles Magistri *Franciscus de Bessenyewd* Lector, *Michael de Somlyo* Cantor, et *Raphael de Geszt* Canonici Ecclesiae Orodienensis, in ipsorum et totius Capituli ejusdem personis nostram personaliter venientes in praesentiam, per modum Protestationis nobis significari curaverunt in hunc modum: Quomodo ipsi revera percepissent, quod Religiosi fratres Heremitarum Beati Pauli primi Heremitaе, in claustro Beatae Virginis de *Kalodva* degentes, totalem portionem ipsorum possessionariam, in possessione *Zombathel* vocata in Comitatu Orodienensi existentem, habitam, a claustro ipsorum alienare, vendere, aut cambiali permutatione perpetuo alienare niterentur, et vellent; facta itaque hujusmodi protestatione, memoratos fratres a praefata venditione et perpetua commutatione, Egregios vero *Stephanum et Marcum Jaxyth* et alios quoslibet cujuscunque status homines, ad se receptione, usufructuum et quarumlibet utilitatum perceptione, seu percipi factione, quoniam ipsum Capitulum ratione contiguae vicinitatis et condisionalitatis, magis quam alios concerneret; quam portionem idem Capitulum pro se recuperare omni titulo promptum esset et paratum. Harum nostrarum vigore et testimonio praesentium mediante. Datum in festo Beatae Apolloniae Virginis A. D. 1511.

W)

In nomine Sanctae Trinitatis et individuae Unitatis;
Emericus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae,

Ramaeque Rex in perpetuum. Quum humani generis miseranda conditio vitae suae brevitatem ad supplicium suae transgressionis divinitus institutam, in facultatem suae cupiditatis consuevit assumere; necesse est humanae rectoribus instabilem praesentium notitiam, quam vitae brevitatis diu continere non potest, vivacibus litterarum notulis ad tempora futurorum extendere. Hac itaque consideratione intenti, indelebili scripturarum testimonio commendare dignum duximus, ut fidelibus nostris, filiis *Onth* Comitis, Joanni scilicet et Jacobo et *Onth* quarto natu, Ecclesiae Sancti Spiritus, Monasterii videlicet *Dye-nus* Comitis, quod *super fluvium Crisii juxta Macra* situm est, pro elegantioris industriae forma, et sagacis ingenii prosapia, nec non pro conservanda aequitatis peritia, jure haereditario conferremus, et a destructoribus ac disturbatoribus, atque substantias militantium Dei dilapidantibus, et pretium corporis tanquam propria largientibus. Licet cum praefati ejusdem Comitis haeres existisset, merito pro tali scelerum suorum examine alienarem, et aliis pro exsequenda iustitia communi nostrorum Principum substitueremus. Unde a filiis *Beche*, Luca scilicet et Joanne, et ab aliis consanguineis praenominati Comitis jam dictum Monasterium exemimus, et et hoc, ut attestatione ejusdem loci Praepositi, nomine *Belus*, et omnium fratrum suorum veridica relatione percepimus, talium malorum exactores, exigentibus meritis a suis bonis privavimus. Ut igitur hujus collationis donatio et series praetaxatis filiis *Onth* Comitis et suis haeredibus, dente invidiae dilacerari cum calumniis falsitatis ex aliqua parte non possit defraudari, hanc paginam in argumentum nostrae donationis innotulatam, sigillo nostro fecimus corroborari. Data per manus Desiderii Aulae reginae Cancellarii et Praepositi de *Zeben*, anno incarnationis 1199. Ven. *Job* Strigoniensi Archiepiscopo existente. *Rdo. Saul* Colocensi A. Episcopo. *Ugrino* Jaurinensi Episcopo; *Kalano* Quinqueeccles. Episcopo, *Joanne* Chanadien. Episcopo. *Cathapano* Agriensi Episcopo; *Bolestano* Vaciensi Episcopo. *Eluino* Varadiensi Episcopo. *Kalenda* Vesprimiensi Episcopo. *Mogh* Palatino et Comite Bacsien. *Mike*, Comite Bichorien. *Ful-lave* Comite Bodrogiensi. *Chepano* Comite Supruniensi.

AA)

Jacobus Praepositus Ecclesiae S. Georgii de Viridi campo Strigoniensis, Baccalaureus utriusque Juris, ac Vicarius Reverendissimi in Christo Patris et Domini Domini Joannis, Dei et apostolicae sedis gratia electi, confirmati Ecclesiae Strigoniensis in spiritualibus Generalis, tenore praesentium significamus quibus expedit universis: quod cum nosmet mediantibus aliis litteris nostris adjudicatoriis inter Honorabilem Virum Dominum Joannem Praepositum Ecclesiae Orodienis et Capitulum Ecclesiae ejusdem confectis et emanatis, discretum virum Magistrum Blasium, primum Canonicum Ecclesiae Beati Thomae Martyris de Promontorio Strigoniensi, nostri in absentia vices nostras gerentem hominem nostrum pro utrisque partibus ad infrascriptam possessionariam divisionem faciendam duximus destinandum; tandem idem homo noster ad nos reversus et per nos requisitus, nobis retulit eo modo: quod ipse juxta continentiam praedictarum litterarum nostrarum adjudicatoriarum, feria quinta proxima ante festum Assumptionis Beatae Mariae Virginis nunc proxime praeteritum, praesentibus religionis et discretis viris, Fratrem Nicolao, Abbate de Byzere, Demetrio Rectore Ecclesiae Beatae Virginis de Fejéregyház, et Gerardo filio Georgii Clerico, Testimonio Capituli Chanadiensis, et aliis quam pluribus de Dioecesi dictae Ecclesiae Chanadiensis praesentibus, inter eadem partes, desuper omnia prae oculis habendo, nullo partium favore, amore, prece, pretio et honore allectus, talem fecisse divisionem: Quod primo, directam medietatem plateae, vulgariter *Közép-Ucha* nominatam a parte meridionali et a parte jobbationum dicti Domini Praepositi incipiendo, girando versus partem septemtrionalem, eidem Domino Praeposito, usque vitam suam, vel quousque ad altiora posset promoveri, assignasset gubernandam, tenendam et possidendam; post vero ejus obitum vel majorem promotionem eadem platea *Közép-Ucha* in toto ad ipsum Capitulum Orodiense in perpetuum devolvetur; aliam vero directam medietatem a parte Orientali et a parte jobbationum ipsius Capituli, transeundo versus meridiem ad priorem locum, dicto Capitulo in perpetuum possidendam, tenendam et uten-

dam assignasset; item *sylvam ad praedictum oppidum Orodense pertinentem, tribus diebus in longitudinem et latitudinem perambulando*, qualitatem et quantitatem ejus bene considerando, conscientiose, modo quo supra divisisset, per unam viam, quae ducit ad vadum fluvii *Marus* dictum *Azunlaka* in latitudinem sylvae transeuntem, cum metis terreis, utramque partem ipsius viae bene consignatam, intersecando, ac in duas partes dividendo, quarum unam partem a parte septentrionali, et a parte ipsius Domini Praepositi, ab ipsa via signis metalibus, ut praefertur, ex utraque parte bene consignatam, usque lacum *Anthokpataka* in longitudinem se extendentem, excepta *sylva Mikalaka et campo Tatar-Fisch ad praemissum oppidum Orod pertinente*, cum omnibus utilitatibus suis, et pertinentiis universis, videlicet foenetis, piscinis, spinis et ortis, ipsi Domino Praeposito in perpetuum possidendam, tenendam et habendam statuisset, et assignasset; aliam vero partem ejusdem sylvae a parte meridionali ipsius viae usque ad villam *Bethphyz* vocatam, in longitudinem se extendentem, ipsi Capitulo in perpetuum possidendam et tenendam, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, scilicet piscinis, paludibus, et foenetis statuisset et assignasset. In cujus rei testimonium praesentes nostras pendenti sigilli nostri munimine roboratas. Datum Strigonii feria sexta proxima ante festum Beati Aegidii Abbatis. A. D. 1388.

BB)

Nos Carolus Sextus, divina favente clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae, Croatiae, Slavoniaeque Rex etc. memoriae commendamus praesentium per vigorem manifestantes quibus expedit universis: Quod posteaquam graeci ritus quondam *Episcopus Jenopolitanus Isaias Diakovits* certum quoddam in haereditarii nostri Regni Hungariae Districtu territorioque Aradiensis Civitatis, ad ripam Marusii situatum et adjacentem allodium, juxta peractam Conscriptionem in longitudine tercentas decem, in latitudine vero ducentas triginta quinque et mediam orgyas complectens suis cum appertinentiis, primum a quodam Capitaneo *Comite Antonius* nuncupato possessum, cum praescitu tunc tem-

poris ibidem constituti Commissarii Cameralis, et consensu praehabito stipulati contractus per vigorem pactato, aere parato sibi coemisisset, desuperque Caero-regiam ratificationem et confirmationem adhuc in anno 1706. obtinisset; abinde vero in fidelem nostrum dilectum Comitem *Paulum a Consburgh*, caesareae nostrae Camerae aulicae Consiliarium devenisset, et ab eodem fidelis aequae noster *Matthaeus Salbeck* trans portus salinarii in Principatu nostro Transylvaniae Commissarius praelibatum allodium cum suis appertinentiis parato aere suo comparasset, illudque in hodiernum usque pacifica in possessione teneret, ac pleno jure frueretur; attamen cupiens sua in eodem allodio realiter habita et exercita jura magis et firmiter consolidare, superindeque benignam ratificationem ac confirmationem, prout supramemoratus Episcopus quondam *Isaias Diakovics* obtinuerat, humillimo efflagitasset: Nos itaque ipsius habita supplicantis fidelium servitiorum a multis annis praestitorum et actu continuantium singulari reflexione, eandem ipsi clementer contulimus, prout harum serie praelibatam emtionem quam benigne ratificamus, confirmamus, et quidquid in eodem juris regii haberemus, eidem pariter addendo conferimus, ita quidem, ut antelatus *Matthaeus Salbeck* mentionato allodio, cum omnibus et singulis appertinentiarum suarum dependentiis, videlicet agris, pratis, pascuis, campis, foenilibus, hortis, aquarum decursibus, caeterisque terestralibus obventionibus, juxta leges et constitutiones patrias, et eatenus receptas consuetudines aliorum regnicolarum ad instar, libere uti, frui ac gaudere, liberamque cum eodem et iisdem disponendi facultatem habere possit, ac valeat, salvo tamen jure alieno, praesertim vero Ecclesiarum Dei. Harum propria manus nostrae subscriptione et appresso majore pendenti sigillo communitarum vigore litterarum et Testimonium mediante; quae dabatur in Civitate nostra Viennae die 21a mensis Februarii Anno 1753. Regnorum nostrorum, Romani 22do, Hispaniarum 30-o, Hungarici vero et Bohemici aequae 22-o. *Carolus*, mp. *Joannes Franciscus Comes a Dietrichstein*. Ad mandatum Sacrae Caesareae et Catholicae Hungariaeque regiae majestatis P. A. *Hellebrand* L. B. a Prondau m. p.

CC)

Nos *Gabriel*, Dei gratia Transylvaniae, Valachiaeque Transalpinae Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit, universis: quod pro parte et in persona Prudentum ac Circumspectorum Judicis primarii *Andreae Leorinczy*, caeterorumque civium, nominanter autem *Michaelis Tarok*, *Joannis Gazdag*, *Lucae Varga*, *Georgii Magyar Makai*, *Lucae Mészáros Tömösvári*, *Gasparis Halász*, *Joannis Varga*, *Nicolai Makay*, *Georgii Sárközy*, *Thomae Mihályfy*, *Gasparis Makay*, *Wolfgangi Nagy*, *Balthasaris Nagy Csikoi*, *Michaelis Marok*, *Ladislai Szavafolyi*, *Blasii Nagy*, *Valentini Eotvös*, *Sebastiani Szabó*, *Joannis Bajka*, *Joannis Mészáros*, *Nicolai Eotvös* et *Martini Hajas*, ac universorum inhabitatorum *Liberæ Civitatis nostræ Lippensis* in Comitatu Orodiensi existentis, exhibitæ sunt nobis et praesentatæ quaedam litteræ Serenissimi quondam Domini *Joannis Primi*, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Regis privilegiales in pergamento confectæ, sigilloque ejusdem, uti ex vestigiis apparebat, pendente, et manus subscriptione communitæ, ob vetustatem satis contritæ; quibus mediantibus idem Dominus Rex certas quasdam libertates et immunitates, litteris in eisdem clarius expressas, et denotatas, majoribus et praedecessoribus ipsorum, et consequenter ipsis quoque annuisse et concessisse dignoscebatur, tenoris infrascripti, supplicantes nobis humillime, ut nos easdem litteras, omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et acceptas habentes, praesentibus litteris nostris verbotenus insertas et inscriptas, tam pro ipsis, haeredibusque et posteritatibus eorum utriusque sexus universis, quam etiam successoribus ipsorum, ac aliis quibuslibet, quovis momento pacis et belli tempore, undecunque in eandem Civitatem nostram causa commorandi et sedem figendi convolantibus, perpetuo valituras, gratiose confirmare dignemur; quarum quidem litterarum tenor talis est: Nos *Joannes* Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae, Croatiae, Marchio Moraviae ac Lusatae, et utriusque Silesiae Dux etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus

expedit universis: Quod cum post illam infelicem ac calamitosam, memorabilemque cladem Serenissimi Principis Domini *Ludovici* Regis Hungariae et Bohemiae etc. Domini et Praedecessoris nostri felicitis memoriae a potentissimo Caesare Turcarum *Zulimanno* in Campo *Mohác* acceptam, in qua idem Dominus Ludovicus rex, cum multis Praelatis, Baronibus, et Nobilitatis Hungariae magna parte, pro fide ac religione christiana honesta morte occubuit, unanimi voto ac suffragio totius nationis hungaricae, paucissimis duntaxat nostris et propriae patriae proditoribus (quos partim egestas rei familiaris, partim odium et privatae utilitatis spes a vera via, veroque patriae amore in factionem Ferdinandi electi Bohemiae Regis transversos egit) exceptis, juxta morem et antiquam consuetudinem ipsius Regni nostri Hungariae, in Regem fuisset electi, solemniterque coronati; et cum deinde dies noctesque id meditaremur atque ageremus, ut hanc adflitam patriam possemus ab externo hoste defendere, et amissa temporibus superioribus recuperare, rebusque Regni nostri ita consulere, ut non solum reuiculae nostri indemnes conservari, verum reliquus quoque christianus populus, sicuti annis abhinc centum et quinquaginta, ita deinceps nostri sanguinis protectione in pace et tranquillitate consistere vivereque possent: ecce adfertur ad nos *Ferdinandum* ipsum contra omne jus, fasque regnum hoc nostrum armata et hostili manu invasisse; civitates quasdam nostrae ditionis suas fecisse, et per illos, quos praetulimus, paucissimos, factionis suae ministros praecipuos, Posonii in Regem Hungariae se eligi procurasse; quorum tandem proditione et perfidia multum agitati, postremo ex regno nostro secedere, et ad fines regni Poloniae migrare fuisset coacti, in quo nobis quinque circiter mensibus agentibus, postquam inde favente et res nostras prosperante Deo Optimo Maximo, ad hoc peculiare Regnum nostrum Hungariae regressi fuisset, et demum in hanc Civitatem nostram haereditariam *Lippa* denominatam, rebus nostris ita exigentibus divertissemus, fideles nostri, prudentes et circumspecti Judex et Jurati caeterique cives et inhabitatores ejus civitatis nostrae (qui fidelitatis eorum memores, tempore inediae, nec minus, neque honoribus, sed neque praemiorum oblatione a vera ipsorum erga nos fide, amore et observantia abduci potuerunt) adventum nostrum gratanter expectantes, nos benigne ex-

ceperunt, facultatibus ipsorum non parcentes, omnia necessaria juxta exigentiam virium ipsorum pro voto vobis administrarunt. Ut igitur tantam dictorum civium nostrorum in nos fidelitatem, observantiam, fidemque, constantiam et gratam hospitalitatem, aliquo genere munificentiae nostrae regiae rependisse videamur: praedictam Civitatem nostram *Lippa*, consequenterque cunctos inhabitatores ejusdem praesentes et futuros, in numerum consortiumque ac coetum Liberarum Civitatum Regni nostri Hungariae adscribimus et aggregamus, et eandem libertatis praerogativam, qua Civitas nostra Budensis gaudet fruiturque, perpetuis semper successivis temporibus utendam decorandamque statuimus; praeterea volentes praedictos Cives nostros uberioris gratiae nostrae dono prosequi, eosdem ab omni solutione censuum ordinariorum, ad castrum nostrum Lippense annualim cedere et provenire debentium, item aliarum taxarum et contributionum subsidiorumque et lucri Camerae nostrae, de medio ipsorum haecenus qualitercunque solvi consuetarum; insuper a solutione quoque tributorum et teloniorum, vectigaliumque quorumcunque, ubivis et in quibuscunque locis istius regni nostri Hungariae existentibus, in perpetuum duximus eximendam, liberandam, et supportandam; imo eximimus, supportamus, et libertamus praesentium per vigorem. Quocirca vobis fidelibus nostris universis et singulis, Praelatis, Baronibus Proceribusque et Nobilibus, item moderno, futurisque Thesaurariis nostris, eorumque vices gerentibus, ac Dicatoribus, et Exactoribus praedictarum taxarum et contributionum nostrarum, nec non Comitibus, Vice-Comitibus, et Judlium quorumcunque Comitatum, praeterea Provisoribus, Castellanis, Vice-Castellanis, caeterisque Officialibus castri nostri *Lippa* ac aliorum quorumcunque, — nec non Prudentibus et Circumspectis Judicibus, Juratis, caeterisque civibus et inhabitatoribus quarumcunque Civitatum, Oppidorum, Villarum, et Possessionum, rectoribusque earundem, nec non teloniatoribus, tributariis, vectigaliumque exactoribus, tam nostris quam aliorum quorumcunque, cunctis etiam aliis cujuscunque status et conditionis hominibus ubivis constitutis et commorantibus, praesentium notitiam habituris, harum serie firmissime committimus et mandamus, quatenus a modo in posterum, perpetuis successivis temporibus, a praefatis civibus et incolis dictae

civitatis nostrae Lippa, modernis et futuris, nullam penitus taxam, sive contributionem, lucrumque Camerae nostrae, ac censum ordinarium exigere, seu exigi facere audeatis; praeterea dum et quocumque praefati cives et inhabitatores dictae civitatis nostrae Lippae aut alter eorum praesentium scilicet ostensores ad vestras terras, tenuta, officiolatus, ac vestri in medium, nec non tributorum et teloniorum loca, privatim, vel cum rebus et mercibus eorum pervenerint, vosque, aut alterum vestrum requisitos habuerint: extunc vos eodem hominesque et familiares ipsorum, una cum universis rebus, mercibusque, ac curru, bobus, equis et navibus quoque ipsorum, tam in eundo, quam redeundo, ubique libere, pacifice, secure et absque omni impedimento, solutioneque tributorum et teloniorum abire permittatis et permitti facere modis omnibus debeatis et teneamini, et quilibet vestrum debeat et teneatur, et secus gratiae nostrae sub obtentu facere non praesumatis. Praesentes autem (quas in evidens testimonium praemissorum, sigillo nostro secreto, quo ut Rex Hungariae utimur, impendenti communiri faciemus) post earum lecturam semper et ubique reddi jubemus praesentanti. Datum in praenotata Civitate nostra Lippa, in festo Beati Ladislai Regis et Confessoris A. D. 1529. Regnorum vero nostrorum anno tertio. — Nos igitur praemissa supplicatione annotatorum Judicis primarii, caeterorumque civium ac universorum inhabitatorum Liberae Civitatis nostrae Lippa clementer exaudita, et benigne admissa, praescriptas litteras antefati Regis Joannis privilegiales, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibus litteris nostris de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas, et inscriptas, quoad omnes earundem contentias, articulos, clausulas, et puncta, eatenus quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, acceptamus, approbamus, ratificamus, et pro ipsis haeredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis, quam etiam successoribus ipsorum, ac aliis quibuslibet, quovis momento, undecumque, pacis et belli tempore in eandem Civitatem nostram Liberam causa commorandi et sedem figendi convolantibus, perpetuo valituras, gratiose confirmamus. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam,

praesentes litteras nostras, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis, Judici, universisque Civibus et inhabitatoribus civitatis nostrae Lippensis, successoribusque ipsorum, haeredibusque et posteritatibus eorum utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Cibiniensi die 28a Mensis Aprilis A. D. 1611. *Gabriel Princeps.*

Proclamatae, praesentatae, publicatae, et approbatae sunt praesentes Litterae Privilegiales Civitatis Incolarum Lippensis, in praesentia Generosi Domini *Petri Bethlen de Iktár*, substituti Capitanei, per Generosum Dominum *Michaëlem Dengeleghy*, ac in Congregatione Nobilium universorum, consequenterque civium et incolarum totius Civitatis Lippensis, per *Martinum Litteratum Varsóczy* Juratum Notarium Sedis Judicariae praedictae Lippensis civitatis et Orodensis Comitatus die 18a Mensis Junii A. D. 1611.

DD)

Nos *Sigismundus Rakóczy*, memoriae commendamus et quod licet congruum principali dignitati et ad laudem perennem accedere intelligamus, ut subditos fideles in suis libertatum praerogativis, quae magis virtutibus perpetuaque constantia pro fidelibus servitiis a divis quondam Principibus obtentae et impetratae fuerunt, inviolabiliter conservet, eorumque privilegia, ne labente aetate, longaque vetustate corrupta oblitterentur, novo privilegiorum patrocinio in integrum restituat, et tanquam interitura in memoriam hominum revocet: tamen saepissime fieri consuevit, ut ejusmodi indulta, certis ob respectus, vel in parte, vel in toto refoventur, et sustollantur. Cum itaque ex litteris Serenissimi quondam Domini *Joannis Secundi*, electi Regis Hungariae etc. privilegialibus certo nobis et manifeste constet, Prudentes et Circumspectos, Judicem, caeterosque Juratos Cives ac universos incolas et inhabitatores civitatis nostrae Lippensis, quibusdam privilegiis, indulta, et immunitatibus ex perpetuali annuentia dicti Domini Regis gavisos, usosque fuisse, eadem indulta, immunitates et privilegia, interveniente disturbiorum tempore ad certos articulos, clausulas et

puncta restringere, et in toto praesenti magis accomodo et pertinere tempore reformari necessum fuit. Et quidem Primo: animadvertentes pertinentias, sive Districtum Lippensem in eam pervenisse desolationem, ut nihil in faciebus eorundem, praeter vestigia ferarum superrelieta esse comperiat, ob idque quotidiano arcis nostrae praedictae Lippensis usui et necessitati minime idonea et sufficientia esse, eosdem Judicem et Juratos cives, reliquosque universos et singulos incolas et inhabitatores dictae Civitatis nostrae Lippensis, haeresque et posteritates ipsorum utriusque sexus universos ab oneratione qualicunque in rationem antefatae arcis nostrae Lippensis praestanda (ea nimirum conditione adjecta, ut alia omnia quaelibet servitia et onera plebea ad praementionatam Arcem nostram Lippensem fieri debentia exequi teneantur et obligentur), item decimarum, nonarum, capeciarum, jurisque montani sive *Akonum*, vulgo *Hegy-vám* vocatarum, ratione vinearum, seminatoriarum, alodiaturarum, et aliarum quarumlibet haereditatum suarum in rationem nostram provenire debentem pensione ab Anno 1608 incipiendo, et numerando, in perpetuum benigne eximendos et supportandos duximus. Quod vero educillationem vini, seu Oenopolium spectat et concernit: talem ipsis limitationem temporis praescribere volumus et jubemus, quod videlicet singulis in annis a die autumnali divi Michaelis Archangeli ad Dominicam usque Palmarum, duobus quidem mensibus in rationem ipsius Civitatis, sequentibus vero quatuor mensibus promiscue, sine omni respectu, et observatione aliquali, prout ipsis libitum fuerit civibus, in usum incolarum toties dietae Civitatis nostrae Lippensis, in reliquis vero posterioribus quorumcunque annorum sex mensibus, a praedecclarato die dominico palmarum, ad sequentem usque terminum, diem videlicet divi Michaelis archangeli in rationem nostram vina educillentur et propinari debeant. Jam vero fugitivorum Colonorum extrancorum, in medium ipsorum commorandi causa divertentium super reductione, talem modum observari volumus: quod nimirum universis et quibuslibet cujuscunque gentis, nationis, conditionis homines seu jobbages existant, eos nemini dominorum terrestrium praeter voluntatem ipsorum reducendi, quin et singulis hujusmodi fugitivis colonis ingrediendi et exeundi semper et omni tempore libera ab omnibus voluntas et facultas tribuatur. Quia autem duobus potissimum Ordinibus,

plebeo et militari completa esse Civitas nostra annotata Lippensis comperitur: omnes lites, contentiones, seu differentiae causarum hoc legitimo prosequantur processu: Universae et quaelibet causae inter militarem ordinem susceptae coram Capitaneo; causae vero inter concives exortae, primum quidem coram Judice, — extraneorum autem lites coram Capitaneo exerceantur, examinentur et decidentur; quibus in locis altera parte non contenta, ex Sede Judiciaria Judicis et Juratorum Civium, in praesentiam Capitanei; illinc vero in Curiam nostram, scilicet in praesentiam sanioris et maturioris revisionis gratia per viam appellationis transmittantur. Neque hoc praetereundum, quod eosdem pro debitis alienis et privatis, ac ratione quorumcunque negotiorum ex ipso delicto criminali, nusquam in ditione nostra, in personis, rebus, et bonis ipsorum quibusvis detinere arestareque cuique liberum sit: verum si qui aliquid actionis cum ipsis habere praetenderint, id via juris et non facti coram suo Judice competenti prosequantur; ex parte quorum non deerit iudicium et justitiae administratio, debitaque satisfactionis complementum; alioquin si forte casu aliquo hoc ipsum actionis denegaretur, ipsi actores si qui forent, jure et consuetudine regni observato progrediantur: prout eximimus, supportamus, et hoc ipsis concedimus praesentium per vigorem. Quocirca Vobis universis et singulis Magnificis, Generosis, Egregiis et Nobilibus Comitibus, Vice-Comitibus, et Judium quorumcunque Comitatum, signanter autem *Comitatus Orodensis* Capitaneis, Praefectis, Provisoribus, Castellanis arcium, ac aliorum quorumlibet locorum Officialibus, nominanter autem Capitaneo, Provisori et Castellanis praedictae Arcis nostrae Lippensis, Dicatoribus, Decimatoribus, Connumeratoribus et Exactoribus Contributionum quarumlibet praedicti Comitatus Orodensis, item Tricesimatoribus, Teloniatoribus pontium, passuum, viarum et vadorum custodibus; nec non Prudentibus ac Circumspectis Magistris Civium, Judicibus, villicis, et juratis civibus quarumlibet civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis, quorum interest, vel intererit, quolibet officio, dignitate et praefectura fungentibus, modernis scilicet et futuris, ubivis in ditione nostra constitutis et commorantibus, praesentes hasce nostras visuris, harum serie committimus et mandamus firmiter; quatenus Vos quoque a modo in posterum, successi-

vis semper temporibus, annotatos Judicem et Juratos Cives, universosque incolas et inhabitatores praenominatae Civitatis nostrae Lippensis, haeredesque et posteritates eorum utriusque sexus universos contra formam praemissae exemptionis, libertationis, supportationisque nostrae, ad aliquam decimarum, nonarum, capeciarum, jurisque montani, sive *Akonum* et *Hegyvám* vulgo vocatarum pensionem cogere et compellere, inque praescripta educillatione vini et annuentia super reductione colonorum fugitivorum, et dicto processu causarum inter ipsos modo praemisso suboriendarum, impedire, turbare, molestareque, ac uti praemissum est, pro debitis alienis privatis, et quorumcunque negotiorum, excepto delicto capitali in personis, rebus, et mercibus, et bonis eorundem quibusvis arestare et delinere, seu quovis modo damnificare minime praesumatis, aut sitis ausi modo aliquali, secus non facturi. Praesentibus perfectis exhibenti restituti. In ejus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis Judici et Juratis Civibus ac universis incolis et inhabitatoribus jam fatae Civitatis nostrae Lippensis, ipsorumque haeredibus, posteritatibus et successoribus utriusque sexus universis elementer dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Kolosvár, die 30a Mensis Junii A. D. 1607.

EE)

Nos *Ladislavus Vajyoda* Transilvaniae, ac Comes de *Zoľnok*, significamus tenore praesentium quibus expedit, universis: Cum a primo aevo aetatis mundi inventum est, ut qualibet causa, causarum quoque articulus per litteras in memoriam hominum reducat, hinc est, quod cum possessio Dominorum de Capitulo Ecclesiae Sancti Martini *Orodiensis Mikelaka* vocata per Dominum Joannem Praepositum, et Dominos de praedicto Capitulo ejusdem Ecclesiae, pro quibusdam damnis et negotiis inter nos et dictos Dominos motis et factis, pro duobus millibus florenorum auri nobis fuisset obligata et in pignorata, nos quoque in specie reduct. considerantes paupertates dicti Joannis Praepositi et Dominorum de Capitulo Ecclesiae Beati Martini Orodiensis, praelibatam

possessionem Mikelaka vocatam in Comitatu de Orodi existentem et impignoratam eidem Domino Joanni Praeposito, et Dominis de Capitulo praedictae Ecclesiae remisimus et resignavimus, imo remittimus et resignamus et renunciamus, litteras quoque pro praetextu obligationis et impignorationis pro dictae possessionis Mikelaka vocatae ubilibet et in quibuslibet Capitulis, in Varadino, vel alias coram quovis Judice Ecclesiastico vel Seculari emanatas, aut proprias litteras Domini Joannis Praepositi, et Dominorum Orodienis reddimus frivolas, vanas et inanes, penitusque viribus cassas, in cujus rei memoriam, perpetuamque firmitatem concessimus praesentes litteras nostras, sigilli nostri munimine roboratas. Datum in Gyula, feria tertia proxima post festum Pentecosten. A. D. 1337.

FF)

..... Domino Serenitas nos
 Serenitatis Vestrae honore quo decuit recepisse in haec verba: Amicis suis Reverendis Capitulo Ecclesiae Oro Comes Petrus de *Sancto Georgio*, et de *Bozyn* Judex Curiae Serenissimi Principis Domini *Uladislai* Dei Gratia Regis Hungariae, et Bohemiae etc. amicitiam paratam cum honore. Dicitur nobis in Persona Egregii *Joannis Pathoczy de Eperjes*, alias de *Iregd*, quod quamvis ipse exponens circa Festum B. Catharinae Virginis, et Martyris in Anno, cujus jam sexta instaret revolutio, praeterit. juxta judicariam nostram commissionem, Litterarumque nostrarum adjudicatoriarum superinde confectarum continentiam, per Regium, et vestrum homines in dominium totius Possessionis *Pálélése* vocatae, in *Comitatu Orodienis* existentis, et habitae, legitime introduci, pro seque eandem statui fecerit, iidemque Regius, et Vester homines ipsum exponentem in pacifico dominio praedictae Possessionis *Pálélése* commiserunt, et reliquerunt. Tamen egregius *Franciscus de Haraszt*, nescitur qua de causa, post praemissam statutionem peractam, statim praedictam Possessionem *Pálélése* a manibus praefati exponentis pro se indebite occupasset, occupatamque teneret, et conservaret, ac eadem uteretur etiam de praesenti, potentia mediante, in praedictum, et damnum praefati

exponentis valde magnum. Super quo Vestram Amicitiam praesentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro Testimonio fidedignum, quo praesente *Caspar Foris*, aut *Michaël de Bak*, vel *Caspar de eadem*, sive *Ladislaus de Csálya* aliis absentibus, Homo Regius scita prius praemissorum mera veritate, memoratum Franciscum de *Haraszt* contra annotatum exponentem ad Octavas Festi S. Michaëlis Archangeli proxime ventur. Regiam evocet in praesentiam, rationem de praemissis reddituram efficacem, Litis pendentia si quae foret, inter ipsos non obstante, insinuando ibidem eisdem, ut sive ipso termino Octavis in praedictis coram praefato Domino nostro Rege compareat, sive non, nos ad partis comparentis instantiam id faciemus in praemissis, quod juri videbitur, expediri, et post haec hujusmodi Inquisitionis, Evocationis, et Insinuationis seriem cum evocati nomine Octavas ad praedictas, ut fuerit expendiend. dicto Domino nostro Regi fideliter rescribatis. Datum in Castro *Veech* feria quinta proxima post Festum Nativitatis Sacratissimae Virginis Mariae. Anno partus ejusdem 1511. Nos igitur amicabilibus petitionibus Domini Comitis gratum praebentes consensum, una cum Nobili Casparo de Bak homine Serenitatis Vestrae in dictis Litteris inter alios nominatim inscriptos specificato, unum ex nobis, videlicet Honorabilem Magistrum Michaëlem de . . . Canonicum nostrum ad praemissa diligenter exequenda nostro pro Testimonio fidedignum duximus destinandum. Qui tandem ad nos exinde reversi concorditer retulerunt eo modo: quomodo ipsi in *Comitatu Orodienti* praedicto pariter procedendo, ab omnibus quibus decens, et opportunum fuisset, palam, et occulte diligenter inquiren fuissent certitudinis veritatem, quae omnia praemissa, ac quaevis praemissorum singula sic facta fore re esse Comitis per omnia, atque Vestrae Serenitati.

GG)

Capitulum Ecclesiae *Chanadiensis* omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter ac futuris praesentium notitiam habituris salutem in salutis Largitore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire: Quod cum nos

receptis Litteris Adjudicatoriis Magnifici Viri Domini Comitatus *Simonis de Rozgon*, Judicis Curiae, Excellentissimi Principis Domini nostri Domini *Sigismundi Dei Gratia Inelyti Regis Hungariae etc.* pro Honorabili Capitulo *Ecclesiae Orodienfis* contra *Petrum Benke* dictum *de Benkesfalva* secundo die tricesimi noni diei Octavarum Festi *B. Michaëlis Archangeli* novissime elapsi in facto ejusdem Possessionis *Seegh* vocatae in *Comitatu Orodienfi* existentis, et completionis Terminorum Judiciorum per modum trinariae recaptivationis per ipsum Capitulum super eadem Possessione juxta Regni consuetudinem factae emanat. Judiciarium Processum ejusdem Judicis Curiae in se exprimentibus, et declarantibus, nobisque directis amicabilibus petitionibus ejusdem Judicis Curiae gratum consensum praebentes, et assensum ut tenemur, una cum Magistro *Paulo de Kelked* Curiae Regiae Notario, Homine Regio, de Curia Regia ad id specialiter transmissio, et in Litteris ejusdem Judicis Curiae nominatim conscripto, nostrum Hominem videlicet Magistrum *Paulum* Canonicum *Ecclesiae Sancti Salvatoris Chanadiensis* ad infrascriptam statutionem, et commissionem faciendam nostro pro Testimonio misissemus fidedignum, iidem demum exinde ad nos reversi nobis concordivo voce retulerunt, quod idem Homo Regius dicto nostro Testimonio praesente Feria quinta post Festum *Beatae Catharinae Virginis*, et *Martyris similiter proxime praeteritum* juxta seriem, et tenorem earundem litterarum ipsius Judicis Curiae, et modum in eisdem contentum, ad faciem praefatae Possessionis *Seegh*, vicinis, et commetaneis suis universis inibi legitime convocatis, et praesentibus, et pertinentiis universis statuisset, et commisisset praefato *Capitulo Ecclesiae Orodienfis* perpetuo possidend. Contradictione praefati *Petri filii Benke*, et aliorum quorumlibet non obstantibus. Datum quarto die diei statutionis praenotatae. A. D. 1441. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes Litteras nostras Privilegiales pendente sigilli nostri manimine roboratas praesentibus Honorabilibus, et Discretis Viris Dominis *Laurentio Praeposito Pe Andrea Custode, Petro Temesiensi, Benedicto Orodienfi, Jacobo Ultramarysiensi, Nicolao de Thorontal, Petro Sel ensi, Archi-Diaconis ceterisque Canonicis Fratribus nostris in Dei Ecclesia Regi jugiter famulantibus se.*

HH)

Nos *Gabriel* Dei Gratia Sacri Romani Imperii et Transilvaniae Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes, ac Opuliac, Ratiboniaeque Dux memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: Quod nos solita benigni favoris lance ponderan. multiplicia complacendi Officia Grosi *Georgii Gálffy de Atya*, quae ipse ad omnium occasionum momenta, in quibusvis fidei, et industriae suae commissis negotiis pleno obsequio non sine nominis sui laude praestitit suae Patriae, et Principibus ejus bonae memoriae, declaravit, ac nobis quoque ad benignam nostram satisfactionem impendit adeo, ut de meliori Nobis nota commendabilem, et amplioribus benignitatis argumentis dignum se exhibuerit, quin hunc obsequendi animum et praecleara virtutis studia in posterum egregioribus ansis, et luculentioribus grosi ingenii obsignet testimoniis, tantum abest; ut dubitemus, ut potius major. suorum non obscuri nominis virorum claris facinoribus cumulat. eum additurum speremus, totales itaque, et integras Poones *Basaragh*, et *Tompa* nuncupatas in *Cottu Orodien*. publica Regni Constitutione *Cottui Zaránd* incorporato existen. habitas, in quarum quidem quieto, et pacifico Dominio perstitisse a tempore adoptionis har., et nunc quoque persistere, litteris solummodo, et litteralibus instrumentis superinde necessariis destitutus esse perhibetur; totum item et omne jus nostrum Regium, si quod in praescriptis illis Poonibus etiam aliter qualitercunque existeret, aut eadem, et idem Nram ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinent. quibuslibet terris scilicet: etc. memorato *Georgio Gálffy*, Haeredibusque, et Posteritatibus ipsius utriusque sexus univer., novae nostrae Donationis Titulo benigne dan. donan., et conferen. duximus; imo damus, donamus, et conferimus jure perpetuo, et irrevocabiliter tenen. possiden. pariter, et haben. salvo jure alieno. Harum Nrarum vigore, et Testimonio Littrar. mediante. Quas nos in formam Privilegii nostri redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Arce Nra Fogarasien. Die vigesima secunda July Anno Dimini Mil-

lesimo sexcentesimo vigesimo septimo. *Gabriel* m. p. *Stephanus Kovatshöczy* m. p. Cancellar.

II)

Nos *Georgius Ráköczy* etc. memoriae commendamus, tenore praesentium significan. quibus expedit Universis: Quod Nos cum ad nonnullor. Fidelium Dnor. Consiliar. Nrar. singul. Nobis propterea factam intercessionem; tum vero attentis et consideratis fidelitate, et fidelibus servitiis Egr., et Nobilium *Thomae Jeney*, *Joannis Szegedi*, *Georgii Magovits*, et *Georgii Simándy* militum praesidiarior. Arcis nostrae *Boros Jeneiensis* quae ipsi tam in tutanda arce eadem Nra finitima, quam etiam in proximis jam per almam pacem sopitis disturbior. temporibus, ac aliis quibuslibet rebus et negotiis fidei, et industriae ipsorum commissis fideliter exhibuerunt, et impenderunt, exhibiturosque, et impensuros deinceps etiam in omnes occasiones confiden. Totalia igitur, et integra praedia *Pranda* vulgo *Kovátsdza*, *Kurtile in de Zárand*; *Komlós*, *Ernye*, *Pető* et *Czipán* dicta, et in *Orod Comitatus* existent. habita, ad dictam arcem *Boros Jeneien*. spectan., et pertinent. simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, agris, pratis, et generaliter vero quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad eadem de jure, et ab antiquo spectant, et pertinere debent., sub suis veris metis, et antiquis Limitibus existent. memoratis *Thomae Jeney*, *Joanni Szegedy*, *Georgio Magovits*, et *Georgio Simándy*, ipsorumque Haeredibus, et Posteritatibus utriusque sexus univer. durante beneplacito nostro elementer dan. donan., et conferenda esse duximus, prout damus, donamus, et conferimus salvo jure alieno. Har. Nrar. vigore, et testimonio Litterar. mediante. Datum in Arce Nra *Varadien*. Die Decima Octava Mensis Septembris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadagesimo quinto. *Georgius Ráköczy* m. p. *Joannes Dalardy*. Vice Secret.

KK)

Nos *Georgius Rákóczy* etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: Quod nos cum ad nonnullorum Fidelium Dnor. Consiliarior. Nror. singularem Nobis propterea factam intercessionem, tum vero attentis, et consideratis fidelium servitior. meritis *Egregii Stephani Tatay* aequilis stipendiarii Arcis Nrae *Boros Jeneiens.*, quae ipse nuper e vivis sublato Celsmo Principe Domino, et Patri Nro Benignissimo, ac nobis etiam in omnibus rebus, et negotiis fidei industriaeque ipsius concreditis, et commissis fideliter exhibuit, et impendit, exhibiturumque et impensurum in posterum etiam promittit, ac pollicetur; Totale igitur et integrum Praedium *Kaszaperek* vulgo nuncupatum in *Comitatu Orodienti* adjacens simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinen. quibuslibet terris scilicet arabilibus, cultis, et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, alpibus, montibus, vallibus, vineis, vinciarumque promontoriis, item aquis, fluviiis, pisciis, piscatur., aquarumque decursibus, molendinis, et eorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, et pertinen. suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad idem de jure et ab antiquo spectan., et pertinere debent. sub suis veris metis, et antiquis limitibus existen. memorato T. (si idem haec tenus possedisset) durante beneplacito nostro, clementer dedimus, donavimus, et contulimus, prout damus, donamus, et conferimus. Salvo jure alieno. Harum Nrar. vigore, et testimonio Lrar. median. Datum in Civitate Nra Alba-Julia Die secunda Mensis July Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Nonno. *Georgius Rákóczy* m. p. *Joannes Horváth* m. p. de *Palócz* Secr.

LL)

Nos *Mathias* Dei Gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: Quod Nos consideratis fidelitatibus, et fidelium servitorum meritis Fidelium nostrorum *Egregiorum Stephani*, et *Demetrii Saxith*

de Nagylak per eos primum Sacrae dicti Regni nostri Hungariae Coronae tandemque Majestati nostrae juxta eorum possibilitatis exigentiam constanter exhibitis, et impensis. Quaedam Praedia *Fellak, Serfestö, et Farkastelek* vocata in Comitatu Orodientiensi adjacent., quae alias quondam *Blasii Parvi* praefuerant: sed per defectum seminis ejusdem ad sacram dicti Regni nostri Hungariae Coronam, tandemque Majestatem nostram juxta laudabilem legem, et consuetudinem praefati Regni nostr. existunt devoluta, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet: terris scilicet arabilibus, cultis, et incultis, agris, pratis, pascuis, foenetis, campis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis molendinorumve locis, et generaliter quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum, eorundem integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris metis, et antiquis: praemissis sic ut praefertur stantibus, et se habentibus, memorato *Stephano*, et *Demetrio Saxith*, ipsorumque Haeredibus, et Posteritatibus universis ex certa nostra scientia et animo deliberato dedimus, donavimus, et contulimus, imo damus, donamus, et conferimus, jure perpetuo, et irrevocabiliter tenenda, possidenda, pariter et habenda salvo jure alieno. Harum nostrarum, quibus sigillum nostrum secretum, quo ut Rex Hungariae utimur est appressum, vigore, et Testimonio Litterarum mediante. Quas in formam nostri Privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Oppido nostro *Kornenburg*, in Festo Sancti Marcelli Papae Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo Octavo, Regnorum nostrorum Anno Hungariae vigesimo, Bohemiae vero nono. *Stephanus* Praepositus Demesiensis.

MM)

In nomine Domini. Anno nativitatis ejusdem Millesimo Quadringentesimo quinquagesimo quinto, indictione undecima, die vero decima septima mensis Septembris, Pontificatus autem Sanctissimi in Christo Patris, et Domini Domini *Calixti* Divina Providentia Papae Tertii, Anno ejus primo, hora prima in Claustro Sancti Ludovici Ordinis Fratrum Minorum in Civitate *Lippa* nuncupata degentium Csanadien. in mei Notarii publici, et

Testium suprascriptorum praesentia personaliter constituti Egregius *Blasius Litteratus* Castellanus Castri *Soly-mos*, et Nobilis Domina *Anasthasia* uxor ejus legitima dictae Csanadien. Ecclesiae exhibuerunt et praesentarunt mihi quasdam Litteras Serenissimi Principis et Domini Domini *Ladislai* Dei Gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Regis patenter in pergamento scriptas Consensuales. Quibus mediantibus praefatus Dominus Rex — ad eorundem Blasii Litterati, et dictae Dominae Anasthasiae supplicationem annuisset, et concessisset eisdem, ut ipsi in vita, vel morte eorum de omnibus bonis, et Juribus Possessionar. eorundem, ipsis a Deo collatis, cunctisque maluerunt salubriter pro animabus ipsorum Testamentariam Dispositionem facere vellent atque possent. Itaque iidem Blasius Litteratus, et Domina Anasthasia non coacti, non compulsi nec aliqua Simoniaca pravitare subventi, sed sponte, libere, et sana mente hoc fecerunt, et condiderunt Testamentum Primo: quod ipsi totarum portionum ipsorum Possessionar. in Possessione *Szombathely* vocata habitam intern. directas, et aequales medietates Possessionis *Fehéregyház*, et Praediorum *Botegyház, Háromoltárom*, et *Kamarás* omnino in Comitatu *Orodien.* existen. habit. ipsos jure haereditario concernen. simul cum omnibus ipsarum utilitatibus, et pertinen. quibuslibet quocumque nomine censeantur, sub earum veris, et antiquis metis, et limitibus legaverunt dederuntque, et perpetuarunt *Ecclesiae Orodiensi*, et consequenter Dominis de Capitulo loci ejusdem prorsus et in toto transferen. jure perpetuo, et irrevocabiliter tenen. possiden., pariter et habend., nullum jus nullamve juris proprietatem sibi ipsis de caetero et per amplius in eisdem reservand., sed totum jus, quod ipsi in eisdem habuissent, in praefatam Ecclesiam Orodien. et Capitulum dictae Ecclesiae Orodiensis ac Dominis de dicto Capitulo loci ejusdem prorsus et in toto transferen., tali tamen modo — et conditione interpositis, quod idem Blasius Litteratus, et Domina Anasthasia usque ad vitam eorum supra dictas portiones possession., et praedia simul cum omnibus proventibus earundem tenere, habere, et possidere, ac uti, et frui possint, et valeant. Si autem praefatus Blasius Litteratus prius, et antequam memorata Domina Anasthasia nutu Divino, cujus voluntate cuncta reguntur, ab hoc seculo decedere contingeret, extunc praefati Domini de dicto Ca-

pitulo Orodien., et consequenter antefata Ecclesia Orodien. mox et in continenti decesso ipso Blasio Litterato directas, et aequales medietates antefatarum Portionum Possessionar., et Praediorum portionum videlicet possessionar. ipsius Blasii Litterati tamquam merum jus eorum possessionar. occupare, et in easdem descendere, ac ipsas simul cum singulis utilitatibus, et pertinentiis uti, frui, et possidere, et pro se perpetuo jure tenere, modo praemisso valeant, atque possint, in altera autem medietate dictarum portionum possessionar. et praediorum praenotata Domina Anasthasia usque ad vitam suam duntaxat reman., et ipsam praefati Domini de Capitulo Orodien. in eisdem cum eorum propriis expensis contra quoslibet illegitimos Impetitores protegere, et defensare teneantur. In casu autem quo praefata Domina Anasthasia post obitum ipsius Blasii Litterati, si viro, et marito alteri nupserit, et ab ipso proles procreaverit, hujusmodi procreandae proles scilicet sexus utriusque post mortem dictae Dominae Anasthasiae Matris ipsorum, nihil juris ac perpetuitatis in eisdem portionibus possessionar., et praediis habere, aut possidere valeant, atque possint. Sed e converso portiones possessionar. annotatae Dominae Anasthasiae in supra dictis portionibus possessionar., et praediis habitae ad Ecclesiam, et Dominos de Capitulo Orodien. cum omni plenitudine juris revolvantur jure perpetuo possidendae. In omnium praemissorum autem recompensam antefati Domini de Capitulo Orodien. perpetuis futuris universis temporibus in dicta Ecclesia Orodien. pro animabus ipsorum Blasii Litterati, ac dictae Dominae Anasthasiae ac Patris, Matris, Parentum eorundem Refrigerio, et salute singulis Hebdomadis unam missam celebrare teneantur et sint obligati. Et si praedicti Domini de Capitulo Orodien. hoc facere recusarent, vel nollent, extunc Praepositus dicti Loci pro tempore constitutus ipsos ad id faciendum Censura Ecclesiastica compellere, et adstringere debeat, et teneatur. In quo conscientia ipsius Praepositi oneraretur; si qualitercunque negligi contingeret. Assumserunt nihilominus praefati Blasius Litteratus, et Domina Anasthasia fide ipsorum Christiana mediante, ut ipsi super praemissis eorum Testamentariis Dispositionibus, etiam in Capitulo vel Conventu credibili secundum Regni Hungariae consuetudinem similem perpetuam fassionem antefatis Ecclesiae et Dominis de Capitulo Orodien. personali eorum adstantia

facient, et facere tenebuntur. Acta sunt haec et facta anno Indictionis die mense et loco Pontificatus. Quibus super praesentibus ibidem venerabilibus, et honorabilibus Viris Magistro *Petro de Sary* Custode Ecclesiae Albensis, Comite Palatino sacri Palatii Apostolicae Sedis, ac *Michaële* Plebano de Lippa, Egregiis *Georgio Bodo de Gyurgy*, et *Joanne Litterato de Feheregyház*, ac Nobilibus *Stephano*, et *Joanne de Saruss*, nec non circumspectis Viris *Simeone Jeltifice* Judice, et *Ladislao Bakó* Cive Civitatis Lippa, aliisque quam plurimis Testibus fide dignis ad haec vocatis, et rogatis etc.

NN)

Omnibus Christi Fidelibus tam praesentibus, quam futuris praesentium notitiam habituris Capitulum *Ecclesiae Buden.* salutem in salutis Largitore. Ad universorum tam praesentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire; Quod *Nobilis Vir Osváldus Czibák*, filius quondam *Ladislai similiter Czibák* dicti de *Palocsa*, coram nobis personaliter constitutus, onera, et quaelibet gravamina *Lucae* filii sui, ac aliorum filiorum, et filiarum suar. in futurum forsitan procreandar. cunctorque fratrum, et proximorum, nec non consanguineorum suorum in subscriptis super se assumendo sponte, et libere oraculo vivae vocis confessus existit in hunc modum: Quod quia honorabile Capitulum *Ecclesiae Orodensis* dum ad ipsum et suis necessitatibus ipsum urgentibus refugium habuisset, et signanter pro defensione possessionum suarum semper sibi in suis necessitatibus complurimas complacentias fecisset, ac in eisdem suis magnis necessitatibus temporibus variis, et successivis pro suo relevamine sibi trecentos florenos auri puri hungaricales mutuo sub spe restitutionis concessisset, sana mente omn. . . . xis bene deliberato, tum ab dem jam Gloriosam Dei Genitricem Virginem Mariam, ctum Martinum Eppum Confessorem, in cujus nomine glorioso ipsa *Orodensis. Ecclesia existit fundata*, ac *Beatam Agatham Virginem*, cujus idem munifice decorata dignoscitur haberet singularem, ob remedium, et salutem animarum tam suae filiorumque, et filiarum, et progenitorum, et successorum suorum volen. de suis bonis aliqua in perpetuum Elemosy-

nam cia in aliqualem recompensam dictorum trecentorum florenorum auri puri per ipsum ad dicto Capitulo plene habitorum, et perceptorum, cunctarumque beneficiorum sibi impensorum totales portiones suas possessionarias et filii sui puta: directas, et aequales medietatas possessionum harum in Possessionibus infra-scriptis scilicet *Kisfalud*, *Soprony*, *Mathustornya*, ac Praedii *Csertelek* vocatarum omnino in *Comitatu Orodien.* existentibus habitas ipsos pleno juris titulo concernen. simul cum jure Patronatus Ecclesiarum in iisdem existen., nec non terris arar s cultis, et incultis, pascuis, campis, sylvis, dolabro aptis, et usualibus nemoribus, spinetis, rubetis, pratis, faenetis, aquis, aquarum decursibus, molendinis, et molendinorum locis, vineis vinearumque promontoriis, piscinis, piscaturis, et generaliter univrsis utilitatibus, et fructuositatibus, ac utilitatibus integritatibus ad eandem medietates Possessionum, ac Praedii ante dicti de jure spectan., et pertinen., spectareque et pertinere debent sub suis veris metis, et antiquis limitibus praefatae Ecclesiae Orodien., et per consequens Capitulo ejusdem Ecclesiae Dominis de eodem Capitulo nunc existentibus, eorumque successoribus, et ad usum eorundem duntaxat dedisset, donasset, contulisset, appropriasset, et conscripsisset, imo dedit, donavit, contulit, appropriavit, et conscripsit jure perpetuo, et irrevocabiliter per ipsum Capitulum tenen., possiden., et haben. praefatus Osvaldus se et suos, dictique filii sui manus de Dominio, et Jurisdictione, ac proprietate earundem medietatum Possessionum, ac Praedii excipiendo penitus, et in toto totum jus, totamque juris proprietatem, quod et quam habuissent in eisdem in praefatam Ecclesiam Orodien. et Capitulum ejusdem transferen., ita tamen, quod idem Capitulum singulis Hebdomadis perpetuis futuris temporibus unam missam de Beata Virgine in eadem Ecclesia Orodien. legi facere, ac unam lampadem continuis diebus ardente oleo ante summum altare, ubi stat sacrum Corpus Dominicum, tenere debeat, et teneatur, assumens nihilominus idem Osvaldus praefatam Ecclesiam Orodien., ac Capitulum ejusdem temporibus succrescentibus in pacifico Dominio dictar. medietatum Possessionum, et Praedii contra quoslibet Impetitores ac tueri, et expedire propriis suis laboribus, et expensis. In cujus rei Testimonium, firmitatemque perpetuam praesentes Litteras nostris Privilegiales pendentis, et au-

thentici sigilli nostri munimine roboratas praefato Capitulo Orodien. Ecclesiae duximus conceden. Datum die Dominico proximo post octavas Festi Epiphaniarum Domini, Anno ejusdem millesimo quadringentesimo quinquagesimo septimo, praesentibus ibidem honorabilibus Dominis Gallo Cantore, Andrea Custode, Magistris Paulo, Kiliāno, Stephano, Jacobo, Joanne caeterisque Canonicis fratribus nostris in Dei Ecclesia Regi jugiter famulantibus sempiterno.

00)

Stephānus etc. Ad apicem pertinet Regiae Majestatis, suorum praedecessorum Privilegia renovare, seu restaurare, quae per temporum curricula ab Ecclesiis quomodo alienata exstiterunt, ut per renovationis seu restorationis titulum ea inconcussa permaneant, quae suis temporibus excelsi Principes statuerunt. Proinde ad Universorum notitiam tenore praesentium declaramus: quod cum nos convocationem, et congregationem omnium nobilium, existentium a parte Danubii versus orientem in *Hayonholm* et *Heves* commode fecissemus, pro statu Regni nostri reformando, et justitiam unicuique reddendo, juris ordine tamen observato, cum consuetudine laudabili a sanctis progenitoribus nostris approbata: tandem die 8a solennitatis ejusdem convocationis et congregationis, quo tempore ardentius, et efficacius unicuique jus suum per justitiam reddebatur, *Lampertus*, miseratione divina *Episcopus Agriensis* surgens, et stans in nostri praesentia, et omnium regnicolarum proposuit in hunc modum: Quod Ecclesia Agriensis super omnes Ecclesias Cathedrales Regni Hungariae Privilegio libertatis exstitisset decorata, per sanctos Reges, nostros Praedecessores, videlicet in possessionibus suis possidendis, in decimis dicandis, et exigendis, in tributis datis, et donatis, et breviter in quibuslibet fructibus, et utilitatibus eidem Ecclesiae provenientibus: item in exemptione nobilium suorum, vasallorum conditionariorum, civium, et certorum rusticorum, seu villanorum, tamquam Domina in solio suae Majestatis resedisset, remota contradictione cujuslibet, munita libertate, et vallata, quum eadem Ecclesia tempore necessitatis loco nutricis Regum filiis conservatrix sit, et magistra.

Sed prohi dolor! quia licet eadem Ecclesia in eisdem libertatibus, quibus fuisset per sanctos reges decorata, et nunc gratulatur; nihilominus tamen privilegia Sanctorum Regum super eisdem libertatibus emanata per Tartarorum insultus in eadem Ecclesia Agriensi fuissent penitus ablata, combusta. Demum cum *Cletus* Episcopus, praedecessor ejusdem, cum indito carissimo Patre nostro *Bela* Rege, maritimas fugae praesidio partes Tartaris victoriam obtinentibus, attigisset, et tribus annis cum eodem *Bela* Rege residentiam exsularem peregisset; post hoc, Tartaris recedentibus, cum Rege *Bela* Hungariam remeasset, et idem Rex *Bela* Pater noster carissimus, unicuique quantum potuisset, perditas libertates, et privilegia restaurasset, et specialiter Ecclesiae Agriensi, tamquam suae propriae suorumque Successorum nutricia speciali; tandem mortuo *Cleto* Episcopo, Conditionarius Ecclesiae praedictae, videlicet, *Samuel*, filius *Sibini* collectis omnibus ipsis privilegiis, quae per *Belam* Regem fuissent restaurata, combussisset, et in cineris favillam redegisset, qui quidem conditionarius propter excessum infidelitatis deiecta nobilitate, quem idem *Cletus* Episcopus nobilitaverat, per eundem redactus in servitutem exstitisset, ut asserunt, et inde in Rutheniam fugisset, et sic evasisset; quapropter nos humiliter postulavit, ut omnes libertates, quibus a tempore sanctorum Regum nostrorum progenitorum ipsa Ecclesia Agriensis dignoscebatur fulciri, et nunc in eisdem sedet, et gratulatur, seriatim rescribendo, ad aeternam rei memoriam inviolabiliter nostro dignaremur privilegio confirmare, et praedicta privilegia per hoc restaurare. Quibus auditis et clare intellectis, maxime quia justa erant, quae per ipsum petebantur, et quia etiam nos, et nostros successores tangebant, super omnes Ecclesias Cathedralis specialissimo jure patronatus, de consensu omnium nobilium nobiscum in nostra congregatione assidentium, decrevimus: quod 25. seniores nobilium de Dioecesi Agriensi eligerentur, qui tacto vivificae Crucis ligno, sub fidei religione omnes libertates Ecclesiae Agriensis nobis publicarent, et publicata in formam nostri privilegii ad aeternam rei memoriam redigi faceremus. Electis ergo ipsis nobilib. videlicet *Ireneo* — de genere *Aeus*, item *M. Machiano de Debrö*, item *Gerhardo*, *Paulo* Comite, filio *Compoldi*, *Leustachio* Magno, *Comite Nicolao*, *Petro*, et *Georgio* Nobilibus de gene-

re *Aba*, item *Pula* et *Serus* de genere *Bartyán*, *Veche* de *Puruszlo*, item *Bartholomaeo* et *Feliciano*, Comitibus de *Beregh* et *Ugotsa*, item Comite *Atadario* de *Várad*, item *M. Jacón* de *Nagy Mihály*, item Comitibus *Hutes Laurentio*, et *Omodio* de genere *Guthkeled*, item Magistro *Bagon*, et Comite *Gerhardo* de genere *Chaak*, et Comite *Abraham* de *Cholth*, de Comitatu de *Zaránd*, item Comite *Ladislao* de *Rabei*, item *Benedicto* de *Jaan*, de genere *Catha*, item *Michaële* filio *Vhul* de *Nagy Semien* praesente discreto viro *Benedicto* Praeposito *Orodiensi*, *Vice Cancellario* nostro, dilecto, et fideli; tacto vivificae crucis ligno juraverunt in hunc modum, prout idem V. Cancellarius noster, et Nobiles ad praedictum juramentum electi, concorditer retulerunt: quod Ecclesia Agriensis talibus libertatibus et privilegiis a sanctis regibus exstitisset decorata; primum quod vacante sede Agriensi, nullus alius possit eligi in Episcopum, nisi nobilis genere, et jurisperitus. Unde de tribus praesentatis per Dominum Regem, moribus, et vita approbatus, et legitima aetatis, qui in custodia regis filio impendenda, regi, et regno fideliter possit deservire, cum idem Episcopus Agriensis ex statutis Sanctorum Regum locum nutricis teneat in tempore insultus infidelium et iniquorum in custodia et defensione facienda. Item decimas bladorum de omnibus generibus debent decimatores Episcopi, et Capituli dicare, et exigere in horreis villanorum, et rusticorum, in invicem congregatorum, et in acervum cumulatorum, sicut in frumento, siligine, hordeo, avena, milio, pisis, leguminibus, canabe, et lino. — Item debent decimatores accipere ad dicandum, in festo sancti regis Stephani nulla alia conventionem, vel aliqua pactatione interveniente. Item si rusticus vel villanus solus servat unam curiam integram, seu portam, et caret tritico, dicabitur pro duabus capetiis pro decima personali, et elemosyna annuali ob reverentiam fidei Catholicae. Item inquilinus conjugatus pro una capetia. Item de agnis, hedis, et suellis decimam integram persolvent ad dicationem decimarum Domini Episcopi vel Capituli: Item de apibus similiter: Item de horreis Nobilis unum fertum. Item de Servo conjugato una capetia. Item de una porta, una gallina decimalis. Item de quolibet grege anseris una auca. Item de poledris decima integra, quae decima poledrorum filio regis Hungariae nato vel nascituro debet reservari, deducta parte tertia Episcopo Agriensi, ut cum filius regis ad aetatem pervenerit le-

gitimam, superabundans in Equis existat, et Patronum Ecclesiae Agriensis se cognoscat; rege autem, Patre suo antiquato, erecto vexillo, regnum gubernare valeat, et ab incursibus malorum defensare. Item decimam partem omnium tributorum per quamcunque exigi consvetorum, in Comitatu videlicet *Borsod, Abaujvár, Zemplén, Ung, Szabolts, Zaránd. Kü-Szolnok, Heves-Ujvár, Bereg et Ugotsa*: qui duo ultimi Comitatus, scilicet *Ugotsa* et *Bereg* fuerunt foreste sanctorum regum, traditi et donati per praedecessores nostros Ecclesiae Agriensi supra dictae in decimis dicandis, et persolvendis, prout ceteri Comitatus. Item decima vini omnibus Comitatus, ubi vineae sunt plantatae, vel plantabuntur in posterum, per decimatores Episcopi vel Capituli dicabuntur et exigentur ex integro, excepto Comitatu de *Zaránd*, ubi vina Decimalia soli Episcopatu dignoscuntur pertinere. — Item hospites, venientes ad manendum et habitandum in possessionibus Ecclesiae Agriensis, sine omni telonio et tributo per loca tributorum transeant, et veniant permansuri, exceptis mercatoribus hospitibus Ecclesiae, qui in locis tributorum persolvant tributa consveta. Item Civitatem Agriensem, et cives, villas et villanos, possessiones omnes et singulas mansiones, conditionarios et vasallos, Nobiles suos, in quibuslibet Comitatus existentes, nullus iudicum Baronum, Palatinorum, vel quovis alio nomine nominentur, iudicabit, sed solus Episcopus Agriensis et Capitulum ejusdem, vel Vicarius, aut Comes per ipsum Episcopum deputatus, et unicuique reddet jus suum petenti de quacunque causa, juris ordine observato; qui si justitiae complementum reddere recusaret, idem Episcopus et non alius ad praesentiam regiam citabitur, de sua negligentia et de non reddita justitia rationem redditurus. Item quod nullus Episcoporum possessiones Ecclesiae Agriensis vendere, seu quovis modo alienare possit, nec de consensu regis, et reginae; quae si vel vendiderit, vel alienaverit, pro non venditis et alienatis habeantur. Item quod Episcopus nulli decimas relaxare possit, in specie, nec causa malignandi per ambitiosos soleratos laicos contra Ecclesiam Regalem inveniatur: sed cui voluerit idem Episcopus, exacta pecunia decimali provideat, quomodo volet; qui relaxaverit in specie, indignationem Dei omnipotentis, et sanctorum Regum se noverit incursum. Quicumque ergo nostrorum Regum successorum, Baronum aut Nobilium

eujuscunq̄ue praecminentiae , dignitatis existant , de omnibus praemissis articulis , vel eorum singulis , aliquid quoquo modo immutare , diminuere , aut negare praesumserit , iram , et indignationem ipsius Dei omnipotentis , et Regum sanctorum similiter se noverit incursum . Insuper Barones , deposita dignitate , et nobis de ipsorum bonis exhaereditentur , quorum bonorum duae partes Regis Fisco applicentur , tertia parte Episcopo permanente . In cuius rei memoriam — — Datum per manus M. Benedicti Praepositi Orodensis Aulae nostrae Vice Cancellarii , dilecti et fidelis Nostri . Anno Domini 1271. regni autem nostri Anno 2do .

Nyomtatásbéli hibák.

<i>Lapon</i>	<i>Sorban</i>	<i>helyett</i>	<i>olvasd:</i>
4	2	Ukod	Ugod
7	8	Chueh'	Chuch
12	3	Bulesi	Bulcsi
—	12	Arad Vármegye'	Arad Vármegye
26	26	Izták	Izsák
37	1	Kacsial	Kacsial
90	12	itt	itt ott
95	32	Cserapovics	Csevapovics
110	5	e'	a'
113	27	Indice	Judice
117	5	Hodori	Hodosi
130	6	Arad	Orod
160	19	dik	diki
176	13	felekezetbeli	felekezetebeli
183	18	földmivelő	föld mivelő
185	29	habentis	habecatis

T A R T A L O M.

	<i>Lap.</i>
Előszó	V
Bévezetés	XIII
I. Arad vármegye' nevezete	1
II. A' megye' határai és kiterjedése	11
III. Járásai és tisztviselői	16
IV. A' megye' gyűlései	17
V. Helységei és birtokosai	20
VI. Hadi és honi adója	40
VII. Fegyveres felkelések	44
VIII. Szélbeli vagy határórző katonaság	46
IX. A' megye' pecsétjéről	49
X. Szőlőhegyei	52
XI. A' megye' régi várairól	56
XII. A' megyében hajdan virágzott káptalanokról, apátságokról és monostorokról	89
XIII. Egyes városok' 's helységekről	128
XIV. A' megye' régi lakosai	171
XV. Vallás' állapotja	173
XVI. Zsidók' sorsa	178
XVII. Megyebeli szorgalom	183
XVIII. Tudományos műveltség	186
XIX. Egyházi és világi jelesebb emberek	190
XX. A' megye' viszontagságai	198
Oklevelek	201
